

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Dr. A. Gülnihâl Küken

felsefe **açısından** **Eğitim**

Platon
J.J. Rousseau
B. Russel

İstanbul
1996

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

FELSEFE AÇISINDAN EĞİTİM

- Platon**
- J. J. Rousseau**
- B. Russel**

Dr. A. Gülnihal KÜKEN

**ALFA
BASIM YAYIM DAĞITIM**

Yayın No: 291
Felsefe Dizi No : 9

© Her hakkı saklıdır.

1. Basım: Mayıs 1996

Baskı-Cilt: _____

Melisa Matbaacılık

Yayın-Dağıtım: _____

ALFA BASIM YAYIM DAĞITIM
Çatalçeşme Sok. No: 52/B
34410 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 511 53 03 - 513 87 51
Fax: (0212) 519 33 00

Her zaman adını saygıyla, ruhunu rahmetle, yetiştirme katkılarını minnetle andığım, ilk eğiticim Sevgili Annem Melâhat Küken'in (1925-1991) aziz anısına saygılarımla...

ÖNSÖZ

Felsefe tarihinin insanlık tarihinin doğal bir parçası oluşu, felsefenin evrimi bağlamında paylaşılan bir yargıdır. Felsefe, insanlık ile birlikte başladığı gibi, informal ve klan düzleminde de olsa, insanlık tarihinin ilk aşamaları aynı zamanda eğitim tarihinin de başlangıcı olmuştur. Dolayısıyla; insanlık tarihi, felsefi -ilk dönem itibariyle elbette felsefemsi- düşünüş ve eğitim süreçleri birlikte düşünülmeksizin yetkin bir biçimde değerlendirilemez. Aksi halde insanlık tarihi aynı zamanda bir kültür tarihi olarak ele alınamazdı.

Felsefe; hem tüm bilimlere kaynaklık oluşturdu. Hem de hemen her yönden, saldırılara rağmen yüzyıllardır ayakta kalmayı başardı. İster kendisine bazılarınca örneğin mantika pozitivistlerin bittiği gibi ikincil -dahası, bilim dışı (!)- bir yafta asılsın; ister komprime ve sorgusuz düşünceleri dogmatlaştırıcı bazı ideolojik topluluklarınca olduğu gibi bir zararlıkaçınılmak gereken etkinlik sayılsın; halâ, insan olmanın, insanın hem kendi öz denetiminin hem de doğa ile bütünleşmesinin en önemli kaynağıdır. Vulgar/günlük lisâna bile felsefenin girmiş olması, çok yalın bir biçimde de olsa -toplumsal yaşamdan bu insan olmanın- bizce temel erdemini oluşturan etkinliğinin dışlanmazlığının çok açık bir kanıtıdır. Kuşku yok ki; bu kanıt düşünmeden korkmayanlar açısından bir anlam ifade eder. Ancak onlar felsefeden her düzlemde insani etkinliklerinde yararlanırlar. Felsefeden korkulmamacığını, onun evreni anlamının ve dönüştürmenin temel aracı olduğunu; bugün bilim olarak saygı ile selamlanan tüm disiplinlerin felsefe olmadan ortaya çıkmalarının sözkonusu olmayacağını bildikleri gibi; tüm bilimlerin; zamanımızda eğer, ağaçlar yüzünden ormanı göremek olarak adlandırılan sakıncalardan korunmak için ona gereksinimi olduğunu da bilenlerdir.

Felsefe, ülkemizde zaman zaman eğitim kurumlarından dışlanmaya çalışılmaktadır. Oysa, bilinmesi gerekir ki; felsefeyi dışlamaya çalışmak da aslında bir tür(!) felsefedir.

Türkçemizde güzel bir söz var; aslında tarihimizi özetleyen bir deyiş: Tanzimatı ilan ettik, Meşrutiyeti ilân ettik, Cumhuriyeti ilân ettik ama ciddiyeti ilân edemedik. Ciddiyet, toplumsal gelişimi reel temellere oturtmak ve yorumlayabilmek, sağlıklı çıkarsamalarda bulunabilmek olmalıdır. Bu gereksinimi felsefe ve eğitimden yoksun olarak karşılayabildiğine dair insanlık tarihinde hiçbir örnek yoktur.

İnsanı düşünmeden toplumsal uyumu eğitimden soyutlamak mümkün olmadığına ve her toplum kendi kültür değerleri çerçevesinde olup giden bir oluşum niteliği taşıdığına göre; ülkemizin doğunun en batısında, batının da en doğusunda fakat insanlığın kültürel geçmişinin adeta simetrik bir kesişme noktasında yer aldığını bu düşündüğümüzde; insanımızı ne eğitimden ne de eğitimin hem kaynağını, hem politikasını oluşturan felsefeden yoksun bırakmamalıyız. Bugünkü yoksunluk sormak gerekir; kimin sorumluluğudur? Dahası sormak gerekir, realist felsefenin bir kolu olan Enerjetizm 1940'ların Konyasında bir felsefe ekolü olarak yaşatılırken kim bugünkü Türkiye'den felsefenin dışlanmasına aydın olma bilinci ve sorumluluğu içerisinde kayıtsız kalabilir?

İşte bu çalışma anılan olumsuzlukların verdiği bir kaygı ortamında hazırlandı. Felsefe tarihinin iki büyük ismi Platon ve Russel ile eğitim tarihinin bir büyük ismi olan Rousseau'nun görüşleri felsefe-eğitim bağlamı odak noktasına konulmalı; bundan ülkemiz, kültürümüz ve genç kuşakların yararlanacağı sonuçlar çıkartılabileceği umuduyla incelendi. Şimdiye değin, bu alana ilişkin yapılan çok kısıtlı çalışmalarda konunun bizim yaklaşımımızdan farklı ele alındığına ilişkin belirlememiz bu mütevazı araştırmanın somutlaşması kararında etkili oldu. Gerçekten; bu konuya sadece eğitimcilerin yaklaşması, konunun ister-istemez felsefî boyutunun gereğince kavranılmaksızın ele alınmasına yol açmıştır. Bizim literatürümüzde buna örnek bazı eserler bulunmaktadır. Aynı biçimde doğrudan Eğitim Felsefesi adına sa-

hip bir çalışma da yine konuyu felsefi boyutuyla değil bir eğitim politikası aracı oluşturma güdüsüyle eğilmiştir.

Bizim bu çalışmamız ise, felsefe tarihi açısından eğitimi değerlendirmek amacını güderken, bir yandan da derinliksiz, antolojik bir çalışma düzeyinde kalmaması için, seçici davranmak zorunluluğunu gözeterek hazırlanmıştır. Konuyla ilgilenenlerin bildikleri üzere; Platon ve Russel'in seçilmesi nedensiz değildir. Böylelikle, kronolojik gelişimin ortasında ama Russel'a daha yakın bir dönemde yaşamış belki de çağdaş eğitimcilerin düşünsel anlamda büyükbabası sayılmak gereken Rousseau'nun seçimi de aynı gerekçeye dayanmaktadır.

Çalışmamızın kendi alanında bir tür deneme niteliği taşıdığı görülecektir. Her iyi niyetli bilimsel çabanın, tıpkı felsefî düşünme gibi, başlangıçta bir deneme niteliğinde olmasının; burada belki kaçınabileceğimiz nedenlere dayalı noksanlıklarının ve yanlısıların hoş görülmesi ümidini verebileceği düşünülmelidir. Kuşku yok ki; bu son cümlemizde anılan olumsuzluklardan sorumlu olunmayacağının anlamı çıkarılamaz. Fakat, bunlardan en azından sonraki baskılarda kaçınabilmenin, ancak haberdar edilmeye bağlı olduğu da bilinmelidir. Bu anlamda katiyetle haklı-haksız, tutarlı-tutarsız ayrımı yapılmaksızın her türlü eleştirinin saygı ve teşekkür ile karşılanacağı peşinen bilinmelidir.

Moda, Aralık-1995

A. Gülnihâl KÜKEN

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
-------------	---

BÖLÜM I

GENEL BOYUTLARI İLE FELSEFE VE EĞİTİM

1.1. Felsefi Düşüncenin Kökeni Olarak Mitoloji	8
1.2. Felsefenin Kapsamı	11
1.3. Eğitimin Kapsamı	15
1.4. Felsefe ve Eğitim İlişkisi	18
1.5. Felsefi ve Eğitsel Bir Kavram Olarak Kültür	27
1.6. Çağdaş Eğitimin Temel Nitelikleri	29

BÖLÜM II

İLKÇAĞ TOPLUMLARINDA EĞİTİM

2.1. Çin'de Eğitim	39
2.2. Hint'te Eğitim	45
2.3. Mezopotamya'da Eğitim	48
2.4. Mısır'da Eğitim	51
2.6. Antik Yunan'da Eğitim	53
2.5.1. Isparta	58
2.5.2. Atina	59
2.6. Sofist Düşünürlerde Eğitim	60
2.6.1. Protagoras (M.Ö. 482-411)	62
Gorgias (M.Ö. 483-375)	63
2.6.2. Hippias	64

BÖLÜM III

PLATON (M.Ö. 427-347) FELSEFESİNDE EĞİTİM

3.1. Platon Eğitim Anlayışının Genel Çerçevesi	66
3.1.1. Sofistleri Eleştirisi	69
3.1.2. İdeal Devlet ve Eğitim	73
3.1.3. İdeal Devlette Filozofun Konumu	76
3.1.4. Eğitimin Toplum Sınıflarına Göre Düzenlenmesi	77
3.1.5. Eğitim Yöntemi	79

3.1.6. Eğitimin Faydaları	86
3.1.7. Eğitim İnsanı Özgürleştirir	88
3.1.8. Eğitim Erdemdir	91
3.2. Temel Eğitimin Uygulanması	97
3.2.1. Karakter ve Yeteneğe Göre Eğitim	101
3.2.2. Eğiticide Bulunması Gereken Nitelikler	103
3.2.3. Çocuk Eğitiminde Dikkat Edilmesi Gereken Kurallar (Hikaye ve Masalların Seçimi)	104
3.2.4. Müzik Eğitimi	109
3.2.5. Beden Eğitimi	112
3.2.6. Müzik ve Beden Eğitiminin Amacı	115
3.2.7. Okuma Yazma Hesap Öğretimi	117
3.2.8. Adlar ve Kavramların Öğretilmesi	119
3.2.9. Esnaf ve Köylüler Sınıflarının Eğitimi	120
3.2.10. Askerler Sınıfının Eğitimi	120
3.2.11. Yönetici (Filozof) Sınıfının Eğitimi	122

BÖLÜM IV

JEAN JACQUES ROUSSEAU FELSEFESİNDE EĞİTİM

4.1 Yeniçağ Öncesi/Ortaçağ Avrupasında Eğitim	135
4.2 Jean Jacques Rousseau (1712- 1778) 'nın Eğitim Anlayışının Genel Çerçevesi	140
4.3. Devlet ve Toplum Anlayışı	145
4.4. Geleneksel Eğitim Eleştirisi	148
4.4.1. Uygarlık Esareti Eleştirisi	149
4.4.2. Bilim ve Sanatların Eleştirisi	150
4.4.3. Uygar İnsan Eleştirisi	153
4.5. Rousseau'nun Eğitim Anlayışı	155
4.5.1 Tabiatın Kurallarına Göre Eğitim	158
4.5.2 Eğitimde Karakterin Rolü	160
4.5.3. Özgür Eğitim	161
4.5.4. Eğiticide Bulunması Gereken Nitelikler	163
4.6. Çocuk Eğitiminin Kademeleri	166
4.6.1 Süt Çocuğu Çağı (0- 2 yaş arası)	167
4.6.2. Çocukluk Çağı (2-12 yaşlar arası)	169

4.6.3. Ergenlik Çağı (2-15 yaşlar arası)	175
4.6.4. Gençlik Çağı (16-20 yaşlar arası)	176
4.6.5. Yetişkinlik Çağı (20 yaşından itibaren)	178
4.6.5.1. Kızların Eğitimi	179

BÖLÜM V

BERTRAND RUSSEL (1872-1970) FELSEFESİNDE EĞİTİM

5.1. Bertand Russel'in Eğitim Anlayışının Genel Çerçevesi	181
5.2. Felsefe Eğitiminin önemi	185
5.3. Sofist Eğitiminin Eleştirisi	188
5.4. Eğitim Yöntemi	188
5.5. İnsan Tabiatına Uygun Eğitim	191
5.6. Eğiticide Bulunması Gereken Nitelikler	200
5.7. Devlet Tarafından Eğitim	202
5.8. Devlet Eğitimin Sakıncaları	206
5.9. Eğitimde Özgür Düşüncenin Önemi	210
SONUÇ	212
KAYNAKLAR	219

GİRİŞ

Kuşkusuz her bilimsel olma iddiasındaki çalışmanın özgün bir hikayesi ya da deyim yerinde ise, mutfağı, arka planı vardır. Bu çalışmanın öyküsü de, en azından yazarı açısından ilginçtir.

İlginçlik öncelikle çalışma konusunun seçiminde başlıyor: Başlıyoruz, hem eğitimin felsefenin içindeki konumunu, hem de felsefe merkezinden eğitime bakışı içermektedir. Nitekim, alt başlıkta aynı zamanda, farklı yoğunluklarda da olsa, eğitime felsefî analizlerinde yer veren iki Batılı felsefeci ile Batı eğitim anlayışı üzerinde yoğun etkileri olan; ancak, felsefeci kimliği hiçbir şekilde diğerleri düzeyinde bulunmayan Rousseau'yu seçişimiz bu bakışın bir yansımasıdır.

Gerek dünya, gerek ülkemiz aydın kamuoyu, kuşkusuz, aydın kamuoyunun soyut yorum ve düşünme düzeyi en üst ve seçkin kesitini oluşturan felsefecilerimiz durmaksızın eğitim konusu üzerinde tartışmalar yapmakta, fikir ve teoriler üretmeye çalışmaktadır. Dahası, neredeyse toplumumuzun tüm kesitleri ülkemiz problemlerinin hemen tamamının çözümünün eğitim sisteminde yattığı kanısındadırlar. Kuşku yok ki, vulgar-pragmatik yaklaşımlar ile aydın kamuoyunun yaklaşımlarını kıyaslamak uygun olmaz. Birinde yüzeysellik diğerinde derinlik egemendir.

Fakat, acaba aydın kamuoyunun ve felsefecilerin eğitim konusuna felsefî açıdan olabildiğince kapsamlı ve derinlemesine yaklaşımlarla ele aldıkları, felsefe-eğitim ilişkilerini, felsefî etkinliklerin en güç fakat o ölçüde en anlamlı çabalar olduklarını tam manasıyla ortaya koyduklarını söylemek mümkün müdür? En azından kolay mıdır?

Bu hususda eğerc olgulardan hareketle bir belirleme yapmak gerekirse, ülkemizde eğitim felsefesinin -üzölerek belirtelim- felsefecilerin değil, eğitimcilerin ilgi alanında bulunduğunu; varolan yayınların bu olguyu belgelediğini, söyleyebiliriz. Oysa; kanımızca, adında "felsefe" kelimesi bulunan her bilimsel etkinlik öncelikle felsefecilerin ilgilen-

mesi, irdelemesi, fikir yürütmesi mutlak surette zorunlu olan bir etkinliktir. En azından, felsefe tarihinin dev simalarının; örneğin bizim bu çalışmamızda ele alacağımız Platon'dan Russel'a kadar uzanan bir kesitin filozoflarının eğitime özgün bir önem atfetmeleri nedensiz olmaz. malıdır.

Sıraladığımız ve reel olduğuna inandığımız yukarıdaki olgular çalışma konumuzun seçiminde birincil düzeyde rol oynamıştır. Bu olguların nesnel ve kişisel yargılardan uzak üzerinde oydaşma sağlanabilecek olgular oldukları kanısındayız. Bunlar yanında, konu seçiminde rol oynayan kişisel-özel neden ve gerekçelerimizde bulunmakta. Bunların başındaki neden yaklaşık on yıllık akademik yaşamımızın hemen tamamında bir yandan felsefe tarihine bir yandan da karşılaştırmalı çalışmalara yoğun ilgi duymamızdır. Bu bağlamda derlediğimiz, bu çalışmaya nazaran daha genel nitelikteki incelemelerimizi eğitimi odak noktasına koyarak sistemleştirmeye yöneldik. Dolayısıyla; bu kişisel olgular da konu seçiminde rol oynamıştır.

Çalışmamızın amacı, ileride de tekrar değineceğimiz üzere, her düşünürün fikirlerinden kendi kişisel yaşam çizgisinin ve içinde bulunduğu toplumun nesnel koşullarının bir ürünü bir özgün yansıması olduğunu gözardı etmeksizin felsefe ve eğitim tarihinin üç önemli düşünürünün görüşlerini felsefe perspektifinden eğitime yaklaşarak öncelikle açıklamak, ardından çağdaş eğitim anlayışı açısından yorumlamak ve tartışmaktır. Bu çabanın ilk kısmı itibarıyla öncelikle deskriptif bir nitelik arzettiği ifade edilebilir. Ancak, her düşünürün öncelikle 'oldukları gibi' ve düşüncelerinin genel bir çerçevede ele alınmalarının tutarlı ve zorunlu bir yaklaşım olduğu kanısındayız.

Hemen ifade etmeliyiz ki, her bilimsel çalışma öncelikle odak noktasına yerleştirdiği kavramları tanımlamak, kapsam ve sınırlılıklarını ortaya koymak ve ilişkilerini belirtmek zorundadır. Ayrıca, belirgin ve olabildiğince yaygın da olsa eğitim, felsefe gibi terimlerin bu çalış-

mada, ilişkileri itibarıyla ele alınmasının, konumuzun özgünlüğü çerçevesinde gerekli olduğu kanısındayız ve bunu amaçlamaktayız.

Hem Platon gibi kendisinden sonraki tüm çağları ve hemen tüm toplumları etkileyen bir filozofun hem de Russel gibi olgunlaşma çağında yaşadığı endüstriyel toplumun pekçok düşünsel problemini kendine konu edinmiş özgün bir Batı Felsefesi Tarihi kaleme almış olan bir düşünürün eğitime ilişkin görüşlerini ortaya koymayı amaçlıyoruz. Temel çıkış noktalarını felsefenin oluşturduğu bu iki düşünür arasında; Batı dünyasının ilginç bir şekillenme yada evrilme döneminin (aydınlanma çağının) öncü ve seçkin düşünürlerinden birini oluşturan J. J. Rousseau'nun; eğitimi diğer düşünürlere göre daha öncü bir çıkış noktasına koymuş olmasına rağmen, ele almayı bu defa onun görüşlerini eğitim felsefesi kategorilerine göre irdelemek istiyoruz. Bu, yukarıdaki ilk amacımızın zorunlu bir parçasını oluşturmaktadır. Kuşkusuz, bu amaçların sağlıklı bir biçimde gerçekleştirilebilmesi öncelikle eğitim-felsefe ilişkisi kadar, eğitim tarihi hakkında da bilgi sahibi olmayı gerektirir ki; bu da bir diğer, çalışmamızın sistematik çerçevesinde öncelik taşıyan amacımızı oluşturmaktadır.

İki büyük filozofun ve bir büyük eğitimcinin görüşlerinin karşılaştırılmalı, analitik ve eleştirel bir düzlemle ele alınmasının önemli olduğu kadar değerli de olabileceği kanısındayız. Ayrıca, yukarıdaki paragraflarda da değindiğimiz gibi eğitim felsefesine ilişkin bir metnin bir felsefeci kaleminden ortaya konulmasının da gerekli olduğunu düşünüyoruz.

Bu çalışmada öncelikle felsefe ve eğitimin genel boyutları ele alınacaktır. Bilimsel bir çalışmanın zorunlu bir koşulunu öncelikle perspektifinin ortaya konulmasının oluşturduğu ön-kanısıyla felsefe ve eğitim kavramları tanımlanacaktır. Bir anlamda burada bir Alman bilim adamı olan W. Zing'in "bilimsel çalışma tanımla başlar" görüşünün uygulanımı bulunmaktadır.

Tanımların ardından, kısaca, bellibaşlı felsefe ekollerinde eğitim konusu ortaya konacaktır. Bunun ardındaki altbaşlığını, bir ölçüde A. Cemal'in yaklaşımını hatırlatır biçimde felsefe ve eğitim kavramı olarak kültür oluşturuyor. Aslında bu üç kavramın birbirinden 'ayrılmaz' denecek ölçüde içiçeliği burada onlara yer vermemizi haklı kılmaktadır. Bu bölümde daha sonra, bölümün tümünü özetler nitelikte 'felsefe-eğitim' konusunu ele alacağız. Nihayet, çağdaş eğitim anlayışı da, müteakip sayfalarda ele alacağımız düşüncelere yaklaşımımızın kritik odağını oluşturması bakımından, kısaca ortaya konacaktır.

İkinci Bölümde önce eğitimin eski toplum ve medeniyetlerdeki biçimleri özetlenecektir. Bu bağlamda; eski Çin, Hind, Mezopotamya ve Mısır ile Antik Yunan'da eğitimi aktaracağız. Bu bölümde daha sonra, idenin ilkel kaynağını oluşturan aynı zamanda sistematik ve derinlikli ve kapsamlı bir ide olarak da tanımlayabileceğimiz felsefeye de kaynaklık etmiş olan mitolojiye değineceğiz. Bölümümüzün son başlığını, bir anlamda tarihsel ve kültürel süreklilik bağlamında Platon'un kendi felsefi sistemini negasyon ve eleştirisine oturttuğu sofistlerin gerek kendi çağdaşı olanları, gerekse çağdaşı olmayanlarının eğitime dair görüşlerini; eğitime etkileri bağlamında belirteceğiz.

Çalışmamızın bundan sonraki bölümleri sırasıyla üç düşünürün görüşlerine ayrılmıştır. Nitekim, üçüncü bölümümüz Platon Felsefesinde Eğitim başlığını taşımaktadır. Burada öncelikle Platon'un düşüncelerini temellendirdiği iki önemli yükselti olarak sofistlere eleştirileri ve ideal devlet anlayışı ortaya konmaktadır. Onun, eğitimi bir yandan sağlıklı toplum işleyişinin zorunlu şartı, bir yandan da evvelki şartı da önceleyici bir biçimde sağlıklı-mutlu toplumun 'oluşumunun' zorunlu şartı olarak görmesi nedeniyle böylesi bir yaklaşımı tercih ettik. Bu amaçla onun ideal toplumun daha toplumsal sınıflar açısından ne ölçüde ve ne türde bir eğitim önerdiği kadar filozof-yönetici anlayışını ve eğitim yöntemi ile eğitimin faydalarına ilişkin görüşlerini açıkladık

Bu kısım bir anlamda onun eğitim konusundaki görüşlerinin soyut ve genellik taşıyan açıklaması niteliğindedir.

Bu bölümde toplum ve eğitim anlayışının belirlenmesini takiben bir anlamda genel eğitimi içeren dolayısı ile de çocuk ve ergenleri hedef alan eğitimi çeşitli boyutlarıyla irdedeceğiz. Onun, seçkin bir eğitim anlayışına sahip olmasını ve temel eğitim sonrasında tüm yetişkinlere değil, seçkin ve istenen/gereken toplumsal sınıflara özgü olan görüşü nedeniyle bu alana yöneleceğiz. Yani, onun seçkin eğitimi toplumsal sınıflar ve özellikle yönetici-filozof adaylarının eğitimi düzleminde açıklayacağız.

Dördüncü bölümümüz eğitimci yönü filozofi yönünden daha ağır basan J. J. Rousseau'ya ilişkindir. Tarihin ilginç bir evrilme döneminde yaşamış olan bu düşünürün öncelikle içinde yaşadığı toplumsal dokuya yönelik eleştirilerini belirteceğiz. Gerçekten, nasıl ki, Platon'un eğitim görüşü bir yandan pesimist bir sofizm eleştirisine bir yandan da optimist bir ideal devlet-Isparta örneği bir devlet- ve toplum anlayışına dayalı ise; Rousseau da tarihin içinde yaşadığı kesitine kapsamlı eleştiriler yönelterek işe başlamaktadır ki, buda onun genelden özele bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir. Onun eğitim konusundaki görüşleri olabildiğince Platon ile karşılaştırmaya uygun olabilecek biçimde açıklanmıştır.

Çalışmamızın son bölümünde Russell'in eğitim ve felsefe konusundaki görüşlerini kapsamlı olarak açıklamaktayız. Russell'in önceki iki düşünürüne nazaran, deyim yerinde ise, daha 'ortada' bir düşünür olması, devletlerin devasa aygıtlar niteliğine büründüğü bir çağda yaşamasının ve hümanist bir toplumcu olmasının onun eğitim ve felsefeye ilişkin görüşlerine nasıl yansıdığı belirtilmektedir.

Bu çalışmada öncelikle bir felsefe tarihi çalışmasının zorunlu kıldığı yöntem ve teknik olarak gösterebileceğimiz tarihçi yöntem ve kaynak taraması tekniğinden yararlanılmıştır. Kuşku yok ki, deskriptif açıklamalar yapmak zorunluluğu yer yer uzun alıntıları ve alıntılarını

analizinden bir araştırma tekniği olarak yararlanılmasını zorunlu kılmıştır.

Araştırma boyunca karşılaştığımız temel zorluk felsefecilerin eğitim konusunda yazdıklarına ilişkin temel bir derlemenin olmamasıdır. Eğitime, ancak bazı felsefecilerin, düşünce sistemlerinde yer vermiş olmaları bazın önemini belirtmekle yetinmeleri, bazen de açıklamalarını kısıtlı bir düzlemle sınırlamaları bir felsefeci açısından eğitime ilişkin karşılaştırmalı bir inceleme yapmanın -sanırız- klasik ve doğal sayılması gereken zorluklarıdır. Rousseau'ya ilişkin kısmı oluştururken bu hususun simetrik bir görüntüsü ile karşıkarşıya kaldığımızı söyleyebiliriz. Zira, onun eğitime ilişkin görüşleri oldukça berrak olmakla beraber felsefi dokusunun aynı açıklık ve kapsamda olduğu söylenemez. Ancak, bu felsefecilerin zorluklarla karşılaşınca; deyim yerinde ise mevzilerini terketmelerini değil, teçhizatlarını yenilemelerini ve "dağ ne kadar yüce de olsa, yol üzerinden aşar" ilkesini gözönünde tutmalarına engel değildir. Sıraladığımız zorluklara kaynak temininde karşılaşıp çözümleyemediğimiz problem kategorilerinin de eklenmesi çalışma planımıza yansıyan sınırlamaları getirdi. Örneğin çok istememize ve daha tutarlı olacağını bilmemize rağmen her üç düşünürün eğitim ve toplum/devlet görüşlerini şablonumsu bir sistematik çerçevesinde ele alamadık.

Bilinmektedir ki; her filozof ele aldığı problemlere ilişkin sorgulamalar sonucunda ulaştığı yargıların tutarlı olması için mantıksal bütünlüğü olan bir sisteme dayanmak zorundadır. O, her ne kadar salt başkalarını eğitmek amacıyla eğitim konusunu ele almamış olsa dahi, izlediği mantıksal sistem/yol zaten bu olguyu içkindir.

Kuşku yok ki; hemen her bilimsel çalışma belirgin düşüncenin ya da düşünceler kümesinin, bunlar ister bağımsız, ister birbirlerinden çıkarsanmış düşünceler olsun, irdelenmesini/irdelenmelerini amaçlar. Metodolojide varsayım olarak isimlendirilen bu fikir/kam cümleleri esasen araştırmacının çalışmasında son kerte itibarıyla neyi veya neleri ir-

delemek/açıklığa kavuşturmak istediğini gösterir. Araştırmacının incelemesine ilişkin bir anlamda kurgularını oluşturur. İşte bu çalışmada aşağıda belirtilen dört varsayım, anılan düşünürlerin yaklaşımları bağlamında incelenerek değerlendirilecektir. Sonuç başlığımızda varılan yargılar kısaca gerekçelendirilerek belirtilecektir.

i- Ardılları bulunan her felsefeci ardılı bulunmayan felsefecilerle karşılaştırıldığında; onların, daha bütüncül felsefi kurgulara sahip oldukları görülür.

ii- Bütüncül felsefi kurgular doğal olarak eğitim alanında özgün değerlendirmeleri içerirler.

iii- Bir felsefi sistemin eğitim anlayışı tümel bir düzlemde onun hiçbir kurgusu ile çelişmez.

iv- Her felsefecinin eğitim görüşü, onun içinde yaşadığı toplumsal yapı ile tarihsel kesitten izler taşır ve bu izlerden soyutlanarak irdelenemez.

BÖLÜM I

GENEL BOYUTLARI İLE FELSEFE VE EĞİTİM

1.1. Felsefi Düşüncenin Kökeni Olarak Mitoloji

M.Ö. VI. yüzyıla gelinceye kadar Yunanlılar da zamanın diğer toplumları gibi, doğa ve insanların aynı güçler tarafından yönetildiğine inanıyor, toplum ve doğal olayların açıklanmasını ise Tanrıların iradesine bağlayarak mitolojik bir şekilde yapıyorlardı⁽¹⁾. M.Ö. VI. ve V. yüzyıllardan itibaren evreni hangi güçlerin yönettiği değil, olayların nasıl cereyan ettiği üzerinde düşünölmeye başlanınca mitolojiden felsefeye geçişin de temelleri atılmış oldu. Felsefenin doğuşuyla birlikte, doğa, Tanrıların iradesine bağlı olmaktan çıkmakta, doğa ve toplum olayları farklı dünyalar olarak değil, tek bir dünya olarak ele alınmaya başlanmaktadır. Çok daha eskilere uzanan ve derin düşünceler içeren Hint Kültürünün ünlü Upanişadları, doğa üzerine bir takım görüşler sunarken sıkı sıkıya dine bağlıdırlar.

Hangi kültür basamağında olursa olsun her toplumun kendine ait doğa ve davranış biçimiyle, inanç sistemiyle ilgili tasarımları, mitosları, efsaneleri vardır. Bu efsaneler anonim bir hayalgücünün ürünüdürler ve gelenekle kuşaktan kuşağa geçerler.

Felsefenin ve eğitimin en eski kaynağı olarak mitolojileri görmekteyiz.

Bu mitoslarda (efsanelerde) anlatılanlar birer fantazi ürünü de olsa kendi devirlerinin eğitim faaliyetlerini aksettiren bir realite ve

⁽¹⁾ Sunar, İ., *Düşün ve Toplum*, s. 47

doğrudan doğruya örnek alınması istenen hareketler⁽²⁾, direktifler ve mükellefiyetler olarak da ileri sürülmüştür. Bu sebepten dolayı destan ve mitoslar saraydan saraya ve elden ele dolaştırılmaktan başka öğretim kurumu sayılabilecek yerlerde de okunan kitapların başında yer almıştır. Zaten bu destan ve mitosların yazarları kendi devirlerinde halkın eğitim hizmetinde rol almış kişiler olarak kendi zamanlarının bilgini addediliyorlardı.

Mitoslarda evrenin oluşumu, insanın yazgısı üzerine üretilmiş, köklerinin Tanrı'da olduğuna inanılan hayal gücüne dayanan claylar anlatılır. Ancak bu mitosların verdiği yanıtlar zamanla insanlara yetersiz gelmeğe başlar, bunlara gözü kapalı inanmaz olur. İşte felsefe bilim yani insanın bilgiyi sevmesi ve bilmek için bilmek istemesi kaynağını bu çok eski efsanelerde bulur.

Mitolojilerle felsefe arasındaki ilişkiyi gözardı etmek mümkün değildir. Nitekim; "... Antik çağ felsefesi eğer tek başına, yani mitolojilerden bağımsız olarak görülürse, birçok filozofun felsefesinin temelini koyduğu kavramlar rastgele seçilmiş gibi olacak, felsefî problemler havada kalacak ve felsefî görüşler temelsiz hâle gelecektir. Bu nedenle tek başına bir Antikçağ felsefesinden değil, o dönemin mitolojileri ve bilimsel çalışmalarıyla olan ilgisini ortaya koyabilen bir Antikçağ felsefesinden söz etmek gerekir..."⁽³⁾ Hatta daha da ileriye giderek şunu da

⁽²⁾ *Eski Grek, Germen ve Türk efsanelerinde örnek alınması istenilen hareketler ve davranışlar genel olarak kahramanlık ve cengâverlik vasıflarının kazanılmasına ait idmanlar, boğa güreşleri, okçuluk gibi zamanın savunma araçlarını kullanmada ırahâret göstermektir. Homeros'un destanlarındaki kahramanlardan Odiseus, koşuda, disk ve ok atmada ustadır. İşte bu görüşlerden dolayı 'beş müsabaka' adı verilen 'Pentathlon' yani koşu yarışları, uzun ve yüksek atlama, disk, cirit atma, güreş ve nihayet olimpiyat türleri antik jimnastiğin ve ibadetin çekirdeğini teşkil etmiştir. Daha sonraları buna 'Kalokagathos'; güzele ve iyiye sarılma, nefse hakimiyet ruh güzelliğinin bir ölçüsü olarak değerlendirilmiştir. (H. Raşit Öymen; Doğulu ve Batılı Yönü ile Eğitim Tarihi, I; s. 27-28)*

⁽³⁾ *Ural, S., Mitoloji ve Bilim (İnsan ve Kainat, Mart 1988), s. 61-64*

söyleyebiliriz ki, sadece Antikçağ felsefesini değil günümüze gelinceye kadar felsefe ve bilim tarihini incelediğimizde eski mitolojilerde geçen pekçok kavram ve düşünce tarzını aynı şekilde bunlarda da bulmak artık bizi hayrete düşürmemektedir.

Bugün bildiğimiz mitosların birçoğunu borçlu olduğumuz Ovidius'un anlattığı mitolojik hikayeler, sonraki Avrupa yazarlarına, şairlerine esin kaynağı olmuştur. "... Shakespeare'nin Ovidius'u çok iyi bildiği ve ondan çok etkilendiği bilinen bir gerçektir."⁽⁴⁾ Aynı şekilde Sophokles'in mitolojik trajediyalarında geçen Elektra ve Oidipus karakterleri çok daha sonraları Psikanaliz'in babası sayılan Freud'un ünlü Elektra ve Oidipus komplekslerine⁽⁵⁾ adını vermiştir.

Mitoloji, destan ve şiirlerden sonra hatipler ve seyyar öğretmenler, serbest kürsüler gibi faaliyette bulunan sofistler, ansiklopedistler ve nihayet filozoflar bu gelişme aşamaları üzerinde sıralanmışlardır. "Herşey insana bağlıdır ve onun etrafında dönmektedir" diyen sofistlerin bilgi edinme ve bilgi üretme alanında geniş tesirleri olmakla birlikte herşeye izafi (rölatif) bir münasebetle bağlı kalınması görüşünü savunduklarından dolayı toplum hayatında bir başıboşluk başlatmıştır. Önceleri Sokrates'in de dahil olduğu bu harekete karşı daha sonra bizzat Sokrates'in karşı gelmesi ile idealist felsefe ekolleri ortaya çıkmıştır. Platon bu istikameti daha kapsamlı bir şekilde ele alarak bunun felsefi öğrenimle tamamlanan pedagojik görüşlerini de ileri sürmüştür.

⁽⁴⁾ Granger, E., *Mitoloji*, s. 13 (Terc. Nurullah Ataç, sunu: M. Erim)

⁽⁵⁾ *Sophokles'in tragediyalarındaki Elektra; annesine karşı tavır alır ve babasını çok sevmektedir, Oidipus ise bilmeden annesine aşık olur ve aşkı uğruna yine bilmeden babasını öldürür. Freud'un Elektra ve Oidipus komplekslerinde ise aynı şekilde kız çocukların babaya, erkek çocukların da anneye olan aşırı cinsel tutkularından bahsedilir.*

1.2. Felsefenin Kapsamı

Felsefe deyimini Yunanca 'philosophia' sözcüğünden gelmektedir. 'Philia' (sevmek) ve 'sophia' (bilgelik) olmak üzere iki kelimeden türemiş bir bileşik sözcük olan 'philosophia'; bilgiyi, bilgeliği sevmek anlamına gelir.

Platon'un öğrencilerinden Herakleides Pontikos'un söylediğine göre philosophia deyimini ilk kez Pythagoras kullanmıştır. Kendine philosophos (filozof) diyen Pythagoras'a göre sophia yani bilgelik ve eksiksiz bilgi yalnız Tanrılara yakışır, insana yakışan ise ancak bilgeliği sevmek yahi philosophia (felsefe)dir⁽⁶⁾

Tarihsel süreç açısından baktığımızda, felsefenin genel olarak M.Ö. altıncı yüzyılda eski Yunan'da İonia (Aşağı yukarı bugünkü İzmir ve Aydın illeri ile karşılıklıdaki adalar) adı verilen bölgede başladığı kabul edilmektedir. Yapıtlarına 'peri physeos' (Doğa üzerine) adını veren düşünürler, doğanın, evrenin dinsel olmaktan ziyade bilimsel bir açıklamasını yapma girişiminde bulunuyorlar. Dinsel nitelikten, önyargılardan uzak olarak doğanın açıklanmaya çalışılması ilk felsefi girişimler olarak kabul edilir.

Daha sonra nesneler dünyası yerine, insan, insanın varoluşu, insan düşüncesi, insanın bilgi edinme sorusu üzerinde durulur. İnsan aklına gelebilecek her türlü soru; yerleşik yargılara, dinsel ve siyasal kurallara rağmen ve onları umursamadan tekrar tekrar sorgulanır. Verilebilecek bütün cevaplarla da yetinilmeyerek bu cevaplar da sorgular. İşte her konuyu tekrar tekrar aklın yargısına ileten bu tarzda bir düşünüş sisteminin belirginleşmesi özü itibarıyla felsefenin ortaya çıkışı oluşturmaktadır.

Felsefede düşüncenin sistemli bir çabası olarak varolanın bilinmesi, onun bilgisine en doğru şekilde ulaşılması istenilir. Bu, aynı za-

⁽⁶⁾ Gökberk, M., *Felsefe Tarihi*, s. 12.

manda eğitim açısından da bir amaçtır. İnsanda doğal olarak, çevresinde olup bitenleri bilme, bunların nedenlerini merak etme eğilimi vardır. İnsan sadece çevresinde olup bitenleri görmekle yetinmez, bu olup bitenlerin dayandığı ilkeleri de bilmek ister ve bu ilkeler hakkında düşünmekten kendisini alamaz. Sorduğu sorulara cevaplar arar, fakat veremediği cevapların peşini bırakmaz. Bilemediklerini keşfetmenin sağlanabilmesi için, düşünceyi sistemleştirmek gereğini duyar. Bu bakımdan felsefenin en önemli konusu her şeyden önce insanın nasıl bilgi edindiğini araştıran bilgi problemi.

Felsefenin; üzerinde en çok görüş ortaya atılıp tartışmaların yapıldığı en çetin meselesinden biri olan bilgi problemi, ne kadar çetrefil olursa olsun, yine de insanın vazgeçemeyeceği bir olgudur; zira, insan, hayatını sürdürebilmek için dahi olsa, bilgi edinmek zorundadır ve bu zorunluluktan kurtulamıyacaktır. Nitekim, Aristoteles'in **Metafizika**'nın birinci kitabına başlarken "... bütün insanlar, doğal olarak bilmek isterler."⁽⁷⁾ demesi de bu gerçeğin ifadesidir.

Felsefî bilgi duyulur, görünür (fainetai)⁽⁸⁾ dünyadan yani pratik alandan basamak basamak yükselerek teorik alana ulaşır. Teorik bilim veya theoria; doğrunun incelenmesi, temâşâ edilmesi, her türlü faydalı ve pratik amaçtan bağımsız bir bilimdir. Yani bilimi salt bilim amacıyla yapar. Nitekim, altındaki paragrafta ve dipnotunda açıkladığımız teori ve teorisyen sözcüklerinin etimolojik kökenlerinin dayalı olduğu tarihsel süreç de bu hususu belgeleyecektir. Demek ki, felsefenin tabanını pratik alan dediğimiz fizik dünya teşkil etmektedir. Felsefe bu fizik alandaki olguları ve bunların arasındaki ilişkileri inceleyerek tümel yargıların yapıldığı teori alanına uzanır. Yargı ister istemez ilim-bilim tartışmasını çağırır⁽⁹⁾ ve bu tartışma ışığında ilkçağ bilim anlayışının

⁽⁷⁾ *Aristoteles; Metafizik 1/79 (terc. A. Arslan)*

⁽⁸⁾ *Fainetai; Grekçe kökenli bu kelimenin anlamı; parlayan, ışıldayan demektir. (A. Kaegi; Griechisch-Deutsches Schulwörterbuch, s. 823)*

⁽⁹⁾ *Duralı, T., "Rastlantı ile zorunluluk Açısından Canlılar Bilimi" Türkiye I. Felsefe. Mantık, Bilim Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 1986*

izlerini taşır. Zira, Duralı'nın da yararlanarak ifade ettiği gibi; ilimle araştırmacının araştırma konusu ile en azından duyuşal bağlamda bir etkileşimi söz konusudur. Oysa; bilim, bunun aksine araştırmacı ile araştırma objesi arasında duyuşallık boyutu dolayısıyla da karşılıklı etkileşim olasılığı bulunmayan bir yaklaşımı içerir. Yani; bir sosyal bilimci; bir sosyolog, özellikle de bir felsefeci araştırma konusu ile kendisi arasında aşılmaz bir perde oluşturamaz. Yani, hemen her sosyal bilimci konusu ile etkileşimden kaçınmaz. Bu, kaçınma sadece doğa bilimleri açısından olanaklıdır. Fakat; burada asıl ilginç olan, ilkçağ toplumlarında felsefenin dahi bir tür doğabilimsel tabana oturtulmuş olmasıdır. Bu, bize bugün bir ölçüde tartışmaya çok açık bir olgu gibi gözükse dahi; bilim tarihi açısından düşündüğümüzde son derece tutarlı sayılmak gereken bir olgudur. Sadece bir soru dahi, soru hüviyetine rağmen bu olguya kanıt teşkil eder; felsefe, tüm bilimlerin anası değil midir?

Teori⁽¹⁰⁾ sözcüğü eski Yunan'da 'pratik' sözcüğünün karşıtı olur ve "görmek" anlamına gelen 'theoria' kelimesinden türetilmiştir. Teorik düşüncenin eriştiği nokta, sezgisel bilgi, bilgeliktir (sapience-sophia) ve en geniş anlamıyla en mükemmel olan felsefedir (philosophia). Aristoteles'in deyişiyle: "... işte bu bilim ilk ilkeler ve sebepleri araştıran bir bilimdir"⁽¹¹⁾..." Yani; ona göre felsefe veya metafizik ilk sebeplerin bilimidir.

⁽¹⁰⁾ 'Teorisyen' sözcüğü de yine aynı kökene dayanan 'theoros' kelimesinden gelmektedir. Felsefenin doğuşundan önce, dinsel dönemde, bir şehirden diğerine oradaki dinsel törenleri gözlemek amacıyla gönderilen kamu görevlisine 'theoros' adı verilmekteydi. 'Theoria' önceleri bu törenlere verilen ad iken, daha sonra, uzun bir yolculuğa çıkıp farklı ülkelerdeki farklı gelenekleri görmek (theorien) anlamını taşımaya başlamıştır. Theoros ise gördüklerini çarpıtmadan, olduğu gibi dile getiren kişi anlamını kazanmıştır. Teori ve teorisyen sözcükleri felsefi içerik kazandıktan sonra da eski anlamlarını korumuşlardır. Eski Yunan düşünürleri yaşam tarzlarını teorik ve pratik olarak ikiye ayırmışlardır. Pratik yaşam 'eros'a, teorik yaşam ise 'logos'a yani bilgiye dayanır. (Sunar; a.g.e., s. 51-52).

⁽¹¹⁾ Aristoteles, Metafizik I/87 (terc. A. Arslan)

Evrensel bir açıklama denemesi olan felsefe tabiat hakkında sistematik bir düşünceler bütünü'nün araştırılmasıdır. Kendisi genel bir bilim olmak nedeniyle diğer "... bilimlerin bir özeti ve tamamlanması, aynı zamanda büyük kardeşleri din ve şiir gibi, tam anlamıyla bilimden farklı, insan dehasının görünüşleri dizisi arasında ayrı bir dal oluşturan bir uzmanlık şubesidir..."⁽¹²⁾

Buradan, çağlarüstü bir geçiş yaparak aynı olguya Wittgenstein'in yazdıklarından bir gerekçe daha arıyabiliriz: "Felsefe, başka türlü sanki bulanık ve kaypak olan düşünceleri açık kılmalı, kesin olarak sınırlamalıdır..."⁽¹³⁾ Bu demektir ki felsefe doğa biliminin tartışmalı alanını sınırlayarak, düşünülebilir olanla düşünülemez olanı ayırdeder. Öyle ki düşünülebilir olan açıkça düşünülebilir ve böylece söylenebilecek olan herşey de açıkça söylenebilir "... üzerine konuşulamayan konusunda (ise) susmalı..."⁽¹⁴⁾.

İlginç olan husus bizzat Wittgenstein'in felsefecilere -daha doğrusu bilimsel düşündüğünü belirlenlere-de bir tartışma sırasında susmayı önermesidir. Ona göre, bir bilimsel zihniyete sahip olan kişi (bilim adamı) tartışırken susup karşısındakinin konuşması sırasında metafizik bir "şey" söylemesine kadar susup, metafizik şey söylenir söylenmez, bunun gözlem ve deneye elverişli olmaması nedeniyle bilim dışı olduğunu kanıtlamaktır. Kuşku yok ki, Wittgenstein'in yazdıkları bilim felsefesi ekolü olarak Viyana çevresinin görüşlerinin bir yansımasıdır. Onlar bilimi gözlenebilir ve denenebilir alana indirmek, felsefe ve fizikalının arasında çok katı sınırlar oluşturmakta; felsefeyi iyi, doğru, güzel, mutlak gibi kavramların irdelenmesiyle ilgilenen bir koma hapsetmektedirler.

Anlaşılabileceği üzere felsefe bilinebilirliğin "temelini" araştırır. Bu bilinebilirliğin temelini araştıran filozof "... bilgelik öğretmeni, bilgelik

⁽¹²⁾ Weber, A., *Felsefe tarihi*, s. 1 (terc. H. Vehbi Eralp)

⁽¹³⁾ Wittgenstein, L., *Tractatus*, s. 59 (terc. Oruç Aruoba)

⁽¹⁴⁾ Wittgenstein, L., a.g.e. s. 155

bilgisinin ustasıdır. Bilgelikten sırf ne yapılması gerektiği değil, öğreticiler için herkesin istemesi gereken bilgeliğe giden yolu iyice tanımlanabilir şekilde açmak ve başkalarını da yanlış yollardan alıkoymaya gereken bir hareket hattı olarak anlaşılırsa -(ki bu) bilgelik öğretisine açılan dar bir kapıdır-, bu; bekçiliği her zaman felsefe tarafından yapılması gereken bir bilimdir."⁽¹⁵⁾ Felsefe, geniş kitleler ince araştırmalarına pek ilgi göstermeseler de ancak böyle bir işlemeden sonra bu kitleleri gerçekten aydınlatabilecek konuma gelir.

Felsefenin kendine özgü derin metafizik konuları toplumun büyük bir kesimini ilgilendirmese de her düşünen insanın felsefeyi yok sayması, kendi dünyasının dışına çıkarması mümkün değildir. Zira, düşünmek insanın doğası gereğidir ve felsefenin de işi düşündürmektir. Felsefe bütün düşünürlerin çabası sonucunda gelişir. Geliştirdiği felsefe akımları; kişiye, bir yön seçmesi, yaşam karşısındaki tavrını belirlemesi, erdemlerini, görevlerini, amaçlarını saptaması için çağrıda bulunur. Hayatı boyunca türlü sorunlarla mücadele etmek durumunda olan düşünen insanın mutlaka felsefeye başvurmak zorunda kalacağını belirten F. Altiok yukarıdaki cümleleri oluştururken yararlandığımız makalesinde İtalyan düşünürü A. Gramsci'den şu alıntıyı yapar: "Oldukça yaygın bir kanıya göre felsefe güç bir konudur. Çünkü uzmanlaşmış bazı bilginlere, ya da bir felsefe sistemi olan filozoflara özgü bir kafa çabasıdır. Bu önyargıyı yıkmak için yapılacak ilk şey; bütün insanların birer filozof olduğunı ispatlamaktır"⁽¹⁶⁾

1.3. Eğitimin Kapsamı

Toplumsal bir kurum olarak nitelendirebileceğimiz eğitim; en geniş anlamıyla kişinin toplum değerlerine ve toplumsal yaşama uyumu

⁽¹⁵⁾ Kant, İ., *Pratik Aklın Eleştirisi*, s. 119 (terc. İ. Kuçuradi, Ü. Gökberk, F. Akatlı)

⁽¹⁶⁾ Altiok, F., "*Niçin Diyalektik*", s. 11

olarak tanımlanabilir. Tüm toplumlar kendi bireylerini toplumsallaştırabilmek, sosyal ve kültürel varlıklarını sürdürebilmek için eğitimi organize etmiş ve kurumsallaştırmışlardır. Toplumsallaştırma; bireylerin kültürlenmesi, grup tarafından özümlemesi ve toplumun gerçek bir üyesi olarak kabul edilmeleridir. Biyolojik bir organizma olarak doğan insan toplumdaki deneyimleri ve eğitim yolu ile insanca davranmayı öğrenir. Çağdaş toplumlar, kendi yurttaşlarını toplumsallaştırabilmek için aile, eğitim, iletişim kurumları meydana getirirler. Bu kurumlar arasındaki işbölümü, insanlar ve özellikle çocuk ve gençleri yetiştirmek, yönlendirmek ve bunları yapabilmek için gerekli bilginin toplanması ve öğretilmesinde kolaylık sağlar. Böylece, genel eğitim, teknik eğitim, meslekî eğitim, akademik eğitim ve bunlara ait değerlerin benimsetilmesi, yani bilgilerin keşfi, bilgilerin toplum sorunlarının çözümünde kullanılması ve yaşam standartlarının yükseltilmesi gibi konular eğitimin görevleri arasındadır.

Diyebiliriz ki; eğitim temel hedefi açısından bir kültür nakli niteliğinde bulunmakla birlikte; pratik düzlemde irdelendiğinde özellikle eğitimciler açısından bir tür sanat niteliğindedir. Yani, her eğitici eğitmekle olduğu neslin değişik derecelerdeki kabiliyet ve eğilimlerini geliştirme vazifesini yüklenir.

İnsan eğitilmesi zorunlu olan tek yaratıktır ve ancak eğitilmiş insanlar toplum içerisinde birarada yaşayabilirler. Bir toplumun eğitim standardı ne kadar yüksek olursa, o kadar çok varlığını sürdürme şansına sahip olur. Eğitilmemiş bir toplum maddî zenginlik kaynakları ne derece büyük olursa olsun yine de küçük kalmaya ve çaresizliğe mahkumdur. Bunu anlamak için coğrafi koşulları uygun ve tabii kaynakları çok fazla olduğu halde yine de az gelişmişlikten kurtulamayan ülkeler bakmak yeterlidir. Bu bakımdan diğer bütün canlılardan farklı olarak insan en basit ve yaşaması için gerekli olanı bile öğrenmek zorundadır. Onun öğrendiklerini gelenek ve yeniden şekil kazandırma karakterize eder. "Öğrenmenin kendisi, mevcudiyet mücadelesi için vasi-

taların benimsenmesi olayıdır⁽¹⁷⁾ Eğitimin amacı " somut bir bütün olan insanın, canıyla canıyla, belli bir yerde, belli olanaklar içinde yeteneklerinin özgürce geliştirilmesi"⁽¹⁸⁾ olarak ifade eden Takiyetin Mengüşoğlu bu anlamda bir eğitim ide'sinden sözeder.

Genel olarak eğitim; belirli bir alanda bilgi ve beceri kazanmak olarak tarif edilebilir. V. Sönmez'e göre, eğitimin amacı; kişiye yaşamını sürdürebilmesi için bilgi ve beceri kazandırmak, yeni yetişen nesilleri toplum hayatına hazırlayarak toplum yaşamına uyumlarını sağlamak, kişiliklerini geliştirerek bilgi ve becerilerini arttırmalarına yardım etmek için gösterilen faaliyetlerdir. Bu faaliyetler önceden saptanmış amaçlara göre insanların davranışlarında belli gelişmeler sağlayan sistemli ve planlı etkinliklerin tümüdür. Bu etkinlikler sayesinde her kuşağa, geçmişin bilgi, beceri, deneyim ve medeniyeti düzenli bir biçimde aktararak kazandırılır. Eğitim nasıl tanımlanırsa tanımlansın, temelinde bazı ortak özellikler gösterir: Öncelikle, eğitimin konusu (obje, nesne) insandır ve insanın halihazırdaki durumunun yetersiz olduğu yerde görev yapar. İnsanın istenilen yönde değiştirilebilmesi için gerekli ve etkin stratejiler, yöntem ve teknikleri kullanarak, istenilen davranışların kazanılıp kazanılmadığının araştırmasını yapar⁽¹⁹⁾. Bu araştırma sonucunda istenilen davranışlar kazanıldıysa bunların sürekliliğini sağlayabilmek, kazanılamadıysa yeni program ve yöntemlerle yeniden işe koyulmak için gerekli önlemleri alır.

Aslında köklerini kültür hazinesinde bulunan gelenekler ile geçmiş tarihe uzanan olaylar, duygular, düşünceler ve davranışlar arasında bir ahenk yaratan bilgilerle dolu kaidelerden alan, eğitimin "... bilgi kaideleri (normları) aynı zamanda bir takım davranış kalıplarıdır."⁽²⁰⁾

⁽¹⁷⁾ Heistermann, W., E., *Tabiat, İnsan ve Tarih*, s. 24 (terc. Tomris Mengüşoğlu) (Felsefe Arkivi, cilt IV, sayı 2, İstanbul, 1959)

⁽¹⁸⁾ Kaynardağ, A., *Takiyetnin Mengüşoğluyla Konuşma, Felsefe, Kültür ve Eğitim Üzerine (Felsefe Yazılan, 6. Kitap, Yazko, İst. 1983) s. 12*

⁽¹⁹⁾ Sönmez, V., *Eğitim Felsefesi*, s. 43.

⁽²⁰⁾ Nirun, N., *Aile ve Kültür*, s. 38

Veysel Senmez'in biraz evvel yararlandığımız çalışmasında belirttiği üzere eğitimi tanımlarken, herşeyden önce eğitimin yaşayan bir organizmanın değişen ve gelişen özelliklere sahip bir olgu olduğunu hatırdan çıkarmamız gerekir. Her ne kadar eğitim bazı kalıcı özelliklere sahip olsa da, yeni isteklere, yeni ortamlara ve yeni ihtiyaçlara göre devamlı gelişerek değişmek zorundadır. Toplumsal değişiklikler ve teknolojideki gelişmeler eğitimin de değişmesini zorunlu kılar. Eğitim bir toplum bilimidir ve her toplum kesiminin farklı ihtiyaçlarına ve şartlarına göre teorik ve pratik açıdan farklılıklar, değişiklikler gösterir. Değişik inanç sistemlerinde gösterdiği farklılıklar kadar, aynı inanç sistemi içinde dahi, nüfus yoğunluğu az olan kırsal bölgelerdeki eğitim ile nüfus yoğunluğu fazla, endüstrileşmiş bölgelerdeki eğitim teorik ve uygulama (pratik) açısından yine de farklıdır. Bütün bunlara rağmen farklı ülkelerde eğitimden ne anlaşıldığı konusunda çeşitli çalışmalar yapan Unesco, ulusların birbirlerinin eğitiminden yararlanmalarını sağlamaya çalışmaktadır. Yirminci yüzyılın sonlarına geldiğimiz, içinde bulunduğumuz bu çağda bilim ve tekniğin hızla gelişmesi ve bu gelişmeler sonucu basın, radyo, TV yeni bilimsel buluşlar ve internet aracılığıyla toplumlar ve hatta birey olarak insanlar arasında artık kültür alışverişi başları döndürecek kadar hız almıştır. Öyle görünüyor ki dünyanın büyük bir hızla fikir ve kültür alışverişi ve iletişim sürecine girmesiyle eğitimin de farklı şekillerde uygulanması giderek azalmaya başlayacaktır.

1.4. Felsefe ve Eğitim İlişkisi

Felsefe insan düşüncesinin en yüce ürünüdür ve kaynağını "bilgelik sevgisi"nden alan bir işlemdir. İnsan ise eğitilmeğe muhtaç olan bir canlıdır. Bu bakımdan felsefe ile eğitim daima içiçe olmak zorundadır. Felsefe, konusu gereği varlık ve varlığın kendinde sır gibi sakladığı bilginin niçin'ini arar. Bu arayış süreci aynı zamanda, bir eğitim sürecidir ve bu süreç içerisinde eşya üzerinde düşünülür, düşüncenin

gittikçe sistemleşmesiyle, sözcüklerden kavramlara ulaşılır ve bu kavramlardan hareketle varlık ilişkilerinden oluşagelen olaylara yaklaşılarak bu olaylar arasındaki ilişkiler saptanır ve bütün bu işlemlerde uygulanan yöntemler düşünce bağlamında eleştiriden geçirilerek doğrulara yaklaşılar. "O halde felsefe bir eğitimidir dersek bir gerçeği ifade etmiş oluruz. Tabiatıyla böyle bir ifade, felsefeyi tanımlamaktan ziyade, felsefenin işlevine dikkati çekmek içindir."⁽²¹⁾

Bütün bilimlerin kaynağı olan felsefenin kendisi de, kendisinden doğan diğer bilimler gibi öğretilmekle birlikte, diğer bütün bilimlerden çok daha eğiticidir. Felsefenin özellikle etik (ahlak) konusu tam anlamıyla insan eğitimi'dir.

Felsefe bir arama ve araştırma faaliyetidir ve insan varlığının derinliğinde meydana çıkan, üstün ve kuşatıcı bir görüş temin eder, değerler ve arasında insanın hedeflerini amaçlarına, bu amaçların yükseklik veya derinlikleri hakkında genel bir fikir veren bir hayat tarzı olarak kabul edilir. Filozof ise geçerli olan hayat tarzının eğitici, kendi yaşam biçimi ile de böyle bir hayat tarzının örneğidir. Felsefe adını alan bu hayat tarzı; birçok dallardan meydana gelen çok geniş bir sahayı kapsar. "Bu bakımdan felsefenin sahasını bütünlüğü ile kavrayabilmek neredeyse imkansızdır. Bu durumda felsefî eğitimde felsefeyi değil, felsefe yapmayı öğrenmek, fikirleri değil, düşünmeyi öğrenmek"⁽²²⁾ hedef alınmalıdır. Felsefenin asıl görevi, diğer bütün bilimlerden farklı olarak soru sormak, araştırmak ve bu araştırmayı devam ettirmektir. Başka bilimlerin ispat edilen sonuçlarla yetindiği yerde felsefe sorularını sormaya ve onları problem haline getirmeye devam eder. Hatta bu şekilde davranmak felsefenin gerçek vazifesidir; zira felsefî problemler ancak "düşünmenin uzun bir geleneği, bir şeyi adlandırma ile kavramanın daima yeni baştan denenmesi ile gelişir."⁽²³⁾

⁽²¹⁾ Bilhan, S., *Eğitim Felsefesi*, 1. Cilt, 1. Kısım, s. 12

⁽²²⁾ Heimsoeth, H., *Felsefenin Temel Disiplinleri*, s. 6 (terc. T. Mengüşoğlu)

⁽²³⁾ Heimsoeth, a.g.e., s. 7

Demek ki, felsefenin en önemli vazifesi bilen değil düşünen, bilgiler arasında bağlantılar kuran eğitilmiş insan yetiştirmektir. Bilgiler ile yüklenmiş bir robottan farklı olarak insan, bu bilgiler arasında bağlantılar kurabilmeli, bilgilendirilmenin ötesinde ve üzerinde olarak eğitilmiş bir kişi hüviyetiyle, edindiklerini yaşama geçirebilmelidir. Bugün ilerleyen teknoloji sayesinde pek çok bilgiyi bilgisayarlarda tek düğmeye basarak öğrenmek mümkün olduğuna göre insanın gerekli olan bilgilerden fazlasıyla bir robot gibi yüklenmesi yerine, bunlar arasındaki ilişkinin neler olduğunun bilincinde olması, daha doğrusu "niçin" öğrendiğini bilecek şekilde eğitilmesi gerekmektedir. "İletişim araçları olan TV., video, bilgisayar gibi araçlar ancak birer bilgi aktarma makinalarıdır. Bu cihazlar örneğin motive etme ve yönlendirme konularında insan olmak sıfatıyla bir eğitimci olan öğretmenin başarısına ulaşamazlar".⁽²⁴⁾

Felsefe eğitiminin gayesi insanı soru sormaya, araştırmaya ve anlamaya yönleltmektir. Eleştirci bir yöntem izleyen felsefe; insanın önyargılardan uzak durmasını, içinde yaşadığı çevrenin inançlarını, amaçlarını ve alışkanlıklarını sorgulamasını ister. Bu sorgulamalar sonucunda ortaya çıkacak pek çok farklı yaklaşım felsefedeki çelişkileri değil tam tersine felsefenin zenginliğini gösterir.

Felsefe bu zenginliğini filozofların sosyal bakımdan uzlaştırmacı konumlarından almıştır. Filozofların uzlaştırmacı olmaları ancak onların tolerans⁽²⁵⁾ yani müsamaha ve hoşgörü sahibi olmalarıyla mümkündür. Ancak toleransta da nereye kadar tolerans gösterileceği iyi saptanmalıdır. Fanatizme⁽²⁶⁾ hoşgörü ile yaklaşmak tolerans'ın istismar edilmesine sebep olur. Toplumun birlik ve beraberlik içinde tutmak görevini üstlenen felsefe bu birliğin bozulmasına seyirci kalmamalıdır.

⁽²⁴⁾ Yılmaz, *Büyükerşen, Çağdaş Eğitim Anlayışı*, s. 67

⁽²⁵⁾ *Tolerans; Yunanca Toleo: Yüklenmek, kaldırmak kökünden gelir.*

⁽²⁶⁾ *Fanatizm; Fanum, mabed, yani putlaştırmak.*

Felsefe eğitimi tek doğrulara sapanıp kalan dogmatik kafalara yer vermez; zira sapanılıp kalınan yerden ileriye gitmek, yükselmek mümkün değildir. Domatik düşünceler kutuplaşmayı doğurur ve bu kutuplaşmalar da bölünme, parçalanma demektir. Felsefe eğitiminin amacı insan bilgisinin gelişip ilerlemesine yardım ederken insanı donmuş fikir kalıplarından da kurtarmaktır.

Felsefe ve eğitim arasındaki ilişkiye göz atacak olduğumuzda bunların pek çok ortak yönünü bulabiliriz:

Herşeyden önce felsefenin ve eğitimin konusu insandır. O halde felsefe ve eğitim insanın bütün özelliklerini gözönüne almak ve tanımak zorundadır. İnsanların özellikleri bilindikten sonra, onları istenilen hedeflere yönlendirmek mümkündür. Aslında, felsefe de eğitim de konusu olan insanı, evrensel özellikleri ile ele alırlar.

İstenilen hedefleri felsefe belirler ve eğitim belirlenen bu hedeflerin insanlara kazandırılmasını sağlar. Felsefe; bu anlamda adeta bir teorisyen -teori oluşturucusu-, eğitimde bir uygulayıcı, hayata geçiricidir.

Belirli bir kültür içinde yer alan felsefe ve eğitim, kültürün bizzat belirleyicisi durumundadırlar. Eğitimin hedefleri felsefenin hedefleri doğrultusundadır. Eğitim bu hedefleri uygularken felsefenin kullandığı mantık kurallarını takip eder.

Felsefede kullanılan yöntemlerle eğitimde kullanılan yöntemler birbirlerine benzer. Meselâ felsefenin tümevarım (indüktif) metodu ve tümdengelim (dedüktif) metodu aynı şekilde eğitimde de kullanılır.

Felsefenin ve eğitimin sorusu "niçin?"⁽²⁷⁾dir. Niçin? sorusu temellendirme ve akıl yürütme yoluyla sonuç ilişkilerine cevap arar. Böyle bir soru sorma yönteminde verilen cevaplarla yetinilmez ve her cevabın tekrar tekrar "niçin?"i aranır. Böylece, yeni yeni fikirlerin üretilmesi sağlanır. Böyle bir analitik sorgulama yönteminde, soruların çeşitli cevapları tartışılır ve sonuç tıpkı Platon'un hocası Sokrates'in yönteminde olduğu gibi, yine bir soruyla cevaplanarak açık tutulur. Aslında felsefenin en önemli özelliği soru sormaktır ve verilecek cevapların çokluğu ve çeşitliliği felsefenin zenginliğidir.

Eğitimin zenginliği de aynı şekilde sadece bilgi aktarımı değil, bilginin sorgulanmasıdır. "Felsefe yapan insan... hadiseler karşısında tavır alabilen, neyi ne için yaptığını araştıran, kendi çabasıyla hakikatlere yönelen insandır."⁽²⁸⁾ Eğitilmiş bir kişi de aynı özelliklere sahip olacak şekilde yetiştirilir.

Eğitimin gerçekten başarılı olabilmesi için felsefenin kullandığı sorgulama yöntemini izlemesi gerekir. "Sorgulaması yapılmadan kabul edilen fikirler, sorgulaması yapılmadan tutuklanan mahkumlar gibidir"⁽²⁹⁾.

Felsefe de eğitim de problemleri derinliğine sorgulayarak var sayımlarda bulunur. İyi bir eğitim almış kişi, tıpkı filozoflar gibi problemleri önce analiz eder sonra da bunlar arasındaki bağıntıları kurarak bir senteze varır.

⁽²⁷⁾ "Niçin?"; analitik yöntemin sorusudur. Felsefe ve eğitimde analitik yöntemle araştırma ve sorgulamaya yönelik bir yaklaşım vardır. "Nasıl?" sorusu ise öğretimin (talim) sorusudur. "Nasıl?" sorusunda sorgulama yoktur, tasvir etme ve tanımlamalara cevap aranması vardır. Öğretim, eğitimden farklı olarak sadece verilmiş olanın ezberletilmesine veya başka yöntemlerle bilginin aktarılmasına dayanır ve öğretimde sorgulama yoktur. Eğitim öğretimi de kapsar. Onu iyi, doğru, yararlı ile bütünleştirir.

⁽²⁸⁾ Görsoy, K., *Ekzistans ve Felsefe Üzerine Görüşler*, s. 92

⁽²⁹⁾ Turgut, İ., *Eğitim Üzerine Felsefi Bir Deneme*, s. 77

Felsefe bilgi edinmeyi sevmekle beraber, Heinz Heimsoeth'in ifade ettiği şekilde ".. salt bir bilme değil, aynı zamanda bir yaşama biçimidir."⁽³⁰⁾ Eğitimin amacı ise bilgiyi sistemli bir şekilde vererek onu yaşama geçirmek ve böylece yaşam biçimini belirlemektir.

Felsefe, bütünlük içinde kuşatıcı bir bilgi arayışı içerisindedir. Eğitimin de insanlara vermeyi amaçladığı kuşatıcı bilgi, felsefenin bu bütünlük anlayışına uymak zorundadır. Eğitilecek her kişiye bu anlayış sistemli bir şekilde verilmeye çalışılır. "Felsefe, insan düşünce ve deney dünyasının bir bütün olarak görülebileceği bir bakış açısı bulmak için, bu dünyayı aşmak isteğinden kaynaklanır."⁽³¹⁾ Eğitilmiş kişi felsefenin bu isteğine göre donatılmış insandır.

Felsefe; ".. kişinin bir karar dayanağı gibi kullandığı yaşayan değerler, genel inançlar, ilkeler ve tutumlar olarak anlaşılabilir."⁽³²⁾ Burada eğitimin görevi felsefenin biçimlendirdiği yaşayan değerler olarak inançlar, ilkeler ve tutumları birey davranışlarında gerçekleştirmeye çalışmak ve böylece bireyin yaşantısını istenilen düzeye ulaştırmaktır. Ancak bu yaşayan değerler felsefe tarafından devamlı sorgulanarak, değişmez kalıplar olmaktan çıkarılarak daha iyiye doğru düzeltilmeye çalışılır. Felsefenin bu yoldaki hedefini eğitim, daima gözönünde bulundurmak ve felsefenin amacına paralel bir yolda ilerlemek zorundadır.

Eğitim yaşam felsefesinin uygulamaya ve pratiğe aktarılmasıdır.

Yaşam felsefesini belirleyen felsefe gibi eğitim de dogmatizmden uzak, diğer görüş ve düşüncelere saygı gösteren ve gerektiğinde onlardan faydalı bulduklarını mümkün olduğu kadar objektifliğe sadık kalarak aktarabilecek düzeyde olmalıdır. Bu bağlamda ele alındığında

⁽³⁰⁾ Heimsoeth, H., a.g.e., s. 12, 13

⁽³¹⁾ Pears, D., Wittgenstein, s. 21-22 (terc. Arda Denkel)

⁽³²⁾ Ertürk, S., *Türkiye'de Eğitim Felsefesi Sorunu* (Türkiye I. Felsefe, Mantık, Bilim Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 1986), s. 185

filozof ve eğitimcinin, toplumu bir ve beraberlik içinde tutarak, insanlara karşı saygılı ve hoşgörülü olmaları gerektiği açıkça ortaya çıkar. Tıpkı filozoflar gibi "öğretmenler (de) genel anlamda bir toplumsallaştırma aracı"⁽³³⁾ olarak görülebilirler. Felsefe ve eğitim birleştirici özelliklerinden dolayı evrensel olmak zorundadırlar. Irkları, dinleri, dilleri ne olursa olsun bütün dünya insanlarını birbirlerine yaklaştırmalı, aralarında dostluk bağları kurmalı ve değerlere saygılı insanlar yetiştirmelidirler.

Felsefe bir toplum yaşamını belirleyebilecek güçtedir. "Felsefenin politik savaşın ve bilimsel ilerleme üzerinde, dinsel hareketler ve sanatsal yaratıcılık üzerinde, birey olarak insanlar ve tüm bir çağ üzerinde etkileri vardır."⁽³⁴⁾

Toplumda geçerli olarak kabul gören politik, ekonomik sistemler bir felsefeye dayanır; komünist sistem materyalist felsefeye dayanırken, kapitalist sistem de genellikle idealist ve pragmatist felsefe doğrultusunda yönlendirilir. Bu bakımdan ekonomik, politik ve toplumsal sistemin dayandığı felsefeler eğitimle uygunluk içinde olmalıdır. "... çünkü eğitim sistemi, ekonomik, politik, toplumsal hedefleri, her yurttaşa kazandırmak, toplumu ve kişiyi bu hedefleri gerçekleştirecek nitelikte yetiştirmek üzere kurulup işe koşulmuştur. Bu yapılmazsa, ekonomik, politik ve toplumsal hedefler gerçekleşmeyebilir."⁽³⁵⁾ Eğitim sisteminin tutarlı işlemesi, çelişkilerinin en aza indirilerek verim ve etkisinin artırılması ancak felsefî sisteme uygun olmasıyla sağlanır.

Her felsefî sistemin de kendine uygun bir eğitim anlayışı vardır. Çalışmamızda ele aldığımız Platon; idealist eğitimi, J. J. Rousseau natüralist eğitimi, B. Russel'de realist eğitimi savunmuşlardır. Onların felsefeliyle eğitim anlayışları arasında sıkı bir bağ vardır ve ileride ay-

⁽³³⁾ Elkin, F. *Çocuk ve Toplum, Çocuğun Toplumsallaşması*, s. 84 (terc. Nazife Güneş)

⁽³⁴⁾ G. Kirişenko, Z. Korşunova; *Felsefe Nedir?*, s. 176 (terc. Gül Aysu)

⁽³⁵⁾ Sönmez, V., a.g.e., s. 58

rıntılı bir şekilde sergilemeye çalışacağımız üzere, kendi felsefelerini ve yaşam görüşlerini hayata aktarabilip gerçekleştirmek amacıyla kendi eğitim sistemlerini de açıklamışlardır.

Platon'un idealist öğretisinde kişi "en iyi ideal"ine sahip olacak şekilde yetiştirilmelidir. En iyi idealinde güzellik, bilgelik, harmoni (ölçülülük), adalet, cesaret, doğru bilgi gibi kavramlar vardır. Platon'un eğitimi ruhu iyi'ye (İdea, Tanrı) yönlendirme amacını taşır. Böyle en yüksek iyi'ye yönlendirilecek kişilerin ise özellikle akıllı kişiler olması gerekir. Akla ve cesarete sahip olmayan, sadece haz ve zevklerinin esiri olanların ise eğitilmelerine gerek yoktur.

J. J. Rousseau'nun natüralist öğretisinde; çocuğun doğal gelişimi içerisinde tüm yeteneklerinin tabiatın doğal yapısına uygun olarak geliştirilmesi sözkonusudur. Doğa da çocuk da saf, temiz, iyi ve güzeldir. Çocuk ve doğa arasına engel koyan bir eğitim çocuğu kötüleştirir, doğallığından uzaklaştırır.

Naturalist felsefenin eğitim anlayışı, asıl olarak onun ahlâk anlayışından daha net olarak görülebilir. Bu açıdan S. H. Bolay'ın görüşlerini aktarmamızın yeterli sayılabileceğini düşünüyoruz. "Naturalist ahlakta; ahlaki hayatı, tabiat kanunlarına uydurmak gerektiğini söyleyen doktrin.

1- Bu manada ahlakî değerlerin olduğuna ve onun bir devamı bulunduğuna, ahlâki ideallerin iç güdülerin tatmininden ibaret olduğunu ileri sürer.

2- Ahlâki değerlerin insanda olduğu gibi, tabiatda da mevcut olduğunu iddia eder⁽³⁶⁾.

B. Russel'in realist öğretisi insanın doğaya olduğu kadar topluma da uymasını öngörür, bu yüzden eğitimde de doğaya ve topluma uyum sağlayacak davranışları geliştirme hedef alınır.

⁽³⁶⁾ Bolay, S. H., *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, s. 181

Bilindiği üzere realistler bilginin kaynağını gözlem ve deneyde bulurlar; yani bir tür pozitivist bilgi anlayışına sahiptirler. Onlara göre bir **temellükün** bilgi olarak kabulü **temellük** süreci sonuç itibarıyla bir duyu niteliğindeki veri olsa dahi, bunun temelinde gözlem ve/veya deneyimin bulunmasıdır. Gözlem, deney ancak nesneler üzerinde yapılabileceğinden; diyebiliriz ki, realistlerin bilgi anlayışı gerçek bir varoluşa sahip nesnelere dayalı bir bilgi anlayışıdır. "Russell'in mantıkçı pozitivist gelenekle (Viyana Okulu) bağlantıları var. Russel öğretisine "Mantıksal Atomizm Öğretisi" adını veriyor"⁽³⁷⁾.

Felsefedeki çeşitli görüşler ve onların uygulama alanları olan eğitim her ne kadar birbirlerine karşıt görünseler de aslında her bir görüş kendisini ortaya koyabilmek için kendisinden önceki felsefi görüşlerden ilham almak durumunda kalmıştır. Kendi ayrım çizgisini çekmek ve karşı tavrını belirlemek için dahi olsa kendisinden başka görüşlerle de tanışmak yani onları bilmek, varoluşlarını kabul etmek zorundadır. "Bu nedenle çok cevaplılıkta somutlaşan bölünme bir karşıtlık biçiminde yüze vurulur."⁽³⁸⁾ ise de hepsi aynı kaynaktan çıkmıştır. Verilen cevapların çokluğu ve çeşitliliği, felsefenin ve onun uygulama alanı eğitimin zenginliğidir ve onların toleranslı kuşatıcılığına sığınmıştır.

Bugüne kadar ortaya çıkan çeşitli görüşlere yarın yenilerinin katılmayacağını söylemek mümkün değildir. Aksine bu çok yararlı da olacaktır. Çünkü, ne hayatı ne felsefeyi, ne de hayat ile felsefe arasındaki bağlantıyı sağlayan, bağıntıyı pekiştiren; hayatın durmaksızın yenilenen gereksinimlerine bir tür beyin fırtınası sayabileceğimiz felsefenin çözüm örneklerini uyumlu kılan eğitimi donuk da sayamayız; bunları birbirinden kopuk da sayamayız.

⁽³⁷⁾ Yavuz, H., *Felsefe Üzerine*, s. 90

⁽³⁸⁾ Altuğ, T., *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi ve Yol Açtığı Bilgi Kuramsal Sorunlar*, s. 6

1.5. Felsefî ve Eğitsel Bir Kavram Olarak Kültür

Eğitilmiş yani eğitimli insan kültürlü insandır. En eski çağlardan beri özellikle felsefî eğitim almış olan insanlar kültürleriyle diğer insanlardan daha farklı ve âlîm sayılmaktadırlar. Eğitim en geniş anlamda kültürün kuşaklar arasında aktarılmasıdır.⁽³⁹⁾

Marx'a göre; "Kültür, doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı herşeydir." B. 'Güvenç kültür sözcüğünün 4 ayrı anlamda kullanıldığını belirtmektedir:⁽⁴⁰⁾ "1. Bilimsel anlamdaki kültür; eğitim sürecinin ürünüdür, 2. Estetik anlamda kültür; güzel sanatlardır, 3. Maddî (teknolojik) ve biyolojik alanda kültür, 4. Üretme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirirmedi."

"Kültürü bir felsefe terimi olarak kullanan ilk filozof J. G. Herder'dir. Herder; kültürü toplumların doğal durum'dan çıkıp, kendileri için yararlı ve kendilerine göre iyi ve doğru bildikleri amaçlara ulaşma

⁽³⁹⁾ *Colere fiilinden türetilen cultura terimi ilk kez tarımsal etkinlikleri nitelendirmekte kullanılmıştır. Terimi insanın yetiştirilmesi, işlenmesi, eğitilmesi anlamında ilk kez kullananlar ise Roma'lı iki filozof olan Cicero ve Horatius olmuşlardır. Cicero'nun bu konuda kullandığı terim 'cultura animi'dir. Terim, insan nefsinin (Grekçe; preuma, Latince; Anima, Türkçe; Can, Arapça; ruh, nefis) terbiye edilmesi anlamında kullanılmıştır. Cicero, terimi başlangıçta 'doğal' bir malzeme, bir içgüdü ve iştah varlığı, bir hammadde, nefsi-ne düşkün bir hayvan olarak gördüğü insanın işlenmesi, yetiştirilmesi ve eğitilmesi anlamında kullanmakla, terimin bugünde anlamaya devam ettiğimiz bir temel yönünü ilk kez belirtmiş oluyordu. Öyle ki tek insanın gerekli bilgileri edinerek, akıl yürütme, belli ilkelere göre eylemde bulunma, nefsi-ne hakim olma, zevk ve eleştiri yeteneğini geliştirme ve gitgide 'kişilik' sahibi olma haline 'kültür' demeye bugün de devam ediyoruz. Bu anlamıyla kültür'e karşılık olabilecek terimler olarak Greklerde 'paidea ve askese (askesis) terimlerine rastlıyoruz. Cicero'nun culture animi'si, Yeniçağ felsefesinde kullanılan Geist, esprit, Türkçe'de, tin, mânâ, mâneviyat) terimlerinin de habercisidir. Ancak burada kültür kelimesi tek insan için kullanılmaktadır. Günümüzde kültür bir toplumun düşünce ve değerler bütünlüğünü bildirmektedir. (Özlem, D., "Kültür Felsefesi", Felsefe Tartışmaları, 12. Kitap, s. 16 (İst. 1992)*

⁽⁴⁰⁾ Güvenç, B., *İnsan ve Kültür*, s. 97

ve bunları gerçekleştirme yolunda gösterdikleri tüm etkinliklerin ve bu etkinlikler sonucu meydana getirdikleri tüm ürün ve yaratımların evrensel adı olarak kullanmıştır".⁽⁴¹⁾

Güvenç'den yaptığımız bu alıntının çok kısa değerlendirmesini yapmak istediğimizde, son cümleden başladığımızda, bu cümlelerin kavramın tarihsel kökenine ilişkin olduğunu anlamaktayız ki, bunu, D. Özlem'den yararlanarak vereceğimiz dipnotunda daha etraflı göreceğiz. Marx'ın tanımı bugün oldukça yaygın, bir ölçüde de popüler sayılabilecek bir tanımdır. Zira, bugün hemen her sosyolojik yaklaşım kültürü "İnsanın insan tarafından (eliyle) yaratılmış çevresidir" biçiminde tanımlar.

İkinci tanım; kültürün maddî boyutunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda maddî kültürün medeniyet olarak nitelendirilmesi de özellikle ülkemiz sosyoloji geleneğinde yaygındır.

Estetik yaklaşımlı tanım kültürü daha felsefi bir zemine oturtmaktadır. Zira, diğerlerine göre daha soyut anlamlar içeriyor.

Afşar Timuçin'e göre, "Kültür alanı bir değerler alanıdır, bir üst-yapı değerleri alanıdır (alt yapıyı teknik oluşturur). Kültürün gerçek öğeleri felsefe, bilim ve sanattır, siyaset daha çok onların yaşamsal sonucu olarak görünür."⁽⁴²⁾

Kültür, her toplumda kuşaklar arası maddi manevi bilgi birikimlerinin gerçekleştirilmesi şeklinde oluşturulur. Dolayısıyla; bilgi ve kültür dünyası bir kalıtıl ve ortaklaşmalar dünyasıdır. Anlaşıldığı üzere kültür bir gelenektir. İnsan bir geleneğin içine doğar, onu öğrenir, devralır ve asimile eder; geleneği genişletebileceği gibi reddedebilir de. "Kültür insanın mücadele ederek, üzerinde tekrar tekrar çalışarak elde ettiği kendi mahsulüdür"⁽⁴³⁾. Kültür, insandaki öğrenme, öğren-

⁽⁴¹⁾ Güvenç, B. a.g.es. s. 98-99

⁽⁴²⁾ Timuçin, A., *Düşünce Tarihi*, s. 26

⁽⁴³⁾ Heistermann, W. E., a.g.e., s. 24

diklerine şekil verme ve öğrendiklerini aktarabilme özelliği sayesinde elde edilir ve birçok değişimler göstererek nesilden nesile aktarılır.

Her kültürün özgünlüğü, yaklaşık tüm insanlar için aynı olan sorunları kendine özgü yöntemlerle çözüp, değerlere kendine özgü yer kazandırmasından kaynaklanır. Her toplum kendine özgü dile, sanata, teknik becerilere, dinî inançlara, bilimsel bilgilere, toplumsal, ekonomik ve genellikle siyasal örgütlenmeye sahip olmakla birlikte; bütün bu değişik değerlere verilen önem her kültürde farklıdır⁽⁴⁴⁾. Kültür bir toplumun bütün yönleriyle yaşama tarzıdır.

Her toplumda, toplumun egemen kültür değerlerini sadece sosyalleşme ve sosyal kontrol süreçleri ile edinmekle yetinmeyip; edindikleri dolayısıyla içinde bulunduğu toplumun kültürel değerlerini yorumlayabilen, kendi mantık dokusu ile irdeleyebilen, böylelikle de salt bir 'kültür alıcısı' konumunda kalmayıp, aynı zamanda 'kültür oluşturuşu' fonksiyonuna sahip olabilen 'seçkin' bireyler bulunabilir. Belki her ulusal toplum açısından, o toplumun kültür normlarıyla birarada anımsanabilen filozoflar; örneğin Almanlar için Nietzsche ve Fichte'yi, İngilizler için B. Russell, Amerikalılar için J. Dewey'i, Fransızlar için J. J. Rousseau'yu bu bağlamda toplumların kültürlerini yönlendiren, ona damgasını vurabilen seçkin bireyler olarak gösterebiliriz.

1.6. Çağdaş Eğitimin Temel Nitelikleri

Bilindiği üzere modern zamanların başlangıcı rönesans ve reform olgularına çağdaş zamanların başlangıcı da 1945 sonrasına bağlanır. Bu, bir anlamda palyatif bir ayırım sayılmalıdır. Zira, bir sosyal bilimci özellikle de sosyolog ya da felsefeci açısından tarihsel dilimleri birbirinden kesin çizgilerle ayırmak olası da değildir, tutarlı da değil-

⁽⁴⁴⁾ Strauss, L., *İrk, Tarih ve Kültür*, s. 86 ve 42, (terc. H. Bayrı, R. Erdem, A. Oyacıoğlu, I. Ergüden)

dir. Aksi halde; kültürel süreklilik ilkesi, sosyal bilimlerin tarihsel temeli gözardı edilmiş olur.

Bununla birlikte; çağdaş kavramın kullanımı bir analiz kolaylığı da sağlayabilir. Biz bu bölümde kültürel sürekliliği de dikkate alarak açıklamalar yapacağız.

Eğitim felsefesi ve eğitim sosyolojisinin bulguları göstermektedir ki, bir toplumsal dokunun temel nitelikleri ile egemen eğitim kurumlaşması arasında doğrudan bir etkileşim ve karşılıklık sözkonusudur. Bu bakımdan 1945 sonrası dünyasının eğitim anlayışını genel kabulleri ve perspektif itibarıyla gerek modern zamanlardan, gerekse modern çağ öncesi dönemlerden, örneğin antik Yunan'dan ya da doğudan tamamen ayrı ele almak yanıltıcı olacaktır. Önemli olan, kanımızca, vurgulanan yada ayrıntıya inilen dönemi öncesine göre daha derinlikli ek almaktır.

Yaklaşık yarım yüzyıllık bir tarihsel geçmişe sahip olan çağdaş dünyanın eğitim anlayışı kuşku yok ki, siyasal rejimlere, felsefi tercihlere göre de şekillenir. Değişik görünümlere bürünür. Örneğin, aynı çağda yaşamış olsalar dahi Türkiye ile İran ve çok yakın dönemin Sovyetler Birliğini düşündüğümüzde; katı bir dini rejime sahip olan İran'ın eğitim anlayışı, toplumsal entegrasyonunu, belki de kendi etnik koşulları açısından zorunlu olarak, din temeline dayandırması ve geleneksel alfabesini hiç değişmemesi onun eğitim kurumunu çok farklı kılmaktadır. İran'daki ahund kurumunun geleneksel enformal eğitim anlayışının da etkisiyle, çok farklı bir niteliktedir. Sovyetler Birliğinin de ideolojisini önplana çıkartması ve temel devlet kurumlarını ideolojisine göre örgütlemesi tek partili bir siyasal rejime sahip oluşu eğitim dokusuna farklılık getirmektedir. Keza bizim ülkemiz de en azından Tanzimat'dan beri ağır-aksak adımlarla da olsa, Batı dünyasına yöneldiğinden temel kurumlarında Batı örneğine göre şekillendirmeye çalışmış

ve eğitim kurumunu da aynı temelde örgütlemiştir⁽⁴⁵⁾. Biz bu bölümde, daha ziyade ülkemizdeki eğitim kurumlaşmasına örnek oluşturan Batılı tarzda çağdaş eğitimi açıklayacağız.

Batıda eğitim anlayışında temel dönüşüm nedenlerini feodaliteden merkezi yönetimlere. geçiş, ardından demokratik açılımlar (fransız ihtilali) ve endüstrileşme biçiminde netleşen hızlı ekonomik farklılaşmaların oluşturduğunu söyleyebiliriz. Gerçekten, feodal toplumun durağan yapısında eğitimin hemen hiçbir önemli fonksiyonu bulunmuyordu. Çok dar bir toplum kesiti eğitilebilmekteydi. Yine sınırlı sayılmak gereken bir kesit de manastırlarda dinsel eğitim görmekteydi. Ancak; eğitimin temel niteliği, durağan toplum dokusuna da uygun şekilde skolastik idi.

Skolastik eğitimi sarsanlar ise, zamanımızda felsefe tarihinin devleri olarak selamlanan düşünürlerdir. Yer darlığı nedeniyle çok kısa ve atlamalarla değinebileceğimiz bu süreçte özellikle Descartes ve Bacon'un büyük fonksiyonları oldu. İlki sorgulanabilmeyi ikincisi tümevarımı geliştirdi. Gerçeğin ayrımlanıp sorgulanabilmesi ve reel bilginin tüm'den gelerek ortaya konamayacağı ilkeleri sonraki çağların eğitim düşüncesini derinden etkilediler.

Aydınlanma çağını hazırlayan Ansiklopedistler, ardından gelen ve bir yönüyle feodalitenin tarihe gömülmesinin ilanı olan Fransız ihtilali yeni insan/vatandaş anlayışlarını oluşturdular. Kısa bir süre sonra; ekonomi tarihinde "buharın pamukla izdivacı" olarak da isimlendirilen endüstri devrimi toplumsal kurumları sadece dönüştürmekle kalmadılar, aynı zamanda son derece hızlı ve köklü biçimde değiştirdiler. Artık, endüstri öncesi dünyanın "sakin" geceleri, talep eksenli ve tarla merkezli ekonomi, hem üretim hem tüketim birimi olan aile biçimi ge-

⁽⁴⁵⁾ *Tanzimat öncesinde 20. yüzyıl başlarına dek bir Fransız etkisi dönemi, İttihat-Terakki döneminde ve ilk savaş yıllarında Alman, çağdaş dönemin (1945 sonrası) başından itibaren de anglo-sakson etkilenmesinin temel yönelleri oluşturduğu söylenebilir.*

ride kalmıştı. Ünlü iktisat tarihçisi ve bir Annales Okulu mensubu olan E. J. Hobsbaum'ın deyişiyle, işçi-işveren, mühendis, gazeteci, bürokrat, sendikacı, burjuva, protetarya v.b. bir dizi yeni toplumsal kategoriler istatistik, mühendislik bilimleri başta olmak üzere yepyeni bilim ve uzmanlık dalları doğdu. Artık yeni bir toplum ufuktaydı, yeni toplum hızla farklılaştırılmış ve yeni gereksinimleri dikkate alan bir eğitim anlayışının -ki buna en üst-soyut düzeyde eğitim felsefesi diyebiliriz- ilkelerinin belirlenip hayata geçirilmesi gerekiyordu. Zamanımızın popüler yazarlarından A. Toffler endüstri devriminin adeta genel bir eğitim seferberliği getirdiğini; çünkü, yeni ekonomik yapılanmanın işverenler açısından okuma-yazma bilen, azçok hesap ve saymadan anlayan personele gereksinim duyurduğunu yazar.

Kuşku yok ki, endüstri devrimi toplumsal tarihe bir dizi acılar da getirdi. S. Simon başta hemen her ilk dönem düşünürünün hayranlıkla selamladıkları ve insana yardımcı olduğunu söyledikleri teknolojinin insanları ve toplumları peşinden sürüklemesi; bir diğer deyişle buluş -uygulama- etki-buluş süreci ya da Ogborn'un deyimiyle kültürel, MacIver ve Pagenin'in ifadeleriyle teknolojik açık sosyal yapıları hızla sarstı ve yeni eğitim zihniyetlerinin araştırma ve uygulanmasına zemin oluşturdu. Buna, belki de Wiener Kreis'den beri dışlanan felsefenin (felsefenin insanı özdeksel ve finsel bir bütün olarak gören anlayışının) intikamı da diyebiliriz. Gerçekten mantıkçı pozitivistler bilim anlayışlarını tek yönlü bir zemine oturtmuşlardı, katı pozitivist yaklaşımla felsefeyi dışlamışlardı. Oysa, çağdaş eğitimin felsefesiz olamayacağı, felsefesiz eğitimin düşüncüyü dışlayan eğitim olduğu, düşüncüyü (düşünmeyi dışlayanların da bilimden ve çağdan dışlanacakları hususunun anlaşılması için çok uzun bir süre geçmesi dahi gerekmedi. Daha 1920'lerde bizim bu çalışmada ele aldıklarımızdan D. ve B. Russel endüstri toplumunun geleceğini tartışmaya başlamışlar ve yeni dokudaki hümanizma noksanlığını şiddetle eleştirmişlerdi⁽⁴⁶⁾.

⁽⁴⁶⁾ Bkz. Russel D.-B., *Endüstri Toplumunun Geleceği* (Çev. Melih Ölçer) Ankara, 1981

Kıscası; aydınlanmayı, akıl çağı, akılçağını pozitivism (o, kendisine ilk sosyologların dahi ilmihaller yazdıkları ve bir yeni din olarak saygıyla selamladıkları pozitivism) çağı izlemişti. Bir düşünürün dediği gib,"aydınlanma ile tanrısal yerini, toplumsal almıştı. Fakat, sonuç itibarıyla felsefesiz olunamayacağı, çağdaş bir felsefe eğitiminden yoksun toplumların sendelemekten kurtulamayacakları, er-geç anlaşılması oluyordu.

Bu çerçevede öncelikle; A. Timuçin'den bir alıntı ile çağımızın, insanına ilişkin değerlendirmesini sunmak istiyoruz: "Çağımızın insanı ayağını yere bastığı ölçüde, buna göre doğayı kendisi için yararlı kılabilirdiği ölçüde insan sayıyor kendini. Bu yeni anlayışın onu tam anlamında bir yarışçı durumuna getirdiği de doğrudur. Siyasal ayrışmaların yarattığı teknolojik yarış bir yana, insanoğlu doğayı da kendisi için yararlı kılmakta tam bir yarışa girmiş bulunuyor ve bu yarış daha çok kendi kendisiyle yarış anlamını taşıyor. İnsan yaşamını belirleyen iki etken var; hız ve verim."⁽⁴⁷⁾

Alıntının son cümlesi hız ve verim olarak çağdaş insanın hayatını etkileyen iki olguya vurguda bulunmaktadır. "Hız ve Verim" çağdaş eğitimin kurumsallaşmasında ve uygulama programlarında dikkate alınması gereken hususlardır. Çağın insanının bir anlamda kendi kendisiyle de savaşım içerisinde olduğu, teknolojinin insanı bir tür oto-rekabet ya da self rekabet diyebileceğimiz bir kaos'a sürüklediğini ifade ediyor ki, çağdaş insanın ve çağdaş insan eğitiminin felsefesiz düşünölemeyeceğini kanıtlayan bir belirlemedir. Teknolojinin doğayla

⁽⁴⁷⁾ *Timuçin, A., Çağdaş Düşünceye Giriş (Felsefe Dergisi, 87/2, sayı. 19, ist. 1987). s. 31. İlginç bir şekilde, idealist bir perspektif ile modern dünyayı analize çaba gösteren R. Guenon'un hız'ı bir gereksinim olarak görmesidir. Bu, çok farklı bir bilimsel konumda olsa dahi A. Timuçin'in yazdıklarının doğruluğunun bir kanıtıdır. İşte Guenon'un yazdıkları: "... modern çağın en çok göze çarpan özelliği... ardı arkası kesilmeyen bir telaş, sürekli değişim ve bizzat olayları kendisiyle birlikte sürüklendiği durmadan artan hız gereksinimleri..." (René Guenon; Modern Dünyanın Bunalımı, s. 75)*

savaşını, doğayı kendine mahkum kılma etkinliklerinin, insanların kendilerini insan saymalarının adeta altyapısını oluşturduğu şeklindeki belirleme yabancılaşmaya vurgu yapmaktadır. Sadece bu vurgu dahi, çağdaş eğitimin insanı, felsefe gibi; özdeksel ve tinsel bir bütünlük olarak algılaması, açıklaması-anlaması gereğini, bunun için de felsefe gereksinimini açıklıkla ortaya koymaktadır.

Kuşkusuz çağdaş eğitim sadece hız'ı sorgulamayacaktır. Daha temel eğitimden itibaren, eğitimin insanı 'hızlı' değişimleri kavrayan bir eğitim anlayışının zorunlu unsurlarını da tartışacaktır. Sadece bilgi yüklenen değil, 'düşünen' insanlar, düşündüğünü anlayabilen ve başkaları ile tartışabilen, dahası 'birey' olabilmiş kuşaklar yetiştirmektir. Son vurgu, özgür istence ve özgür düşünceye yöneliktir. Bunun sağlıklı bir biçimde gerçekleşebilmesi ahlâk ile bağlantılıdır. Şermin'in yazdıkları bu hususa aydınlık getiriyor:

"Ahlâki yaşamın kurulması için çocuğun içinde yaşadığı koşulların ayarlanması, eğitimin temel sorunlarından biridir..

Eğitimin temelini korku değil, sevgi oluşturduğu zaman çocuk, kişiler arasındaki ilişkileri çok erken anlamağa başlar. Korku içinde büyütülen çocuk yetişkin olduğu zaman da çoğu kez ahlâki gelişimin özgürlük aşamasına erişmekten uzak kalabilir. Davranış bozuklukları gösteren çocuk ve yetişkinlerin çoğunu ahlâkiyetin bu ilkel aşamasında kalmış bulunanlar oluşturur.

Çocuğun, ahlâkiyetin ilkel aşamalarından kurtulmasını kolaylaştırmak gerekir. Bu, yetişkinin çocuğu insan olarak kendisine eşit almasıyla başlar.⁽⁴⁸⁾

Çağdaş eğitim, kuşku yok ki, korku yerine sevgi temeline dayanan ve özgürlükçü ve eşitlikçi bir ahlâksal dokuyu amaçlasa da eğitimin objesini oluşturan eğitilenlerin güdülerinde de önem taşımaktadır. Örneğin C. Binbaşıoğlu, Eğitim Psikolojisi isimli kitabında bu hususu

⁽⁴⁸⁾ Şermin, R., *Çocukta Ahlâki Davranış ve Ahlâki Yargı*, s. 95-97

vurgulamaktadır: "Kişinin fizyolojik, psikolojik ya da toplumsal güdüleri öğrenmeyi yönlendiren ve kalıcılığını sağlayan bir güce sahiptir. Çocuk güdüleri yerinde ve zamanında uyarılmalıdır."⁽⁴⁹⁾

Uyarılma gerekli olmakla birlikte; bilindiği üzere eğitim; Dewey' e göre eğilim ve yeteneklerin doğal gelişimi olarak görülmelidir, bu tür bir eğitim insanın sadece doğal çevresini dikkate almanın yeterli olmadığını eğitimde rolü olan özdeşleşmeyi örnek verebiliriz. "İnsan çevresinde daima "onun gibi olmak" istediği kişileri arar. Böylece özdeşleşme (identification) yaparak kişiliğine biçim verirken yetiştirdiği çevrenin ekonomik ve sosyo-kültürel koşullarının etkisi altında sorumluluk ve özerklik arasında denge kurmak ister." Görülüyor ki, çağdaş eğitim eski topluma nazaran çağdaş toplumun yapay dokusunu dikkate almak zorundadır⁽⁵⁰⁾.

Çağdaş eğitim konusu, kuşkusuz felsefe eğitiminden tamamen bağımsız olarak ele alınamaz. Bu hususa yönelik olarak biz Neclâ Arat'dan da yararlanarak değerlendirmelerde bulunmak istiyoruz.

İnsanlara düşünmeyi öğretmek, bilindiği üzere felsefenin çağlar üstü bir niteliğidir. Dahası, temel özelliğidir. Antik çağdan ortaçağa, orta çağdan günümüze değin, düşünmeyi amaçlamayı bir felsefi yapılanma/ekolleşme/söylem hiç varolmamıştır. Düşünmenin yöntemsel özellikleri ya da düşünme yetisinin sınırları konusunda bitmez-tükenmez tartışmalar yapılması örneğin idealist ve materyalist felsefelerin bu hususlara ilişkin bir dizi önkabullere dayalı yaklaşımlara sahip bulunmaları yukarıda belirttiğimiz temel niteliği değiştirmez. Bu bakımdan, felsefenin çağlarüstü özelliği insana düşünmeyi öğretmektir. Üstelik bu düşünce salt/rastgele/kurukuruya bir düşünme değildir. Felsefi, bilimsel-sorgulamacı ve estetik yönelimleri bulunan bir düşünmedir. Burada öncelik felsefi düşünmedir. Ancak gelişigüzel olmayan metodik bir felsefi düşünme ile insanlar doğal çevrelerini, kendile-

⁽⁴⁹⁾ Binbaşoğlu, C., *Eğitim Psikolojisi*, s. 311

⁽⁵⁰⁾ Köknel, Ö., *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, İstanbul 1981, s. 61

rini kuşatan her tür (formel-informel) kuralları; dahası, yaşam alanlarının da içinde yeraldığı, evrene ilişkin postulları eleştirebilirler. Estetik değerleri oluşturabilirler, işleyip geliştirebilirler.

Düşünmenin temelinde, unutulmamalı ki, akıllı olmak yatar. Bu bakımdan her akıllı insan aynı zamanda düşünen, düşünme yeteneği olan insandır. Sadece eleştirel-felsefi düşünme yeteneğine sahip, bu tür düşünmenin alt yapısını oluşturan bir eğitimi almış olan insanlar, düşülmelerinde ulaştıkları sonuçları tekrar tekrar gözden geçirebilen, her sonucun nihai kerte de rölativ bir yargı olduğunu, zamanın mekânın, koşulların farklılaşmasıyla değişeceğini göz önünde tutarlar. Sadece kendi düşüncelerini, yargılarını, yazgılarının temelinde yer alan gerekçeleri değil; başkalarının düşünce ve yargılarını da sorgularlar. İşte bu tür insanların/kuşakların yetiştirilmesi çağdaş eğitim sistemlerinin temel hedefidir.

Felsefe tarihinde düşünce ve eylemin iç içe oldukları birbirinden ayrılmazlıkları hususunda geniş bir literatür vardır. Düşünce ve eylemin iç içeliği tartışılabilirse dahi, ilintisinin varlığı her türlü tartışmanın ve itirazın üstünde, evrensel bir olgudur. Bu bağlamda, felsefi düşünmeyi temellük eden insan, yaşamını adeta bir tür self-sorgu temeline oturtmuş olacağı için, felsefi yaşamayı da öğrenmiş olacaktır. Bu hususun gerçekleşmesi kuşku yoktur ki, felsefenin bir toplumdaki saygınlığına, bununla ilintili olarak da felsefe eğitiminin varlığına ve kalifikasyonuna bağımlıdır.

Böylesi bir felsefe eğitiminin tarihsel kökeni, Arat'a göre bilge Buda'nın söylediklerinde bulunmaktadır. Çok eski çağlardan beri yürürlükte dir diye, dedelerinin dedeleri de saygı gösterdiler diye, geleceklere salt gelenek oldukları için inanma; kendi kafanın yaratısı olan kurgulara, imgelere, onları oraya Tanrı'nın koyduğunu sanıp inanma. Ancak inceleyip irdelendikten, kendi yaşantıyla denedikten, aklına yakın bulduktan, senin için de başkaları için de yararlı oldukları kanısına vardıktan sonra inan. Buddha bireysel özgürlük ve bağımsızlık düşün-

cesini de şöyle yüceltmekte: "Kendiniz, kendinize ışık olun, kendinize yalnızca gerçeği ışık yapın"⁽⁵¹⁾. Yine Arat'a göre, genç kuşaklara "sevgi, saygı, güven ve özenle" yaklaşılması çağdaş felsefe eğitimin temel bir ilkesi olmalı; "Doğunun ve Batının ortak bilgeliklerini önyargısız, koşulsuz ve özgürce sunabilme(dir). Bu tür bir felsefe eğitimi hiç bir düşünce sistemini dışlamamalı, onları oluştukları ortamlar ve tarihi koşullar bağlamında eleştirel bir çerçevede irdelemeli, böylece bir tercihe zorlanma söz konusu olmamalıdır. Genç kuşaklara, Buda'nın yukarıda belirtmiş olduğumuz ilkeleri de gözönünde tutularak, seçim ve karar sorumluluğu bilinci aşılanmalıdır. Düşünce tarihinden kendilerine birbirinden oldukça farklı örnekler sunulmalıdır. Bu örneklerle onların kendi başlarına ve kendi akıllarıyla karar vermeyi öğrenmeleri sağlanmalıdır. Böylelikle özgürlük, bilinç, bilgi kavramları ve karşıtları olan kölelik, "boş duygusallık" ve inanç arasında özgür, rasyonel ve tutarlı seçimler yapabilirler.

Çağdaş eğitim sisteminin nasıl olması gerektiğini belirlemenin ölçütünü, eğitimin vermek istediği bilginin gerçekleştirmek istediği bilgili insanın nasıl bir bilgi, nasıl bir insan olması gerektiği, bilginin konumunu çağdaş öncesi toplumlar ve çağdaş toplum düzenlerinde açıklamakla belirleyebiliriz. Modern ve Post Modern toplum biçimleri ve dönüşümleri üzerinde çalışan yazarlardan P.F. Drucker'dan yararlanarak açıklayalım. Yazara göre sanayi devrimi öncesi ve sonrasında bilgi iki farklı fonksiyonlar görmüştür. Öncelikle de bilginin bireysellikten çıkıp toplumsal boyutta yayılması gerçekleştirmiştir. 1750'lerde yani sanayi devriminin başlangıcında "... bilgi, aletlere, süreçlere, ürünlere uygulandığı halde, ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde ikinci aşamaya ulaşılmış, çağdaş toplumun başlangıcına yani ikinci Dünya Savaşına dek süren bu dönemde bilgi yeni bir anlam kazanıp 'işlere' uygulanmaya başlamıştır. Bu yazara göre prodüktivite devrimine yolaçmıştır. Yazar sınıf savaşını ve Marxizmi bu devrimin yendiğini;

⁽⁵¹⁾ *Arat, N., "Felsefe Eğitimi", Yaratıcı Toplum Yolunda Çağdaş Eğitim, ss. 117*

son aşamada yani İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu defa bilginin 'kendisine' uygulanmaya başlandığını belirtir⁽⁵²⁾.

⁽⁵²⁾ *Drucker, P.F., Kapitalist Ötesi Toplum (terc. B. Çörekçi), İstanbul, 1994, s. 33-34*

BÖLÜM II

İLKÇAĞ TOPLUMLARINDA EĞİTİM

2.1. Çin’de Eğitim

Eğitim felsefesi tarihinin başlangıcını araştırmak istediğimizde karşımıza öncelikle Çin, Hind, Mezopotamya ve Mısır kültürleri çıkmaktadır. Her ilmin bir kökü ve kaynağı vardır ve kendisinden önceki verilere dayanır. Bu yüzden kaynağa ve sebeplere inip onları öğrenerek değerlendirmedikçe sonuçlar temelsiz kalmaya mahkumdur.

Doğu; kültür ve medeniyetin olduğu kadar insan eğitiminin de ilk beşiği ve yatağıdır. Batı Antik kültürünün de ilk mayası, Doğu ile olan temas ve münasebetlerin içinde yoğurulmuştur. Güneş ve hayat coğrafi ifadesiyle ve özellikleriyle olduğu kadar belki de çok daha etkileyici bir biçimde kültürü ile de Doğu’dan yükselmiştir. Latince’de çok eski çağlarda yerleşmiş olan bir atasözü bunu çok etkileyici bir şekilde açıklar: "Ex Oriente Lux" (Işık Doğu’dan gelmiştir).

İlkçağ toplumlarında eğitime öncelikle eski Çin’den başlamanın uygun olduğu kanısındayız.

Çinliler çok eski çağlarda eğitim ve öğretimin önemini biliyorlardı. M. Ö. 2200’lerde Mukaddes kitapları Şoking’de "Baştan sona kadar yani küçüklükten ölünceye kadar insanın eğitim ve öğretimi düşünülmelidir. İnsan ancak öğrenme ile sınırlılığın derecesini anlar ve bundan sonra daha fazla çalışma isteği duyar. Öğretmek, yarm öğrenmektir. Öğrenmek ve öğretmek ise yükselmeye çalışmaktır."⁽¹⁾ H. Fikret’in Terbiye ve Tedris Tarihi eserinden yararlanarak yaptığımız aşağıdaki satırlarda, Konfüçyüs’e talebelerinden biri şu soruyu sorar: "Bir halk bu kadar çok olursa neye muhtaçtır?" Konfüçyüs "Halkı zenginleştir" diye cevap verir. Talebenin "Eğer zenginse daha neye muhtaçtır?"

⁽¹⁾ Fikret, H., *Terbiye ve Tedris Tarihi*, I. cilt, s. 29.

sorusuna karşılık "onu okut" der. Çin hükümdarları da halkın eğitimine önem vermişlerdi. Bu konuda önceliğe pek tabii olarak prensler ve yüksek tabakadan memurlar ile asillerin çocukları sahipti. Bunlar saray mekteplerinde eğitiliyorlardı. Halkın eğitildiği okullar ise merkezi değil mahallî idi ve bunlar 4 derecede eğitim veriyorlardı:

- Cemaat okulları (Liu)
- Kanton okulları (Çiyang)
- Kaza merkezlerinde olan okullar (Siu)
- Şehir merkezinde olan okullar (Hio) ki bunlara akademi denirdi.

Mahallî bütçelerle idare edilen bu okullarda, öğretmenler aynı zamanda okulun bütçesi ile de ilgilenmek durumundaydılar. Bu okullarda imtihan sonunda başarı gösteren öğrenciler daha yüksek derecedeki okullara gitmeye hak kazanırlardı. Şehir merkezindeki akademiye girmek isteyen başarılı öğrenciler okul hocalarının haricinde devlet bakanı tarafından da imtihan edilir, ancak ondan sonra saraydaki bu akademiye girmeye hak kazanırlardı.

Bu imtihanlarda bilgi, beceri ve ahlâk esas olurdu. İlimlerden maksat yazı ve edebiyat, aritmetik, din ve müzik ile örf ve adetlerdi. Beceride; ok atmak ve araba kullanmak, ahlâk'da ise özellikle; sadakat, dostluk, nezaket, akrabalara karşı sevgi, güvenilir ve merhametli kişi olmak özellikleri aranırdı. Bunlara ilaveten doğruluk, insan sevgisi, ılımlılık (itidal) ve iyi bir düşünme melekesi gibi faziletlerle sahip olunması gerekiyordu. Bu akademi eğitiminde yazı ile birlikte edebiyat, tarih, aritmetik, geometri, coğrafya, tabiat, astronomi, tabiat felsefesi ve ilahiyat gibi bölümler yer alırdı. Okul eğitimine başlayıncaya kadar çocuk ilk terbiyesini ailesinden alırdı. Ancak 10 yaşından itibaren evden çıkarak okula giderdi. İlk önce gelenek ve göreneklerle ilgili davranışları öğrenirler, daha sonra soru sormayı, yazı yazmayı ve telaffuz kurallarını öğrenirlerdi. On üç yaşında müzik, on beş yaşında ise raks

bilgisi alırlardı. Ancak yirmi yaşında başkalarına da bir şeyler öğretebilmek için öğretmen olabilirlerdi. Otuz yaşında devlet idaresinde küçük memuriyete kabul edilirler ve bu sırada eğitimlerine devam ederlerdi. Kırk yaşında devlet idaresinde daha önemli hizmetlere kabul edilebilir, resmi görevlerde bulunarak başkalarına fikir ve tavsiyelerde bulunabilirlerdi. Elli yaşına gelen eğitilmiş bir Çinli büyük devlet adamı olur ve yetmiş yaşına doğru vazifesinden tamamen çekilirdi. Bütün bunlardan anlaşıldığına göre bir Çinli hayatının başlangıcından, sonuna kadar öğrenmeye mecburdu. Otuz yaşına kadar sıradan bir okul talebesi addedilen Çinli, yirmi yaşından otuzuna kadar pratik, sosyal ve siyasî hayata ait meseleleri öğrenirdi⁽²⁾.

Bütün bu eğitim sadece Çinli erkekler içindi. Kız çocukları evden pek dışarı çıkmazlar ve iyi bir ev kadını olmayı öğrenirlerdi. Hatta ayaklarına küçük denir, ayakkabılar giydirilmesi onların dışarıya çıkmayan iyi aile kadınları olduklarının bir göstergesiydi.

Çinlilerin inancına göre tanrı insanları iyi olarak yarattığı halde insanların çok azı iyi olarak kalırlar, çünkü insanlar daima yanılmaya eğilimlidirler. Bu yüzden kanun yapımcılar ile öğretmenler dünyaya gönderilmişlerdir. Bunların vazifesi insanları iyi olarak eğitmek ve bu eğitimi muhafaza ettirmektir. İşte Çinlilerin iki büyük eğiticisi Lao-tze ve Konfüçyüs da bu büyük önderlerdendir.

Lao-tze M.Ö. 604 yılında dünyaya gelmiştir. Çuy sülalesinin kütüphanesinde kütüphaneci ve evrakçı olarak görevli olan Lao-tze bu kütüphaneden çok istifade etmiş, edindiği bilgileri etrafında olan kimselere aktarmış, felsefî düşüncelerini telkin etmiştir. Yazdığı Taoteking adlı kitap; Tao'nun yani yüce mevcut'un mahiyetini araştıran (king), faziletli (te) olur anlamına gelir. Batı dillerine "Faziletin Yolu" adıyla çevrilmiştir. Lao-tze; insanı inzivaya davet ederek, âlim ve faziletli olanların da halka tesir edip onları eğitmesinin lüzumundan bahseder.

⁽²⁾ Fikret, H., a.g.e. I. cilt, s. 32-33; İleride göreceğimiz gibi Platon'da "filozof-yönetici" olmanın elli yaşlarında gerçekleştiğini ifade edecektir.

Âlim bulunduğu yeri sevmeli, huzuru ile herşeyi güzelleştirmelidir. Bilgisi ile tabiatın derinliklerini araştırmalı ve bildiklerini severek aktarmalı, adaletli olmalı, sert ve tamahkâr olmamalıdır. İnsanın nefesine hakim olup ruhi ahengini sağlayabilmesi için aklını ve iradesini kuvvetlendirmesi lâzımdır. Âlimin en önemli vazifesi bildiklerini halk arasında yaymak olmalıdır. Bunun için de lisanı iyi kullanmalı, halkı aydınlatıp onlara doğru yolu gösterebilmek için ruhunda kanaat ve sevgiyi taşımalıdır.

Laotze'nin, çok kuvvetli bir irade ve nefse hâkimiyet, büyük ah-lâkî mükemmeliyet ve dinî talepleri halkın çoğunluğunun yerine getiremeyeceği kadar yüksek standartlı olduğundan onun felsefesi sınırlı bir aydın kesimin dışında yayılma olanağı bulamamıştır.⁽³⁾

Konfüçyüs; (M.Ö. 551-479) M.Ö. 551'de asil bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Konfüçyüs, çok iyi eğitim görmüş, hükümet merkezinde Laotze ile de görüşerek onun takdirlerini kazanmıştı. Çok iyi bir devlet idarecisi olarak da şöhret yapan Konfüçyüs daima ezilenlerin yanında olmuş ve halk tarafından büyük bir coşku ile sevilmiştir. Büyük bir reformist olan Konfüçyüs, her konuda bilgi toplamış, dini telakkileri yorumlayarak derinleştirmeye çalışmış ve bildiklerini etrafındakilere yaymıştır. "Çin tarihinde ilk defa Konfüçyüs öğretim için okul açmıştır. Halk türkülerini ilk toplamış olma hizmeti de ona aittir".⁽⁴⁾ Halkı eğitirken öncelikle halkın seviyesine inmiş, onların kabul ettikleri, yadırgamayacakları bir öğretimden başlayarak yavaş yavaş bilgilerini derinleştirmeye çalışmıştır. Bu yüzden halk kendisine sıkıca bağlanmış-tır. En önemli eseri olan 'Çong-Yung'da evren anlayışını teizm ve pan-teizm'de birleştirmiş, uluhiyeti tanımak için öncelikle insanın kendi manevî ve ilahî gücünü bilmesi gerektiğini anlatmıştır. Çünkü edebî ve ezelî o an herşey insandaki bu manevî güçte mevcuttur. Bu anlayışıyla Laotze ile hemfikir olan Konfüçyüs, Laotze'den farklı olarak bireylerin

⁽³⁾ Fikreî, H., a.g.e., cilt. 1, s. 36

⁽⁴⁾ Nutku, U., Eski Doğuda Felsefî Düşüncenin Kaynakları (Felsefe Dergisi, 86 sayı-15, İst. 1986) s. 45

mutluluğunun, toplumun ve devletin refah ve saadetine bağlı olduğunu belirtiyordu. Konfüçyüs siyaset hakkında yazdığı bir eserinde şöyle diyor:

"Fazileti ihmal etme. Fazilet, bütün devletin saadeti demektir. Sende bu semavî ve ilahî kuvvet ve cevher yoksa senin bütün parlaklıkların zail olacaktır. Faziletin başta olduğu yerde, ebedî sulh cari olur"⁽⁵⁾. Konfüçyüs bu bakımdan devleti idare edeceklerin ahlâklî ve faziletli olmalarını, kanunlara saygı göstermelerini ister. Aslında kanunlara saygı göstermek bütün toplumun vazifesidir. Toplumun ruhsal yapısını çok iyi kavrayarak çocukluktan itibaren nasıl eğitileceğini bilmesi bakımından Konfüçyüs büyük bir "Pedagog" sayılabilir. Halkın yanlış inanç ve geleneklerine bile başlangıçta saygı göstermiş fakat bu suretle sonuçta kendi doğru bildiklerini onlara aktarmakta hiçbir zorlukla karşılaşmamış ve büyük bir başarı kazanmıştır.

Bir toplumun birlik ve beraberlik içinde bulunması için uğraş veren bütün şuurlu yöneticiler ve filozoflar gibi Konfüçyüs da aynı kaygıyla görüşlerini çok bilinen şu anekdotu ile sergiler:

"Konfüçyüs'a sordular:

– Bir ülkeyi yönetmeye çağırılsaydınız, yapacağınız ilk iş ne olurdu?

Büyük filozof şöyle cevap verdi:

– Hiç şüphesiz, dili gözden geçirmekle işe başlardım. Ve dinleyenlerinin hayret dolu bakışları karşısında sözlerini sürdürdüm:

– Dil düzensiz olursa, sözler düşünceyi iyi anlatamaz. Düşünce iyi anlatılamamışsa, yapılması gereken şeyler yapılamaz. Görevler gereği gibi yapılmazsa, âdetler ve kültür bozulur. Âdetler ve kültür bozulursa, adalet yanlış yola sapar. Adalet yoldan çıkarsa, şaşkınlık içine düşen halk, ne yapacağını, işin nereye varacağını bilemez. İşte bunun

⁽⁵⁾ Fikret, H., a.g.e., c. 1, s. 39

için hiçbir şey dil kadar önemli değildir."⁽⁶⁾ Eğitim ve kültürün aktarılmasının yegâne aracı olan dil'in doğru kullanılmasına çok önem veren Konfüçyüs'un "tek yetkili yönetici olsam, ilk isim Çincenin en çok kullanılan 6.000 civarında kelimesini yeniden tanımlamak olurdu" dediği söylenir.

Konfüçyüs'ün dile bu kadar önem veriş onun felsefî sevgi yete-
neğinin gücünü gösterir. Gerçekten Wittgenstein ile doruğa çıkan felsefenin kelime kavram türetimi etkinliği olarak düzenlendirilişi hususunu gözönünde tuttuğumuzda Konfüçyüs'ün dile yaklaşımını üçüncü milenyum eşiğinde saygı ve hayranlıkla selamlamak gerekir.

Çin'de M.Ö. IV. yüzyıldan itibaren birtakım felsefemsi öğretim yapan okullar kuruluyor. M.Ö. III. yüzyılda yaşamış olan Tau Çen adındaki kişinin belirlemiş olduğu "Yin Yang" öğretisi devreye giriyor. Çin öğretisi sezginin önem kazandığı bir geleneğe dayanır. Tao denen evren büyüklüğü kutuplaşarak ayrılır. Hiçbirşey mutlak değildir. Yin ve Yang'da kendi içerisinde kutuplaşır. Yine olumsuz bir ilke, Yang ise olumlu bir ilkedir. Canlılardaki cinsiyet farkını model alan bu anlayışta Yin; dişi, Yang ise erkek olarak telakki edilir. Ancak buradaki karşıtlık bir düşmanlık değil, birbirini tamamlamaktır. Yin ve Yang'ın gösterdikleri dişilik, karanlık, toprak, nem ile erkeklik, yükseklik, gök, ve kuruluk gibi özellikler mutlak değildir, her varlığın içinde belli bir oranda bu ilkeleri bulundurlar. Çin düşüncesi öznel ile nesnel ayırımı yapmamıştır, evren bütünlüğü sözkonusudur.

Çin eğitiminde felsefe biliminin temel amacı olan felsefeyi ko-
vuşturmak rağbet kazanmamakla birlikte, kişinin bilinçlenmesi hedef alınmıştır.

Geleneksel Çin eğitiminde; görüşüşlere, maddeye ilişkin ölçülüp-biçilebilir özellikler gözönüne alınmakla birlikte insanın bilgisizliği-
ni miniminnacklığını,vurgulayan bir eğitim sistemi baştacı edilmiştir.

⁽⁶⁾ Eren, H., "Konfüçyüs" Dil Tartışmalarında Gerçekler (Derl. Türk Dil Kurumu), Ankara, 1990, s. 47

Analize ve senteze dayalı akıl yürütmeler, hiçbir zaman öne geçmemiş, buna karşılık insanın sezme özelliği vurgulanmıştır. Bu türlü bir anlayış sözel olmaktan çok eylemsel özelliğe sahipti. Geleneksel Çin eğitiminde sözün yeri çok az fakat hareket ve davranışların önemi çok fazla idi. Bu genel olarak bütün Doğu düşünce tarzında hakim olan biraz mistik ve esrarlı bir tavidir.

2.2. Hint'te Eğitim

Hint düşünce tarihinde görülen akımlar tarihi M.Ö. 2000'lere dayanan veda denilen yazılardan kaynaklanmıştır. Vedö Sankstritçe ilim, özellikle dinî bilgi demektir. Vedaların nesiller boyu ağızdan kulağa aktarılarak yaşayageldikleri savunulur. Başka bir deyişle bunlar eski bilgelerce hikaye edilmiştir. "Vedalar dört kısımdır: -

1. Rig-veda; eski menkıbeler, destan türü şarkılar ve ilahiler içerir.
2. Atharva-veda; büyüler hakkında
3. Sâma-veda; kurban münasebetiyle söylenen ilahiler,
4. Yajur-veda; Kurbanı ait düsturlar bilgisi⁽⁷⁾.

Hint düşünceleri aynı kaynaktan türeyip aynı kaynaktan beslenmiştir. Hepsî ahlâkî davranışa ilişkin, hemen hemen aynı genel ilkeler koymuşlardır. Son gaye -mukti- (kurtuluş, azat) haline ulaşmaktır. Bunun için gösterilen yol düzenli bir çaba sonucunda -karma- denilen eylemliliğin aşılmasıdır, eylemlilikten kurtulmaktır. Karma'nın aşılması kurtuluşa, mukti'ye açılan eşiktir. Budacılar (Uygurca Burkancılık) mukti'ye; Nirvana demişlerdir. Nirvana; sönme, yok olma anlamına gelir. Nirvana'ya ulaşan, bir daha doğmamak üzere evrene karışır, evrenle hemhâl olur. Bundan böyle, hem var olunur, hem yok olunur.

⁽⁷⁾ A. H. Ömer Budda; *Dinler Tarihi*, c.1, s. 11

Varlık ile yokluk sınırları ancak ölümlüler için sözkonusudur. Varolma ile yokolma acısını Karma'ya mahkum olanlar çeker.

Eski Hint'te öğretmenlik vazifesini Brahman denilen din adamları görüyorlardı, bunların talebeler üzerinde büyük bir saygınlığı vardı. Bir öğretmen bir babadan üstün tutulurdu, zira gerçek baba sadece çocuğa dünyevi hayatı kazandırır, öğretmen ise çocuğun manevî doğuşunu sağlardı. Eğitimin amacı herşeyden önce ahlâk kaidelerini öğretmektir. Çocuklara ezberletilerek öğretilen soru ve cevaplar vardır:

- • Kazanç nedir? İyilerle beraber çalışmak.
- Sıkıntı nedir? Budalalarla yaşamak.
- Zıyan nedir? Fırsatı kaçırmak.
- Beceriksizlik nedir? Hak ve vazifeyi terketmemek.
- Kahraman kimdir? Maddî zevklere hâkim olan.
- En ziyade sevilen kimlerdir? Bizi hiçbir zaman aldatmayan sadık insanlar.
- Zenginlik nedir? Bir şey bilmek ve birşey öğrenmek merakı.
- Krallık ve hâkimlik kuvveti nedir? Emirlerini süratle tatbik etmeği bilmek.
- Zevk nedir? Vatani hiçbir zaman terketmek mecburiyetinde bulunmamak⁽⁸⁾

Bunlara ilaveten dini öğretilerin de halk üzerinde büyük bir tesiri vardı. İnsanın gayesi Brahma'ya ulaşarak onunla birleşmek olmalıdır, bunun için de beden hapishanesinden ruhu kurtarmak gerekir. Ruh bu suretle derece derece yükselerek Brahma'ya ulaşır. Brahma; eşyanın özüdür, mahiyetidir. Eşyanın mahiyetini teşkil ettiği için aynı zamanda insanın ruhunu, insanın Âtman'ını teşkil eder böylece cisimsiz ve fani olmayan manevî bir varlıktır. Asıl olan da budur. Bu yegâne

²⁾ *Fikret, H., a.g.e., s. 53*

hakiki varlığa karşın maddî alem göz kamaştırıcı bir şey, sadece bir vehim ve yanılmadan (mâyâ) ibarettir. Varolan herşeyin bu evrensel tümel ruh (kainat ruhu) olduğu bilinirse yanıma da ortadan kalkar. Kâinat ruhu Brahman'ın ta kendisidir. Her çokluk ve değişiklik yalnız bir gölgedir. İşte bu Hint telakkileri M.Ö. beşinci ve altıncı yüzyıllarda yaygınlaşan Elea öğretisinin kaynağını teşkil eder⁽⁹⁾. Burada oldukça ilginç bulduğumuz bir hususu açıklamalıyız. Bilindiği üzere, Platon, sofizm karşıtlığından türettiği fikir sistematğinde Pythagoras'ın görüşlerine büyük ölçüde yer verir. Nitekim onun ruh göçü (reenkarnasyon) fikrinde etkilenir. Bunu 'Devlet' diyalogu sonunda Er efsanesinde açıkça belli eder. Ayrıca o mağara efsanesinde görünen (fainetei) dünyanın bir yanılsamadan ibaret olduğunu, asıl gerçekliğin ideler aleminde bulunduğunu anlatmakla; hint düşüncesindeki görüşlere paralel fikirler ileri sürmektedir. Felsefe tarihi bilindiği üzere Pythagoras'ın kimliği ve kişiliği hakkında net bilgiler vermemekte onu daha ziyade efsanevi bir kişilik olarak görmektedir.

Pytagonun yaşadığı farzedilen (M.Ö. 6. yy.) dönem ile Buddha'nında aynı dönemde yaşadığı ve fikirleri iler sürdüğü gözönüne alındığında Platon düşüncelerini Hind düşüncesine yaklaştırmamız söz konusu olabilir.

M.Ö. VI. yüzyılda (M.Ö. 560-480) Götama (Gautma), etrafına talebelerini toplayarak, adeta gezginci bir rahipler sınıfı gibi dünyevî her varlığın ıztıraptan başka birşey olmadığı, ancak feragat ve ebedi sükunet ile bu ıztıraptan kurtulmanın mümkün olduğu fikrini yaymaya başlar. Götama (pâli şekli) veya Gautama'ya Buddha ünvanı verilir. Sidharta (maksadını yapmış) ünvanı ise daha sonraları verilmiştir.

⁽⁹⁾ Anılan terimler için bkz. Meriç, C., *Bir Dünyanın Eşiğinde*, İstanbul, 1976, s. 331 v.d.

M.Ö. 560 dolaylarında Kapilavasta⁽¹⁰⁾, (Nepal ile Aoud eyaleti arasında) da doğan Gautama'ya Hintliler Boudha Çakyamani (Sakaların he-kimi Budda) demişlerdir.

Budda erdem sahibi insanı kurtuluşa ulaştıracak şartları şöyle sıralar: "Kâmilin ifratlar ortasında bulunduğu, gözleri ve fikri açan, sükûnete, bilgiye, yüksek ilhama, Nirvanaya götüren yol, sekiz kolludur; halis iman, halis irade, doğru konuşma, doğru hareket etme, doğru yaşamak, doğru çalışmak, doğru fikir, doğru düşünmedir. Kâmilin bulunduğu, gözleri ve fikri açan, sükûnete, bilgiye, yüksek ilhama, Nirvana'ya götüren, orta yol, işte budur."⁽¹¹⁾

2.3. Mezopotamya'da Eğitim

Yunanca 'iki ırmak arasındaki ülke' anlamına gelen Mezopotamya Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan bir bölgedir.

Güney Mezopotamya'da M.Ö. III. bin dolaylarında Sümer uygarlığı gelişmiştir. Tüccar bir toplum olan Sümerler Hindistan'a kadar giderek ticaret yapıyorlardı. Bu suretle doğuda Hindistan'a kadar olan bütün kültürleri de tanıma imkanına kavuşmuşlardı. Ortaya koydukları uygarlık Mezopotamya'ya sonra gelecek olan toplumlara da örnek olmuştur. İlk yazı dilini Sümerler kullanmakla, resim yazısını çivi yazısına dönüştürerek kültür tarihine büyük bir hizmette bulunmuşlardır. Çünkü soyut kavramları resimle anlatmanın imkanı yoktur. Sümer uygarlığı olayların yazıya geçirilip gerçeklerin tarihselleştirildiği ilk uygarlıktır. Daha sonraları Yunan toplumunun yaşamında belirli bir yer tutacak olan yasa koyuculuğun insanlık tarihindeki ilk örneklerini burada bul-

⁽¹⁰⁾ A. Hilmi Ömer, Budda, a.g.e., c. 1, s. 240, dn.1 (M.Ö. VI. asırda, yukarı Hindistan'da nüfusu tahminen bir milyon kişi kadar olan Saka Hindistan'da nüfusu tahminen bir milyon kişi kadar olan Saka Türklerinin bir devleti vardı. Hintlilerin Çakya, İranlıların, Çaka, Yunanlılar Scythe, İbraniler Ashkenaz, Asur kitabeleri Azguzai olarak adlandırdıkları Saka Türkleridir.)

⁽¹¹⁾ A. Hilmi Ömer Budda; a.g.e., c. 1, s. 248

yoruz. "Kral Ur-Nammu, insanlığın bilinen en eski yasasında, hırsız memurları kentten kovduğunu, değişmez ağırlık ölçüleri saptadığını, güçsüzlerin ezilmesini engellediğini, az parası olanları, çok parası olanlardan korumak için önlemler olduğunu bildiriyordu."⁽¹²⁾

Sümer tabletlerinde insanların duygu ve düşüncelerini anlatıldığı anonim yazılmış edebiyat ürünlerine de rastlanmaktadır. Bu ürünlerin çoğu mitolojik bir anlatımla, halkın yaşayış biçimi, alışkanlıkları ve gelenekleri ile ilgili bilgiler yansıtır. Kahramanların övülmesi bu yazılarda büyük bir yer tutar.

A. Timuçin'in eserinden yaptığımız aşağıdaki alıntılarda Gilgamiş Destanının Sümer yaşayışına ışık tutan içeriğinin olduğu görülmektedir. Sümer destanlarından en ünlüsü Gilgamiş Destanıdır. Yunanlıların Herakles'ini andıran Gilgamiş, ölümsüzlüğü aramaktadır, fakat bu uğurda giriştiği bütün çabalar boşa çıkar. Tabletlerde ayrıca evrenin yapısı ve kökeni ile de ilgili açıklamalar bulunmaktadır. Bilgece söylenmiş özdeyiş biçiminde erdemi öğreten yazılar gündelik hayattan örneklerle içtenlikle anlatılmışlardır. Meselâ yoksulluğu ustaca tanımlayan bir şiirde fakirliğin sefaleti şöyle dile getirilir:

*"Yoksul için en iyisi ölmek
Ekmeği varsa tuzu yoktur
Tuzu varsa ekmeği yoktur
Evi varsa sediri yoktur
Sediri varsa evi yoktur."*

Dikkat edilirse; bu şiirde sadece deskriptif bir çerçeve bulunmaktadır. Eleştirel bir yön yoktur. Bunu o dönem toplumların durağanlığı kadar toplumsal zihniyetinin de neredeyse teslimiyetçiliğe varan fatalist bir övgüye sahip oluşu temelini algılayabiliriz. Ya da toplumsal normlara yönelik itirazların çok cılız kalmasına. Oysa ortaçağ Almanyasına ait bir halk şarkısı ne kadar eleştirel bir doku sahiptir.

⁽¹²⁾ Timuçin, A., a.g.e., s. 44

*Adem toprağı kazdığı
Hava yünü eğirdiği zaman
Asilzade nerede idi!
Bakalım?*

Eğitimle ilgili öğretici yazılardan birinde; bir çocuğun okula giderken ne kadar düzenli ve disiplinli davranmak zorunda olduğu, öğretmenine neredeyse ailesinden daha fazla saygı duyduğu anlatılır. Bu öykü Sümerlilerin eğitim ve eğiticiye duyulan saygı ve güveni göstermesi bakımından önemlidir⁽¹³⁾. Ayrıca o toplumun (Sümerler) eğitim anlayışının o dönem Hind toplumu eğitim anlayışına özü itibariyle benzeştiğini söyleyebiliriz.

Alemin yaratılışı, ışığın karanlığa üstün gelişi gibi hadiselerin açıklanmasına çalışan ilk mitoslar kaynağını Mezopotamya'dan almışlardır. Mezopotamya'lılar toplum hayatının gelişmesine yardım eden pozitif ilerlemenin de öncülüğünü yapmışlardır ve insanın çevresine ve tabiata hakim olarak gelişmesi ancak bu sayede mümkün olabilmiştir. İnsanlık teknik bilgilerin birçoğunu, taşıt araçlarını ve yazının icadiyle insan düşüncesinin aktarılışını Mezopotamyalılara borçludur.

Kalde astrologları (müneccim) ve hattatları bugünkü alimlerimizin ilk öncüleri ve ustaları idiler. Onların çok eskiden uğraştıkları astroloji, sonraları astronomiyi doğurmuştur. Mezopotamyalıların uğraştıkları yazı, hesap, geometri, astronomi ve kozmoloji sonraki nesillerin devralarak geliştirecekleri konulardır. Bütün doğu medeniyetlerinde, Mezopotamya medeniyetinde görüldüğü gibi bir taraftan toplumun ve cemiyetin bir ifadesi olmak üzere efsane (masal) ve sihirbazlık ile büyücülüğe dayanan mistik veya dini-toplumsal olarak düşünce ve diğer taraftan da belirli pratik konularda insan zekasının kendine özel mahiyetteki faaliyetine tercüman olan tekniğe tesadüf edilmektedir. Mezopotamya'nın verimli ovalarını ölçmekle başlayan ölçme tekniği, geometriyi ve coğrafya bilimini geliştirmiştir. Babillilerin M.Ö. 9.

⁽¹³⁾ *Timuçin, A., a.g.e., s. 49*

yüzyıllara dayanan ve bugün British Museum'da bulunan çivi yazısıyla yazılmış dünya haritasında, arz bir tepsi şeklinde gösterilmekte ve tam merkezinde dünyanın göbeği farzedilen Babil şehri bulunmakta, ortadan Fırat nehri akmaktadır⁽¹⁴⁾.

2.4. Mısır'da Eğitim

Eski Mısır eğitimiyle ilgili olarak o devirlerin Mısır hükümdarları veya sarayın ileri gelenlerinden bir tarafından 'çocuğun öğretimi için pratik hayat hikmetleri kılavuzluğu' şeklindeki öğretilerinden bir çok örnekler kalmıştır. Bu örnekleri Asur ve Babil'de, İslamiyetin başlangıcında ve Batı'ya intikal eden şekillerinde de tarih içinde takip etmek mümkündür. Bu yazılarda çocukların hayata yararlı birer eleman olarak katılmaları, aklı ve pratik açıdan yetiştirilmeleri, başkalarına yardım etme sevgisi ve ahlâkî açıdan vicdan sahibi olmaları sergilenmektedir. Bu tür literatür o dönemin yüksek tabakasına hitap etmekle birlikte, halka yönelik yani popüler olanlarına da rastlamak mümkündür. Yaygın atasözlerinde, Phitahotep'in 'Hikmetler' kitabında, cariyelerin sözlerinde de öğrenilecek şeyler olduğu kaydedilmiştir⁽¹⁵⁾. Mısır tarihinin çeşitli dönemlerine 'Ölümler' isimli kitap elden ele dolaşın bir kılavuz eğitici niteliğindedir ve birçok nüshaları yaygın olarak kullanılıyordu. Hatta eski Mısır inanışına göre her ölü, mahşer gününün hâkimleri önüne çıkarken, kendi amellerini açıklamaya ve bunlardan hesap vermeye mecbur olduğu için bu kitabın ilgili bahislerini yazılı kopyalar halinde bir nevi aklanma belgesi olarak önceden mezarlarına bırakmakta adet haline gelmişti. Bu parçalarda geçen ifadeler o devrin eğitim ve öğretiminin, ahlâk ve vicdan terbiyesine ayrılan yerini de gösterdikleri için önemlidirler.

⁽¹⁴⁾ Akyol, İ., H., *Mezopotamya'da Mekân İlimlerinin Kaynakları (Felsefe Arkivi, cilt. III, s. 2, İst. 1955), s. 101-122*

⁽¹⁵⁾ Öymen, H., R., *Doğulu ve Batılı Yönü ile Eğitim Tarihi, I, s. 19-20*

M.Ö. 1400 civarında III. Amenophis zamanı bir ilahî kitabından yapılan alıntıda; aklanmak ve temiz olarak öteki dünyaya kabul edilmek isteyen insanın toplum içinde nasıl davrandığı anlatılıyor:

"... Mustarip olarak sana geliyorum ve sana gerçeği getiriyorum ve günahlarımın kefareti için ödemek istiyorum: İnsanlara karşı günah işlemedim, insanları fakirleştirmedim (sefilleştirmedim). Tanrısal sığırları katletmedim, gerçekliğin ülkesinde günahkâr davranmadım, kötülükleri bilmedim, şirret davranmadım. Terazileri yanlış tartmadım, küçük çocukların ağzından sütünü çalmadım. Davarları yemlerinden uzaklaştırmadım. Tanrıların kuşlarını avlamadım. Kendi göllerinden balıkları avlamadım. Zamanında akan suyu açık bırakmadım; hızlı akan suyun önüne set çekmedim. Gerçekliği yaşıyorum. Kalbimin gerçeğini yudumluyorum. İnsanların tasvip ettiği ve Tanrıların sevdikleri şeyleri yaparak onları memnun ettim. Açlara ekmek verdim, susuzlara su, çıplaklara elbise, gemisiz olanlara yelkenli verdim. Tanrılara kurbanlar hazırladım ve kurban kesere nurlandırdım. Kurtar beni! Korum beni! Büyük Tanrı'nın önünde benim iyi şahadetimi yap ki temiz ağızlı ve temiz elli biri olarak 'Hoşgeldin' denilerek huzuruna çıkayım."⁽¹⁶⁾

Mısırlılar Sümerlilerin çivi yazısından daha üstün olan hiyeroglif yazısını geliştiriyorlar. Kelimeleri ifade eden yazılara 'ideogram' (düşünme yazısı) deniyor. Mısırlıların kullandıkları bu ideogram'a, Mısır'ı ziyaret ederek tapınaklar üzerindeki yazıları gören Yunanlı seyyahlar 'kutsal yazı' mânâsında olmak üzere 'hiyeroglif' adını veriyorlar. M.Ö. 2000'lerde Mısırlılar 24 harfli bugünkü bilinen ilk alfabeyi vücuda getirdiler. "M.Ö. 1100 sıralarından kalma ve bir babanın oğluna verdiği öğütün kaydını taşıyan bir paspirüste "Yazı yazmayı iyi öğren, öyle ki kendini ağır bedeni işlerden kurtarmış olasan ve ünlü yöneticiler katına yükselersin. Yazmasını bilen kaba ve sıradan işler görmez; emir verir, yönetir. Kızgın finnlara ağzında metal işçilerini gördüm, parmakları timsahları andırıyordu. Bunlar balık döküntüsü gibi kokarlar. Hiçbir

⁽¹⁶⁾ Mensching, G., *Das Lebendige Wort*, s. 27

demirciyi yetkili bir mevkide, hiçbir dökümcüyü elçilik işinde gördüğümü hatırlamıyorum."⁽¹⁷⁾

Romalılar Mısır'a ayak bastıklarında, İskenderiye'de çok zengin bir kütüphane ile karşılaşmışlardı. Mısır'ın ünlü kraliçesi Kleopatra'nın güzelliğinden başka meziyetleri de vardı. "XI. Ptolemaios'un kızı olan Kleopatra VII.nin tıp, sihir ve eski kimya (simya ile karışık) yazıları ve etrafında toplanan öğrencileri vardı. Kleopatra'nın bu eserleri Ortaçağ'da Müslümanlar tarafından da biliniyordu ve Kleopatra'nın kimya dalında bir otorite olduğu kabul ediliyordu"⁽¹⁸⁾. Bir kraliçe olarak devletin en başında bulunan Kleopatra'nın etrafında öğrenciler toplayıp eserler kaleme alması, o zamanki Mısır'da yöneticiler sınıfının kültüre ve ilime verdikleri değeri göstermesi bakımından önemlidir. Kleopatra, bir ölçüde, çok daha sonraları Platon'un hakim (filozof) devlet yöneticisi idealine uymaktadır.

2.6. Antik Yunan'da Eğitim

Eski Hellenlerin Mısırlıların kültürüne göre, çok az şey bildiklerini Solon⁽¹⁹⁾, Mısır'ı ziyaret edip, Mısırlı rahiplerle konuştuğu zaman öğrenmiş. Atinalıları çok seven ve onlarla uzaktan akrabalıkları olduğunu söyleyen Mısırlı bilgin rahiplerden biri eski şeylerden konuşurken Solon'a şöyle demiş: "Ah Solon, Solon, siz Hellenler, her zaman çocuksunuz, sizin memleketinizde hiç ihtiyar yok". Bunun üzerine Solon:

⁽¹⁷⁾ Yıldırım, C., *Bilim Tarihi*, s. 22

⁽¹⁸⁾ Ullmann, M., *Kleopatra in Einer Arabischen Disputation*, (W. 2. K.M. 63/64, Wiren, 1972), s. 158-162

⁽¹⁹⁾ Solon (M.Ö. 640-558); Atinalı büyük bir devlet adamı ve ozan. Gençliğinde zenginleşmek için tüccar olarak uzun seyahatler yapmıştır. 594 dolaylarında arkhon (yüksek memur) seçildiğinde ünlü anayasasını hazırlamıştır. Yazdığı şiirlerde etik, politika ve toplumsal konuları işlemiş, Atinalıları cesaretli olmaya davet etmiştir. (Platon'un annesi tarafından eski Yunan'ın Yedi Bilgelerinden biri olarak kabul edilen Solon'a akraba olduğu iddia edilmektedir.

"Bununla ne demek istiyorsun?" diye sormuş. Rahip: "Sizin hepinizin ruhları çok genç" diye cevap vermiş, "çünkü kafanızda ne eski bir gele- neğe dayanan, ötedenberi edinilmiş bir fikir, ne de zamanla ağarmış bir bilginiz var... çünkü Solon, yurttaşlarının biraz önce saydığı soyu soppu, sütnine masallarından pek farklı değildir."⁽²⁰⁾

Platon'un Timaios'undan aktardığımız bu sözler bize aslında eski Yunan kültürünün, Eski Mısır, Asur ve Hint gibi Doğu kültürlerin- den kaynaklanarak beslenip geliştiğini göstermesi bakımından önemli- dir. Bu kültür karma ve eklektik bir kültürdür; bu yüzden de önemli olacaktır. Eski Yunanlı pek çok düşünür ve bilgin Doğu'ya seyahat et- mişler ve oralarda karşılaştıkları yeni bilgiler üzerinde durarak onları işleyip kültürün gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. En eski Yunan kaynaklarından Odusseia'da Homeros'da Mısırlılar hakkında şunları söyler; "orada (Mısır'da) toprak buğdaydan başka pek çok otlar yetiştirir, kimi öldürücü ağu, kimi diriltici deva; oranın erleri bütün insanlar- dan bilge birer hekim, hepsi Paieon⁽²¹⁾, un kanından."⁽²²⁾

Antik Yunan eğitim ve öğretimine ait bilgileri Homeros'un ve Hesiodos'un eserlerinde bulmak mümkündür. Zamanlarının en ünlü şair ve eğitimcileri olan bu iki büyük ozanın öğretileri kendi zamanları- nın eğitim anlayışını da bize yansıtmaktadır. Örneğin Homeros (M.Ö. 809-724) daha ziyade bir elit tabakaya, bir aristokratlar sınıfına hitap ederken M.Ö. 700 civarında yaşayan Hesiodos ise öğretisinde halka seslenmiştir.

Homeros'un yaşadığı devirlerde Antik Yunan krallıkla idare edi- liyordu. Toplumda asiller sınıfı ve halk sınıfı vardı. Bu iki sınıfın eğitim- leri doğal olarak farklıydı. Planlı eğitim sadece asiller sınıfı için vardı. Homeros'un aristokrat tabakaya hitap eden eğitiminde cesaret en yüksek erdem olarak ele alınmakta, bundan sonra vücut güzelliği ile

⁽²⁰⁾ *Platon, Timaios*, s. 12-13 (22 a, b, c) (terc. E. Güney, L. Ay)

⁽²¹⁾ *Paieon; Tanrıların Lokman'ı sayılırdı.*

⁽²²⁾ *Homeros; Odusseia*, c. 1, (230), s. 124

ruh asilliği tavsiye edilmektedir. Bu devirde asiller sınıfının eğitiminde bu doğrultuda olmak üzere beden eğitimi ve müzik eğitimi veriliyordu.

Beden eğitimi sayesinde vücudun güçlendirilmesi, çeşitli oyunlara katılmak, yarışlara girmek, savaş aletleri kullanmak gibi faaliyetlerle sağlanıyordu.

Müzik eğitiminde şarkı, türkü, ünlü şairlerin sözlerini yüksek sesle okumak gibi faaliyetlerle bir estetik ve ahenk anlayışı yaratılmaya çalışılıyordu.

Homeros'un destanlarında tasvir ettiği bu eğitim anlayışında vücudun ve ruhun aynı zamanda güzelleştirilmesi esas alınıyordu. Daha sonraki eğitim dönemlerinde bu anlayış üzerinde çok durulmuş ve bu 'anlayış "Kalokagathos" kavramı olarak güzele ve iyiye sarılma nefse hakimiyet, asalet ruhunun simgesi olarak değerlendirilmiştir.

Homerosdan sonra Hesiodos yazdığı eserlerde cesaret ve güçlülükten ziyade çalışkanlık ve hak-adalet kavramları ile asillerden ziyade sıradan halka seslenmiştir. Böylece Yunan eğitiminde daha sonraları en çok üzerinde durulacak olan demokratik anlayışın temelleri atılmış oluyordu.

Eski Yunan'da çok saygı gören Homeros'un şiirleri genel kültür kaynağı olarak kabul ediliyor ve bunlardan alıntılar yapılıyordu. Homeros'un destan sanatındaki anlatım gücü, arkasında uzun bir geleneği, büyük bir malzeme yığını ve alışkanlıkların oluşmasını gerektirmektedir.

Homeros'un İlias (İliade, İlyada) ile Odusseia (Odysee, Odise) destanlarına genel olarak söz (epos) adı verilir. Antik Yunanda Homeros'un eserlerine gösterilen hürmet ve ilgi onun ilk Yunan eğitim tarihinde de ne kadar etkileyici olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. "Panatenai bayramlarında Homeros'un iki epos'undan başkades-

tan okunmazdı.⁽²³⁾

Homeros'un ilk filozof olduğunu söyleyen Arstoteles'i bu iddiasında haklı bulan W. Kranz şöyle devam eder: "...çünkü Homeros bir dünya görüşünün habercisi, dünya ve hayatın yorumcusudur."⁽²⁴⁾

Aristoteles, Metafizik'in XII. üncü (1076 a, z) kitabında Homeros'tan bir alıntı yaparak, "... birçok kral bulunması iyi birşey değildir; ancak tek bir şef bulunmalıdır" derken Homeros'un tesirinde kalarak çok tanrılı görüşten tek tanrılı monoteizme eğilim göstermektedir."⁽²⁵⁾

Homeros'un etkisi sadece Yunanlılarla sınırlı kalmamış, Romalı ozanlar olan Lucretius ve Vergilius'a hatta çok daha sonraları, bütün Avrupa kültürüne kadar uzanmıştır.⁽²⁶⁾

M.Ö. yaklaşık 700 yıllarında Boiotia'nın Askra köyünde doğan Hesiodos öğretici (didaktik) destan'ın (epos) babası olarak bilinir. Şiirleri 'Theogonia' (Tanrıların Oluşumu) ve 'Erga kai Hemera' (İşler ve Günler) adlı iki eserde toplanmıştır.

1022 dizeden oluşan Theogonia'da dünyanın kaos'tan yaratılışı, Uranos, Kronos ve Zeus'un egemenlik zamanları ve tanrılarla ilgili Olympos tanrılar sistemi anlatılır.

828 dizelik öğretici bir şiir olan erga kai Hemera' da ise çiftçilik, bağcılık, ev yönetimi, ticaret ve gemicilikle ilgili işlerin nasıl yapılması gerektiği anlatılarak bir köylü ve gemici takvimi verilmektedir. Şiirde ayrıca Prometheus'un ateşi çalıp insanlara veriş, Epimetheus'la Pandora, dünyanın beş çağı anlatılarak, çeşitli hayvan masallarıyla özlü, ders alınacak sözlerle yer verilir:

⁽²³⁾ Homeros; *Odissea*, c.1 (önsöz, s. 16-17) (terc. Ahmet Cevat Emre)

⁽²⁴⁾ Kranz, W., *Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar*, s.3 (terc. S.Y. Baydar)

⁽²⁵⁾ Bolay, S., H., *Aristo Metafiziği ile Gazzali Metafiziğinin Karşılaştırılması*, s. 144

⁽²⁶⁾ Yonarsoy, K., Y., a.g.e. s. 32-33

- (775) "Tutumlu dil en büyük hazinedir dünyada,
Ölçülü konuşmadır en çok şükran kazanan.
Kötü söyliyen fazlasıyla iştir çok geçmeden"⁽²⁷⁾
- (287) "Kötülüğü sürüyle elde edebilirsin, kolayca
Düzdür yolu, pek yakındır yeri;
Meziyyet'in önüne alın teri koydular,
Ölümsüz tanrılar; uzundur, diktir yolu.
Hem de önce taşlarla dolu, varınca tepeye
Kolaydır ondan sonrası, başta güçsede.
- (293) "En kusursuzdur kendisi her şeyi düşünüp gören,
Neyin ilerisi ve sonu için daha iyi olduğunu,
İyidir iyi söze uymasını bilen kişi de;
Bir adam ki ne kendi görür, ne de cankulağıyla
Başkasını dinler, o işte yaramaz hiç bir işe"⁽²⁸⁾
- (311) "Çalışmak ayıp değildir asla, çalışmamak ayıptır.
Çalışırsan çok geçmez kıskanır seni çalışmayan
Varlığını görerek; varlığın ardından şeref ve itibar gelir"

gibi hikmetli sözleriyle tamamiyle öğretici ve ahlakî bir yol gösteren Hesiodos, kendi başına kardeşi tarafından getirilen haksızlıklardan hız alarak, hak ve adaletin, halk ile ferd için olan önemi üzerine dersler verir. İnsanların gittikçe daha çok soysuzlaşması karşısında duyduğu endişelerin yükü altında ezilmesine rağmen doğru ve hakça çalışmanın getireceği mutluluk ve bereketi zihinlere yerleştirmeye çalışır⁽²⁹⁾.

Homeros'taki güçlü olanın egemen olacağı yani asillerin egemenliği görüşüne karşı, Hesiodos'da daha ziyade haksızlık karşısında ezilenlerden yana çıkılarak 'çalışkanlık' ve 'haklılık' ilkeleri üzerinde durulur. Onun bu düşünceleri de özellikle Atina sitesinde üzerinde çok

⁽²⁷⁾ Hesiodos; *İşler*, s. 35 (terc. Suat Yakup Baydur)

⁽²⁸⁾ Kranz, W., a.g.e., s. 24-25

⁽²⁹⁾ Kranz, W., a.g.e., s. 24-25.

durulan demokratik bir eğitim anlayışı ortaya çıkmış oluyordu. Böyle bir eğitim anlayışında 'yaratıcılık' ve 'yarışma' kavramları önem kazanıyordu.

Atina bilindiği üzere Yunan şehir (site) devletleri içinde özgür düşüncenin kaynaklandığı bir kanun devleti olarak ün kazanmıştır. Yunan site devletleri içinde savaş devleti olarak ün kazanan bir diğeri ise Isparta şehir devletidir. "... site bugünün modern devletinin birçok fonksiyonlarını yerine getiriyor site, Elenleri, barbar⁽³⁰⁾ kavimlerden ayıran bir özelliktir. Site sadece bir şehir değildir, bir ya da birçok şehirle birlikte onlara bağlı ve onları tamamlayan kırları da kapsayan bir siyasî birliktir... Vatandaş siteye bağlayan salt hukukî bağlar değildir. Dinsel bağlar da önemli rol oynar. Çünkü her sitenin kendisine özgü Tanrıları var. Site aynı zamanda dinsel bir birlik..."⁽³¹⁾.

Antik Yunan Eğitimi daha iyi kavrayabilmek açısından Isparta ve Atina gibi iki ünlü Site'nin eğitim anlayışına kısaca bakmak değerli olacaktır.

2.5.1. Isparta

Isparta şehir devleti M.Ö. VIII. yüzyıla kadar bugün kü Mora Yarımadasında bir tarım devleti olarak varlığını sürdürürken, bu tarihten itibaren kuzeyden gelen Dorların istilasına uğramıştır. Hakim güç olarak buraya yerleşen Dorlar yerli halkı devletin kölesi (Heliot) ya da yarı köle (Periök) durumuna getirdiler. Kendileri de yönetici sınıfı teşkil ettiler. Bu sosyal yapı Isparta'nın eğitim düşünce ve fonksiyonunu etkileyerek baskı altındaki halka ve dıştan gelecek tehlikelere karşı daima hazırlıklı olmak gereğini doğurdu. Böylece Isparta'da savaş esas amaç haline gelerek eğitim de bu savaşa hazırlanmak karakterini aldı. Bu askerî amaç doğrultusunda çocuklar yedi yaşından itibaren ailelerinden

(30) *Barbar* tâbiri eski Yunanlılar tarafından 'yaratıcı' anlamında kullanılıyordu.

(31) *Sarıca, M., 100 Soruda Siyasî Düşünce Tarihi, s. 8*

alınarak devlet kurumlarında 30 yaşına kadar sıkı disiplin, askerî beceriklilik içinde yetiştiriliyorlardı. Hatta bu sıkı emir-komuta düzenine dayanamayacak kadar zayıf doğan çocuklar ihtiyarlar heyeti kararıyla ölüme terkedilmekteydi. Bu askerlik eğitimine erkekler gibi kızlar da tabi tutuluyorlardı. Askerlik eğitimi amaçlayan bu sistemde tabiatıyla beden eğitiminin önemi büyüktü. Bedenin kuvvetli ve güçlü olması için yapılan eğitimler yanında ayrıca tabiatın zor şartlarına uyum sağlamak amacıyla yaz-kış hergün soğuk suyla yıkanmak; vücudu ısığa alıştırmamak, çok sade beslenmek gibi önlemler de alınırdı. Beden eğitimi yanında verilen müzik eğitimi de daha ziyade kahramanlık ve savaş duygularını pekiştirecek şekilde marş havasında olurdu. Özellikle şair Tyrtaios'un Dor'lara has bir çeşnide yazdığı marş şiirleri⁽³²⁾ pek revaçtaydı.

Askerî eğitim disiplinine gereğinden fazla değer veren Isparta okuma, yazma ve hesap işleri öğretimine doğal olarak pek vakit ayırmıyordu. Bu yüzden Isparta'da ilim ve felsefe gelişebilmek için kendisine uygun özgürlük ortamını bulamamıştır.

2.5.2. Atina

Atina, Isparta'dake katı eğitim kurallarının yaşanmadığı, halkın ticaret işleriyle uğraşacak şekilde serbest olduğu bir tür aristokratik ile yönetilen oldukça özgür düşünceye sahip bir site devleti idi. Demokrasi sadece hür vatandaşlara özgün bir ayrıcalık idi ve köleler sınıfı bu ayrıcalıktan yararlanamıyorlardı. Bu bakımdan Atina'daki hür ve refah içinde yaşayan bir elit tabaka kendi demokrasilerini en iyi biçimde değerlendirecek bir eğitim anlayışı geliştirdiler. Bu anlayışta 'adalet' en yüksek erdem'i teşkil ediyordu ve erdem'i öğrenmek ise çok geniş bir bilgi ve retorik beceriler gerektiriyordu. Erdem (?????) öğretilen bir ülke olarak görülmeye başlamıştı. Dolayısıyla eğitimin amacı son

⁽³²⁾ Aytaç, K., a.g.e., s. 23

kertede, kişileri erdemli kılmasıdır. Beden eğitimi ve müzik eğitimi, devlet tarafından 'Gymnasion'⁽³³⁾ ve 'Palestra' denilen özel kurumlarda yaptırılırdı. Gramer, matematik, retorik ve felsefe dersleri özel hocalar ve hocaların, bu kurumlar civarında açtıkları hocalar tarafından özel olarak yaptırılırdı. Atina hür gençlerinin eğitimi iki yıllık askeri hizmet devri ile sona ererdi. Bu eğitimde silah kullanma ve çeşitli askerî eğitim faaliyetleri yer alırdı. Bundan sonra 'Epehebe' olarak 18 yaşında vatandaş listesine alınan gençler, 21 yaşından itibaren 'yeniler' (Neus) ve 40 yaşından itibaren de 'olgun erkekler' sınıfına dahil olurlardı.

Felsefe ve felsefe ile ilişkili matematik ve geometri dersleri ise yüksek öğretimi teşkil ederdi.

2.6. Sofist Düşünürlerde Eğitim

Sofistlerin eğitim alanındaki varlıklarını belirtmeden Antik Yunan düşüncesine kısaca bir göz atmamız yararlı olacaktır. Yunan felsefe öğretimini genel olarak Sokrates öncesi ve Sokrates sonrası olarak iki döneme ayırmak âdet olmuştur. Sokrates öncesi Felsefe Batı Anadolu kıyıları olan İyonya bölgesi ile daha sonraları Yunanistan, Güney İtalya ve Sicilya'da ortaya çıkmıştır. Daha ziyade madde ile ilgilendiği için materyalist felsefe diyebileceğimiz bu öğreti Miletos, Ephesos, Samos, Theos, Kolonphon, Abdera, Kroton, Elea gibi asıl Yunanistan kaparçasının dışında gelişmiştir. Yunanistan'ın tarıma elverişli olmayan topraklarında yaşamak zorunda kalan insanları bu yüzden dışarıya açılmak gereğini hissetmiş, bu sayede diğer kültürlerle devamlı bir iletişim halinde olmuştur. Yunan'da ilk düşünce ürünleri Yedi Bilgeler olarak tanınan; Kleobulus, Solon, Klülön, Pittakos, Thales, Bias ve Periandros'da ortaya çıkar. En eski filozoflar olarak da Thales, Anaksi-

⁽³³⁾ *Gymnasion; Beden eğitiminin yapıldığı yer anlamına gelen bu kelimede 'Gymnos' (çıplak) anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu eğitim çıplak yapılan bir eğitimidir. Ancak ahlâki yönden değişim sonucu zamanla bu çıplaklık kültürü de sona ermiştir. (Aytaç, K., a.g.e., s. 26)*

mändros, Anaksimenes ve Herakleitos'u görüyoruz: Bu İyonya okulu-
nun etkinliğini Pythagorasçılık izler. Pythagorasçılık İyonya okulu ile
Elea okulu arasında bir köprü vazifesi görür. Aslen Samos'lu olan Pyt-
hagoras, Güney İtalya'da Kronos şehrine yerleşerek burada Orphe-
us'çu geleneğin etkisinde bir tarikat kurar. İşte M.S. II. yüzyıla kadar
etkisini sürdürecektir Pythagorasçılığın çıkışında İyonya, gelişmesin-
de ise Büyük Yunanistan diye de adlandırılan Güney İtalya belirleyici
ve etkileyici olmuştur. Yine bu devirde Ksenophanes, Parmenides ve
atomcular olarak bilinen Demokritos, Empedokles ve Anaksagorası
görüyoruz.

Daha sonra Antik Yunan dünyasının ilk sorgulayıcı öğretmenle-
ri olan sofistler gezdikleri her yerle bilgilerini aktarmaya çalışıyorlar.

İlk sofistlerin⁽³⁴⁾ ortaya çıktıkları M.Ö. V. yüzyıl ortalarından he-
men hemen M.Ö. IV. yüzyıl sonlarına kadar Atina'da entellektüel ha-
yat sofizm hareketinden pek derin bir şekilde etkilenmiştir. M.Ö. V.
yüzyıl ortalarında Perslerle giriştiği savaşlardan zaferle çıkan Atina,
Yunan kültür ve düşünce hayatının merkezi konumuna gelmiş, bu sa-
yede İonia, Batı Trakya ve Güney İtalya'da o zamana kadar gelişen fel-
sefi düşüncelerin de tartışıldığı bir yer olmuştur. Yeni gelişmelere
uyum sağlayabilmek ve bu gelişmeler içerisinde bir rol oynayabilmek
için herkes daha fazla şey bilmek istiyordu; bu yüzden eski eğitim sis-
temi yetersiz kalmıştı. Daha iyi yurttaş yetiştirmek kaygısı, yeni eğitim
gerekisini de beraberinde getirmişti. İşte bu gereksinimi karşıla-
mayı 'sofist' adını taşıyan kimseler yüklenmişlerdi. Sofistler bu yeni
gelişimde Yunanlıların eğiticisi ve aydınlatıcısı olmuşlardır. Bunlar şe-
hir şehir dolaşarak para karşılığı dersler vermişlerdir. Bu ilk sofistler
saygıdeğer ve yetenekli kişilerdi, bunları onsekizinci yüzyılın Fransız
Ansiklopedistlerine benzetmek mümkündür. Yerleşmiş kavramlar üze-

⁽³⁴⁾ "Sofist" (Yunanca *sophistes*) sözcüğü aslında "bilen, bilgili kişi" anlamına
gelir. Bu sözcüğün kazandığı anlam daha sonraları söz söyleme sanatı (re-
torik hitabet) üzerine ders veren kimse olarak değişime uğramıştır.

rinde tartışarak, eleştirmenleri zararlı olmaktan ziyade faydalı olmuştur.

Gezici öğretmenler olarak bilinen sofistler, doğa filozoflarının metodlarını; insanlara yol göstermek üzere uygulamaya koyuldular. "Bunlar Avrupa'nın ilk profesyonel eğitimcileri olarak kabul edilir"⁽³⁵⁾.

Sofist'lerin yaptığı en büyük hizmet, gençlerin sistematik eğitimi temellendirerek Yunan düşüncesini insana yöneltmesi olarak kabul edilebilir. Sofistlerin kullandığı hitabet sanatı o zamandan beri Yunan öğretisinin temelini oluşturmuştur.

2.6.1. Protagoras (M.Ö. 482-411)

Platon'un 'Protagoras' adlı dialogunun baş konuşmacısı olan ünlü sofist Protagoras Demokritos gibi Teos'ludur ve onun gibi Leukippos'un öğrenciliğini yapmıştır. Atina'ya gelerek Perikles, Evripides ile dostluk kurmuş ve Sokrates'le tanışmıştır.

Çok sayıda eser yazan Protagoras'tan pek az fragman kalmıştır. Bu fragmanlardan 'Gerçek ve Galip Gelenler' (Aletheia veya Katabalontes) şu cümleyle başlıyordu: "İnsan her şeyin ölçüsüdür, varolanların varolmalarının, varolmayanların varolmayışlarının"⁽³⁶⁾ onun bu sözü pek çok yorumlara yol açmıştır ve birbirinden çok farklı anlamlarda ele alınabilir.

Protagoras'a göre kendisinden önce felsefenin başlıca konusu olan kosmos ile uğraşmak gerekmez. O bu konudaki iddiasını Herakleitos'un "her şeyin aktığı, akış içinde olduğu" tezine dayanarak kanıtlamaya çalışır. Her an her şey değiştiğinden dolayı, başka şeylere göre değerlendirilebilir ve salt bir varlık yoktur. Nesnelerin nitelikleri herhangi bir andaki birbirleri üzerine olan etkilerinden doğmaktadır. Bu

⁽³⁵⁾ Dewey, J., *Democracy and Education*, s. 385

⁽³⁶⁾ Yonarsoy, K., a.g.e. s. 101

yüzden herhangi bir nesnenin "bu, şudur" diye tanıımı yapılamaz, ancak durmadan değişen bağıntıları içinde, onun başka nesnelere göre ne olmakta olduğu söylenebilir. Onun için algının objeyi bildirmesi algılama anında algılayanın durumuna göre değişiklik gösterir. Protagoras'a göre biricik bilgimiz duyu algısı ve bundan doğan sanı (doxa) dır. Bu durumda her sanı'nın doğru olduğu ve herkesin doğru düşüneceği, anlamı çıkar. Dolayısıyla Protagoras'a göre herkesin ortaklaşa 'doğru' sayacağı bir yargıya varmak mümkün değildir. Protagos tanrı tanımaz düşünceleriyle de kovuşturmayla uğramış ve sürgün edilmiştir.

O Tanrılar hakkında şöyle der; "Tanrılar hakkında belirli birşey söyleyemem: Ne var oldukları, ne var olmadıkları ne de nasıl bir biçimleri olduğu. Çünkü konunun karanlığı insan yaşamının kısalığı gibi birçok şey bu konuda bilgi edinmeyi engelliyor..."⁽³⁷⁾

Gorgias (M.Ö. 483-375)

Protagoras'ın çağdaşı olan Gorgias Sicilya'nın Leontinoi şehrinde ve sofistlerin ileri gelenlerinden sayılmaktadır. M.Ö. 427 yılında kendi şehrinin elçisi olarak Atina'ya gelip, Syrakusa'ya karşı Atina'nın yardımını istemiştir. Empedokles'in öğrenciliğini yapan Gorgias'ın da her yerde etrafında birçok öğrencisi bulunuyordu. "Felsefeden kazancı pekçok zengini kışkındıracak ölçülere ulaşmış olan bu sofist varlığı kökten yadıyor. Varlık varolsa da bilinemez görüşünü ortaya koyuyordu."⁽³⁸⁾ Doğa felsefesini ve hitabet sanatını Empedokles'ten öğrenmiş ve bu sanatta gösterdiği başarı ile Atina'da çok ilgi görmüştür. Çağının en büyük hatibi olarak bu sanatta yeni bir biçim geliştirip figürlerini tesbit etmiştir, (isokonlonları, hemorotelestonları, parisonla-

⁽³⁷⁾ Seidellt, H., *Sofistler söylendikleri kadar kötümüdürler?* (terc. Mehmet Yavuz) (Felsefe Dergisi, 89/2, sayı 27, İst. 1989) s. 7

⁽³⁸⁾ Tımuçin, A., a.g.e., s. 130

rı, antithetonları). Bu hitabet figürleri (Gorgieia-skhemata) olarak onun adını almıştır.⁽³⁹⁾

Gorgias doğa felsefesinin ana sorunu olan "varolmanın" "asıl gerçeği" bilemeyeceğimizi üç iddia iteri sürerek kanıtlamaya çalışır. 1- "Bir şey yoktur" çünkü olsaydı bu olmuş veya öncesiz bir şey olacaktı; bu şey varoldan veya varolmayandan da olamaz; öncesiz olamaz çünkü öncesiz olan sonsuz da olur ve sonsuz olan ise ne kendisinde ne de başka bir şeyde ve bir yerde olabileceğinden bir şey yoktur. 2- "Bir şey olsaydı da bilemezdik" Eğer varolanın bilgisi olsaydı varolanın düşünülmüş olması gerekirdi, varolmayan ise düşünülemezdi, "... o zaman da yanılma olmazdı." 3- "Bilseydik de, başkalarına bildiremezdik" çünkü bildirme sözlerle olur, sözler ise varoldan başka birşeydir. Kulak renkleri değil sadece sesleri işittiğine göre bir başkasına bir renk tasarımını nasıl bildirebiliriz? Üstelik birbirlerinden farklı olan kişilerde aynı bir tasarımın olması mümkün değildir?⁽⁴⁰⁾

2.6.2. Hippias

Hippias⁽⁴¹⁾; Protagoras'tan biraz daha gençti. Elis'li Hippias matematik, fizik, tarih v.b. konularında çok bilgili bir sofist idi. Kronoloji araştırmalarıyla uğraşmış ve bir olimpiyadlar Kataloğu yayınlamıştır.

Prodikos; Keos'lu Prodikos da Hippias'ın çağdaşıdır. Ahlak ve gramer konuları ve özellikle sinonimlerle uğraşmıştır.

Diğer sofistlerden en tanınmışları Akragas'lı, Polos, Peros'lu Euenos, Khalkedonlu Thrasymakkos, Atina'lı Antiphon'dur. Antiphon tarihçi Thukydides'in hocasıydı.

⁽³⁹⁾ Yonarsoy, K., *Grek Edebiyatı Tarihi*, s. 102.

⁽⁴⁰⁾ Gökberk, M., *Felsefe Tarihi*, s. 43-44 (4. kısım)

⁽⁴¹⁾ Hippias, Prodikos, Antiphon, Thrasymakhos, Kallikles'in görüşleri, Gökberk a.g.e. s. 43 ve devamından özetlenmiştir.

Atina'lı Antiphon; doğal hukuk ile insanın koyduğu (positif) hukuk arasındaki karşıtlığı belirterek yalnız sorulara (doxa) dayanan "konulmuş" (pozitif) yasaların güçsüz olduğunu söyleyerek insanların doğa tarafından eşit yaratıldıklarını ileri sürer. "Yalnız Yunanlılar kendi aralarında değil, Yunanlılar ile Barbarlar'da eşittirler". Antiphon'a göre, toplum içindeki sınıf ayrılıkları, soyluluklar v.b. hep insanın koymalarıdır. Toplum insanoğlunun yararı için kurulduğuna göre herkesin bundan eşit şekilde yararlanması gerekir.

Khalkedon'lu Thrasymakhos; ["Ne türlü parlak sözlerle anlatılırsa anlatılsın" diyor, "adalet, güçlüye, egemen olana yarayan, güçsüz zararlı olan şeydir"]

Sofist Kallikles ise Thrasy makhos'la aynı düşüncede değildir; adaleti güçsüzlerin kendilerini güçlülerden korumak için kurdukları bir tuzak olarak anlar. Zaten doğa (physis) güçlüye egemen olmak hakkını vermiştir. Bu yüzden insanın koyduğu düzene uymayan yani adaletli olmayarak doğanın verdiği hakkını koruyan kimse tam olarak mutlu olabilir. Kallihles'e göre; mutlu ve ideal insan; gerektiğinde adaletten ayrılmıyor gözükererek gerçekte başkalarına tam olarak hükmeden, heveslerini ve isteklerini keyfine göre yerine getiren insandır.

BÖLÜM III

PLATON (M.Ö. 427-347) FELSEFESİNDE EĞİTİM

3.1. Platon Eğitim Anlayışının Genel Çerçevesi

Platon'un öğretisi kendisinden önceki Yunan felsefesinden sistematik bir yapı kazanmasıyla ayrılır. Onun öğretilerine sistem niteliğini kazandıran; sorunların ve problemlerin çok yanlı olarak ele alınıp daha sonra bunların bir sentez ve birlik içinde işlenmesi olmuştur. Platon'dan önceki düşünürler gerçeğin belli alanlarını ve dolayısıyla da-ima belirli problem gruplarını ele alarak inceliyorlardı. Platon ve daha sonra öğrencisi Aristoteles bilim sorunlarının bütün kısımlarını ele alarak, zamanlarına kadar ayrı ayrı incelenenleri bir araya getirmiş ve bunları birlik içerisinde bir temel üzerine oturtup verimli bir şekilde birbirine bağlamışlardır. Bilindiği üzere, bilgilerin kuşatıcı bir felsefi doktrin içerisinde sunulması, böylesi bir sistematik oluşturma denemesi, ilkçağ felsefesinde birtakım düşünürlerin ilgisini ve felsefi eylemlerinin kavramlarından birini oluşturmuştu. Ancak bunun başarılması Platon ile başlayıp Aristoteles ile sürdürülen bir çabanın sonucunda gerçekleştirilebilmiştir. Dikkat edilirse bilgi var, henüz bilgi yok. Zira felsefi düşünce tüm bilimleri içkin. Sonraları Aristoteles'in bütüncülüğü Batı dünyasının önünü özellikle Ortaçağ'da kapattı. Toplumsal devrimin Aristoteles'in düşüncesini aşmasına karşın zihinsel düzlemde Aristoteles'in yenilmez üstadlığı, sorgulamayı gereksiz, yanlış, giderek suç konumuna itiyordu. Sonuç Batı için Ortaçağ karanlığı ve şeytan efsaneleri oldu. Aristoteles paradigmasına en ağır darbeyi Descartes ve Bacon vurdular.

İlkçağ filozofları arasında eğitim problemi üzerinde en çok fikir yürüterek bir sistem kurmaya çalışan Platon olmuştur. İlk pedagojik ütopya sayabileceğimiz eğitim projesinde Platon, filozofların devleti idare etmeleri ve devleti yönetenlerin filozof olmaları gerektiği üzerin-

de durmuştur. Ancak onun bu düşünceleri uygulamaya aktarılması mümkün olmadığından kağıt üzerinde kalmaya mahkum olmuştur. Platon düşüncelerini hayata geçirebilmek için uzun yıllar çok zorlu bir mücadele vermiş, buna rağmen başarılı olamamıştır⁽¹⁾.

⁽¹⁾ *Bilindiği üzere her düşünür ve düşünce sistemi, düşünürün içinde yaşadığı toplumdaki ve kendi deneyimlerinden ayrı olarak değerlendirilemez. Nitekim, bazı filozoflar sadece düşündüklerini yaymaya kalkıştıklarından, bazıları da yönetimler tarafından daha hassas kritik ve tehlikeli bulunarak yazdıklarını pratik hayata yani toplumsal düzene uygulamaktan soruşturmayla uğramışlardır. Bunlardan birincisine ilişkin örneğimizi J.J. Rousseau ve B. Russel, ikincisine ilişkin örneği de Platon oluşturmaktadır. Gerçekten Platon'un sadece bir düşünce adamı olarak kalmayıp, düşüncelerini gerçekleştirebilmek için ne denli zorluklar altında mücadele ettiğini kısaca anlatmak, filozofların sadece spekülasyon düşünceler üreten kişiler olmadıklarını gösterebilmek için yararlı olacaktır: Platon, Sokrates'in ölümünden sonra Mısır, Kyrene; İtalya-Taras ve daha sonra Sicilya'da Syrakusa'ya gider (M.Ö. 388). Syrakusa sarayını o sıralarda I. Dionysios yönetmektedir. Bu saraya Aiskhlinesi (hatip Aiskhines değil) ve Aristippos gibi başka Sokratesçiler de sık sık gelip gidiyordu. Platon, Dionysios'a kendi düşüncelerini kabul ettirerek politik ideallerini gerçekleştirebileceğine inanıyordu. Bu yüzden Dionysios'un kayınbiraderi Dion'la yakın bir ilişki kurmuş ve Dion'u bir filozof hükümdar adayı olarak eğitmeye başlamıştır. Platon ve Dion arasındaki dostluk ilişkisini, şüpheli bir insan olan Dionysios, bir siyasal tertibin başlangıcı sanmış ve bu nedenle Platon'u Sicilya'dan kovmuştur. Platon, kovulduğu Sicilya'dan bir Isparta gemisine binerek Aigina'ya gelmek zorunda kalmıştır. O zamanlar Isparta Atina ile savaş durumunda bulunduğundan Aigina'lılar Platon'u köle olarak satmak istemişler, bunun üzerine Kyrene'li Annikeris onu serbest bırakmak için satın almıştır. Platon'un arkadaşları Annikeris'e vermek üzere para toplamışlar, fakat o bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine Platon'un arkadaşları bu parayla filozofun ders vermesi için Kahraman Akademos'un tapınağının yakınında bir bahçe satın almaya karar vermişlerdir. Böylece 900 yıldan fazla yaşayacak olan (M. Ö. 387-M.S. 529) ve Justinianos (M.S. 483-565) tarafından kapatılan ilk gerçek felsefe okulu, yani Akademia açılmıştır (Y. Kenan Yonarsoy; Grek Edebiyatı Tarihi, s. 107).*

Platon Dionysios'un kendisini yanından kovarak uzaklaştırmasına hem çok üzüldü hem de onurlu ve özellikle erdem sahibi bir insan gibi isyan ederek bu isyanını ona yazdığı mektuplarda (Epistolei) dile getirir. Mektuplarından birine (Mektuplar, I. (310 a,b), s. 2, 3, terc. İ. Şahinbaş) bir tragedyadan şu alıntıyı ilave eder: "Ne ölümlülerin, ümitsiz hayatlarında pek bulamadıkları o parlak altınlar, ne mücevherler, ne insanların o kadar değer verdikleri gümüş döşekler, ne engin ovalarda ağır başakların kendi kendilerine bittiği tarlalar. Erdemli kimselerin düşünceleri kadar parlak olamazlar." Bu arada Dionysios'a şu nasihatta bulunur: "Bir insanın yanında sadık dostlarının bulunması için onun erdemli kimselerden bu yüceliği öğrenmesi ve kendisinin de erdeme yakışacak şekilde hareket etmesi gerekir" (Mektuplar (332, d), s. 45(terc. İ. Şahinbaş))

Platon'un ideallerini gerçekleştirmek amacıyla filozof hükümdar olarak hazırlamaya çalıştığı Dionysios'un ölümünden sonra kral olan II. Dionysios'a düşüncelerini kabul ettirmek umuduyla Platon'u tekrar Sicilya'ya davet eder. M.Ö. 367'de Platon, daveti kabul ederek Sicilya'ya gitmiş fakat bu girişim de bir netice vermemiştir. Altı sene sonra M.Ö. 361'de Dionysios'un barışmalarını sağlamak amacıyla üçüncü defa Sicilya'ya giden Platon, bu sefer II. Dionysios tarafından öldürülme tehlikesine maruz kalmış gibi görünmektedir. bu zor durumdan Taras yönetim çevresinde bulunan Pythagorasçı, Arkysats'ın aracı olmasıyla kurtulmuştur. Dionysios'un M.Ö. 353'te öldürülmesiyle Platon, politik düşüncelerini gerçekleştirebilmek için dayanabileceği bir insanı yitirmiştir. Böylece filozof hükümdar ütopyasını gerçekleştirememiş olarak ölünceye kadar kendisini yalnız yazma ve eğitim işine vermiştir. Platon'un politika ve hükümdar filozof üzerinde bu kadar ısrarla durması, politikayı, ahlâk bilimini de içeren ruhun bir bilimi olarak görmesindenidir. Bir devletin iyiliği yurttaşlarının ahlâkî değerine, herbirinde ve bütünde adaletin hakîm olmasına, yüksek ve aşağı öğelerin arasında uyumun varolmasına dayanır (Platon bu Sicilya serüvenini 7. Mektubu'nda anlatır) (ayr. M. Gökberk; Felsefe Tarihi, s. 59 (4. basım)).

İşte Platon'un Akademia'sı, onun filozof hükümdar idealini gerçekleştirmek isteğinin neticesi olarak kurulmuştur. Esas olarak bir ideal görüş ve hayat birliği bünyesini gösteren bu okul, ilköğretim üniversitesinin temeli sayılabilir. Akademia'yı günümüz üniversitelerinin ilk örneği olarak da görmek mümkündür. Bilgi hazinesi olarak günümüz üniversiteleriyle kıyaslandığında her ne kadar yetersiz kalsa da pratik ve özellikle politik hayata geçirilebilecek şekilde her alanda bilgi toplama ve toplanan bu bilgileri metafizik bir dünya görüşü içerisinde sistemeleştirme bu Akademia'da uygulanıyordu.

3.1.1. Sofistleri Eleştirisi

Platon düşüncesinin kökeninde bir yandan son dipnotunda belirttiğimiz kişisel deneyimlerinin, diğer yandan da yoğun, bir sofistler eleştirisinin bulunduğu açıktır. Onun sofizm eleştirisinde hocası Sokrates'in aynı görüşü savunmasının etkileri bulunmaktadır.

Dolayısıyla Sokratesin başlattığı sofizmi çürütme çabasını Platon devam ettirmiştir. Ardından onun öğrencisi Aristoteles bu çabaları sürdürmüştür. Bu yoğun eleştirilerin doğal ve ilginç bir yansıması olarak sofist sözcüğü alaycıl bir anlam kazanarak günümüze kadar bu olumsuz anlamıyla zihinlere yerleşmiştir. Sofistler içinde Protogoras, Gorgias, Hippias ve Prodikos gibi ileri gelenler olduğu düşünülürse, bu eleştirilerin büsbütün haklı olduğu da söylenemez. Bununla birlikte, özellikle sonradan yetişen sofistler arasında işi artık oyuna safsataya (sophisma) dökenler de çok olmuştur.

Platon, Sokrates ve Aristoteles'in sofistlerde eleştirdikleri ve kabul edemedikleri en önemli noktalardan biri de onların para karşılığı ders vermeleridir. Platon'a göre bilgiyi para karşılığı satmak; hiçbir çıkar gözetmeden bir araştırma alanı olması gereken kutsal bir çaba olan felsefenin onuruna aykırıdır. Bu tür sofistler herkesi şaşırtacak şekilde safsata yapırlarken insanları da şüphe içine sürüklüyorlardı. 'İnsan nedir?', 'Devlet nedir?', 'Kanunlar ne için yapılır?' gibi sorular üzerinde durarak asla kesin cevaplar vermiyorlardı. Bu bakımdan sofistler, düşünce tarihinde ortaya çıkan ilk septikler (şüpheciler) olarak tanınmaktadırlar. Sofistler bilgi anlayışında relativistlerdir. Sofistler arasında relativizmin ilk ve en ünlü temsilcisi Protagoras'ı görüyoruz. "Sofistlerin böyle her konuya relativist yaklaşımı, her konuyu sorgulayarak, kabul e dile gelen kuralları temelinden sarsan öğretileri, zamanla geleneksel topluluk için bir tehlike olmaya başlamıştır."⁽²⁾

⁽²⁾ Dewey, J., *Democracy and Education*, s. 386

Felsefe tarihçisi Gökberk'den de yararlanarak hazırladığımız yu-
karıdaki bilgileri açabiliriz. Sofistlerin kullandıkları hitabet sanatı, bera-
berinde büyük bir tehlike de getirmiştir. Bu tehlike, şekilciliğin içeriğe
egemen olması ve gerçek amacını boğmasıdır. Sonraki sofistler, ilk so-
fistlere nazaran bu tehlikeleri daha fazla yaratmışlardır. Ayrıca felsefi
şüpheciliği ile sofizm hareketi relativist (göreceli) kuramlarıyla bilgi
olanağını soru konusu yaparak din ve politika gibi yerleşik otoriteleri
derinden sarsacak eleştirilerde bulunmuşlardır. Bu yüzden Sokrates ve
Platon insanın nesneleri bilme olanağının ve insan bilgisini, sallantılar-
dan bağımsız, sağlam, ezeli ve edebî gerçeklerin mevcut olduğunun is-
patlanmasını kendilerine iş edindiler. Bu filozofların eleştirdiği sonraki
sofistler sadece otoriteleri ve bilimi sarsmakla kalmamış, bütün hayatı
tehlikeye düşürecek karışıklıklarda yaratmışlardır. Örneğin sonuna ka-
dar götürülmüş bir relativizm Eutydemios adlı sofiste şu gibi düşünce-
leri ileri sürdürmüştür. "Herşey herkesindir. Yanılma diye birşey yoktur;
çünkü söylenen şey, düşünülen bir şey olduğundan var olan bir şeydir
de." İşte, bu ve benzeri anlayışlar gerçek tartışma sanatını (dialektik),
bir çekişme, kavgı tekniği (eristik) haline getirmiştir. Ele alınan her ko-
nu bu suretle hem olumlu hem de olumsuz taraflarıyla bir takım fikir
cambazlıklarıyla tartışılmış, dinleyiciyi sonunda şaşırtarak onu da saçı-
ma cevaplar vermek zorunda bırakıp çaresiz bir duruma düşürmü-
ştür.⁽³⁾

Sofistler eğitmek istedikleri kişilerde öncelikle onların bilgisizli-
ğini ortaya çıkarmakla işe başlarlar. Bu yöntemle eğitime de "vücut, ve-
rilen gıdalardan, iç engeller atılmadıkça faydalanamaz" ilkesi geçerli-
dir.

Vücut için olduğu kadar ruh için de aynı ilke geçerlidir: "... Ruh,
bilgisizliği çürütmeye alışınca ya kadar öğretime yolları kapayan kana-
atlerden sıyrılıp tertemiz bir hale gelinceye kadar, ancak bildiğini bildi-
ğine ve bilmediğini bilmediğine inanıncaya kadar, kendine verilen bi-

⁽³⁾ Gökberk, M., a.g.e. s. 45

limden hiç faydalanamaz"⁽⁴⁾. İnsanları bu şekilde sorguya çekerek eğitmeye çalışanlara sofist adı veriliyor ⁽⁵⁾

Eski Yunan'da sofist olarak eğitmenlik görevi görenlerin birkaç belirli özellikleri vardı; Platon bunlar Sofist adlı dialogunda şöyle sıralıyor:

"1- Sofist öncelikle kendi faydası için zengin delikanlılar peşinde koştan bir avcı gibidir

2- Ruh bilimlerinde bir toptancı tüccardırlar.

3- Ruh bilimlerinde aynı zamanda bir perakendecidirler (yani sentez ve analiz yapmaktadırlar)

4- Aynı bilimlerde hem yapıcı hem satıcıdırlar.

5- Kendilerine münakaşayı sanat edinmiş, döğüş sanatında söz pehlivanlarıdır.

6- Ruhları bilime engel olan kanaatlerden temizleme görevini üstlenmişlerdir."⁽⁶⁾

Sofistler her şeyden önce münakaşayı sanat edindiklerine göre eğittikleri kişilere de doğal olarak münakaşa sanatını öğretirler. Münakaşa ettikleri konular arasında 'tanrılık şeyler' gibi yüce değerler, yerin, göğün, yerle gök olaylarının görünür şeyleri (fizik dünyaya ait bilgiler), oluş ve varlığa ait genel meseleler, devlet işleri ve kanunlar, sanatların hepsi (spor ve benzeri bütün bedeni çalıştıracak sanatlar) bulunmaktadır. Talebelerine onların hiçbir şey bilmediklerini kabul ettirecek bilgi aşlamak isteyen sofistler "... bir tek sanatın yardımıyla mutla-

⁽⁴⁾ Platon; *Sofist*, s. 33-34 (230 d,e) (terc. M. Karasan)

⁽⁵⁾ Anlaşıldığı üzere Platon sofistlerin eğitim anlayışına eğitim objesini (eğitilene) sorguya çekerek yapılan bir anlayış biçiminde nitelemektedir. Bunun yanında, sofistlerin egemen özelliklerinden birini onların usta tartışmacılıktan hususunun oluşturduğu bilinir. Sofistler tartışmalarında hedef olarak kişiyi sorgulamak aracılığıyla, onun bilgisizliğini kanıtlamayı seçmişlerdir.

⁽⁶⁾ Platon; *a.g.e.*, s. 36 (231 d,e) (terc. M. Karasan)

ka her şeyi, ama her şeyi -yalnız söylemek veya çürütmekle kalmayıp-meydana getirmeyi ve yapmayı bilirim diyen⁽⁷⁾ kişilerdir. "... Sofist, yokluğun karanlığında sığınak kuruyor. Orada yaşaya yaşaya karanlığa alışıyor, gözümüzden kaçırırsa o bunu bulunduğu yerin karanlığına borçludur."⁽⁸⁾

Aslında 'sofistes' sözcüğü başlangıçta bir sanat ya da zânaatle bilgili olan kimseyi, sonra genel olarak bilge-hâkim bir kimseyi ifade ediyordu. Daha sonraları M.Ö. V yüzyılın ortalarından itibaren sözcük özellikle hitabet, politika ve matematik alanlarında para karşılığında ders veren kişiler için kullanılmıştır. Sofistler bilgiyi popülarize etmek ve halka yaymak bakımından yararlı olmuşlarsa da zamanla bilginin özünden çok hitabete, ifade biçimine artan ölçüde önem vermeğe başlamışlardır. Bu nedenle Sokrates ve Platon tarafından suçlanmışlar ve 'sözcük tartışmacısı' olarak adlandırılmıştır.

Sokrates ve Platon'un suçladığı sofistlere karşılık "...filozof düşüncelerini durmadan varlık şekli üzerine çevirir ve bu alanda parlayan ışık yüzünden onu görmek hiç kolay değildir. Çünkü bayağı ruhun gözleri tanrılık şeylere bakmağa dayanacak güçde değildir."⁽⁹⁾

Filozofu bunca yücelten Platon sofistlere karşı tavrını şiddetle sürdürmeğe devam eder. Ona göre sofist; gerçekten, güçlükler çıkar, bol bol mesele doğuran, karşımıza çıkardığı her mesele ile kendisini yakalamağa varmazdan önce aşılması gereken bir kaledir⁽¹⁰⁾

Sofist bilenlerden değil taklid edenlerdendir. Bu taklitçiler bir şey hakkında sadece kanaat sahibi oldukları halde o şey üzerinde bilim sahibi olduklarını sanan safdillerdir. Ortaya koydukları kanıtlar içerisinde kendileri de çoğu zaman yuvarlandıkları ise onlara kuvvetli bir güvensizlik payı kattıkları gibi başkaları önünde de bilgin geçindiği

⁽⁷⁾ *Platon; a.g.e., s. 41 (233 e)*

⁽⁸⁾ *Platon, a.g.e., s. 92-93 (254 a)*

⁽⁹⁾ *Platon; a.g.e., s. 93 (254 b)*

⁽¹⁰⁾ *Platon; a.g.e., s. 111 (261 b)*

şeylerin cahili olduğuna dair kuvvetli bir şüphe uyandırırılar⁽¹¹⁾. Kanımızca, Platon'un sofistlere yönelik eleştirisinde bu, son cümleler sofistlerin bilgilerini donuk ve geliştirilemez bulması ve onları sadece felsefi tartışma biçimini sürekli öğrencilerine aktarmakla yetinen dolayısıyla da bir anlamda felsefeden ziyade felsefi tartışma yeteneğini 'eğitim' yaftası altında öğrenci adaylara aktarmaları açısından eleştirmektedir.

3.1.2. İdeal Devlet ve Eğitim

Platon'un kendi eğitim felsefesini anlatırken daha ziyade bu konuya en iyi devlet sistemlerini araştırdığı Devlet dialogunda yer vermesi ve çocukları sadece devletin eğitmesini istemesi kaçınılmazdı. Zira, her toplumsal organ gibi kendisi de bir organ olan devletin işlevi; toplum içinde organik dayanışmayı sağlamaktır. Bu dayanışmayı sağlayabilmesi için kanunlar koyacak ve bunların öğrenilerek uygulanabilmesi için de eğitim sistemini düzenleyecektir. Strauss'un Durkheim'a atfen belirttiği gibi "... devlet zorunludur, çünkü toplumsal gerçekliğin, toplu davranış biçimlerini yönetecek bu tür bir organa gereksinimi vardır. Bu organın, toplumsal gerçekliğin çıkarlarından bağımsız çıkarları olamaz..."⁽¹²⁾

Platon "... devletin doğasında insan ruhunun doğasını okur..."⁽¹³⁾ anlayışıyla insan ve devletin birbirini içerdiğini ve koşullandırdığını vurgulamaktadır.

⁽¹¹⁾ Platon; a.g.e., s. 129 (267e, 268a)

⁽¹²⁾ Strauss, C. L., a.g.e., s. 12-13.

⁽¹³⁾ Cassier; Devlet Efsanesi, s. 76 Bilindiği üzere Hobbes da devleti üstelik otoriter bir devleti istemeyerek de olsa zorunlu sayar. Böylece o da ileride J. J. Rousseau da göstereceğimiz gibi toplum ve devletin kökenini bir sözleşmeye bağlamaktadır. Hobbes bu sözleşmeyi istenmez gayri iradi bir zorunluluk olarak görürken. Rousseau gönüllü bir birliklilik olarak görür.

Devlet sadece örgütlenmiş eğitim sistemiyle değil, aynı zamanda tüm toplum üzerinde etkili olabilmek için öngördüğü ".. meslektaş birlikleri, kulüpler, siyasi partiler vb. özgül amaçlar güden gönüllü kuruluşların açılmasını"⁽¹⁴⁾ fırsat verir. İyi bir devlet sisteminin vatandaşların eğitimi için mutlak surette gerekliliğine inanan Platon'a göre ideal devlet kurulmadan mükemmel bir eğitim gerçekleşmez. Ancak böyle bir ideal devlet kurulduktan sonradır ki "... bugün de daha iyisini yapmamızın mümkün olamayacağı kadar, her ferd kendi doğal kabiliyetine göre yetiştirebiliriz, her ferd mutlu olur ve böylece mükemmel düzenlenmiş bir toplum ortaya çıkar"⁽¹⁵⁾. Ortaçağın ünlü düşünürü Augustinus'da 'Ciritas Dei' adlı ünlü eserinde aynı şeyi söyler: "İnsanları mutlu yapan şeylerden başka hiçbir şey bir hükümeti mutlu yapamaz; zira hükümet insanların çoğunluğunu bütünlük içinde bağlayıcı bir şeyden başka birşey değildir"⁽¹⁶⁾.

Anlaşıldığı üzere, Platon'dan Augustinus'a değin tarihte farklı düşünürler devleti farklı şekillerde karşılamışlar ve değerlendirmişlerdir. Dönemin Atina'sında toplumun temel çekirdeğini ailenin oluşturması, Platon düşüncesinde devletin ve eğitimin yerini belirlerken onun hala tartışılan aile anlayışını da belirtmemiz gerekir.

Gerçekten Platon ileride kendisinin bir komünizm öncüsü gibi değerlendirilmesine neden olan bir aile anlayışına sahiptir. Toplum içinde herkesin birbirini aynı soydan görebilmesine çare olarak hiç kimsenin kendisinden doğacak çocuğu kendisine ait bir çocukmuş gibi bilmemesini, herkesin yaş bakımından kendisine kardeş olabilecekleri kardeş, kendisinden önce doğanları ana, baba ve kendisinden sonra doğanları ise çocuk ve torunları olarak kabul etmesi gerektiğini ileri sürmüştür. İyi nesillerin yetişmesi ve bozulmaması için iyi-kötü herkesin kendisine benzer bir kadınla birleşmesi lazımdır. Burada

⁽¹⁴⁾ Burke F., *Tarih ve Toplumsal Kavram* (terc. Mete Tuncay, Tarih Vakfı, Yurt Yayınları, İstanbul, 1994), s. 129.

⁽¹⁵⁾ Dewey, J., *Democracy and Education*, s. 105

⁽¹⁶⁾ Augustinus; *Vom Gottestaate*, c. 1, s. 38, kitap 15.

amaç cesur ve kuvvetlilerin ılımlılarla birleşerek en sağlıklı ve mükemmel çocuk dünyaya getirmesidir. Yalnız iyilerin çocuklarını yetiştirip eğitmek, kötülerinkini ise daha aşağı tabakalara arasına serpiştirmek lâzım geldiğini; sonra bu çocuklar büyüdükçe, onları her zaman göz altında bulundurarak lâıyk olanlarını yükseltmek ve iyiler arasına katılmalarını sağlamak gerektiğini bildirir⁽¹⁷⁾.

Kötüler hem vücutları kötü yaratıldığı hem de kötü eğitildikleri için kötü olurlar⁽¹⁸⁾. Yaradılıştaki bozukluklar kötü kurallarla, toplum içinde özel veya genel yerlerde duyulan sözlerle büyüdüğü zaman eğer daha küçük yaştan itibaren haştağı giderilebilecek bir öğretim de görülmemişse, toplum içerisindeki bütün kötüler bu durumda kendi ellerinde olmayan iki sebepten dolayı kötü olmaktadırlar. Bunun kabahatini her zaman çocuklardan ziyade babalarda, öğrencilerden çok öğretmenlerde aramak gerekir. Bütün bunlara karşılık insan, bütün gücüyle kendisine verilen eğitim ve öğretimle yaşayışıyle, kötülüklerden kaçmaya ve erdem'e (fazilet) varmaya çalışmalıdır⁽¹⁹⁾. Ancak, Platon'un ideal eğitim sisteminde öncelikle eğiticilerin kalifikasyonu önem taşır. Öyleki, ideal eğiticilerin hem daha evvel devlet hizmetinde bulunmuş hem de iyi eğitim almış kişiler olmaları bir zorunlu koşuldur. Anılan zorunlulukların hizmeti on yıllık bir süreyi kapsar. Devlet idaresinde on yılını doldurmuş olanlar, yasal bir zorunluluk olarak kırda yaşamaya gönderilirler. Onlar, çocukları alıp zamanın ve ana babanın göreneklerinden korumaya çalışmak fonksiyonunu üstlenirler. Onlar kendilerine verilen, kendilerini kamu görevlisi kılan görgülerine, ilkelerine göre yetiştireceklerdir. Halkı ve devleti mutluluğa ulaştırmanın en güzel yolu budur⁽²⁰⁾.

Çocukların böyle bir eğitime tabi tutulmaları için doğan çocuklar, ana babaların elinden alınarak kadınların da erkeklerin de görev

(17) Platon; *Timaros*, s. 6-7 (19 a)

(18) Platon; *a.g.e.*, s. 119 (86 e)

Platon; *a.g.e.*, s. 120 (37 b)

Platon; *Devlet*, VI, s. 225 (541 a) (terc. S. Eyuboğlu, A. Cömertoğlu)

aldığı bir kurula verilmelidirler. Bu kurul seçkin yurttaşların çocuklarını bir yuvaya yerleştirir ve onları şehrin belli bir semtinde oturan bakıcı kadınlara emanet eder. Seçkin olmayan yurttaşların ve daha başkalarının doğuştan bir eksikliği olan çocukları da gözden uzak uygun bir yerde bakılır. Bu kurul beslenme işini de gerçekleştirir. Kendi çocuklarını tanınamaya çalışarak süt verecek anneler yuvaya getirilir. Bu arada erkek bakıcılarda çocuklara bakıp gözetirler.

Bu çocukların en gülbüz ve sıhhatli olarak dünyaya getirilmeleri için kadınların 20 ile 40 yaşları arasında, erkeklerinde 55 yaşına kadar devlet için çocuk yapmalarına izin verilir. Zira, her iki cinste de beden ve kafanın en iyi çalıştığı bu yaşlardır. Bu yaşların altında ve üstünde çocuk yapmağa kalkanlar cezalandırılacaklardır. Kadınlar ve erkekler, bu yaşlar arasında birbirlerine uygun görülen kimselerle birleşecekler, ancak çocuk yapmalarına müsaade edilen yaş sınırını aştıklarında hayatlarını istedikleri kimselerle birleştirebileceklerdir.⁽²¹⁾

3.1.3. İdeal Devlette Filozofun Konumu

Platon kendi zamanında da filozofların halk tarafından biraz yadırganarak karşılandıklarını Thales'in başına gelen şu çok bilinen örnekle anlatmaya çalışır. "... Thales gök olaylarını incelemek için yukarıya bakarken, bir kuyuya düşmüş, zeki ve alaycı bir Thakia'lı hizmetçi de gökteki şeyleri bilmeye çabalarken burnunun ve ayaklarının dibindekinden haberi yok diye alay etmiş. Aynı alay kendisini tamamiyle felseyeye vermiş olan herkese uygun gelir. Çünkü böyle birinin yakınından da, komşusundan da haberi yoktur⁽²²⁾." Onun aradığı, durmadan soruşturduğu şey, insanın gerçek özü ve bu özün başkalarından etkenlik ve edilgenlik bakımından ayrılığıdır.

⁽²¹⁾ Platon; *a.g.e.*, V, s. 149 (460 d.c., III. Basım 461 a, b,c)

⁽²²⁾ Platon, *Theaitetos*, s. 72 (174 b) (terc. Macit Gökberk)

Filozof halk arasında bazan gülünç veya görgüsüz kabul edilebilir. Beceriksizliği ve acemiliği yüzünden 'sersemlik' şöhretini kazanmak talihsizliğine uğrar. Hakarete uğradığında böyle şeylerle uğraşmaya tenezzül etmediğinden ve hiçbir şeyin kötüsünü bilmediğinden kendisine hakaret eden kişiye aynı şekilde mukabelede bulunamaz. Bu yüzden de 'pırsıklığı' ile gülünç hale gelir. Başkalarına gereksiz övgüler yağdırmaz; bir kralla bir çobanı, -bir sürüyle serkeş bir kitlenin başından olduklarından dolayı- aynı seviyede tutar. Evreni maddi ve manevi bütün zenginlikleriyle temaşa ettiklerinden kişilerin maddi zenginlikleri ve asaletleri onları ilgilendirmez. Platon'a göre bütün bunlardan dolayı filozof "... hem apaçık gururu, hem ayağının dibindeki şeyler hakkındaki cahilliği, fakat hepsinden önce beceriksizliği (yüzünden) halkın gözünde gülünç (duruma) düşer..."⁽²³⁾.

3.1.4. Eğitimin Toplum Sınıflarına Göre Düzenlenmesi

Platon, amaçladığı ideal devleti oluşturmak için, toplumu yukarıdan aşağıya doğru olmak üzere 3 sınıfa ayırmak gerektiğini belirtir. Devlet bu sınıfların üzerine oturacak ve toplumun eğitimi de bulundukları tabakalara (hiyerarşiye) göre yapılacaktır. Bilindiği üzere hiyerarşi şöyledir;

- **İdareciler Sınıfı:** Toplumun en üst kesimini oluşturacak bu sınıf bütün eğitim aşamalarından geçtikten sonra ayrıca felsefe eğitimi almak zorundadırlar, zira ideal devleti yönetenler filozof olmalıdırlar.

- **Savaşçılar (askerler) Sınıfı:** İkinci sınıfı teşkil eden askerler devletin idaresi yanında özellikle korunmasında görev alacaklardır. Askerlerin eğitiminde ağırlık beden eğitime verilmekle birlikte, bu eğitimi diğer bilimlerle bir ahenk içerisinde almak zorundadırlar.

⁽²³⁾ Platon, a.g.e., s. 74 (175 b)

- **Köylüler, sanatkarlar ve işçiler sınıfı:** Bu sınıfın eğitilmesi üzerinde durulmasına gerek yoktur. Bu sınıfa dahil olanlar idari, askerî ve siyasî görev yapamadıkları gibi bu alanlarda da hiçbir hakka sahip olmayacaklardır, ancak ahlâkî yükümlülükleri vardır.

Görüldüğü üzere Platon'un eğitim sistemi öncelikle bir ayrımcılık ölçütüne dayalıdır. Bu ölçüt, yurttaş olanlar, olmayanlar ölçütüdür. Dönemin toplumun zihniyeti günlük yaşamda madde ile ilişkiyi, kişileri aşağılatan bir husus saydığı için, tıpkı eski Roma'da olduğu gibi ekonomik etkinliklerde bulunmak tarım işinden doktorluğa uzanan bir süreç içinde sadece kölelere (ki, onlar yurttaş değildir) verilen bir görevdir. Bu bağlamda onların eğitilmesi gerekmemektedir. Dönemin toplumsal zihniyeti özgür insanları da ikiye ayırmakta savaşçı olanları bir grub, bunların dışında kalanlar ikinci grubu oluştururlar. Kuşku yok ki yöneticilerin de içinde olduğu bu grubda eğitimin örgütleyiciliğini üstlenenler de yer almaktadır.

Platon'un öngördüğü ideal devleti gerçekleştirebilmek için yeni doğan bütün çocuklar ana baba elinden alınarak devlet eliyle eğitileceğinden, çocukların sağlık, karakter ve yetenekleri gözönüne alınarak eğitime tâbi tutulmaları planlanmıştır. Bu durumda yeteneklerine göre sivriliip yükselenler daha üst kademelerdeki ve sınıflardaki eğitimi almaya hak kazanırlar. Platon kız çocuklarının da erkek çocuklar gibi yetenekleri doğrultusunda her türlü eğitimi alabileceklerini, asker ve hatta yönetici olabileceklerini belirtir.

Her sınıf düzenin ve adaletin gerçekleşmesi için üzerine düşeni yapacaktır. Toplumsal uyumu sağlayan adalet devlet içinde en önemli kavramdır. İnsanları eşit kılan, insanlara haklarını veren adalettir. Bilge kişiler bu adaletli düzen içinde toplumun isteklerini belirleyecekler, amaçları saptayacaklar ve yönetimi gerçekleştireceklerdir.

Platon'un kurmayı amaçladığı böyle bir toplum düzeninde her ne kadar insanların eşit kalmaları ve bu suretle herkesin mutlu olması istense de sınıfsal ayrımlar daima bunları belirlemiştir. Ancak burada

Platon bu sınıfsal farklılıkları insanların doğal yeteneklerine göre düzenlediğinden, bir bakıma baştan konmuş gibi görünen haksız sınıflandırmayı mâkul göstermeye çalışır.

Platon'un bu öğretisinde çökme tehlikesi taşıyan toplumsal düzenin, pratik ve politik alanda felsefe ile işlenerek düzenlenmesi temel alınmıştır. Toplum ancak felsefe öğrenenler ve felsefe eğitimi sayesinde sağlam olarak ayakta kalabilir.

3.1.5. Eğitim Yöntemi

Platon'a göre; eğitimin yöntemi herşeyden önce insanı ve insanın bilen tarafı olan ruhun niteliği gözönüne alınarak belirlenir.

Ruhun iki türlü derdi vardır; birisi kötülük, diğeri ise bilgisizliktir. Bilgisizlik derdinin ise çok çeşitli görünüşleri vardır. Bunlar, çirkinliklerdir. Çirkinliklere karşı en iyi deva, hastalığa karşı hekimlik olduğu gibi idman'dır. "Her türlü bilgisizliğe karşı, öğretimden daha yerinde bir çare"⁽²⁴⁾ yoktur. Düşüncelerimizdeki bütün yanlışmalarının nedeni bilmediği bir şeyin bildiğimizi sanmaktır. İşte asıl bu türlü bilgisizliğe kara cahillik denir. Sanatlar gibi, teknik konulardaki bilgisizlikler de öğretme ve öğrenme sayesinde giderilebilir. Eğitim ise, daha üst düzeyde, teorik alandadır. Eskiler sözle eğitimde azarlama veya tatlı sesle öğüt verme yoluna başvurulardı. Bu eğitim türüne tamamı itibariyle, 'ihtar' demek yerinde olur. Ancak 'ihtar' yoluyla eğitim hem çok emek ister, hem de çok işe yarar bir eğitim tarzı değildir. Zira, her tür bilgisizlik istenilmez bir konumdur. Belirli bir konuda bilgi sahibi olduğunu sanan bir kimse, artak o konuda bilgi edinmek istemeyecektir. İşte bu yanlışlığı ortadan kaldırmak için, eğitilen insanlara konuyla ilgili bir takım sorular yöneltilir. Verilen cevapların yetersiz olduğu ortaya çıkarılınca, eğitilmek istenin kişinin bilgisizliği ortaya çıkarılmış olur ve ancak bundan sonra o kişiler öğrenmeye istekli hale gelirler. Bu yön-

⁽²⁴⁾ Platon, *Sofist*, s. 30 (2290) (terc. M. Karasan)

temde, eğitim fonksiyonunu üstlenen eğitimciler adeta hekimlerin "vücut, verilen gıdalardan, iç engeller atılmadıkça faydalanamaz" ilkesinden hareket ederler. Bu ilke, aynı şekilde, ruh içinde geçerlidir.

Platon'un bütün dialoglarında, bir eğitici olarak ortaya çıkan Sokrates'in eğitim yöntemi hakimdir. Aslında Platon kendisi yerine Sokrates'i konuşturur.

Kendisi de bir ebenin (Phenarete'nin) oğlu olan Sokrates, tıpkı annesinin sanatını icra eder gibi insanlara bilgi doğurtur. Sokrates'in dediğine göre bu sanata önayak olan Artemis imiş; kendisi hiç doğurmadığı için doğum esnasında görülecek işlere nezaret etmeği himayesine almış; görgü olmadan bir sanatı öğrenmek de mümkün olmadığından insan tabiatının bu zaafını gözönünde tutarak tamamiyle kısır olanlara ebeliği yasak ediyordu. Fakat, yaşları ilerlediği için artık doğuramayanlara, kendi durumunda olanlara bir saygı olsun diye, bu sanatı müsaade ediyordu⁽²⁵⁾. İşte Platon'un eğitimini üstlenen hocası Sokrates'in sanatı da eğitim fonksiyonunu, bu doğurtmaca (maieutik) yöntemiyle yerine getirmektir. Ancak, Sokrates'in görevi kadınları değil, erkekleri ve erkeklerin ruhlarını doğurtmaktır. Böyle bir eğitim sisteminde Artemis'in öne sürdüğü belirtilen bir görgü birikiminin önceliği sözkonusudur. Yani, eğitecek olan kişi, kendisi artık eğitilmeyecek kadar olgunlaşmış -bilim alma, bilime gebe kalma konusunda kısırlaşmış- olmalıdır. Öğretilecek talebe de bilginin derecesi ve olup olmadığı, tıpkı ebelerin hamilelik hakkında verdiği doğru hükümler gibi ancak bu tipten eğitimciler tarafından verilebilir. Nasıl ki ebeler, ilaçları ve maharetleriyle ağrıları uyarmaya veya arzuya göre yatıştırmaya ve güç doğumlarda sağlıklı doğumu sağlamaya, ihtiyaç görüldüğünde çocuk düşürmeye yetkili iseler; doğurtmaca yöntemiyle olan eğitim de de aynı şekilde eğitim görevlisi kendi maharetiyle öğrencide bilmediğine dair şüpheler (sancılar, ağrılar) uyandırır, bu şüpheleri istediği ölçüde yatıştırabilir. Eğitimciler zor öğrenen öğrenciler zor konuları öğretmeğe

⁽²⁵⁾Platon, *Theaitetos*, s. 18 (149 bc)

çalıştığında bilginin (doğumun) ortaya çıkması için elinden eleni yapar ve eğer gerekliliğine inanırsa çocuk düşürmekte olduğu gibi böyle bir bilginin hiç ortaya çıkmamasına, yaşama geçirilmemesini sağlar. Bilgi sinama ve bilgi verme işinde adeta bir 'pezevenk'⁽²⁶⁾ olarak çalıştırma-yı ifade eder.

Felsefe öğretiminde Sokrates'in kullandığı bu yöntem içinde felsefeyi en yararlı ve yetkin şekilde öğretmek amacını taşır. B. Russel'e göre de "Felsefenin en önemli yararı bize bildiğimiz sandığımız şeyleri bilmediğimizi göstermesidir. Bir yandan felsefe bizi günün birinde bileceğimiz şeyler üzerinde düşündürmek, öbür yandan da bilgiye benzer nice şeylerin bilgi olmadığını alçak gönülle göstermektir."⁽²⁷⁾

Platon son dönem eserlerinde artık hocası Sokrates'ten daha farklı bir yöntem izlemeye başlamıştır.

Platon'un Timaios'unda baştan sona kadar yalnız Timaios'un konuştuğu ve mitolojiden, coğrafya, astronomi, tıp, geometri pekçok bilimden sözedildiği göz önüne alınırsa bu eserin bir ders özetine ve bir derse benzediği varsayılabilir. Ancak, bu dialogda verilen dersler seçkin bir dinleyici topluluğuna verilen derslerdir. Timaios Platon'un anlaşılması en güç eseri olmakla birlikte İlk ve Ortaçağ düşünürleri üzerinde oldukça etkili olmuş, İskenderiye Okulunun Yeni Platoncuları bu dialogda Yahudi ve Hristiyan dinleri ile yakından alâkalı birçok gizli mânâlar bulmuşlardır. Bir mitos havası içinde de olsa eserde zamanın en son bilgileri çerçevesinde astronomi, matematik, fizik, kimya, tıp bilimlerinden bahsedilmektedir.

Platon Timaios'daki⁽²⁸⁾ düşüncelerini de kesin olarak değil, akla en yakın bir olasılık niteliğinde ileri sürmektedir. Ona göre; durmadan

⁽²⁶⁾ Platon, a.g.e, s. 20 (150 b)

⁽²⁷⁾ Russel, B., *Dünyamızın Sorunları* (terc., S. Eyüboğlu-Y. Günyol), s. 34

⁽²⁸⁾ Timaios; "İtalya'da Lokri ilinin ahalisinden, zengin, asil, iyi felsefe eğitimi almış ve yurdunda yüksek vazifeler görerek şeref kazanmış büyük bir filozof olarak tanımlanıyor. (Platon; Timaios, s. 8 (20a) terc. E. Günay, L. Ay)

değişen fizik dünyayı ancak Tanrı kesin olarak bilebilir ve insan akli bu fizik dünyada kesin gerçekleri değil sadece akla yakın olasılıkları bilebilir. Bu olasılıkların yüksek bir gerçeklik derecesine varması için iyi bir metod gereklidir; bununla birlikte, değişmez idea bilgisi ile fizik dünyadaki değişen nesnelerin bilgisi arasında her zaman bir uçurum vardır.

İşte bu yüzden "herhangi bir genel bilgiyi, daha genel bilgilerimizden tümden gelim yoluyla çıkarabiliriz. Tümler, tilkel nesnelerin ortak yanlarını belirtir. Tikellerdeki bu ortak yanı bizim bulup adlandırdığımız açıktır. Ancak, eğer nesneler arasında zihnimizden bağımsız olan benzerlikler bulunmasa, bizim onlarda ortak yanlar bulmamız da olanaksızdır"⁽²⁹⁾ diyen V. Hacıkağiroğlu, Platon'un tümleri ile nesneler dünyasının tilkelleri arasındaki zorunlu bağlantıya dikkat çekiyor.

Platon'da 'idea' kavramı 'form' ile aynı anlamda kullanılır. Platondaki idea kavramının form ile özdeşliğine dikkati çeken P. Canevi, formlar teorisi ile Platon'un hem kendi düşünceleri açısından, hem de sonraki çağların tümü açısından ebedileştğini söyler. Öyle ki eğer formlar teorisi Platon felsefesinde varolmasaydı bugünkü düşünce biçimlerimizi yöntemlerimizi ve çıkarımlarımızı gerçekleştirmemiz mümkün olmayacaktı. Zira form teorisi sayesinde insanlığın düşünce ufukları alabildiğince genişlemiş ve günümüzdeki yetkinliğine ulaşmıştır. "Platonculuğu bu denli önemli kılan sebeplerden biri şüphesiz ki 'form' kavramının ilk kez Platon felsefesiyle birlikte gün ışığına çıkmasıdır. Bu kavram insan düşüncesinin sınırlarını bir anda öylesine genişletmiştir ki, bu kavramdan vazgeçilecek olsa bugünkü anlamıyla düşünme işlemi tümüyle felce uğrar, aşınası olduğumuz dünyaya bir anda yabancılaşırız.

Bunun nedeni düşüncenin ancak bu kavram sırtında, somuttan soyuta yükselebilmesi, bireyselliği aşarak genel olanı yakalayabilmesidir. Form kavramı insan düşüncesinin geneli kavrayabilme yetkisi-

⁽²⁹⁾ Hacıkağiroğlu, V., *Bilgi Felsefesi*, s. 115 ve 138 arası.

ni betimlemiş ve temellendirmiştir. Platon felsefesinin ortaya attığı formlar teorisi düşünce geleneğimizde rakipsiz bir odak noktası oluşturmaktadır. Bu teori ile Platon tümelin varlığını gün ışığına çıkartmış, açık ve seçik bir biçimde kavranabilmesini sağlamıştır. Böylelikle hem varlığın, hem de düşüncenin sınırlarını bir daha geri dönülemeyecek bir biçimde genişletmiştir. Platon formlar teorisini dile getirdikten sonra karşımıza çıkan dünyanın artık yepyeni bir çehresi, insan düşüncesinin ise yepyeni boyutları vardır.⁽³⁰⁾

Ruhumuz algılarımızla edindiğimiz dış dünyanın varlıklarını ve ne olduklarını, karşılıklı zıtlıklarını, nihayet bu zıtlığın özünü derinlemesine inceleyerek, karşılaştırarak bir hüküm vermeğe uğraşır. Beden vasıtasıyla ruhun haberdar olduğu bütün izlenimler yani, algı yetisi, hayvanlarla insanlarda doğumlarından itibaren tabiat vergisi olarak vardır. Fakat, insanlarda bu izlenimler, varlıkla, fayda ile ilgileri bakımından kıyaslayan düşüncelerle, "... zamanla uzun bir eğitim pahasına yerleşirler."⁽³¹⁾

İzlenimler, tekabül ettikleri algılarla doğrudan doğruya ve tamamı tamamına uzlaşırlarsa sanı (doxa) doğrudur; eğri düşerlerse sanı yanlıştır.

Platon insan ruhunu bir balmumuna benzeterek bu balmumunun düz ve kusursuz olması halinde izlenimlerin ruhta temiz ve derin izler bırakacaklarını ve böyle insanların da çok çabuk öğreneceklerini söyler. Böyle insanlar izlenimleri birbirine karıştırmadıklarından doğru düşünürler. İzlenimlerin izleri açık olduğundan ve geniş yer kapladığından bu gibi insanlar varlık ve hakikat hakkında her şeyi daima esas izlenimlerine tam uyacak şekilde değerlendirirler ve doğru yargıda bulunurlar⁽³²⁾.

⁽³⁰⁾ Canevi, P. "Önsöz", *İdealar Kuramı* cilt 1 s. V. (Derleyen Ahmet Cevizci)

⁽³¹⁾ Platon; *Theaitetos*, s. 97 (186 b)

⁽³²⁾ Platon; a.g.e., s. 116 (194 d)

bireyin dışında bulunamayacağını söyler. Bilimin konusu olan tümel'i (genel), ancak bireylerin ve olayların gözlemi ve tikel eşyanın incelenmesiyle elde edebiliriz. Bilimin amaç olan kavranabilir (intelligible) ise duyular (sensible) içinde saklıdır.

Aristoteles hocası olan Platon'u idealar teorisinden dolayı her ne kadar eleştirse de bu teori felsefe tarihinde her zaman gündemde kalmıştır. Nitekim B. Russel'e göre "Platon'un idealar teorisi bu konuda "... şimdiye kadar yapılan teşebbüslerin en muvafık olanıdır" en başarılı çalışmalardan biridir".⁽³⁷⁾ Russel, Platon'un idea ve form olarak kullandığı bu kavramı kendisinin universal (külli) olarak kullandığını belirtir. Tümel konusunda Platon'dan sonra, onun düşüncelerini bir takım aklın almayacağı imgelem oyunlarından temizleyip, konuyu günümüzün anlayışına uygun terimler içinde anlatmanın dışında önemli bir gelişmeden söz edilemeyeceği söylenebilir.

"... birşey hakkında bilgi elde etmiş olan bir adam, bu bilgiyi henüz kafasında saklarken hatırladığında, bu hatırladığı şeyi artık bilmemesine imkan (yoktur)... Yahut, kısacası, bu meselenin ifadesi şöyle olur; bir şeyi öğrenen biri, o şeyi bilmeden (hatırlayamaz)"⁽³⁸⁾

Bu durumda talebeye bildiği şeyleri hatırlatma vazifesini üstlenen öğretmen, eğitim süresi içerisinde talebenin bilgilerinin henüz hangi aşamada olduğunu, gerçeği ne kadar yaklaşıp yaklaşmadığını gözlemek durumundadır. "... gören ve gördüğünün bilgisini elde eden, gözlerini kapadığında, onu hatırlar ama göremez"⁽³⁹⁾. "Görüyor" sözü "biliyor" sözüyle aynı mânada kullanılırsa, "görmüyor" ile "bilmiyor" da aynı manada olur. Bu durumda ortaya çıkan şu olabilir: Bilgisi elde edilen şey, onu artık görmediğimiz için, bilinemediği halde hatırlanmış olur. Bu ise mantıksız olacağından bilgi ile algıları ayırtetmek gerekir; yani algılar bilgi değildir. Öğretmenin görevi eğitilmek isteyen

⁽³⁷⁾ Russel, B., *Felsefe Meseleleri*, s. 147, 148 (Ter. Dr. Adnan)

⁽³⁸⁾ Platon, *Theaitetos*, s. 48, (16.3 ü).

⁽³⁹⁾ Platon, a.g.e., s. 51 (164 a)

kişinin doğru bilgi sandığı algı bilgisinin henüz bilme olmadığını onun bilgi için ilk adım olduğunu göstermektedir.

İnsanlar kendilerinde hem bilgeliğin, hem bilgisizliğin var olduğuna inandıklarından dolayı birbirleriyle münasebette bulundukları her yerde, hem kendileri hem de çevrelerindeki diğer varlıklar ile ilişkilerini düzenlemek için ya bir önder ve öğretmen ararlar veya kendilerini öğretime yetkili buluyorlarsa bilgilerini başkalarına aktarmaya çalışırlar.

3.1.6. Eğitimin Faydaları

Eğitim insanlara yaşamaları için gerekli olan şeyleri öğretirken onları yaşamlarını başarılı bir şekilde geçirebilmeleri için yönlendirir de. İnsanlar için iyi olan sıhhat, güzellik ve servet gibi şeylerin elde edilmesinde olduğu kadar nasıl kullanılmasında da yol göstericiliği eğitim üstlenir. Demek ki bilgi ve eğitim sadece başarıyı değil fakat iyi kullanmayı da öğretir. Zira, akıl ve bilgi sayesinde faydalı olan şeyler ayırdeedilebilir. En faydalı şeyler bile nasıl kullanılacağı öğretilmezse fayda yerine zarar getirirler. "Bu dünyada iyi veya kötü hiçbir şey yoktur; yalnız iki şey müstesna; iyi bir şey olan bilgelik ve kötü şey olan bilgisizlik..."⁽⁴⁰⁾. Bu yüzden madem ki her insan mutlu olmak ister ve mutlu olmanın yolu herşeyi doğru kullanmaktan geçer ve madem ki doğru kullanmayı ve başarıyı bilgi vermektedir o halde her insanın bütün vasıtalara başvurarak elinden geldiği kadar bilgilendirilmeyi yani eğitilmeyi istemesi gerekir. "... bilgeliklerini bize de aşılamlarını rica ederek ve yalvararak bir babadan, vasilerden ve dostlardan -hususiyile bize aşık olduklarını söylenlerden- yabancılardan ve yurttaşlardan, para, mal, mülkten önce alınması gereken şey şüphesiz budur (bilgidir, eğitimidir)..."⁽⁴¹⁾. Ancak, kendinize eğitimci olarak seçeceğimiz kişilerin

⁽⁴⁰⁾ Platon, *Euthydemos*, s. 22 (281 e) (terc. Vehbi Eralp)

⁽⁴¹⁾ Platon, *a.g.e.*, s. 22 (282 ab)

hangi işle uğraşıyorlarsa o işte gerçekten en üstün bilgiye sahip kişiler olması gerekmektedir. Nitekim, bunun önemine değinen Sokrates kendisinin de zamanın en iyi hocaları olan Aspasia adlı bir kadından nutuk, Metrobius'un oğlu Konnos'tan müzik dersleri aldığını belirtir.⁽⁴²⁾

Öğrenmekle bilgi ve bilgi edinmek aynı şeylerdir. Zira, "Öğrenmek; üzerinde bilgimiz olmayan birşeyin bilgisini edinmek yahut da bilgimiz olmayan bir şeyin bilgisini edinmek veya bir şeyin bilgisini edindikten sonra onu, işte olsun, sözde olsun neye yaradığını o bilgi ile aramak yani anlamaya⁽⁴³⁾ çalışmaktır"⁽⁴⁴⁾. Bilgiyi elde etmeye çalışmak gerekir ve bu ise bilgiyi aramakla mümkündür. Bu arama işinde elde edilmesi istenilen bilimin bize faydalı olması tercih edilir. Maliyecilik, hekimlik vb., hangi bilim elde edilmeye çalışılırsa çalışılsın, kazanıp elde ettiği bu bilimden bir yarar ve fayda görmeyi istemeyen hiçbir insan düşünülemez. Fayda görmek isteyen ise öncelikle şeyleri gerçek değerlerine göre öğrenmelidir. Şeylerin gerçek değerleri azlıkla ölçülmez, meselâ su herşeyden çok bulunup herşeyden ucuz olduğu halde bu niteliği onun değersiz olduğunu göstermez. Platin bu kanısını bilindiği üzere su örneği ile açıklar. Suyun yaşam için ne kadar değerli olduğunu; buna karşılık az bulunan altın gibi madenlerin çoğunluk tarafından ne kadar kıymet verilse de suyun değerine ulaşamayacağına bilinmesi gerekir. Bir şeyin gerçek değerini öğrenen de kazançlı çıkar.

Kazançlı olmayı bütün insanlar isterler. Kazançlı olup sonunda kâr elde etmek için ise öğrenilmek ve hayata geçirilmek istenen şeylerin gerçek değerlerinin öğrenilmesi gerekir. Örneğin, çiftçilik yapmak

⁽⁴²⁾ Platon, Meneksenos; s. 6(236a) (terc. İrfan Şahinbaş)

⁽⁴³⁾ 'Öğrenmek' ve 'anlamak' kelimeleri Yunanca 'Mantano' kelimesiyle ifade edilir ve bu kelime bir işi enine boyuna araştırmak, sorgulayarak öğrenmek anlamlarına da gelir. (Greek English Lexicon, s. 424, Oxford, 1871). Platon da bu kelimeyi öğrenmek ve anlamak mânâsında sık sık kullanır.

⁽⁴⁴⁾ Platon, Euthydemos, s. 14 (277 e, 279 a)

isteyen kişinin bitkilerin değerlerini bilmesi ve "... ne zaman ve hangi tarlaya bunların dikilmelerinin uygun olacağını öğrenmesi"⁽⁴⁵⁾ gerekir.

Bir eğitimde öğretilbilecek en büyük kazanç ise erdem'in bilgisidir. İnsan ancak iyi ve erdernli bir kişi olduğunda edindiği her bilgiyi doğru ve yerinde kullanır, ölçülü olur. Zamanının en iyi eğitici olan Sokrates'e göre, eğitimde görev alacak her kişinin "Bütün hayatını, henüz erdeme erişmemişleri teşvik ile geçirmeleri"⁽⁴⁶⁾ gerekir. Bu yüzden her şeyden önce yeni yetişecek çocuklara erdemli olmayı öğretmelidir, ancak bu sayede insan soyu yücelebilir. "Soyunu alçaltan bir kimse için hayat boş bir şeydir... Hayatta görülecek iş ne olursa olsun, erdem olmayınca elde edilecek her şeyin, yapılacak her işin sonunda utanç ve kötülük vardır. Ne zenginlik, zengin olan alçak bir kimse ise, ona şeref getirir; çünkü böyle bir halde, zenginlik onun değil, başkasınıdır; ne de, beden güzelliği ve kuvveti, kötü ve alçak bir kimsede bulunursa, yerini bulmuş olur, uygun düşer; çünkü o kimseyi daha belirli bir şekilde ortaya koyar, alçaklığını daha açık olarak gösterir. Doğruluk ve erdem dışında kalan her bilgi de, düzmedir, bilgelik değildir."⁽⁴⁷⁾ Bu yüzden, güdülecek ilk ve son gayenin, bizi ve bizden evvel gelenlerle sonra gelecekleri erdem yolunda gitmeye teşvik etmek ve bütün gayretimizle bu yolda gitmek olması gerekir.

3.1.7. Eğitim İnsanı Özgürleştirir

İnsanlar bilgisiz oldukları her konuda yönetilirler, buyruk altında tutulurlar. Belirli bir konuda eğitilerek öğrenim sahibi olanlar artık bildikleri konu üzerinde özgürce davranıp, başkalarının gözetimi altında olmaktan kurtulurlar. Bu durum çocukluktan yetişkinliğe kadar hep böyle devam eder. Bir insan yetişkin de olsa, maddî bakımdan varlıklı

⁽⁴⁵⁾ Platon; *Hipparkhos*, s. 4 (225 d) (terc. Zafer Taşlıklıoğlu)

⁽⁴⁶⁾ Platon; *Kleitophon*, s. 29 (408 e) (terc. Zafer Taşlıklıoğlu)

⁽⁴⁷⁾ Platon; *Meneksenos*, s. 25 (246 e, 247 a) (terc. İrfan Şahinbaş)

da olsa, yaşamını sürdürebilmek için pek çok şeyi öğrenmek ve eğitimi almak zorundadır.

Platon *Lysis* adlı dialoğunda, zengin ve asil bir aileden olan *Lysis*'in, zenginliğine ve çevresi tarafından sayılıp sevilmesine rağmen gene de buyruk altında olmasını, bakıma ve gözetime muhtaç olmasını sadece buyruğu altına girdiği kişilerin -bunlar köle dahi olsa- kendisinden belirli konularda daha bilgili olmalarına bağlar.

İnsanlara söz geçirebilmek, istediklerini yapabilmek ve dolayısıyla mutlu olabilmek için herşeyden önce eğitilmiş bir kişi olmak gerekir. Örneğin, yazı yazmayı öğrenen bir kişi istediği şekilde yazabilir, *Lyra*'sını⁽⁴⁸⁾ eline alarak tellerini istediği gibi gerip gevşeterek istediği parçayı, parmakları veya isterse mızrabıyla çalabilir.⁽⁴⁹⁾ Demek ki, belirli konularda alınan eğitim insanı isteklerini keyfince gerçekleştirirken, özgür de yapmaktadır. Eğitilmiş kişiye çevresi aynı zamanda güven de duyar, herhangi bir konuda yetkinliği bulunan kişiye işlerinin idaresini gönül rahatlığıyla bırakabilirler.

Eğitimi aldığımız bir konuda herkes bize başvurur ve bildiğimiz bir konuda nasıl davranırsak davranalım kimse bize karışmaz. Bu işte artık biz özgürüz ve başkaları bize bağlıdır. "Bu bilgi bizim öz malımızdır; çünkü meyvalarını kendimiz toplarız. Buna karşılık, anladığımız işlerde kimse bizi keyfimize bırakmaz; değil yabancılar, anamız babamız, hatta mümkün olsa, onlardan daha yakınlarımız bile karşımıza bin türlü engel çıkarırlar; başkalarının kölesi oluruz. Bilmediğimiz şeyler tam manasıyla malımız da sayılmaz; çünkü onlardan fayda göremeyiz."⁽⁵⁰⁾ Eğitim almayan kişiler dost da edinemezler; zira hiç bir işe yaramayan insanı kendi öz babası bile sevmez. Buna karşılık eğitilmiş bilgili insanlar faydalı ve iyi bir kişi olacaklarından dolayı herkes tarafından sevilirler. Eğitilmiş kişiler, eğitilmiş diğer insanların

⁽⁴⁸⁾ *Platon, Lysis, s. 13 (209 a) (terc. Sabahattin Eyüboğlu)*

⁽⁴⁹⁾ *Lyra: Müzik aleti (Rûbap)*

⁽⁵⁰⁾ *Platon, a.g.e., s. 16 (210 bc)*

meclisinde rahatlıkla kabul görürler zira "Hep bir tanrı benzeri benzeri-ne doğru sürer"⁽⁵¹⁾ ve tanıştırır. Ancak cahil olduklarından dolayı kötü de olan kişiler aslında kendileriyle bile uyuşamadıklarından kendi benzerleriyle uyaşmaları da söz konusu değildir. İnsanın kendi içinde benzerlik ve uygunluk olmayınca, başkalarına da benzeyemez ve kimse ile dost olamaz.

"Akıllı bir adam ruh ve vücut yakınlıklarına değil, eş bir eğitim-den gelen dostluğa güvenmelidir."⁽⁵²⁾ Bu demektir ki ancak eğitilerek iyi ve yararlı olan insanlar birbirleriyle dostluk kurabilir ve dolayısıyla toplum içinde yaşamaya hak kazanır. Zira, bir toplum belirli kuralları olan, belirli örf ve âdetlere bağlanmış ve belirli değerlere sahip bir insanlar grubudur. Toplumun değer verdiği bütün kurallar, örf ve âdetler benimsenip uygulanmadıkça bireyin o toplum tarafından kabul görmesi mümkün değildir. Bütün bunların benimsenip uygulanması için değerler bütünü'nün bireye eğitim yoluyla verilmesi gerekir. Bu doğrultuda eğitilen kişi artık o toplumun iyi bir ferdi olarak kabul görür.

İyi insan ahlâklı insandır ve akla uygun olarak hareket eder. Böylece topluma ve doğaya ters düşmeyecek şekilde davranır.

Eğitim almayan insan kötüdür. Kötü olmak tıpkı cahil olmak gibi hiçbir emeği gerektirmez. Buna karşılık, eğitim uzun ve güçlüklerle dolu biryoldur. Kolay, zahmetsiz ve bu yüzden çok değersiz olan kötülük konusunda Platon Hesiodos'(işler ve günler, m. 287-289)dan şu mısraları aktarır.

"İnsanlar kötülüğe yığınla akın eder, ona kolayca ulaşırlar; yol düzdür, oturduğu yer de yakındır; ama iyiliğin önüne tanrılar alın terini koymuşlardır."⁽⁵³⁾ Ancak, eğitim sayesinde ulaşılabilecek iyiliğe varan yol uzun ve diktir.

⁽⁵¹⁾ Platon, a.g.e., s. 16 (214 b)

⁽⁵²⁾ Platon; Mektuplar, s. 48 (334 b) (terc. İrfan Şahinbaş)

⁽⁵³⁾ Platon; Devlet II, s. 15 (364 d) (terc. D.T.C. Fak. Doktora öğrencileri)

Belirli sanatları gerektiği şekilde öğrenen kimseler artık yanılmazlar, eğer yanılıyorlarsa yeterince öğrenememiş, eğitimini tam manasıyla alamamışlardır; zira ancak bilgisi yetmeyen insan yanılır⁽⁵⁴⁾. İşini iyice öğrenen becerikli sanat sahipleri; sanatında yapamayacağı şeyleri yapabileceği şeylerden ayırdederek, yapabileceklerini ele alır, ötekileri bırakır. Hattâ, bir işte yanılabilir, yanlışını düzeltmeye gücü yeter⁽⁵⁵⁾.

3.1.8. Eğitim Erdemdir

Menon dialogunda "erdem'in ne olduğu" üzerinde tartışılır. Bir sonraki Temel Eğitimin Uygulanması bahsinde yeniden değineceğimiz erdem'in kadın, erkek, yaşlı, genç herkeste özünün aynı olması gerektiği üzerinde durulur, daha sonra erdem'in öğrenmekle mi yaşamakla mı elde edileceği veya doğuştan erdemli olmanın mümkün olup olmadığı üzerinde tartışılır. Bütün Sokratik dialoglarda olduğu gibi verilen tüm cevaplar yetersiz kabul edilir ve bu arada 'iyi' ve 'kötü'nün ne olduğu 'doğruluk' ve 'ölçü'nün erdem'in bir parçası olup olmadığı üzerinde durulur. "Araştırma ve öğrenme, anımsamadan başka bir şey değildir."⁽⁵⁶⁾ diyerek Sokrates'i konuşturan Platon, birçok kere yeniden doğan ruh'un yer yüzünde ve Hades'te her şeyi görmüş olduğundan dolayı öğrenmediği hiçbir şeyi kalmayacağını belirtir. Bu durumda ruhun "erdemle başka şeyler üzerinde önceden edindiği bilgilerin anılarını saklamış olması şaşılacak birşey değildir. Tabiatın her yanı birbirine bağlı olduğu için, ruh da herşeyi öğrenmiş olduğundan, bir tek şeyi anımsamakla (insanların öğrenmek dedikleri budur) insan, bütün öteki şeyleri bulur; yalnız, bunun için, cesaretli ve azimli olmak gerek."⁽⁵⁷⁾. Sokrates öğrenmenin bir 'anımsama' olduğu ifade ettikten sonra, hiç

⁽⁵⁴⁾ Platon, a.g.e., I, s. 36 (340 e)

⁽⁵⁵⁾ Platon, a.g.e., II, s. 8 (361 a)

⁽⁵⁶⁾ Platon; Menon, s. 28 (81 d) (terc. Adnan Cemgöl)

⁽⁵⁷⁾ Platon; a.g.e., s. 27-28 (81 cd)

geometri bilmeyen bir köleye oldukça zor bir problemi sorduğu sorularla 'anımsatma' yoluyla çözdürür.

Bir şeyin bilgisine ulaştırılmak için eğitilecek insana, aynı konu üzerinde sık sık ve türlü sorular sorulmakla o insan bunlara dair en doğru cevabı kendiliğinden bulabilir. Böylece öğretmensiz olarak bir takım sade sorularla kendi kendine bilgiyi yeniden elde edebilir. Anımsayamadığımız yani henüz bilmediğimiz şeyleri araştırmak gerektiğine inanmak; eğitimin de başlangıcı sayılır.

Aynı diyalogun devam eden sayfalarındaki açıklamalar ışığında bu ifadeyi yorumlayabiliriz: "Bilginin öğretildiği herkesçe kabul edilir"⁽⁵⁸⁾. Madem ki, öğretilecek şeyler, önceden insan ruhunda vardır ve bunlar anımsama ile ortaya çıkıyor bu durumda; ruha ait olan 'ölçülülük', 'doğruluk', 'cesaret', 'kolay öğrenme', 'zihinde tutma' ve 'iyi yüreklilik' gibi benzer özellikler arasında bilgiden ayrı olarak bazan zararlı ve bazan da faydalı olanları ayırdetmek gerekir. Örneğin akıllı olmadığı halde, sadece cesaret gösteren bir kimse, yalnız kötülük görür. Halbuki, cesaretini akılla birleştirirse bundan fayda görür. 'Ölçülülük' ve 'kolay öğrenme' için de aynı durum geçerlidir. İnsan bir şeyi akılla öğrenip, akılla katlanırsa, o şey faydalı olur, akılla olmazsa zararlı olur. Ona göre, akıl ruhun gördüğü ve katlandığı bütün işleri yöneltene ve saadete erdirtendir. Aklın karışıp yönetmediği işlerin sonu felâkettir. İnsanda herşey ruha, ruhun kendisi de akla bağlıdır. Tüm bu nitelikleri doğru yolda kullanma akıllı bir ruhun, kötü bir yolda kullanma ise akılsız bir ruhun işidir. İnsana faydalı olan şey akla uygun olandır. Bu durumda eğitimin akla olduğu kadar, faydalılık niteliğine de sahip olması gerekir. Öğretilen her şeyde öğretmen ve öğrenci olması gerektiği düşünülebilir de 'erdem' gibi bir hasletde bu geçerli olmayabilir; zira, kendisi çok erdemli bir kişi olup da oğluna bütün bilgileri öğretebilen bir baba 'erdem'i öğretmek konusunda başarısızlığa uğra-

⁽⁵⁸⁾ *Platon, a.g.e., s. 43 (87 c)*

yabilir. Bu konuda (Platon) şair Theognis'in Elegeis'(Mersiye)lerinden bir alıntı ile örnek verir:

"Devletle sözü geçenlerle yan yana otur,
Onlarla ye iç; hoşlarına gitmeye çalış.
Çünkü iyilerden iyilik öğrenirsin,
Kötülerle düşüp kalkarsan,
Aklını bile kaybedersin"⁽⁵⁹⁾

Bu parçada erdem öğretilebilir bir şeymiş gibi geçse de biraz aşağıda bu söyledikleriyle çelişkili ifadeler de yer almaktadır:

"Akıl yapmak, akılı insanların kafasına yerleştirmek elde olsaydı, bu işi başarabilenler çok para kazanırlardı... İyi bir babanın oğlu kendisine verilen doğru öğütleri tutarsa, hiç kötü olmaz. Ama kötü bir kimseyi, ders vererek iyi bir adam yapamazsın"⁽⁶⁰⁾.

Aslında; Erdem öğretilebilecek en yüce değer olduğu için bunu herkese bir ayakkabıcılığı, bir hekimliği, bir flavta çalmayı öğretmek gibi eğitimle vermek kolay değildir. Erdemli olmayı öğrenmek için en başta ruh temizliği ve daha sonra da üstün bir akıl sahibi olmak gerekir.

Platon; "Gözöünde tutulması gereken üç şey; ruh, vücut ve sonra zenginlik olduğuna göre, en fazla ruhun erdemine, ikinci olarak bundan daha aşağı olan vücudun erdemine, üçüncü ve son olarak da, ruh ve vücuda hizmet etmesi gereken zenginliğe önem verir"⁽⁶¹⁾ der.

Bize eğitmeyi öğreten erdem, doğruluktur; hem kendimizi hem başkalarını bize iyice tanımayı öğreten de akıldır. Bu durumda delphoi tapınağının üzerinde yazılı bulunan 'Kendini bil' sözü 'akla ve doğruluğa göre yaşa'⁽⁶²⁾, "Doğruluk bilgi ise en bilgili ruh doğru ruhtur, en

⁽⁵⁹⁾ Platon, a.g.e., s. 60 (95 e)

⁽⁶⁰⁾ Platon, a.g.e., s. 60 (95e-96a)

⁽⁶¹⁾ Platon, Mektuplar, s. 48 (334 b)

⁽⁶²⁾ Platon; Rakipler, s. 16 (138 a) (terc. Hamdi Varoğlu)

bilgisiz olanı ise en eğri olan ruhtur"⁽⁶³⁾ anlamına da gelir. Bize erdemi en iyi öğretecek olan bilim felsefe'dir. Felsefe güzel, filozoflar iyi, iyi adamlar faydalıdır. Her şeyin gerçek değerini öğrenerek kazançlı çıkmak isteyenler filozoflara başvurmalıdır. Filozofların diğer bilimlerden bir el işçiliğini, bir el işi ustası, bir hekimliği bir hekim kadar bilememesi, filozofun felsefi bilgisinin azlığını göstermez. Bu ve bunun gibi benzeri birçok bilim felsefenin ve filozofun ilgi alanına girerse de filozofun asıl işi bütün bilgiler arasında birlik ve bağıntı kurmak; edinilen bu bilgilerin nasıl daha doğru ve erdemli kullanılarak hayata geçirileceğini göstermektir. Böyle bir öğretmenin görevlerinden en önemlisi talebeye erdemi ve doğruluğu öğretmektir. Bunları öğretebilmek için ise herkesden önce kendisinin bu niteliklere sahip olması gerekir. Madem ki "...öğretmenin öğrencide yok ettiği eğriliktir, bu durumda öğretmenin eğrilikte bulunmasından korkulmaz ve ona güvenilir."⁽⁶⁴⁾ İnsanlara en iyi kılavuz; tutulacak en iyi yolun doğruluk ve erdem olduğunun hakikatını göstermeye çalışandır.

Ancak Platon felsefesinin son döneminde, yaşamın amacını sorgularken gerçek mutluluğun sadece bilgili olmakla elde edilebileceğini savunan görüşe de karşı çıkar. Aslında en doğru olanın bilgi ile hazzı birleştirebilmiş olan bir yaşayış biçiminde gerçekleşeceğine karar verir. Platon'un felsefi alandaki ideal ve teorik düşünce ve görüşleri uzun hayatı boyunca edindiği pratik deneyimlerle artık yaşamın son dönemlerinde tam anlamıyla bir gerçek yaşam felsefesine dönüşür. Bu deneyimler içerisinde belki de kendisinde en çok etki bırakan Syrakusa sarayında Dion'la gerçekleştirmeye çalıştığı reformların gerçek hayata uygulanamayışı olmuştur. Platon artık aklın ve iyi'nin gücüne ve bunların galip geleceğine gençliğinde olduğu kadar inanmamaktadır; zira bunları gerçekleştirebilmek için uzun yıllar sabır, bilgi ve irade ile çabalamış ve bütün çabalarına rağmen gerçekleştirememenin düş kırıklığını yaşamıştır. İnsanların maddi hazlarının zemberekleri içinde hap-

⁽⁶³⁾ *Platon; Küçük Hippias, s. 22 (376 b) (terc. P. Naili Boratav)*

⁽⁶⁴⁾ *Platon; Gorgias, s. 135 (520 d) (terc. Reyan Erben)*

solduğunu ve insanı yöneten en kuvvetli güdülerin bunlar olduğunu bilincine varmıştır. O halde, insanların mutluluğunu sağlamak, yönlendirmek bu yolda eğitmek için bu güdülerine daha çok uyacak yeni araçlar, vasıtalar gerekmektedir. Platon bu vasıtayı Pythagorascı felsefenin etkisiyle felsefesini daha ziyade dinî bir kimliğe büründürerek bulmayı amaçlar. Dünyanın gerçek sahibi Tanrı'dır, Tanrı'nın bu dünyayı olgunluğa götürmek için bir planı vardır ve insan Tanrı'ya inanmakla erdemli olmak için bir dayanak elde etmiş olur.

İnsan için en yüksek erdem tipi Tanrı'dır. Dolayısıyla en gerçek bilim de erdem'i öğretendir. Bütün insanların ereği aslına dönmek ve aslına benzemektir. Çalışmaları, iyi'ye ve mutluluğa ulaşmak içindir. İkimizdeki adalet duygusu bize ait olduğu kadar birlikte yaşadığımız tüm diğer insanlara da aittir. İnsanlık, ereği Tanrı olan genel bir aşk ve erdem sayesinde yücelerek, hepimizi aynı ısı ve nur ile kuşatan Tanrısal ışığa kavuşur. Bir kere erdem'i tanıyan ve ona ulaşan insan artık başka türlü erdemsiz hareket edemez. Fenalık ve kötülük bir erek olarak mevcut olmadığından, hiçkimseye kötü davranmamak gerekir. Platon erdeme kavuşmak için insanı bilgisizlikten kurtaracak bir eğitim gerektiğini savunur. Zira, erdem gerçek bilimin ta kendisidir. İradenin her hatası zihnin bir şaşkınlığıdır, yapılan kötülükler ise öfkelenmekten ziyade acınacak kadar düşük seviyede bir bilgisizliktir. Erdemsiz bir hayat süren kötü insanlar her ne kadar maddî arzularına kavuşmuş görünseler de aslında kendi içlerinde bozguna uğramış, bozulmuş kişilerdir. Erdem sahibi bir kişi olarak hayatlarını geçiren kimseler ise kötüler kadar rahat bir hayat süremeseler de, iyi ve temiz ruhlarıyla lâyık oldukları mükâfatı kazanabilecek yetkinliğe sahip olmanın iç huzurunu yaşarlar; zira Tanrı bilen, intikam alıcı ve güçlüdür. Platon

bu fikirleriyle ruhun ölümsüzlüğünü tıpkı Pythagoras ve Sokrates gibi kabul ediyor ve Kant'ın pratik aklındaki⁽⁶⁵⁾ ruhun ebediliğini savunan mantığına da ilham veriyor.

Şölen dialoğunda "güzellik" ve "sevgi"nin ne olduğu üzerinde durulur. Asıl sevilmeye değer olanın ruh güzelliği olduğu savunulur. Vücut güzelliğine duyulan sevginin çabuk geçeceği buna karşılık temiz bir ruhu sevmeye doyulamayacağı anlatılır. İnsana asıl yakışan güzellik, alçak gönüllülük ve 'yüksek kalbilik' içinde gelişen bir ruhtur. Kendi zevklerinden çok, sevdiklerinin şerefini düşünen insanlar sevilmeğe lâyıktırlar. Zorba olan insanlar sadece kendi kötülüklerini gösterirler, fakat insanları kandırmaya çalışanlar kanınların ruhlarını da bozar. Sokrates şöyle der: "... Kim gözünü yalnız vücut güzelliğine çevirmişse, o bana bir tarlayı kiralamış olan bir adam gibi gelir. Kiracı tarlanın daha değerli bir hale gelmesine çalışmaz, sadece mevsimi geldiği zaman ondan kabil olduğu kadar çok ürün almak ister. Ama dostluk arayan bir tarla sahibine benzer. O nasıl tarlasını daha değerlendirmek için, her yandan, lâzım olan şeyleri taşır, ona getirirse, beriki de sevdiğini öyle değerlendirir. Ama kim, ancak iç güzelliği varsa seveninin sevgisini sürdürebileceğini bilirse, ancak o daha erdemli olmaya çalışır..."⁽⁶⁶⁾. Sevdiği insanı dost edinmek isteyen de en büyük kazancı,

⁽⁶⁵⁾ Kant; *Pratik Aklın Eleştirisi ve Sokratesin Savunması*, (terc. I. Kuçuradi-Ü. Gökberk-F. Akatlı), Ankara, 1980, s. 132-133'de şöyle der: "... Dünyada en yüksek iyiyi gerçekleştirmek, ahlâk yasası tarafından belirlenebilen bir istemenin zorunlu nesnesidir. İstememin ahlâk yasasına tam uygunluğu kutsallıktır, bu da duyular dünyasındaki akıl sahibi hiçbir varlığın varoluşunun hiçbir anında ulaşamadığı bir yetkinliktir. Bununla birlikte bu uygunluk aynı zamanda pratik zorunlu bir şey olarak istendiğinden, buna ancak o tam uygunluğa doğru sonsuza dek giden bir ilerleme içinde rastlanabilir; ve saf pratik aklın ilkelerine göre, istememizin gerçek bir nesnesi olarak böyle pratik bir ilerlemeyi kabul etmek zorunludur. Ama bu sonsuz ilerleme ancak, aynı akıl sahibi varlığın sonsuza dek sürüp giden varoluşu ve kişiliği (ki buna ruhun ölümsüzlüğü denir) varsayımıyla olanaklıdır."

⁽⁶⁶⁾ Ksenophon; *Şölen*, s. 63 (terc. Hayrullah Örs, İst. 1962)

kendisinin de bu yüzden erdemli olmaya çalışmasıdır. Zira, kendisi ölçsüz ve utanmaz davranırsa sevdiğini de ölçülü ve edepli yapması beklenemez.

3.2. Temel Eğitimin Uygulanması

Platon'un eğitimin asıl amacı insanları erdemli yapmaktır. "...Erdem; emekle, çalışmayla elde edilen birşeydir."⁽⁶⁷⁾ Zira, erdem ne tabiatın, ne de talihin eseridir, öğretilir ve emekle elde edilir. Bu yüzden, erdemin öğretilmesine daha çocukluk yaşlarından başlamalı ve bütün bir ömür boyunca devam edilmelidir. Bu, çok zorlu ve hayat boyunca devam edecek olan bir eğitimidir. Daha çocuk söyleneni anlamaya başlar başlamaz sütüne, anne, eğitmen ve baba çocuğun iyi yetişmesi için ellerinden geleni yapmaya başlarlar. Çocuğun her hareketi gözlenerek, doğru, yanlış, güzel, çirkin gibi şeyler öğretilir, öğütler verilir. Gençlere bu eğitim en erken yaşlarında verilmezse, büyüdüklerinde bükülmüş ve eğrilmiş bir ağaca benzerler ve onları düzeltmek artık çok zorlaşır. Okul çağına geldiklerinde ise öncelikle harfleri ve müzik aleti çalmayı öğrenmeden evvel, hareketlerinin düzgün olup olmadığına dikkat edilmesi gerekir, öğretmen elinden geldiği kadar buna dikkat etmelidir. Çocuklar harfleri ve yazı yazmayı öğrendiklerinde, onlara içlerinde çok güzel öğütler bulunan şiirler okutulur, kahramanların zaferlerini öven birçok yazılar ezberletilir. Bu suretle çocuklarda onlar gibi olmak hevesi uyandırılır. Çocuklar daha sonra müzik eğitimi ahenk ve ritmi, böylece güzel konuşmayı öğrenirler, daha sonra işe beden terbiyesi olarak olgunlaşan erdemlileşen ruhlarına uygun bir bedene sahip olmaları için beden öğretmenlerine gönderilir. İşte çocuğun mümkün olduğu kadar iyi yetiştirilmesi için elden gelen herşey yapılır. Ancak bu zenginliğe bağlıdır, çünkü okulda uzun zaman okuyabilenler zengin çocuklardır. Okuldan sonra devlet onlara kanunlarını

⁽⁶⁷⁾ Platon; *Protagoras*; s. 27 (324 a) (terc. Necmettin Şazi Köseihal)

öğretir⁽⁶⁸⁾. Okulda okuyabilenlerin zengin çocukları olduğu belirtildiğine göre Antik Yunan'da örgün eğitimin paralı olduğu anlaşılıyor. Ancak Platon'un Akademia'sında eğitim parasızdı.

Platon, çocuğun beden ve ruh sağlığının mükemmel bir şekilde gelişmesi için daha ana karnındayken, hamile kadına yaptırılacak yürüyüşlerin faydalı olacağını belirtir. Hamile kadın her türlü taşkın hareketten sakınmalıdır. Daha sonra çocuklar iki yaşına kadar kundaklanmalı ve üç yaş tamamlanincaya kadar da bakıcılar tarafından kucakta gezdirilerek tapınaklara ve akrabalarına götürülmelidir. Bütün çocukların iyi beslenmeleri ve devamlı hareket ettirilmeleri sağlanmalıdır.

Platon'un çocuğa verilecek eğitimde önceliği müzik ve beden hareketlerine tanınması aslında insanın psikolojik olarak doğal yapısına uygunluğundan kaynaklanmaktadır. İleride, J.J. Rousseau'nun eğitim anlayışının natüralist dokusuna değinirken de anlaşılaacağı üzere, Platon'un buradaki yaklaşımı insanı doğa ile bütünsellik içerisinde değerlendiren bir yaklaşımdır. Naturalizm bunun daha rafine bir ifadesidir.

Daha bebekken ana kucağında huzursuzlanıp ağlayan çocukları, anneleri ezgiler söyleyip kollarında sallarlar ve çocuk böylece sakinleşir.

Çocuk küçük yaşlarından itibaren nasıl eğitilirse öyle şekil alır; bu yüzden fazla pasif bırakılmamalı, mümkün olduğunca serbest hareket ettirmeli ve böylece çevreyi tanınması, ondan korkmaması sağlanmalıdır. Üç yaşını bitirinceye kadar çocukların mümkün olduğunca acılardan, sıkıntılardan ve korkulardan uzak tutulması onun daha iyi huy- lu ve düzgün bir insan olarak yetişmesi için önemlidir⁽⁶⁹⁾.

Platon bütün bunların uygulanması için yazılı kanunlar koymaya gerek olmadığını bunların 'babadan kalma yasalar' gibi uygulanması gerektiğini belirtir.

⁽⁶⁸⁾ Platon; *a.g.e.*, s. 30 (325 e)

⁽⁶⁹⁾ Platon; *Devlet*, VII. Kitap (792 b, c)

Çocuklar altı yaşına kadar oyuna gereksinim duyarlar; bu oyunlarda çocuklar gevşeklikten uzak tutulmalı ancak verilmesi gereken cezalarda onurunu kırmayacak şekilde, şiddete kaçmamalı ve onun ruhuna öfke tohumları ekilmemelidir. Üç yaşından altı yaşına kadar çocuklar toplu halde köy tapınaklarında bir araya getirilmelidir. Bu yaştaki çocukların düzeni ve yaramazlığı ile bakıcılar ilgileneceklerdir. Bu bakıcılar ve grupla ilgilenecek olan da, toplam sayıları oniki olmak üzere, yasa bekçileri tarafından herbir grubun başına bir yıllığına düzeni sağlamak üzere görevlendirilen bir kadındır⁽⁷⁰⁾. Bu oniki kadını herbir kabileden bir tane olmak üzere, evliliği denetleyen kadınlar seçecekler ve kendileriyle aynı yaşta olmasına dikkat edeceklerdir.

Kızlar ve oğlanlar altı yaşını doldurunca artık iki cins birbirinden ayrılacaktır, oğlanlar oğlanlarla, kızlar kızlarla yaşayacaktır.

Oğlanlar binicilik, ok, kargı ve sapan atma öğretmenlerine gidecekler, kızlar ise istedikleri taktirde bu bilgileri alacaklar ama mutlak surette silah kullanmayı da öğreneceklerdir. Bu arada sağ ve sol ellerle ayakları da aynı şekilde güçlü kullanmayı öğrenmelidirler. Bütün bu eğitimde, kadınlar çocukların oynaması ve yetişmesiyle ilgilenirken, erkekler de öğrenimle ilgileneceklerdir. Bu pasajlarda, anlaşıldığı üzere Platon, eğitimci açısından cinsiyet bağlantılı bir görev bölümümü (bir tür işbölümü) önermektedir.

Öğretilecek güreş ve boks gibi sporlarda, çocukların kurallara uygun, savaş tekniklerindeki gibi hileye kaçmadan, sadece güç ve sağlık kazanmak amacıyla ve yenme çabasıyla eğitilmesi sağlanacaktır.

Çocukların iyi bir beden eğitimi almaları, gerektiği şekilde iyi bir beslenme rejimi uygulanması sayesinde mümkündür⁽⁷¹⁾. Bu rejimde et ve balık öngörülürken her türlü salçalı sos ve besinlerden kaçınılacaktır.

⁽⁷⁰⁾ Platon; *Yasalar*; VII. *Kitap* (794 b), s. 255 (terc. *Candan Şenhına - Saffet Babür*)

⁽⁷¹⁾ Platon; *Devlet*, VII. *Kitap* (789a), s. 259

Gün doğar doğmaz çocukların öğretmenlerine gönderilmeleri gerekir. Nasıl koyun ve benzeri sürü hayvanları çobansız yaşayamazsa, çocuklar da aynı şekilde lala⁽⁷²⁾'sız bırakılmamalıdır. Çocukların zekâ düzeyleri tam yerine oturmadiğı için kurnazlıkları ve yaramazlıklarıyla diğer bütün hayvanların en taşkınlıdırlar. Bu yüzden taşkınlıklarının gemlenmesi için annesinin ve bakıcısının elinden çıktıktan sonra önce lalalara sonra da özgür bir insana yakışacak her türlü bilgiyi almaları için öğretmenlerin ellerine teslim edilmeleri gerekir. Öğretmenler çocukların yetişmesine gereken tüm özeni göstermeli, yasalara uygun şekilde iyiye yönelterek onların içtepilerini doğru yola sokmalıdırlar. Çocuklara önce yazılı eserler, ikinci olarak savaş, er yönetimi (olkone-mas) ve devlet yönetimi için herkesin olması gereken Lyra ve aritmetik ile ilgili bilgiler, bunlardan sonra da gök cisimlerinin dönüşleri hakkında yararlı bilgiler verilmelidir. On yaşında bir çocuğun üç yıl edebiyatla uğraşması, onüç yaşına gelince de lyra çalmaya başlayıp üç yılını da bununla geçirmesi uygun bir süredir. Bu süreleri uzatılıp kısaltılmasını uygun görmeyen Platon, belirlenen süre içinde hızlı ve güzel yazmayı yaradılış olarak beceremeyen çocuklara da baskı yapılmamasını önerir⁽⁷³⁾.

İçinde üç ayrı yerde halka açık gymnasium ve okul yapıları, kentin dışında ise üç ayrı yerde okçuluk ve öteki atıcılık sporları için hazırlanmış, gençlerin öğrenmesine ve çalışmasına yönelik ve açık alanlar olacaktır. Herbir alan için ücretle tutulmuş yabancı hocalar bu yapılar-da yerleşerek savak ve müzikle ilgili bütün bilgileri öğrencilere öğreteceklerdir. Bu öğretim ananın babanın rızasına bağlı olmayacak 'her erkek adam' babasından çok devletin malı olduğu için zorunlu olarak eğitim göreceklerdir. Platon'un yasasında erkekler için söylenen ve ön-görülen eğitim tarzı aynen kızlar içinde geçerlidir. Kadınların da erkek-

⁽⁷²⁾ Lala; 'Paidagogos'; Platon'un *paidagogos* olarak adlandırdığı bu kişiler çocuğa dışarı çıkarken eşlik eden, özellikle de okula götürüp getirirken eşyalarını taşıyan kölelerdir.

⁽⁷³⁾ Platon, *Yasalar*; VII. Kitap (808 e, 809 abcd), s. 273

lerle aynı eğitimi yapması devlete ekonomik bakımdan da çok faydalı olacaktır; zira "... hemen hemen her kent aynı harcama ve aynı çabayla iki katı yerine yarım kat varlık göstereceğini bu sayede varlığını tamamlamış olacaktır."⁽⁷⁴⁾

Anlaşıldığı üzere, Platin buradan çok güçlü gerekçeler ileri sürerek toplumsal gönencin ve mutluluğun cinsiyet ayrımcılığı içermeyen bir eğitim -öğretim politikasında yattığını göstermektedir. Bu politikanın oluşturucusu ve uygulayıcısı olan Devlet toplumsal entegrasyon ve gelişme için kadrolarını eğitim ile de eşitlikçi bir yaklaşımla ilgilenmeli; onları toplum düzenini sarsacak bir ortama düzensizliğe sürüklememeli, salt tüketici konumuna indirgememelidir.

Devlet mutlu bir yaşamın tam mirasını bırakabilmek için kadınların eğitimiyle de ilgilenmeli, onları düzensiz bir yaşam, bol ve lüks harcamalar içinde bırakmamalıdır.

3.2.1. Karakter ve Yeteneğe Göre Eğitim

Eğitimin başarılı olabilmesi için çocuklara her şeyden evvel iyi bir karakter kazandırılmaya çalışılmalıdır. Daha sonra çocukların doğal yeteneklerinin belirlenmesi gerekir. Platona göre eşine zor tesadüf edilecek derecede kolay öğrenebilen, aynı zamanda son derece yumuşak ve cesaretli olan insanlar en iyi ve kolay eğitim alabilecek öğrenciler olduğu halde, bütün bu özelliklerin bir tek kişide bulunması pek nadir hattâ neredeyse imkansızdır. Örneğin, çabuk anlayan zeki ve iyi hatırlayan kimseler çabuk kızarak öfkelenirler. Ağırılığı olmayan gemiler gibi sığraya sığrıya giderler. Metin karakterli olmaktan ziyade taşkın karakterlidirler. Buna mukabil, eğir ve temkinli olanlar ise öğrenmekten geçeki bir neşe duymaz ve çabuk unutulur. Böylelerine hem öğrenmek hem de araştırmak çok kolay gelir, başarılı ve sağlam bir şekil-

⁽⁷⁴⁾ Platon; *Yasalar*, VII. Kitap (805 b), s. 269

de öğrenirler. Gürültüsüz akan bir nehir gibi sakindirler⁽⁷⁵⁾. Ancak insan ruhunun bilgi kazanması okuma ve tekrar gibi hareketleri sayesinde mümkündür. Buna karşılık okuma hevesinin ve öğrenme ihtirasının yokluğundan başka bir şeyi olmayan rehavet ruhun sadece öğrenmesine değil aynı zamanda öğrendiğini de unutmamasına sebep olur⁽⁷⁶⁾. O halde, hareket ruh ve beden sağlığının öğrenilmesi için gereklidir. Nasıl ki, gök küresi ile güneş hareket ettikçe yerde ve gökte her şey varlığa sahip olarak gelişir, bunun aksi olduğu, yani , gök küresi ve güneşin birden bire durduğu bir anda her şey nasıl alt üst olarak mahvolsa, aynı şekilde, hareket eden tabiatın, hareketli bir parçası olan insan da hareketlerini aksatmamak, tabiata ters düşmemek için, hareketsizlik ve tembelliği seçmemelidir. Hareketsizlik, bozuluşu, istemek ,ona razı olmak demektir. Çocuk eğitimi bütün bu gerçekler gözönüne alınarak başlatılır.

Herhangi bir alanda başarılı bir eğitim verilmek isteniyorsa, eğilecek kişinin çocukluğundan itibaren yönetileceği konuya uygun konuların haşır neşir olması gerekir. Örenğin, büyüyünce bir çifçi veya duvarcı olacaksa, bu zanaatlarda kullanılan gerçek araç ve gereçlerin küçük birer örneğiyle, yani o konuyu öğretecek oyuncaklarla oynatılmalıdır. Bu suretle önceden öğretilmesi gerekli bütün bilgiler, oyun aracılığıyla çocukta istek ve tutku uyandırarak ileride seçeceği mesleğe yönlendirir. Platon'a göre "...eğitimin özü, oyun çağındaki çocuğun ruhunu yetişkinliğinde mükemmel bir insan olması için kişinin erdemini gerektiren şeye karşı özellikle heveslendiren doğru yönlendirmelidir."⁽⁷⁷⁾ Platon'un gerçek ve doğru bir eğitimden kastı ve amacı, çocukluktan başlayarak erdem yolunda mükemmel bir yurttaş olma tutku ve hevesini uyandırmak, hakça yönetmeyi ve yönetilmeyi bilen kişi olmayı sağlamaktır. Böyle bir eğitim sıradan bir yetiştirme değil, para ya veya beden gücüne veya akıl ile adaletten uzak başka bir bilgeye

⁽⁷⁵⁾ *Platon; Theaitetos, s. 7 (144 b)*

⁽⁷⁶⁾ *Platon; a.g.e., s. 27.*

⁽⁷⁷⁾ *Platon; Yasalar, I. Kitap, (643 a,b,c,d) , s. 40-41*

yönelik olmayan bir eğitimcidir. Herkesin yaşamı boyunca elden geldiğince uymak zorunda olduğu böyle bir eğitim eğer bozulacak olursa bunun düzeltilmesi de olanaklıdır. "...Öğrenme aslında hoştur ve haz verir, ama bunu doğruluk, yarar iyi ve güzel açısından tamamlayarak olan şey gerçekliğidir"⁽⁷⁸⁾.

3.2.2. Eğiticide Bulunması Gereken Nitelikler

Çocuk eğitimi son derece önemli olduğu için bu konunun geriplanda ikincil ve yan bir iş olarak ele alınmasına yasalar izin vermeme-lidir. Bu bakımdan, her şeyden önce çocuklarla ilgilenecek olan eğitici gereğince seçilmelidir. Bu kişi yurttaşlar arasındaki en erdemli kişi ol-malıdır. Meclis üyeleri tarafından gizli oylama ile secilecek olan böyle bir eğitici 5 yıl için görev başına gelecek, altıncı yıl aynı yöntemle baş-ka birisi bir göreve seçilecektir.⁽⁷⁹⁾

Platon'un eğitimciler ne kadar önem verdiği, onların seçilmele-rinde gösterdiği duyarlılıkta, da anlatılmaktadır. Bezel'den yapacağı-mız alıntı ile üst paragrafdaki bilgilerin karşılaştırılması bu hususa açıklık getirecektir. "...Atina nüfusunun 250 bin civarında olduğu tah-min ediliyor. Bunun 40 bin kadarı, oy verme hakkı olan Atinalıdır. Temsili yönetim gelişmemiş, geçici yöneticiler oy hakkı olanlar arasın-dan ad çekme yoluyla seçiliyordu. Platon demokrasiyi sıradan yönet-me yeteneğine güvenmediği demokratik çeşitliliğin bölünmeye ve iç mücadeleye yol açtığı, otoriteye tepki duyulduğu nedenleriyle eleştiri-yordu⁽⁸⁰⁾". Anlaşıldığı üzere platon seçilmeyi deyim yezinde ise kura yöntemine bağımlı kılmıştır. Ad çekme'yi bu şekilde değerlendirmek gerekir. Oysa , aynı Platon eğitici seçimini büyük bir titizlikle düzenli-yor. Seçmenler tüm seçmenler değil, sadece Meclis üyeliklerinden

⁽⁷⁸⁾ Platon; *Yasalar II. Kitap* (667 c), s. 82.

⁽⁷⁹⁾ Platon; *Yasalar, VI. Kitap* (766. a,b), s. 241 (terc. Candan Şentuna,)

⁽⁸⁰⁾ Bezel, N., *Yüzyüzü Cennetleri Kurmak (Ütopyalar)*, İstanbul, 1984, s. 16. (Saffet Babür)

oluşmaktadır. Seçimini gizli oya bağlanmış olması da öneminin bilincinden kaynaklanmaktadır.

Kız ve erkek çocukların bütün eğitimiyle ilgilenecek olan yönetici, 50 yaşından büyük, kız ve erkek çocuk, sahibi bir kişi olması tercih edilecektir. kız hem de erkek çocuğu yoksa hiç olmazsa hangi cinsten olursa bir çocuğunun olması gerekir. Platon bu isteğiyle, eğiticinin kendisi de bir evlat sahibi olmakla çocuk terbiyesinden daha iyi anlayacağını onun psikolojisini daha iyi kavrayacağını herhalde hoş görsünün daha fazla olacağını göz önüne almaktadır.

Eğiticiyi seçen ve seçilenin bilmesi gereken en önemli şey bu görevin, kentteki, en yüksek görevler içinde en önemlisi olduğudur. Çünkü toplumun geleceğini çocukları yetiştirmek, tıpkı bir bitkinin sürgününün doğru sürülmesine benzer. Nasıl ki her bitkinin sürgünü doğru sürmüşse, kendi doğasının varabileceği en üst noktaya kadar gelişimini tamamlamak için olanağı varsa aynı şekilde çocuğa da eğitimle başlangıçta doğru bir yol çizilmesi gerekir.

Çocuğa doğru bir eğitim verilirse, topluma yararlı uygar bir yaratık olur, fakat "...iyi yetiştirilmezse yeryüzündeki en vahşi hayvan olur"⁽⁸¹⁾.

3.2.3. Çocuk Eğitiminde Dikkat Edilmiş Gereken Kurallar (Hikaye ve Masalların Seçimi)

Her insan yaradılıştan öğrenmeye meraklı olduğu için filozof tabiatlıdır.⁽⁸²⁾ Bu yüzden insan eğitilmek ihtiyacı duyar. İnsanlar en çok çocukluk gençlik çağlarında eğitilmeye gereksinim duyar "...Çünkü tam bu çağlarda bir şekil alarak hangi kalıbın damgasını taşımasını is-

⁽⁸¹⁾ Platon; *Yasalar*, VI. Kitap (760 a), s. 241 (terc. " ")

⁽⁸²⁾ Platon; *Devlet II.* (s. 42) (376 c)

tersen, o kalıba girerler.”⁽⁸³⁾ Bilindiği üzere başlangıçlar amaç belirlemek bakımından çok önemlidir.

Çocukların eğitiminde öncelikle görev alan analar, dadılar, onlara ilk eğitime basamak olmak üzere anlattıkları hikayelerle bedenlerinden ziyade ruhlarına şekil verirler. Bu bakımdan onlara anlatılacak hikaye ve masalların özenle seçilmesi gerekir⁽⁸⁴⁾. “... İnsanların birbirinden öyle kolay nefret etmelerinin ayıp olduğuna şehrimizi bekleyenlerin inanmaları gecikiyorsa, tanrıların tanrılarla savaştıklarını birbirlerine tuzak kurup, karşı karşıya gelip boğuştuklarını hiç söylememeli, zaten bunlar gerçekten olmuş şeyler değil... nerede kaldı devler savaşının söylenmesi, tanrılarla kahramanların hısımlarına, dostlarına karşı, sayısız ve türlü türlü düşmanlıklarının anlatılması, Ama onları, bir şehirlinin bir şehirlie hiç nefret beslemediğine, böyle bir nefretin günah olduğuna her hangi bir şekilde inandırmak istiyorsak, erkek kadın her ihtiyar, çocuklara henüz küçükken bambaşka şeyler anlatmalıdır; sonra, çocuklar büyüyünce , şairler de, verilen öğütlere uygun hikayeler yaratmağa zorlanmalıdırlar. Hera’ nın, oğlu tarafından zincire vurduğuna, Haphaistos’un, dayak yiyen annesini korumak istemesi üzerine babası tarafından gökten fırlatıldığını, Homeros’un tanrılar savaşı diye anlatıklarını şehrimize sokmamalı; ister, kinayeli olsunlar, ister olmasınlar..bütün bu hikayeleri uzak tutmalı. Çünkü çocuk, kinayeliyle kinayesizi ayıramaz; ama bu yaşta işittiğimiz şeyler hemen hemen hiç aklımdan silinmez ve değişmez, kalır. İşte bunun içindir ki, çocukların ilk işittikleri sözlerin iyilik yolunu gösterecek güzel hikayeler olmasına çok önem vermeli.”⁽⁸⁵⁾ Platon’a göre çocuk hemen hemen ilk ve en

⁽⁸³⁾ Platon; Devlet II. s. 45 (377 b)

⁽⁸⁴⁾ Platon’un Devleti üzerine bir yorumu olan İbn Rüşett de çocuklara anlatılacak mesela ve hikayelerin özenle seçilmesi gerektiği üzerinde durur ve Arapların çocuklarına sık sık anlattıkları kötü örnekler veren bu tür masalların çocuklar üzerindeki kötü etkilerinden bahseder. (E.İ.J.Rosenthal; Averroes’ Commentary on Platons Republic , s. 130).

⁽⁸⁵⁾ Platon; Devlet II. s. 49- 50 (378 c. ‘d, e)

önemli eğitim çağında dinlediği hikayelerden çok etkilenir; zira çocuğun hayal gücü geniş, öğrenme yeteneği fazladır. Bu bakımdan çocuğa anlatılacak hikayelerin çok dikkatli seçilmeleri gerekir. Ayrıca, çocuklara doğru ve güzel şeyler anlatılırken, büyüklerin yaşamında kaçınılmazcasına yaşanabilen bazı çirkinlikleri ya hiç anlatmamalı veya gerekirse onlara bu konuda yalan söyleyerek onların temiz dünyası kirlenmemelidir. Çirkinlikleri dinleyerek bunların olağan şeyler olduğuna insan çocuk yetişkin bir insan olduğunda aynı tavırları sergilemekten kaçınmayacaktır. Ruhu ve kulakları güzellikleri doldurulan çocuk büyüdüğünde tavır ve davranışlarıyla bu güzellikleri doğal olarak yansıtabilir.

Platon özellikle Tanrı'nın çocuklara gerçekte nasılsa öyle anlatılmasının ister. Ona göre tanrı aslında iyidir, ve O'nu öyle göstermek gerekir. Tanrı herşeyin sebebi değil ancak iyi olanın sebebidir" iyi şeylere tanrı sebep olur; kötü şeyler için ise başka sebepler aranmalı; sebep olarak tanrıyı göstermemelidir. Tanrılar hakkında akla sığmaz yanlışlıkları anlatan Hemoros'un destanlarıyla Aiskhylos'un dediği gibi;

"...tanrı bir evi temelinden yıkmak istedi mi, insanı bir kabahate sürükler"⁽⁸⁶⁾ [Homeros, İlias, IV, 69] gibi sözleri gençlere duyurmamalıdır.

Birimin başına gelen felâketlere sebep olarak iyi olan tanrı gösterilirse, ne yapıp yapıp bunun önüne geçilmelidir. Platon bu düşünceleriyle eğitimde eğer faydalı olacaksa insanlara gerçeği saptırarak bazan yalan söylemenin pek de sakıncalı olmadığını; hatta, zaman zaman bunun gerekli olduğunu da belirtiyor. Onun, en iyi toplum ve toplumun yönetici kadrosunun devletin kurulması için caiz ve lüzumlu bir yalana başvurmakta olduğunu görürüz Toplumdaki kesin olarak ayırmağa çalıştığı üç sınıf bu yalan üzerine dayanır⁽⁸⁷⁾. Platon gençle-

⁽⁸⁶⁾ Platon; Devlet II. s. 52 (380 a)

⁽⁸⁷⁾ Platon; Devlet II. s. 69-70-71 (414 c. d, e)

rin eğitiminde başvurmak zorunda kaldığı yalan ve aldatmayı yüce bir amaç uğruna yaptığıнын şu sözleriyle belirtir.

"..Bekçilerimizin tanrılara saygılı olmalarının istiyorsak, onların insana nasıbolduğu ölçüde tanrılara benzeşmelerini istiyorsak, öğretmenlerin gençleri yetiştirirken (anlattığımız şekilde dikkatli olmaları, tanrılar hakkında) böyle şeyler kullanmalarını yasak edeceğiz"⁽⁸⁸⁾.

Çocuklara anlatılan özellikle Homeros destanlarında geçen tanrıların yaptıkları kötülükler, aralarındaki savaşlar ve entrikalar, rezillikler anlatılırsa, çocuklar da tanrıların yapmış olduğuna inandıkları bu kötülükleri işlemenin bir sakıncası olmadığını sanırlar. Bu sebepten, bu gibi masallar anlatılmamalı ki, yetiştirilen gençlerde kötülüğe büyük bir kolaylıkla atılma hevesi doğmasın Aynı şekilde çocuklara şairlerin ve nesircilerin; insanlardan bahs ederken bir çok "eğri" adamların "bahtlı", doğruların" ise "bahtsız" olduklarını, haksızlığın gizli kalırsa faydalı bir şey olduğunu, doğruluğun ise başkasına fayda kendisine zarar verdiğini anlatan eserleri anlatılmamalıdır.⁽⁸⁹⁾

Platon bir çocuğun en iyi şekilde yetiştirilebilmesi için, ona anlatılarak her şeyin çok dikkatli seçilmesi gerektiğini söyleyerek, çocuğu adeta dış dünyanın bütün kötülüklerinden ve kötü örneklerinden soyutlamak isteyen ideal bir düşünceye sahip olmakla birlikte; aslında, gerçeğin hiç te böyle olmadığını gayet realist bir şekilde kendisi de kabul etmektedir. Çünkü; çocuk herşeyden önce ve en evvel, evde ilk terbiyesini annesinden alır. Çocuğun aile ortamında nasıl bir eğitime maruz kaldığını şöyle tasvir eder "...Çocuk önce annesinin sözleriyle (yetişir) Tabii dert yanar annesi, kocasının devletliler arasında yeri olmadığını, kendisinin öteki kadınlar yanında küçük düştüğünden şikayet eder. Kocam zengin olmak için birşey yapmıyor der, kimseye kafa tutamıyor, ne mahkemelerde, ne toplantılarda kimseye bağırip ça-

⁽⁸⁸⁾ Platon, Devlet II, s. 16 (392 b) Oysa günümüzde özellikle medya sayesinde bu tür olaylar, tüm insanları daima natırlatır.

⁽⁸⁹⁾ Platon, Devlet VIII, s. 233 (550 a, b)

ğırıyor, üstelik kötü sözlerin altında kalıyor, aldırış bile etmiyor, hep kendini düşünür, benim halim umurunda bile değil, der. Bütün bunların gücüne gittiğini söyler. Babasının erkek adam olmadığını ıstırır oğluna, daha neler neler. Kadınların bu gibi hallerde söyledikleri türlü sözler. Evin delikanlısını sever görünen hizmetçiler de hep bu türlü sözler ederler ona. Babası bir borçlunun kendine kötülük edenin peşine düşmedi mi, büyüdüğü zaman bu adamları gebertmesini , babasından daha erkek olmasını öğütlerler oğluna. Çocuk evden çıkınca gene bu türlü sözler ıstır ve görülür ki, yalnız kendi işlerine bakanları budala sayıyor herkes. Başkalarının işlerine karışarlarsa yükseliyor övölüyor. Bütün bunları ıstır ve gören delikanlı bir yandan da babasının sözlerini dinler, yaptığı işlere bakarak, onları başkalarının yaptıklarıyla karşılaştırır ve her iki tarafın etkisi altında kalır. Babası onun içindeki dürüstlüğü besler, geliştirir. Başkalarıyla isteklerini, tutkularını, azdırır. Aslında kötü olmayan, ama ister istemez kötülükle düşüp kalkan delikanlı, kendini çeken iki yanın ortasında bir yol tutar; yükselme istığı, içindeki taşkınlıkla karışır, hem kendini beğenmiş, hem de şeref düşününü bir insan olur...⁽⁹⁰⁾

Tüm bu olumsuz koşulları uzantısı ile belirtilmesine karşın platon sadece eleştirmekle yetinmeyip pesimist bir düzlemde kalmaz ve daha önce değindiğimiz bir dizi önerileri geliştirir. 3'2deki Temel Eğitimin Uygulanması Başlığı altında ayrıntısı ile açıklanan bu önerileri itibarıyla Platon çocukların doğar doğmaz anne baba elinden alınarak devlet eliyle yetiştirilmesini; çocukların ana babalarını tanımamaya her yetişkini ana baba bilmesini, yetişkinlerin de bütün çocuklara ana - baba gibi davranmalarını ister. Ona göre ancak bu surette bütün toplum birlik ve düzen içinde varlığını sürdürür.

⁽⁹⁰⁾ *Platon; Devlet II. s. 45 (377 b)*

3.2.4. Müzik Eğitimi

Platona göre; çocuklara seçilmiş hikayeler ile başlatılan eğitim daha sonra müzik ve beden (idman) eğitimi ile devam etmelidir.⁽⁹¹⁾

İnsan müzikle gereğince eğitildiğinde ruhu olgunlaşır. Çünkü, müzik ile eğitim en üstün eğitimidir. Ritm ve ahenkle ruhun tâ içine girer ve uygunluk sokarak ruhu her şeyden çok kavrar. Müzikle ritm ve ahenk zevkini kazanan insan, tabiat veya insan eliyle yapılmış şeylerdeki ihmalleri ve çirkinlikleri görür, ve bunlardan rahatsız olup güzele, ahenkliğe yönelir, güzellikler ruhuna akıp onlarla beslenir, böylece de güzel ve iyi bir adam olur, çirkinini de haklı olarak ayıplar. Çok genç yaşlarda müzik eğitimi alan insan henüz muhakeme edecek çağda olmadığı halde çirkinliklerden nefret eder. Büyüyüp muhakame edebilecek yaşa geldiğinde ise, müsikî içinde terbiye gördüğünden, müziğin kendisine kazandırdığı muhakeme yeteneğinden dolayı büyük bir mutluluk duyar. Bütün bu sebeplerden dolayı musikiye dayanmalıdır.⁽⁹²⁾

Musiki bilgisiyle kazanılan ritm yeteneği insana güzel konuşmayı da öğretir. Zira, bu iki yetenek birbirine bağladır.⁽⁹³⁾ Musiki eğitimi görmüş, insan kendisi gibi ahenkli olan insanları sever. "Gerçek aşk düzenliyi ve güzeli, usluluğa ve musiki terbiyesine uygun bir şekilde sevmektir"⁽⁹⁴⁾.

Özellikle bütün genç canlılar yaratılıştan hareketli oldukları için bedenleri ve seneleri daima çalışır, gürültü yapar, ve oynayıp sıçarlar. İnsanın yapısında olan bu devinim düzeninin adı ritm'dir, sesinki ise yüksek ve alçak tonların karışmasıyla, uyum diye adlandırılır. Bunların her ikisinin birlikte uygulanmasına "koru dansı" adı verilir. Koro bir dans ve şarkı birlikteliğidir. Koro'da haz veren ölçü ve uyum duygu-

⁽⁹¹⁾ Platon; Devlet III. s. 40, 41 (401 e 402 ab)

⁽⁹²⁾ Platon; Devlet III. s. 38 (400 c)

⁽⁹³⁾ Platon; Devlet III. s. 43 (403 a)

⁽⁹⁴⁾ Platon; Yasalar, II. kitap (664 d) s. 81

suyla insanlar dans edip şarkı söylerlerken birbirlerine yakınlaşıp kenetlenirler. Koronun tümü bir eğitim bütünüdür. Sese ilişkin ritm ve uyum da bunun bir parçasıdır.

Musalar adına yapılacak törenlerde, korolar'a ilk önce sıranın önünde ve ortasında olarak çocuklar yüksek sesle iştirak etmeli, ikinci olarak otuz yaşın altındakilerden kurulu koro, söyleyeceklerinin doğruluğuna tanıklık etmek üzere Paian'a seslenerek, gençleri ikna etme gücünü dileyerek şarkı söyleyeceklerdir. Bundan başka, yaşları otuz ile altmış arasında olanlardan kurulu üçüncü bir koro da şarkı söylemeli, yaşı altmışı aşkın olanlar ise artık şarkı söyleyemeyecekleri için ilâhi bir sesle kendilerinininkine benzer yaşam biçimleri üzerine masallar anlatmalıdırlar.⁽⁹⁵⁾

Müzik, resim ve benzeri tasvir sanatlarına herne kadar benzese de, onlardan daha ayrıcalıklıdır ve hepsinin içinde en çok dikkat gerektirenidir. Çünkü, müzik konusunda eksik ve yetersiz bilgi ile yanılgıya düşen, kötü alışkanlıklara kapılarak büyük zarar görebilir.⁽⁹⁶⁾

Eğitim'de müzik kanunlarından ayrılma yavaş ve sinsi olarak âdetlere ve çalışma tarzına sirayet eder, buradan da daha kuvvetli bir şekilde sosyal ilişkiler alanında ilerleyerek yasaların kamu yönetimi etkinlikleri alanına dek yayılır. Sonunda özel ve genel yaşama ilişkin ne varsa hepsini alt üst eder. Yani, toplumun etik, politik toplumsal entegrasyonunu bozarak kaotik oluşumlara neden olur.⁽⁹⁷⁾

Bu yüzden; yetiştirilen çocuklar, musiki vasıtasıyla yasaların bağlılığı içlerine yerleştirirler. Çünkü nasıl toplum hayatında bir düzen ahenk ve yasalar varsa; müzikte de aynı şekilde, ahenk, düzen ve notalar ile notalar arası ilişkilerden kaynaklanan yasalar vardır. "Müzik ustaları ahenkle ölçünün içine girer girmez cezbeyle kapılırlar."⁽⁹⁸⁾ Tıpkı

⁽⁹⁵⁾ Platon; *Yasalar*. II. Kitap (669 c) s. 36

⁽⁹⁶⁾ Platon, *Devlet* IV, s. 16 (425 a)

⁽⁹⁷⁾ Platon, *jon*, s. 12 (534 a) terc. İhsan Bozkurt

⁽⁹⁸⁾ Platon, *Devlet*, IV, s. 60 (444. a)

bunun gibi Müzik ve beden eğitiminin insan bedenini her yönden sağlıklı kılmanın yanısıra, asıl olarak ruhun aklı kısmı ile, hiddetlenen ve köpüren kısmının bir ılımlılık dengesi yerinde tutmaktadır. Müzik ve beden eğitimi insan ruhunda akli, makul kısmı gerginleştirip güzel sözler, bilgilerle besler, hiddetlenen kısmı gevşetip yatıştırır, ahenk ve ölçü vasıtasıyla yumuşatır. Böyle büyütülen ve gerçekten kendi işini öğrenip eğitim gören bu iki kısım her insanın ruhunda olan ve büyük kısmı teşkil eden ve tabiatı icabı hiç doymak bilmeyen arzulayan kısma kumanda ederler.

Müzik eğitimi alan insan kendine hakim olmasını öğrenir tıpkı musikideki pes, tiz, orta ve aradaki bütün öteki perdelerin ahengi gibi kendini de ahenkleştirir. İçindeki bir çok niteliği birleştirerek mutedir, uyumlu bir hale getirir⁽⁹⁹⁾.

Müzik ile uğraşan ozan, ezgilerinde eserlerinde, iyi ve güzel konusunda devlet yasalarının bildirdiğinden dışarı akmayacaktır. Platon nomos'u 'yasa' ve 'ezgi' olarak iki anlamda da kullanmaktadır. Ona göre başboş yazılmış her sanat eseri, bir kez düzene kondu mu, sanat çekiciliği eksik kalsa bile, eski halinden binlerce kez daha iyidir, verdiği zevkse hepsinde aynıdır"...nitekim, çocukluğundan itibaren akıllı ve olgun yaşa kadar ölçülü ve düzenli bir müzik içinde yaşamış olan kişi, bunun tersini duyacak olursa, iğrenir ve bayağı bulur; ama çekici halk müziği içinde yetişmişse o zaman da bunun tersini soğuk ve bayağı bulur"⁽¹⁰⁰⁾. Platon aslında bu iki tip müziğin zevk verip vermeme konusunda birbirlerine eşit olduklarını; ancak, aradaki farkın, bu müzik tipleri içinde yetişenleri birinin daha iyi ötekinin de daha kötü kılmasında bulur.

Kadınlara ve erkeklere uygun olan müzik ritmi de farklıdır; Görkemli ve yiğitliğe yönelik olan müzik türü erkeklere, buna karşılık dü-

⁽⁹⁹⁾ Platon; *Yasalar VII. Kitap (802 d)* , s. 266.

⁽¹⁰⁰⁾ Platon; *Devlet III. s. 46 (404 a)*

zen ve ölçölüğü vurgulayan müzik türünün de kadınlara daha uygun olduğunu belirtir.

3.2.5. Beden Eğitimi

Platona göre, mükemmel uygulanan, beden eğitimi müzik eğitimi ile adeta bir kardeş gibi yakınlık içindedir.

Beden terbiyesinde öncelikle alınan gıdalara dikkat etmek gerekir. Atletler bedenlerinin iyi durumda olması için yiyeceklerle çeşni verecek hiçbir baharatı kullanmamalıdır. Yaşayış biçimlerine kolaylık sağlasın ve pratik olsun diye yalnız kızarmış et yemelidirler, çünkü hemen hemen her yerde doğrudan doğruya ateşi kullanmak, beraberinde tencere getirmekten daha kolaydır.

Kamu yaşamı açısından yani devlet yönetiminde çok önemli fonksiyonları bulunan koruyucular (bekçiler) en büyük yarışın atletleri olarak farzedilebilirler. Atletlere iyi düşünülmüş bir eğitim bir yaşayış biçimi lâzımdır. "...onların uyanık köpekler gibi iyi görmeleri ve işitmeleri, seferde sık sık suyu, yemeği değiştirdikleri, bazan güneş çarptığı bazanda kış fırtınalarına tutuldukları halde, sağlıklarının hiç sarsılmaması gerekir"⁽¹⁰¹⁾. Atletler kadınlarla da ilgilenmeyecekler ve tatlı şeyler yemeyeceklerdir. Bu şekilde bir perhizi mevcut bütün makamları, bütün ritimleri içine alan bir havaya bir şarkıya benzetmek mümkündür. "...Çeşitlilik ruhta düzensizlik doğurur, bedende hastalık, halbuki musikde sadelik ruhlara temkin, beden terbiyesinde ise vücutlara sağlık verir..."⁽¹⁰²⁾

Sadece idmanla uğraşanlar fazlasıyla haşın, sadece müzik ile uğraşanlar ise gereğinden fazla yumuşak olurlar. Aslında, haşinlik ruh kuvvetinden gelir, ancak bu ruh kuvveti doğru geliştirildiğinde cesaret doğurur. Bu, tıpkı bir müzik aletinin tellerini lüzumundan fazla ger-

⁽¹⁰¹⁾ Platon; Devlet III. s. 48 (404 e)

⁽¹⁰²⁾ Platon; Devlet III, s. 63 (412 a)

meye veya lüzumundan fazla gevşetmeye benzer. Çok gevşetilmiş tellerden ses; istendiği ölçüde çıkmaz, aksine çok fazla gerilirse bu sefer de tahammül edilmez derecede bir sertlik olacağından rahatsızlık verir. Ömrünü hüzünlü makamları ruhuna akıtarak, şarkı söyleyerek geçiren bir atlet, içinde ruh kuvveti varsa, demirin ateşte yumuşaması gibi yumuşar, işe yaramaz kaba bir şeyken kullanılır bir hale gelir. Ancak, burada da ılımlılığı elden bırakmamak beden eğitimi ile müzik eğitimi bir arada getirerek her ikisini dengede tutmak, birinden birine ağırlık vermemek gerekir. Müzik eğitimi olmadan, müsikeye yabancı kalınarak alınan beden eğitimi insanı gaflet içinde ahenk ve zarafetten mahrum bırakır.

Bütün bunlardan anlaşılacağına göre müzik ile beden terbiyesinin asıl olarak iki hedefi vardır; ruh kuvvetiyle bilim sevgisi. Burada asıl hedef ruh ile vücut (beden) değildir." Müzik ve beden eğitimiyle ruh kuvveti ve bilim sevgisi iki tel gibi gerilip gevşetilerek bir ahenk tesis edecek kadar denkleşirler ⁽¹⁰³⁾

Bedenin hareketi açısından ritimde sesle ilgili ortak bir yan vardır; Bedene özgü olan figür, sese özgü olansa ezgidir. Eğlenen insanların dans ederken yaptıkları hareket bedeni güzelleştirir ve bunu kendisine amaç edinen eğitim ise beden eğitimidir. ⁽¹⁰⁴⁾

Anlaşılacağı üzere, Platon eğitimde insanın doğal gelişme evrelerine ve doğal eğilimlerine göre birbirini izleyen, birbirine bağlı bir sistem öngörüyor. Her canlının doğuştan itibaren doğal hareket etme yeteneğinin ve bu yetenek ve enerjinin en fazla olduğu dönemin çocuklukta başladığı bilinciyle bu yeteneğin en iyi şekilde yönlendirilebilmesi için, önce uygun ritm ile beden harmonik bir şekilde hareket etmeye alıştırılıyor, daha sonra ise beden eğitimi ile vücut saflığı ile güzelliği oluşturulmaya aynı zamanda beden eğitiminin bilim sevgisinin yeşereceğini belirtmesi onun bilim anlayışını doğa örneğine göre

⁽¹⁰³⁾ *Platon Yasalar, II.Kitap (673 a,b) s. 92.*

⁽¹⁰⁴⁾ *Platon, Devlet, v. (s. 155) (466 d)*

algıladığını ve algılanmasını isteyişinin bir görüntüsü sayılabilir. Bunun yanında önemli olan bir husus da kız çocuklarının eğitime ilişkin görüşleridir.

Platon kız çocuklarının da fiziki yapıları elverdiği ölçüde erkekler gibi davranmalarını her şeyi birlikte yapmalarını öngörür. Bu yüzden kız çocuklarının da erkekler gibi beden ve müzik eğitimi almaları gerekir. Eğitimde yöneticilikle ilgili her şeyde kadınlarla erkeklerin ortaklığı gözönüne alınmalıdır. Barışta ve savaşta kadınlar da tıpkı erkekler gibi devleti korumalı, erkekleriyle birlikte avlanmalı ve herşeyi elden geldiği kadar eksiksiz ve artıksız bölüşmelidirler. Bütün bunları yapmak; tabiatın dışı ve erkekler için koyduğu cinsel kanunlara aykırı değildir, tam tersine, kadınla erkek bu surette tabiata uygun bir işbirliği içine girerler.⁽¹⁰⁵⁾

Ancak, burada hem kadınlar hem de erkekler için gözönüne alınması gereken bir kural vardır; o da, insanların yetenekleridir. Yani, kadın ve erkek aslında hangi işe ve sanata yetenekliyse o konuda eğitilmelidir. Bunun için de işe yatkınlığın derecesi araştırılmalıdır. Kadın olsun erkek olsun, insanların bazıları hekimliğe, bazıları müziğe, bazıları devlet yönetimine, savaşa yeteneklidirler. İyi bir eğitim verebilmek için öncelikle kadın ve erkeklerin yetenekleri doğrultusunda hareket edilmelidir.

Eğitimin ilk basamaklarından biri olan beden eğitimin de kadınların erkeklerle beraber, jimnastik yaparken tıpkı onlar gibi çıplıplak soyunmaları gerektiğinden başlangıçta bunun toplum tarafından yadırganacağına fakat daha sonra alışacağını Platon şöyle belirtir. "Yunanlılar az zaman önce birçok yabancılar gibi erkeklerin çıplıplak soyunmalarını gülünç buluyorlardı. Ama bedeni çalıştırırken, ötesini berisini örtmektense çıplak olmanın jimnastiğe daha elverişli olduğu anlaşılınca, akıl eğer basmış, çıplaklık artık gülünç olmaktan çıkmış. Bu da insanlara şunu göstermiş ki, kötülükten başka her şeyi gülünç

⁽¹⁰⁵⁾ Platon, *Devlet*, V, s. 140 (452 d, e)

bulanlar, çılgınca tutkulardan, kötü alışkanlıklardan başka şeyi alaya alanlar, boş insanlardır. Bunların güzel saydıkları da, bizim iyi dediğimiz şey değildir..⁽¹⁰⁶⁾

Platon bu sözleriyle eğitimde herşeyden evvel aklın ve realitenin yolundan gitmeyi, eğitimde sağlanacak olan ortamın ve kuralların amaca en uygun ve kısa sürede ulaştıracak şekilde olması gerektiğini ifade eder. Eğitim aynı zamanda eski ve uygulamaya hizmet etmeyen kuralları geçersiz saymalı ve bu konuda tam manasiyle yenilikçi ve devrimci davranmalıdır. Zaten eğitim; insanları yetiştirerek yönlendirmek olduğuna göre sonuçta eğitilen insanlar eğitimin bütün kurallarına uyacak ve eğitimin doğru gösterdiği yolda ilerleyeceklerdir. Platon'un eğitim anlayışının, aynı zamanda, toplumda yanlış kanıların dikkate alınmaması, eğitim programlarının sadece kendi zorunluluklarını eğitleceklerin kişisel nitelik ve yetenekleri ile toplumsal gelişimin önünün açılması ilkelerini gözetmeye dayalı olduğun söyleyebiliriz. Bu hususlar eğitim amaçlarında daha net görülebilir.

3.2.6 Müzik ve Beden Eğitiminin Amacı

Daha öncede belirttiğimiz üzere, de müzik eğitimi ruha bir ahenk kazandırırken, beden eğitimi vücudu güçlendirip sağlıklı yapar. Ancak; iyi bir eğitim alabilmek için, ne sadece bedene ne de sadece ruha önem vermek gerekir. Zira, sadece ruhunu geliştirerek eğitmek isteyen kişilerde ruh vücuttan daha kuvvetli olarak kendini tamamiyle bazı araştırmalara verir, başkalarına durmadan birşeyler öğretebilmek için uzun tartışmalara girerse bu durumda beden güçten düşer ve hastalığa yakalanır. Aksine olarak, zekası cılız ve küçük bir ruhla birleşen vücutta ise doğal olarak yiyecek içecek gibi maddi şeylere doğru bir yönelme olur.." insanda tabiaten biri yiyeceğe ait olan vücudun ötekisi de bilgelige ait olan içimizdeki en tanrılık kısmının isteği olmak

⁽¹⁰⁶⁾ Platon; *Timaos*, s. 121 122

üzere iki istek bulunulmadığına göre, en kuwetli kısmın hareketleri en zayıf kısmın hareketlerine üstün gelir, kendi tesir alanlarını arttırır, zor öğrenen, kolayca unutuveren ruhu aptallaştırır, böylece onda hastalıkların en ağır olan cahilliğe sebep olur. Bu iki hastalığa karşı yalnız bir ilaç vardır; ne vücudu ruhsuz, ne de ruhu vücutsuz hareket geçirmemek, ta ki birbirine karşı kendilerini koruyarak ikisi de muvazenelerini kursunlar ve sağlıklarını korusunlar⁽¹⁰⁷⁾. Ruhun ve bedeninin birlikte eğitilmeleri için, bedenin sporla geliştirilmesi, yanında ruhun da müzik ve felsefi bilgilerle donatılması gerekir.

Platon' a göre; vücutla ruhun dengeli eğitilmesi aynı ilkelere uyarak, evrenin şeklini taklit ederek, mümkün olur. Vücut içine giren nesnelerle içeriden ısıtılıp soğutulur, dış nesneler de soğutulup, kuru-tulur. Bu durumda sadece istirahat halinde hareketsiz kalan vücut mahvolur. Madem ki evren devamlı hareket halindedir o halde vücut da evreni taklit ederek devamlı hareketli tutmak gerekir. Ancak evrende böyle bir bütünleşebilme yani tabiata uygun hareket edebilme sayesinde bedensel ve ruhsal sağlığımızı koruyabiliriz.⁽¹⁰⁸⁾ Zaten, herhangi bir şeyi dikkatle korumanın bir tek yolu vardır o da onun kendisine özgü gıdalar ve hareketlerle beslemektir. İçimizdeki yüce kısma yakın olan hareketler, evrenin düşünceleriyle onun daire şeklindeki hareketleridir. Kendimizi bunlara göre uydurmalı zihnimizde düzensiz bir şekilde meydana çıkabilecek hareketleri ona göre düzenlemeliyiz. Bunun başarabilmek için evrenin ahenğini, hareketlerini fark etmeyi öğrenmeli, düşünen kısmı düşündüğü şeye ilk özüne uygun bir şekilde benzetmeliyiz. İnsanın olgunlaşması ancak bu sayede gerçekleşebilir.⁽¹⁰⁹⁾ İnsan kendisini tamamiyle tutkularına, isteklerine verip, bütün gücüyle onları doyurmağa uğraşırsa, tutkuları gibi düşünceleri de ölümlü olur. Fakat, insan kendisini sadece bilgi uğruna, gerçek bilgeli-

⁽¹⁰⁷⁾ Platon, *Timaios*, s. 122-123 (B 8 d,e)

⁽¹⁰⁸⁾ Platon, *Timoios*, s. 126 (90 d)

⁽¹⁰⁹⁾ Platon; *Kratylos* (s. 109 (439 b) (terc. Suat Y. Baydur)

ğe verir ve en çok ölümsüz, yüce şeyleri düşünme yeteneğini geliştirir-se, hakikate yaklaştığı ölçüde ölümsüzlüğü de yaklaşıır.

Platon'un eğitim anlayışında önemli bir kademeyi okuma yazma ve hesap öğretimi oluşturur.

3.2.7. Okuma Yazma Hesap Öğretimi

Platona göre, nesneleri adlarıyla öğrenip tanımak, öğrenme işinin ilk basamağıdır. Fakat, tek başına yeterli değildir. Nesnelerin doğrudan doğruya kendileri de tanınmaları gerekir, hattâ nesnelerin doğrudan doğruya esas tutularak araştırılması nesneleri kelimeleri esas tutarak öğrenmekten çok daha isabetlidir⁽¹¹⁰⁾.

Ancak; burada da, ortaya bir sorun çıkıyor. Madem ki, bütün nesneler bir akış halindedir, Harakleitos'un dediğı gibi 'hiçbir zaman aynı halde bulunulmuyorsa' o halde nesneleri tanımak ve anlamak nasıl mümkün olacak? Platon bu zorluğa kolayca çözmüştür, teker teker nesnelerin adları değil. Fakat, onların ortaklaşa özellikler belirtip gösterdikleri kavramları incelemek ve kavram bilgisine ulaşmak, değişmeyen, kalıcı bilgiler verir. Örneğın, müzik bilgisi, müzik aletlerinin, onları tanıdıktan sonra bütün bunların üzerine çıkan onları kuşatan, kavrayıcı bir ad'dır. Yani, müzik olarak artık bir kavramdır. Zira 'müzik' kavramının içinde müzikle ilgili olan her şey hatıra gelir. Bu yüzden "bütün bilgileri adını (kavramını), bilmeden tanımak mümkün değildir"⁽¹¹¹⁾. Bu hususa bir sonraki başlıkta değineceğiz.

Platon çocuklara verilecek edebiyat eğitiminde kendi eserlerinin en iyi birer örnek olduklarını belirtiyor. Eserlerinin şiir biçiminde veya düzyazı ile yazılmış olarak akli başında her gencin öğrenmesi için çok elverişli olduğunu bu yüzden de eğitim görevlilerine kendi eserle-

⁽¹¹⁰⁾ Platon; *Theages*, s. 7 (123, c) (terc. Hamdi Varoğlu)

⁽¹¹¹⁾ Platon; *Yasalar*, VII. Kitap (811 d,e) s. 276

rinden daha iyi bir örnek göstermeyeceğini ilave ediyor⁽¹¹²⁾. Kendi eserlerine bağlı ve onlara benzeyen eserler de çocuklara rahatlıkla tavsiye edebilecek eserler olarak görülüyor.

Okuma yazma öğretiminde Platon Mısırlıların bu konuda çocuklara verdikleri bütün bilgilerin Atina'daki özgür yurttaşlara da aynı şekilde verilmesini ister⁽¹¹³⁾.

Aritmetik dersleri çocuklara verilecek oyuncakları eşit sayıda bölme vb. gibi oyun arasında öğretilmelidir. Aynı şekilde; uzunluk, yüzey ve hacim bilgileri verilir. Sonra bunlar arasındaki ilişkiler anlatılır ve ardından ölçülebilen ve ölçülmeyen şeylerin doğal olarak birbirleriyle ne tür ilişkiler içinde oldukları araştırılır. Ardından yıldızlar anlatılır; ay, güneş ve öteki gezegenlerin, birbirinin aynı yolu izleyerek, birçok değil tek yörünge içinde hareket ettikleri anlatılır. Platonun eğitim düşüncesinde matematik öğretimine kritik bir rol biçilmiştir. Matematikçilik safhası ve çocuklara uygun olan biçimiyle hesap, çocuk eğitimi içinde çok önemlidir. "Aile ve devlet yönetimi ve bütün sanatlarla ilgili olarak çocuk eğitiminde matematik kadar önemli olan tek bir dal yoktur; ama en büyük özelliği, bu tanrısal sanatla yaratılışının tersine onu geliştirerek, çabuk kavrayan belleği güçlü ve kıvrak zekalı yapmasıdır."⁽¹¹⁴⁾ Yönetici sınıf eğitiminde matematik çok defa fonksiyonel ve etkindir.

Platon eğitim sırasında doğal dengeyi koruma hususuna ve dürüstlük ilkelerini sürekli gözetir. Örneğin gıda teminine dayalı balıkçılık, avcılık eğitiminde bu hususlara değinir. Platon gençlerin avcılıkları ile ilgili eğitiminde onların sadece kara hayvanlarını, gündüzleyin, hayvanları uykuda yakalamadan yiğitlik duygusu ile vurarak avlamalarını ister. Balıkçılık yapanların da limanlar, kutsal ırmaklar, bataklık ve göller dışındaki yerlerde, suyu kirleten maddeler kullanmamak koşu-

⁽¹¹²⁾ Platon; *Yasalar*, VII. Kitap (819, b) s. 286

⁽¹¹³⁾ Yunancada 'planetos' (gezinen) anlamındadır.

⁽¹¹⁴⁾ Platon; *Yasalar*, V.Kitap (747 b) s. 214

luyla avlanmaları gerektiğini söylemekle tabiata ve çevre korumaya ne kadar önem verdiğini gösterir⁽¹¹⁵⁾.

3.2.8. Adlar ve Kavramların Öğretilmesi

Herhangi bir konuda eğitime başlandığında öncelikle o konunun terminolojisinin öğretilmesi gerekir. Terminoloji kullandığımız adlandırmalar, isimler ve sözlerdir. 'Söz' ise bir nevi alettir⁽¹¹⁶⁾. Söz öğretmeye ve bir şeyin asıl oluşunu ayırtmaya yarayan bir alettir. İyi bir öğretici sözü doğru; yani, öğrenme sanatının kurallarına uygun bir şekilde kullanır. Bu durumda şeylere kendilerine tekabül eden sözler, yani, adlar vermek herkesin işi değil; sadece ad koyucunun ve o şeyleri kanunları ile bilen kişinin işidir. Şeyleri kanunları ile bilen kişi; her şey için yaradılıştan uygun olan adı seslere ve hecelere yerleştirmesini bilmeli ve bu adları koyarken özde ad olan şeyi göz önünde tutmalıdır. Ancak, burada her zaman aynı hecelerin işlenmemesi tıpkı bir demirci ustasının aynı maksat için ve aynı aleti yaparken her zaman aynı demiri işlememesine benzer. Başka demiri kullansa bile aynı şekli verdikçe, yazılan alet her yerde doğru bir alet aynı şeyin şu veya bu hecelerle anlatılmasının önemi yoktur. Nesnenin adda açığa çıkan asıl oluşu hakim kaldıkça bir harfin eklenmesi veya çıkarılması birşey değiştirmez. Bunun gibi ad ve isim koymağa yetkili kişi hangi dili konuşursa konuşsun her bir nesneye uygun olan adın şeklini ne cins heceler üzerine vurgularsa vurgulasın. Doğru kullanmış olacaktır. Bu yüzden her şeyden önce kullanılan adın doğruluğundan emin olmak için bu işten anlayan bilginlerin gözetimi altında bir eğitim görmek gerekir. Zira, bu işten anlayan bilginler"... nesnelerin adlarına onların hareket halinde olduklarını, bir akış ve oluş içinde bulunduklarını düşünerek"⁽¹¹⁷⁾ yani inceleyerek vermişlerdir, ve öğretmek amacıyla konulmuş bu adların

⁽¹¹⁵⁾ Platon; *Yasalar*; VII. Kitap (824 a) s. 293

⁽¹¹⁶⁾ Platon; *Kratylos*; s. 12 (388 c) (terc. Suad Y. Baydur)

⁽¹¹⁷⁾ Platon; a.g.e., s. 57 (411 e)

nesnelerin tabiatını tam olarak anlatılması gerektiğini en iyi bu bilgiler bilirler. Ad'ları koyan bilgelerin hakikati gördüğünün en büyük delili koydukları adlar arasında bir ahenk bulmamıştır.

3.2.9. Esnaf ve Köylüler Sınıflarının Eğitimi

Bu sınıfı teşkil eden halk kitlesinin, yöneticiler ve askerler gibi üst aşamada eğitim almaları gerekmez. Böyle bir eğitime tabi tutulmadıkları için de zaten askeri ve sayesi hakları yoktur. İyi ahlâklı olmaları gerektiğinden bu konuda eğitim almaları gerekir. Ancak, bu eğitim üst sınıfların eğitiminde olduğu gibi çok yüksek seviyede değildir.

3.2.10. Askerler Sınıfının Eğitimi

Devleti koruyacak olan askerler sınıfına gerektiği zaman dostlarına yumuşak, düşmanlarına karşı da sert olabilmek için, ruhlarının hem çok ateşli hem de bilgiye susamış olmaları gerekir. Bu yüzden, onların eğitiminde beden terbiyesini, müziğe ve görevlerine yakışacak diğer bütün bilgilere yer verilmesi gerekir. Bu sınıfta eğitilecek olanlar, altın, gümüş ve benzeri herhangi bir zenginliği kendi öz malları saymayacak şekilde yetiştirilmelidirler. Yani, kanaatkâr ve hizmet aşkını ön planda tutmaları istenir. Ancak, yaptıkları hizmet karşılığı, temel gereksinimlerine tatmin edecek ücretle yetinmeyi öğrenmelidirler. Elleri geçen bu ücreti ise hep birlikte harcayarak birlikte, yaşamalıdır. lar ve hayatlarının biricik kaygısı 'erdem' sahibi olarak diğer bütün düşünceleri bir tarafa bırakmak olmalıdır. Bu sınıfa girecek olan kadınların eğitimine gelince, onların tabiatlarını da erkeklerinkine benzer bir hale getirmek ve erkeklerinkiyle ahenkli kalmak için hepsine gerek savaş zamanında gerekse barış ve zamanında erkeklere yaptırılan işlerden verilmesi gerekmektedir.⁽¹¹⁸⁾

⁽¹¹⁸⁾ Platon; *Timaios*, s. 5 (18 ab) (terc. E. Günay, L. Ay).

Platon özellikle beden terbiyesi ile yetiştirmek istediği askerler sınıfının adeta ısparta eğitim sistemindeki gibi katı kurallara uymasını ister.

Bu yüzden devletin koruyucuları olarak yetiştirilecek askerlerin beden terbiyesine olduğu kadar ruh terbiyelerine de önem vermeleri gerekir.

Homeros iyi bir ordu komutanına "Budun Çobanı" der. Platon askerlikte eğitilmiş kişiye 'bekçi' demekle tıpkı çobanlar gibi insanları bekleyenlere aynı mânada olmak üzere 'bekçi' ismini verir.⁽¹¹⁹⁾ İyi bir kanun yapıcısı gibi iyi bir çoban da sağlığı sağlamlaştırmak için bedene gıda ve beden terbiyesi vermelidir; Zira bunlardan biri beden gelişmesine, diğeri de sağlamlaşmasına yarar. İyi bir ruh ise gelişmiş ve sağlıklı bir bedende bulunabilir. Aslında beden ve ruh sağlığı birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Nitekim Platon Kharmides adlı dialogunda "....başın ve beden sağlığı isteniyorsa herşeyden önce fenalığın kaynağı olan ruhu tedavi etmek lazımdır. Ruh bir kerede de bilgeliğe erişimi artık başın olsun, beden olsun, sağlığı kolaylaştırır"⁽¹²⁰⁾ der. İnsan sağlığıyla uğraşan hekimlerin başarısızlığını ise insan beden ve ruh olarak bir bütün halinde ele almamalarında budur.

Günümüzde de psikolojik ve fizyolojik rahatsızlıkların birbirine bağlı olduğu, gerçek ve tam bir tedavinin hastanın fizik ve psikik durumları gözönünde alınarak yapılması gerektiği kabul edilmektedir. Nitekim, bir dizi fiziksel rahatsızlığın psikomatik kategorisine sokulması da bu nedenledir.

⁽¹¹⁹⁾ Platon, *Minos*, s. 25 (321 d) (terc. H. Varoğlu)

⁽¹²⁰⁾ Platon, *Kharmides*, s. 10 (157a) (terc. N. Şazi Kösemihal)

3.2.11. Yönetici (Filozof) Sınıfının Eğilimi

Devleti en iyi şekilde yönetmekle yükümlü olan bu sınıf bilge ve erdemli insanlardaki oluşturulur.

Filozof varlıkları teklifleri ve bütünlükleri içinde incelerken ister istemez matematiğe başvurmak zorunda kalacaktır. Bu türeyip çoğalmalar dünyasından ayrılıp varlığın özüne ulaşabilmek için matematik bilimlere müracaat edecektir⁽¹²¹⁾. Düşüncelerine bir düzen vermek için buna zorunludur. Matematik bilimler teorik bilimler sınıfına girer ve aritmetik, geometri, astronomi ve müzik olmak üzere dört kısma ayrılır. Aritmetik bunlar içerisinde en kolay olanıdır ve herşeyle en çok o bağlantı kurar. Aritmetiği daha sonra geometri, astronomi ve müzik takip eder⁽¹²²⁾. Aritmetik insanı varlığın özüne erdirmek için salt kavramları kullanmaya zorlar. Aritmetikten sonra geometri eğitimi gerekmektedir. Zira geometri de değişmeyenin bilgisidir. "...o da ruhumuzu öz gerçeğe yükseltmeye, bizde biçim sevgisini doğurmaya yarar. Gözlerimizi aşağılara değil yukarılara çevirir"⁽¹²³⁾.

Geometri aynı zamanda diğer bilimlerin de daha iyi anlaşılmasına yarar bu yüzden geometri bilenlerle bilmeyenler arasında uçurumlar vardır. Geometrinin düzeyleri ve derinlik ile boyutlarını inceleyen bölümden sonra astronomi gelir.

Gök cisimlerinin incelenmesi işiyle "uğraşan astronomi de insanın bakışlarını yukarıya çevirirken aynı zamanda ruhumuzun kavrayan yönünü geliştirir Astronomiden sonra müzik eğitiminde ise; nasıl astronomi ile gözler göklerdeki hareketi algılayabiliyorsa, kulakların duyduğu bir hareket olan armoni algılanır.

⁽¹²¹⁾ *Platon, Devlet, s. 210 (525 b)*

⁽¹²²⁾ *Rosenthal, Avernes, Lommentary On Platos Republic s. 198*

⁽¹²³⁾ *Platon, Devlet, s. 42, 198 (527c) (terc. S. Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz)*

Platon'un söylediği üzere matematik bilimlerin öğretilmesinin önemi insanların zorunlu olarak takip etmek gerektiğini duydukları pratik bilimlerle bir bütünlük sağlamalarıdır⁽¹²⁴⁾.

Aklın, salt kendi alanı içinde kalarak kendi olanakları ile gerçeği kurmasının en iyi örneği matematik ve daha ziyade geometridir. Platon, geometriye verdiği önemi belirtmek üzere Akademia'nın kapısına «geometri bilmeyen buraya giremez» yazdırır.

Filozof devlet adamının öğrenmesi gereken aritmetik, geometri, astronomi ve müzik alanlarında her türlü somut, pratik uygulama alanları dışarda bırakılmalıdır. Platon bu apriorici bilim anlayışını çok derinlere götürmek ister ve mesela astromoninin şöyle de alınmasını öngörür; Ona göre gerçek astronomi, yıldızların nasıl oldukları, nasıl hareket ettikleri, nasıl döndükleri değil, nasıl olmaları, nasıl hareket etmeleri, nasıl dönmeleri gerektiğini ele alacaktır. Bu suretle astronomi sadece matematikten yararlanan bir doğa bilimi, olmayacak, bizzat matematiğin daha doğrusu geometrinin bir kolu olacaktır⁽¹²⁵⁾. Anlaşıldığı üzere; Platon da deney öncesi - deney sonrası bilim bir yana, somut nesnelerin ulaşılamalarının örneğin astronominin konusunu oluşturan gök cisimlerinin ne olduklarına değil, ne olmaları gerektiğine değer vererek; adeta idealara uygun soyut bir anlayışa zemin hazırlanmaktadır; böylece idealara uygun bir eğitime geçişin alt yapısını oluşturmaktadır.

Platon'un asıl isteği geometride olduğu gibi astronomide de kendi koyacağı problemlerle çalışılmasıdır. Gökte olup bitenlerle değil, bu çalışmalarla ruhun kavrayan yönünü geliştirmek, onun yararsızken yararlı hale getirmektir. "...Gerçek kanun koyucular, öteki bilimlerde de aynı yollardan gitmelidirler."⁽¹²⁶⁾

⁽¹²⁴⁾ Rossentahl a.g.e., s. 201.

⁽¹²⁵⁾ Platon, Devlet, s. 213- 214 (529 a) ayr. A. Arslan; İyanya Fizyologları nu, Atian Filozofları mı? (Felsefe Yazıları, 6. Kitap, Yazko, ist. 1983) s. 30

⁽¹²⁶⁾ Platon, Devlet, s. 215 (530 c)

Gerçek bir flozof ve eğiticinin nasıl olması gerektiğini Platon, hocası olan Sokrates'in kişiliğinde anlatmaya çalışır.

Sokrates kendisinden bir şey soracağı kişinin karşısında hiçbir şey bilmediğini savunur. Sokrates kendisinde bulunan eşsiz meziyetin öğrenmekten utanmamak, araştırmak ve bu yolda sormak olduğunu söyler. Kendisine birşeyler öğretilene minnet duyduğunu, asla nankör-lük etmeyeceğini ve öğrendiklerini kendisinin bulduğunu hiçbir zaman ileri sürmediğini belirtir. Kendisine ders vereni bir yerde övdüğünü, ondan bilgili bir adam diye bahsettiğini ve öğrendiklerini dört bir tarafta yaydığını söyler⁽¹²⁷⁾.

Ölüm cezasıyla yargılandığı mahkeme önünde bile boyun eğ-meyerek ömrü ve kuvveti olduğu sürece felsefe ile uğraşmaktan, karşı-sına çıkan ve istekli olan herkese felsefe öğretmekten vazgeçmeyece-ğini bildirir. Genç, ihtiyar, yurttaş, yabancı herkese sorular sorarak on-ları erdemli olmaya özendireceğini, zira her türlü iyiliğin erdemden geldiğini belirtir. Kendini bir at sineği'ne benzeterek herkesi her yerde rahatsız edip, peşlerini bırakmadığını onlarda doğruyu, iyiyi ve hakika-tı bulma, arama isteğini uyandırmaya çalıştığını söyler. Bütün bunları yaparken, -bu yol göstermeler ve başkalarını aydınlatmaya çalışırken-kendi özel işlerini saksaklamış ve onlara sabırla bir seyirci kalarak hiç bir zaman kendi menfaatlerini düşünmemiştir⁽¹²⁸⁾. Hakimlerden ve Atı-nalılardan son dilediği de yine kendisine yakışır şekilde kendi evlatları-nın erdem'den daha fazla başka şeylere değer verdiklerini görürlerse kendisi nasıl herkesle uğraşırsa, herkesin de kendi çocuklarıyla aynı şekilde uğraşması ricası olmuştur. Ancak bu şekilde kendisine ve oğul-larına doğruluk edileceğini belirtir ve sözlerini şöyle bitirir; "Artık ayrıl-mak zamanı geldi, yolumuza gidelim: Ben ölmeye, siz yaşamaya Han-gisi daha iyi? Bunu Tanrıdan başka kimse bilmez"⁽¹²⁹⁾.

⁽¹²⁷⁾ Platon, *Küçük Hippias*, s. 23 (372 d) (terc. Pertev Naili Boratav)

⁽¹²⁸⁾ Platon; *Müdafaa*, s. 23-26 (29 d, e, 30 a.b.c. 31,a)

⁽¹²⁹⁾ Platon; a.g.e. s. 46 (41 e) ve *Sokrates'in Savunması* s.54 (42 d) (terc. Te-oman Aktar)

Her eğitici kendi alanında uzman bir kişi olduğuna göre yaptığı işte başkalarının tesir altında kalmadan en doğru bildiği şekilde hareket eder. Zira; en akıllı işlerini bilen insanlar "...Çokluğun diyeceğinden bize ne" ⁽¹³⁰⁾ diyebilen insanlardır ve asıl dikkate alınması gereken de bu insanların sözleridir. Sokrates Kriton dialoğunda "...çokluğun işinin hep rastgele.." olduğunu ⁽¹³¹⁾ bu yüzden de insanların her dediklerinin değil, ancak, bir kısmının ve her insanın değil ancak bazı insanların dediklerinin bir değerinin bulunduğunu belirtir. İşte bu yüzde bir eğitim dalında görev alacak kişi, herhangi bir kimsenin övmesine, kötülmesine aldırmandan doğru bildiği şekilde davranır, Mesela beden terbiyesiyle uğraşan bir kimse başkalarının ne dediğine değil, beden terbiyesi öğretmenin dediklerine önem verir.

"Öyle ise beden terbiyesinde, yemesinde, içmesinde bütün insanların dediğine bakmayacak, kendisine yol gösterecek diye seçtiği bu işlerden anlayan kimsenin sözlerini dinleyecek" ⁽¹³²⁾. Aksi takdirde, bu tek adamın yani bilen eğiten kişinin sözünden çıkar, onun dediğine, övmelerine bakmaz da bu işten anlamayan kalabalığın dediklerine, uyarsa, eğitimin gerçekleştirmeyeceği gibi bundan zarar gören de sadece kendisi olur.

Platon'un 'bekçiler' adını verdiği yönetici sınıfta, hem kuramsal olarak hem de uygulamada erdem bakımından bütün toplumdan daha iyi olacak şekilde yetiştirilmelidir. Ancak, böyle bir devlet yöneticisi ile ideal devlet te bilgelerin kafasına ve duygularına sahip olabilir. Devleti bir gövdeye benzeten Platon; üstün doğal yetenekleri ve algılama gücüne sahip seçilmiş bekçileri de devletin en tepesine koymakla onları 'akla' benzetir.

Esasen Platon düşüncesinde aklın yeri daha doğru bir ifade ile aklın tek yol gösterici oluşu değişmez bir ilke değildir. Kişileri aklın yö-

⁽¹³⁰⁾ *Platon; Kriton, s. 6 (44 d) (terc. Zafer Taşlıkılıçlı)*

⁽¹³¹⁾ *Platon; a.g.e., s.6 (44 d)*

⁽¹³²⁾ *Platon; a.g.e., s. 11 (47 b)*

netmesini aktif akla karşın, istek ve eğilimlerin pasif bir konumda kalmasını öneren, bireylerden oluşan ideal toplumun da akıl kılavuzluğunda bir devlet olarak takdim eden, Platon iyi bir yöneticinin işinin, sadece iyi (ideal) toplumu oluşturmakla bitmediğini, ideal toplumun kurulması kadar sürdürülmesinin de önemli olduğunu bilincinde tutar. Buna, doğal olarak çok önem verir. Toplumsal dirlik ve düzenliğin toplum bilimsel anlamda sosyal entegrasyonun sağlanması için irrasyonel öğelere de dayanabileceğini, efsane ve yalanların zorunlu araçlar olduğunu ifade eder. Böylesi bir tavır alış ister istemez felsefe tarihinin bu dev simasında bir tür makyavelizm olduğunu gösterir⁽¹³³⁾.

En tepedeki bu yönetici sadece toplum olarak çokluğu görmekle kalmayıp aynı zamanda tek olan bireyi de anlayacak ve anladıktan sonra da hepsi birarada kavrayıp düzenleyecektir. Bu yönetici yani Platon'un tanrısal devlet düzeninin bekçisi, yiğitlik, ölçülük, adalet ve akli başındalıkla tek olarak bulunmakla haklı olarak tek adla "erdem" diye adlandırılacaktır⁽¹³⁴⁾. Gerçek bekçi olacaklar; gerçek yasalardaki hakikati bilmeli, konuşmalarında bunu açıklayabilmeli ve yapısı gereği güzel olanı çirkinden ayırarak uygulamada buna bağlı kalmalıdır.

Felsefe yapmak isteyen kişinin karakterinde bilgeliği sevme tutkusunu olmaktadır" Metin'lik, sadıklık, açık yüreklilik, işte bence gerçek felsefe budur⁽¹³⁵⁾" der Platon, Felsefe öğrenmek, felsefenin eğitimini almak isteyen kişi kendisini çok büyük güçlüklerin beklediğini, bu yolda çok uzun bir çaba göstermesi gerektiğini bilmelidir; çünkü felsefe engin bir ilimdir. Felsefeye yakınlık duyan ve liyakatı ve ona yeteneği olan kimse bu uzun ve fedakarca sabır isteyen yolda sıkılmadan sevgiyle ilerlemelidir. Bu yola atılan kendisiyle birlikte eğitimcisi de sürükler ve

⁽¹³³⁾ Bezel, a.g.e., s. 18

⁽¹³⁴⁾ Platon *yetkin bir üst sınıf eğitiminin otuz beş yaşına kadar süreceğini belirtir. Bu işbaşı eğitimi niteliğinde olan bu safhada onbeş yıl yönetici safhayı görgül işyeri eğitimcileri yardımcılığı yapan bir koruyucu, ancak elli yaşında gerçek yönetici olabilmektedir* (Bezel, s. 17).

⁽¹³⁵⁾ Platon, *Mektuplar*, X, s. 90 (358 a) (terc. İrfan Şahinbaş)

bu yolda öğretmenin yardımına artık ihtiyaç duymayacağı, kendi kendine yürüyecek kadar kuvvet elde edinceye dek durmaz. Böyle bir ruh hali içinde olan adam, gündelik işleriyle her ne kadar meşgul olsa da onun için en önemli olan felsefedir. "Yaptığı her işte felsefeye ve kendine ölçülü davrandığı için, öğrenmek, bellek ve akıl yürütmek (muhakame etmek) yetilerini en iyi bir şekilde sağlayacak olan yaşayışa bağlı kalır. Bunun zıddı olan bir yaşayış, onda tiksintiden başka bir his uyandırmaz"⁽¹³⁶⁾.

Felsefeye yatkınlığı olmayan, yüzeysel bilgilerle yetinmek isteyen kişilerse, uzun ve meşakketli bir eğitim yoluna girmezler. Hatta bazıları, öğrendikleri şeylerin yeterki olduğuna kendilerini inandırır ve yeni zahmetlere katlanmanın gereksiz olduğunu söylerler. Bu kimseler hakikate asla yaklaşamazlar. Hakikate ancak felsefe ile uğraşan kendisine amaç edinen kimse yaklaşabilir. Felsefi problemlerle ısrarlı bir biçimde ilgilenen böylesi bir kişi, meselelerle ancak uzun uzun uğraştıktan ömrünü bunları düşünmekle geçirdikten sonradır ki hakikat, ruhta sıçrayan bir kıvılcım gibi parlar ve sonra kendiliğinden gelişir..⁽¹³⁷⁾.

Platon'a göre, felsefe özün bilgisidir. "Bütün özün aynı zamanda doğru ve yanlış taraflarını öğrenmekten başka çare yoktur; bu da..çok dikkat ve türlü çalışmalar ister. Ancak, adları, tanımlamaları, duyumları, algıları birbiriyle karşılaştırdıktan, ve hırçınlığın soru ve cevaplara tesir etmediği dostça münakaşalarda evirip çevirdikten sonradır ki anlayışın ve aklın ışığı, insanlık kuvvetlerin ancak dayanabileceği bir aydınlıkta parlar..⁽¹³⁸⁾. "...Çünkü felsefe, sanatların en yükseğidir"⁽¹³⁹⁾. Felsefe ile uğraşan insanın eylemleri maddeyle de ve ten'le ilgili değildir, tam tersine mümkün olduğu kadar insanın bedenle alakasını keser, ondan ayırır ve ruha doğru döndürür. Filozof nıaddi şeyler

⁽¹³⁶⁾ Platon, a.g.e., s. 59 (340 d)

⁽¹³⁷⁾ Platon, a.g.e., s. 61 (341 a)

⁽¹³⁸⁾ Platon, a.g.e., s. 65 (344 b)

⁽¹³⁹⁾ Platon, Phaidon, s. 9 (61 a)

olan zenginlik, ss v.b. bedene zıt bütün hazlardan uzaklaşır ve "...gerçekten filozof ise (htta) onları hor görür"⁽¹⁴⁰⁾.

Filozof; ruhunda duyularından gelen acı haz gibi hiç bir duyumu hissetmeyecek kadar teni uzaklaştırır ve onunla her türlü ilişkiyi elden geldiği kadar keserse gerçeğe yaklaşması kolaylaşır. Bu yüzden "...birşeyi gerçek olarak bilmek istiyorsak tenden ayrılmamız ve yalnız ruhla nesneleri kendiliklerinde temaşa etmemiz gerekir."⁽¹⁴¹⁾ İşte, ancak o zaman bilgelibe kavuşmamız gerçekteşebilir. Platon'a göre, ruhların, daima ve isteyerek kurtarmaya çalışanlar gerçek filozoflardır.

Hakikatı kolay yoldan öğrenmek isteyen yalnız insanları incelemekle yetinmez, bütün bitkileri, bütün hayvanları kısaca yaşayan her şeyi de inceler. Ancak böyle bir inceleme sonucunda "...Bütün şeylerin aynı şekilde yani kendi karşıtlarından -karşıtları olduğu zaman doğdukları görülür."⁽¹⁴²⁾

Platon bu öğretisiyle yaşayanların aynı zamanda yaşamayanlardan yani ölülerden de doğduklarını apacık göstermek istemektedir. Böyle döngüsel bir oluş anlayışı pythagorasçı ruh gücü anlayışının da etkisiyle ruhların da ölümsüz olduğunu, dünyayı terkedip hades'e (te dünyaya) gitdikten sonra oradan gene dünyaya geldikleri böylece ölümden hayata döndükleri fikrini beraberinde getirmektedir. Bütün karşıtlar birbirini doğuruyorsa hayat ve ölüm de birbirlerinin karşıtı olduklarına göre hayat ile lm birbirlerinden doğuyor demektir. Platon'a göre hayat ve ölümü uyku ile uyanıklık hallerine benzetmemiz de mümkündür. Bu durumda uykudana uyanıklığın, uyanıldıktan da uykunun doğduğu doğuşlardan birinin uyumak, ötekinin uyanmakla sonuna varıldığı ortaya çıkar⁽¹⁴³⁾.

⁽¹⁴⁰⁾ Platon, *Phaidon*, s. 17 (64 e)

⁽¹⁴¹⁾ Platon, *Phaidon*, s. 21 (66 e)

⁽¹⁴²⁾ Platon, *Phaidon*, s. 29 (70 e)

⁽¹⁴³⁾ Platon *Paidon*, s. 31 (71 a)

Platon'un idaller nazariyesindeki öğrenmenin bir anımsamadan başka bir şey olmadığı fikri bu karşıtların birbirini doğuracağı anlayışı ile de tıpa tıp bir uygunluk göstermektedir. Öyle ya, eğer öğrendiklerimiz, daha önce öğrendiklerimizin birer anımsamasıysa, anımsamalar da aslında daha önce öğrendiklerimize bağlıdırlar. İki karşıt olarak anımsayamadığımızı, öğrenemeyiz, öğrenmediğimiz de anımsayamayız.

Bu anlayışta eğitimin ve eğitimcinin rolü ise bize öğrendiğimiz şeyleri doğru hatırlayıp hatırlamadığımızı belirtmek ve doğru hatırlamamız için yol göstermek olacaktır. Fakat; madem ki, biz çok önceden herşeyi biliyorduk ve unutmuş olarak yeniden dünyaya geldik neden zaten kendimizde olan bu bilgileri anımsamak için bir eğitimciye ihtiyaç duyuyoruz Bu sorunun cevabı bilgimizin eski ve gerçek kaynağına ulaşmak için geçireceğimiz kademeli yolculuktan ve bu yolculuğun henüz hangi aşamasında olup olmadığımızın araştırılmasından geçer. Bu süreçte henüz asıl kaynağa yani gerçek bilgiye ulaşmadığımız her hangi bir noktada asıl bilgiye ulaştığımızı sanabilir, doxa (sanı) larla aldanabiliriz, veya öğrenmek, gerçeğe ulaşmak için içimizde hiçbir istek doğmayabilir. İşte eğitimcinin görevi ki eğitimci de eğitilmiş bir insandır, bizde, öğrenmek, asıl bilginin kaynağına ulaşmak isteğini doğurtmak (Sokrates'in yöntemi) , sanılarımızda saplanıp kalmadan bizi kaynağa ulaştırmaya çalışmaktır. Bu yöntem tüm evarın (indüksiyon) ve tümünden gelim (dedüksiyon) yöntemlerinin her ikisinin de kuşatmalıdır.⁽¹⁴⁴⁾

Zira çok önceleri tamamen bildiğimiz her şeyi unutmuş olarak dünyaya geldikten sonra tekrar parçalardan, aşamalardan geçerek, tümele varmaya çalışarak öğrenmek zorunda kalıyoruz. Bu tıpkı yukarıdaki semadaki şeyleri incelemek isteyeninin yukarıya bakması, aşağıdaki

⁽¹⁴⁴⁾ *Bilindiği üzere ünlü alman şairi' ve yazarı Goethe'de tüm erarım ve tüm denğelinin bir elemanın iki yarısı gibi birbirlerini tamamlayıcı yöntemler olduğunu söyler (Göğer, E., Hukuk Başlangıcı Dersleri, C.1, Ankara, 1976, s. 92-93*

şeyleri incelemek ve öğrenmek isteyen de derinlere bakması gibidir⁽¹⁴⁵⁾ ve hem yukarısı hem de aşağısı birbirine bağlıdır, ancak, yukarı varsa aşağıdan, aşağı varsa yukarıdan sözetmek mümkündür; tıpkı bir karşıtın diğer bir karşıtın sebebi olması gibi.

Kendisinin bilgili olduğuna inanan bir insan artık bilgeliğe özenmez ve bilgi ile uğraşmaz; bilgisizler de öyle, bilgi ile uğraşmadıkları gibi, bilge olmağa da özenmezler. Bilgisizliğin kötü olmasının sebebi "... cahil kişinin güzellikten, iyilikten, akıldan yoksunken hepsini kendisinde toplamış sanmasındandır"⁽¹⁴⁶⁾.

Yoksan olduğunu bilmeyen kimse, yoksun olduğu şeyin peşine düşmez. Bilginin peşine düşen öğrenmek isteyen kişiler bu iki kişinin arasında olanlardır. Bilginin peşine bilgiyi seven düşer." Tabii Sevgi de onlar arasındadır. Bilgelik en güzel şeylerden biri, sevgi ve her güzelin sevgisi olduğuna göre, ister istemez bilgelik dostu, filozof oluyor. Filozof olunca da, bilgilerle bilgisizler arasında yer alıyor"⁽¹⁴⁷⁾.

Bildiklerimiz de bir yandan doğar, bir yandan ölür, bildiklerimiz devamlı değişirken bizde bilgi bakımından hep aynı kalmayız. Öğrenmenin oluşu bilginin yitirilmesinden kaynaklanır. Unutma bilginin silinmesidir. Öğrenme, gidenin yerine bir yenisini bekletmekle bilgiyi yaşatır ve böylece bilgi hiç değişmemiş gibi gözükür. İnsanların ölümsüzlüğe kavuşması ancak bilgi sayesinde gerçekleşir. Bu yüzden bütün insanlar çocuklarını eğitmek için büyük bir emek harcarlar. Eğitmek yeniden ve sonsuza kadar can vermek anlamına da gelir. "Solon'u yüceleştiren, yarattığı kanunlardır"⁽¹⁴⁸⁾. Güzel eserler ve değerler yaratan

⁽¹⁴⁵⁾ Niccolo Machiavelli de aynı anlamda olmak üzere şu güzel metaforu kullanılır; *Manzara resmi yapmalar dağların ve yüksek yerlerin özelliğini kavramak için alçak yerlerde , ovada alçak yerlerin kavramak için de dağlar üzerinde, yüksekte dururlar. "* (Hükümdar, s. IV. terc. Y. Adil Egeli)

⁽¹⁴⁶⁾ Platon; Şölen, s. 65 (204 a) (terc. Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu)

⁽¹⁴⁷⁾ Platon; a.g.e., s. 65 (204 b)

⁽¹⁴⁸⁾ Platon; Şölen, s. 74 (210 a)

insanlar ölümsüzleşmişlerdir. Güzel eserler ve değerler yaratmak ise uzun ve güçlüklerle dopdolu bir eğitim öğrenim görmeyi gerektirir.

Gerçek güzellik insanların yaşayış ve davranış biçimlerindeki güzelliştir. Bu güzellikler ise sonradan eğitimde kazanılır. Davranış ve yaşayışında güzel olan insanlar eğitimlerini yarı yolda kesmek istemez bu yolda ilerlemek ilimi ellerine geçirmek arzusu duyarlar. İlimin önlerine serdiği engin güzellik denizi karşısında hayranlık hissedecek ve gittikçe daha fazla öğrenme arzusu duyacaklardır. "Düşüncenin en güzel, en üstün şekli küçük büyük insan topluluklarının düzenini kuran düşüncelerdir; ona da ölçü ve doğruluk denir"⁽¹⁴⁹⁾. İçinde bu değerleri taşıyan insan, gerekli her eğitimi alır. Bu eğitimde ona erdemin, iyi insanın nasıl olacağı anlatılır, ve bu özelliklerin geliştirilmesine çalışılır. Böyle bir eğitimde öğrenenle öğreten ölmez varlıklar ve değerler yaratmak üzere birleşmişlerdir. Aynı zamanda kendi çağlarının iyi birer eğitimcisi olan Homeros ve Hesiodos gibi şairler bıraktıkları 'ölmez çocukları gibi olan eserleriyle' büyük şan ve şöhret kazanmışlardır. «Lykurgos'un⁽¹⁵⁰⁾ Lakedaimon'da bıraktığı çocukları düşün! O çocuklar kurtardı Lakedaimonu ve hattâ bütün Yunanistan"⁽¹⁵¹⁾.

Bütün diğer bilimlerin kendilerine ait belirli konuları vardır "Halbuki bilgeliğin bunlardan büsbütün başkadır. Çünkü hem öbür bilimlerin bilimi hem de kendi kendisinin bilimidir"⁽¹⁵²⁾. Bilge kişi kendinin ne olduğunu, neler bildiğini neleri bilmediğini anlar. Aynı şekilde, bilge başkalarının da neleri bildiklerini veya biliyor sandıklarını anlayan dolayısıyla gerçekten bilenlerle bildiklerini sananları da ayırabilir.

Bilgisizlik ve dolayısıyla eğitimsizlik insanlığın başyara çöken bütün belaların kök tutmasını sağlar. Netice de, kök tutan bu belden tohumlarını vererek toplumun yıkılmasına sebep olur. Zira bilgisizliğin

⁽¹⁴⁹⁾ Platon, a.g.e. s. 73, (209a)

⁽¹⁵⁰⁾ Platon, a.g.e. s. 74 (209 d)

⁽¹⁵¹⁾ Lykurgos, İsparta'ya kendi adıyla anılan ilk kanunların veren kraldır.

⁽¹⁵²⁾ Platon; Kharmides, s. 30 (166 e)

meyvaları çok acıdır⁽¹⁵³⁾. Bilgisizlik toplumsal felaketlerin temeldeki nedenini oluşturur.

Platon felsefesinde en mükemmel eğitimi alanlar filozoflardır. Öyle ki; bunların eğitimi yaklaşık elli yaşına kadar sürmektedir. Filozof toplumu yönlendiren-yöneten erdemli ve olgun insandır. Weischedel'dan yapacağımız alıntı Platon'un filozofunda hangi anlayışın geçerli olduğunu ortaya koyuyor. Devlette belirttiği gibi, filozof için şu nokta geçerlidir. "... Doğası itibarıyla o kalıcı varlığa yönelik çaba harcar, var zannedilen bir çok tek tek şeylerde kalmaz. En doğrusu daha ileriye gider ve cesaretini yitirmez, herşeyin gerçek doğasını kavrayınca kadar Eros'dan vazgeçmez. eğer gerçek varolana bir kere yaklaşmışsa ve onunla birleşmişse ve aklı ve gerçeği doğurmuşsa, bu takdirde bilgiye ulaşmış demektir. Bundan sonra gerçeğe uygun yaşar ve güçlenir ve sancılarında kendini kurtarır." Buna göre sonunda 'platonik aşk' söz konusu olur. O felsefe yapanın tutkusudur ve o olmaksızın ebedi olanı gerçekten arayış diye bir şey mevcut olamaz. Rousseau 'Eflatın'un felsefesi, şıklar için gerçek felsefedir' dediğinde haklıydı, diyebiliriz.⁽¹⁵⁴⁾

Platonun eğitim anlayışında dinin yeri hakkında çok kısa bir değerlendirme yaparak bitireceğiz. Platon ewelce gösterdiğimiz gibi, Homeros destanlarında bulunan olayların çocukların eğitim programlarına aktarılmasını uygun bulmaz. Çünkü; Homeros'daki tanrı anlayışı bir yandan antropomorfiktir, bir yandan da ideal alınabilecek nitelikleri yoktur. Adeta alelade toplumsal ilişkiler yaşayan, yeri gelince aldatan, sahte tavırları bulunan kavgalaşan tanrıların anlatılmasından kaçınmasını doğal ve tutarlı karşılamak gerekir. Ayrıca din kelimesi eski Yunan dilinde "triskeio" kelimesi ile kavramlaştırılmaktadır. Bu kelimenin etimolojisi 'korku ile karışık saygı' anlamına gelmektedir. Pla-

⁽¹⁵³⁾ Platon; *Mektuplar*, s. 51 (336 h)

⁽¹⁵⁴⁾ Weischedel, W., *Felsefenin Arka Merdiveni*, İstanbul, 1993, s. 64

ton'un o dönemdeki toplumsal konumu bu anlamın ardında gizli olmalıdır⁽¹⁵⁵⁾.

Homeros'un tanrılarına dürüst olmadıkları için eğitim sisteminde yer vermeyen, aksi halde çocuklara 'kötü örnekler' göstermiş olacağını kötü örneklerin kötü eğitim getireceğini belirten Platon kendi ideal eğitimi nihai kertede yalan temeline oturtmaktadır.

Platin, yalan söylemenin yönetime ilişkin bir ayrıcalık olduğunu belirtir. kendisinin halkı inandırmaya çalıştığı yalanı ise; Tanrının üç sınıf halk yarattığı dogmasına dayanır. Eksiksiz ve mükemmel kişilerden kurulu birinci sınıf altından daha az eksikli ikinci sınıf gümüşten, sıradan sürüyse demir ve pirinçten yapılmıştır. En iyiler yönetici ve koruyucu olurlar. Diğerleri sırasıyla asker ve el işçisi olabilirler. Çocuklar genellikle anne ve babalarının bulundukları aşamadır. Ancak, yeteneklerinin azlık veya çokluğuna göre daha üst veya daha alt aşamaya alınmalıdır. Platon başlangıçta halkı böylece bir efsaneye inandırmanın güç olduğunu, fakat gelecek kuşakların bu efsaneye durumdan kuşkulandıklarını şekilde eğitilerek inandırılacaklarını belirtir⁽¹⁵⁶⁾.

İlginç bir şekilde, Russel, Platon'u Japonya örneğinin doğruladığını belirtir. Ona göre böylesi efsanevi inançlar iki kuşak boyunca surdürülecek çabalara topluma kabul ettirilebilir: B. Russel, Platon'un bu efsaneye olan inancın iki kuşakta yerleşeceğine inanmakta haklı olduğunu belirterek Japonya örneğini verir: "Japonlara 1868'den beri Mikado'nun güneş tanrıçasından geldiği ve dünyanın öbür bölümlerinden önce Japonya'nın yaratıldığı öğretilmişti. Herhangi bir üniversite profesörü, bilimsel bir yapıyla bile olsa, bu dogmalara kuşku katacak olsa, Japonluk dışı çalışmalara girdi diye üniversiteden kovulur. Platon böyle efsaneleri zorunlukla kabul etmenin felsefeye yaraşmayacağını ve zekâyı körleştireceğini anlamış gözüküyor."⁽¹⁵⁷⁾

⁽¹⁵⁵⁾ Adivar, A., *A., Bilim ve Din (İlim ve Din) s.*, 13

⁽¹⁵⁶⁾ Platon; Devlet, s. 105 (415 a, b, c, d) (terc. S. Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz)

⁽¹⁵⁷⁾ B. Russel; Batı Felsefesi Tarihi, c. 1, s. 224 (terc. Muammer Sencer)

Belirtmek gerekir ki, bu alıntıda Russel son eleştirisini temelde o'nun pozitivizmin bir versiyonu olarak fealist Platonun ise idealist felsefeye mensup olmalarından kaynaklanmaktadır.

BÖLÜM IV.

JEAN JACQUES ROUSSEAU FELSEFESİNDE EĞİTİM

4.1 Yeniçağ Öncesi/Ortaçağ Avrupasında Eğitim

Batı eğitim tarihinden üç farklı düşünür ve dönemi ele aldığımız bu çalışmada Batı gelişim çizgisindeki sürekliliği gözden kaçırmamız gerektiği kanısındayız. Bu nedenle bu bahiste öncelikle bir ara dönem olarak çok sınırlı bir çerçevede ortaçağ Avrupası eğitiminden söz etmek istiyoruz.

Ortaçağ Avrupasında eğitim Hristiyanlık etkisi altında kalarak Antik Kültür eğitimine karşı bir tavır almıştır. Antik kültürde insan, bir toplumun üyesi olacak şekilde iyi ve güzelin harmonik birliği (Kalakagathos), erdem (Arete) ideallerine göre eğitiyordu. Ortaçağ Avrupasındaki eğitim ise teolojik bir eğitim idi ve insan Tanrı ile ilişkisi açısından ele alınıyordu. Tanrı'nın yarattığı en yetkin varlık olan insan, Tanrı'ya yaklaştığı ölçüde değer kazanıyordu. Böylece, dindarlık erdemin teşkil etmek olarak anlaşılmıyordu. Bu eğitim, artık hûmanist değil, bir teosantrik eğitim niteleşmiştir.

Hristiyanlık insanı Tanrı önünde eşit hissettiğinden eğitim Antik çağdaki gibi hür vatandaşların tekelinde olmamalıydı. Bununla birlikte insan 'ilk günah' kavramı ile günahkâr bir varlık olarak kabul ediliyor, ve din kurumları yoluyla geri plana itilerek bu dünyadaki hayatı öbür dünya için bir hazırlık devresi olacak şekilde sıkı bir baskı altında tutuluyordu.

Antik Yunan kültürü uzun bir süreç içerisinde Hristiyanlığın esaslarına göre yorumlanmaya başlamıştır. "Mesela, İskenderiye'li Klemons (ö. 215) Antik ve Hristiyan kültür unsurlarının sentez edildiği büyük bir sistem kurdu. Bu sisteme Antik çağın 'yedi serbest sanatı' temel alınmış ve bunun üzerine felsefe ve onun üzerine'de hristiyanlık

teorisi oturtulmuştu. Böylece, Antik çağ kültürü, Hristiyanlığın bir nev'i öncüsü gibi tanıtılmaya başlandı."⁽¹⁾

' Yedi serbest san'at'; Trivium (Dilbilgisi, güzel konuşma ve tartışma) ile Quadrivium (Aritmetik, Geometri, astronomi , müzik) den meydana geliyordu, "Bütün dönemlerde olduğu gibi, Ortaçağın başlangıçlarında filozofla eğitici kimlikleriyle ortaya çıkarlar"⁽²⁾.

Antik Kültür ve Hristiyanlık arasındaki en önemli köprüleri Plotinus (m. 206- 270), Augustinus (m. 354-430) kurmuşlardır.

Plotinus Enneades diye bilinen eserinde Platon'dan esinlenerek şudur (emanation) teorisini ortaya koymuştur. Ona göre herşey BİR olan Tanrı'dan sudür etmektedir. Güneşin ışıklardan sadır olması yani yayılması gibi Bir olan Tanrı'dan bir alem öylece çıkmıştır. Bu yayılma da nasıl güneşte bir şey eksilmezse Tanrı'dan da birşey eksilmez

Augustinus'da Hristiyanlığın içine felsefi fikirleri doldurarak, dini felsefe ile açıklamaya çalışmıştır. Tanrı yaratıcı olarak evren'in sebebi- dir ve mantık bakımından önce sebep olmalıdır.

Ortaçağ eğitiminde Antik kültürün Hristiyanlık ile açıklanması ile 15. yüzyıl Rönesansına kadar sürecek bir teolojik süre devam etmiştir. Orta çağ Batı felsefesi genel olarak Skolastik felsefe adı altında toplanır. Bu skolastik felsefeye Müslüman medeniyetinin etki etmesiyle Avrupa Rönesansı başlamış ve bilimlerin dinin etkisinden kurtulması sağlanmıştır.

313 lerden itibaren Klise Babalarının eserleri doğrultusunda verilen eğitime ilaveten, Antik çağdan kalma Gramer Okulları ve Retorik Okulları vardı.

⁽¹⁾ Aytaç, a.g.e., s. 80

⁽²⁾ Çotuksöken, B.- Babür, S. Ortaçağda Felsefe, s. 19

Hristiyanlığa ait öğretimde bulunan ve "..dini dersler veren "Ka-teşet okulları"⁽³⁾ Hristiyanlığı yaymak amacıyla misyoner yetiştirmek için m.s. 2. yüzyılın sonlarında kurulmuştur".

Kurulan Manastır Okullarında tarikat ülkelerine göre eğitim ve-riliyordu"... Bu okullara yeni başlayanlar, önce okuma yazma ve hesap gibi temel bilgileri kazanırlardı. Bunun yanında da Latince dualar, me-tinler, inanç ilkeleri (doğmalar) ve dini ilahiler öğretirlerdi"⁽⁴⁾.

Ortaçağda manastırlar "...bilgilerin öğretiltiği, saklandığı değil aktarıldığı, insanların birbirlerini tuzağa düşürdükleri suçladıkları tar-tıştıkları yoğun yaşama ortamlarıdır"⁽⁵⁾.

Umberto Eco'nun 1980'de yayınlanan 'Gülün Adı' adlı roma-nında Batı Ortaçağı, felsefe din anlayışı manastır hayatı bütün çıplaklı-ğıyla yansıtılmaktadır, özellikle islam eserlerini saklayıp imha edilmesi dikkat edicidir.

"..Bu romandaki, günü yakalamak (carpe-diem) teması genel olarak ortaçağı zihniyeti de yansıtmaktadır. Bu anlayış aynı zamanda tam ortada olmaktadır. ve "Tam ortamın adı yeterlidir. Erdem bolluğu burada yatar"⁽⁶⁾.

Manastırlara ilaveten özel bir kesime özgü şövalyelik eğitimi ile elsanatçısı yetiştiren meslek korporasyonları vardı. Her iki eğitim de de öğrenmek ve hizmet etmek birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak gö-rülüyordu. 12. ve 13. üncü yüzyıllarda şehir okulları ardından ilk üni-versiteler kurulmaya başladı Üniversitelerin çoğu "..eski Kilise okulla-rında teşekkül etmiştir. Mesela, Paris Üniversitesi'nin çekirdeğini Notre

⁽³⁾ Aytaç, K., a.g.e. s. 81

⁽⁴⁾ Aytaç, a.g.e., s. 86

⁽⁵⁾ Çotuk söken, b. *Gülün Adı' ve Ortaçağ Felsefesi, Felsefe Dergisi* 86/3., sayı 17, s. 18.

⁽⁶⁾ Golf. Le. *Ortaçağda Entellektüeller* s. 138 (terc. M. A. Kılıçbay)

Dame piskoposluk okulu teşkil ediyordu"⁽⁷⁾.

15. yüzyıl Avrupasında Rönesans eğitimi skolastik düşünceden sıyrılarak tekrar gerçek kimliği ile Antik Çağ eğitimin kendisine örnek aldı. Bunda kuşkusuz İstanbulun Bizansın elinden çıkmasının rolü oldu. Böylece yıkılan doğu Roma'dan batı Roma'ya göç eden bilginler orada doğala ve antikiteye dönüş çağını başlatıyorlardı. Bu süreç ile sanat, edebiyat ve politika alanlarında özgür fikirli insan yetiştirilmeye başlandı. Hümanizm yeniden canlandı. Hümanizmin en şiddetli savunucularından biri olan Erasmus (1465- 1536). Ortaçağ tarzı eğitim anlayışına karşı çıkarak kilise kurumlarını, doğmaları ve gelenekleri eleştirir. Hattâ bu eleştirilerini çok alaycı bir şekilde dile getirmekten çekinmez. Din adamları ile filozofların 'doğmatik' dediği öğretilerine saldırır. O filozof teologları şöyle tanımlar. "... Filozoflar yeryüzünde yeğane bilge olmakla övünen, başka insanlara, dünya üzerinde kımıldayan boş hayal gözüyle bakan kimseler (dir)... anlaşılma- z olayların nedenlerini, sanki doğa, acunı düzenlerken özel yazmanlar imişler, yahut tanrıların meclisinden henüz geliyorlarmış gibi açıklamak, bunlar için ne zevktir, .. Fakat bu filozofların küçücük düşüncelerinden son derece daha üstün olan o doğa, onlarla ve tahminleriyle alay eder. Yakın hiçbir bilgileri olmadığının oldukça açık bir kanıtı, savundukları çeşitli görüş açıları üzerinde, aralarında, insanın hiç içinden çıkamadığı kavga- ları olmasıdır... Teologlara gelince, belki onlardan hiç söz etmeseydim, iyi ederdim. Fena kokan bir nesneye dokunmak, onu sallamak, ihtiyatlı bir hareket olmaz. Bunlar olaydan anlamayan, önemsiz bir sorun yüzünden alev olan kimselerdir. Bunlar üzerime dolu gibi kanıtlar yağdırarak beni tövbe etmeye zorlamak isterler, yahut reddedersen, beni herkese bir «sapkın» diye ihbar edebilirler; zira iyilik severlikleriyle onurlandıramadıkları kimselere karşı genellikle kullandıkları korkuluk

⁽⁷⁾ Aytû, K., a.g.e., s. 91 *Halkın kullanılan birtakım insanların dinsel kökenli olması örneğin dekan kelimesinin dinadamı statüsünde anlamda gelmesi bu nedenden olmalıdır sanırım, ilk akademik kurumların ortaçağın son döneminde rastlaması ve manastırların bu konu ile gönülden ilgilenmeleri de ilginçtir*

işte budur..."⁽⁸⁾. Erasmus düşüncelerini bu şekilde özgür ve ifade etmekle aynı zamanda serbest düşüncenin savunuculuğunu da üstleniyordu.

Montaigne (1533- 1592) de aynı Erasmus gibi kalıplaşmış bilgiler ve otoriteye bağlanmaya karşı çıkar. "Perhizle, reçetelerle disiplinle yaşamaktan daha ahmakça daha hem hımbılca bir yaşama yolu olamaz"⁽⁹⁾ diyerek sadece Homeros ve Eflatun'un söyledikleriyle yetinmeyip, gözümüzün önünde olup bitenleri, yarasız eklentilerden çıkartarak düşüncelerimizi onlar üzerine yoğunlaştırmamızı ister⁽¹⁰⁾.

Onun savunduğu eğitim pratik hayata hazırlayıcı, özgürlük ilkesine dayalı yeni bir eğitimidir. İnsanın ruh ve bedeniyle tam bir şahsiyet olarak yetiştirilmesini öngörür. Çocuk tabiat, çevre ve insanlar hakkındaki bilgilerini gerçek hayat içerisinden çıkarmalıdır. Çocuğun yol göstericisi konumundaki önümüzdeki eğitmen sadece bilgi aktaran değil, öğrencisiyle kişisel ilişki kurabilen, onun en yakın yönetici durumunda olmalıdır.

Montaigne öğreticisinde bir sistem kurmuş düşünür değildir ancak S. Eyüboğlu'nun çok yerinde ifade ettiği gibi gerçek filozof sayılmalıdır". Filozofu sadece sistem kuran değil bize düşünmesini öğreten adam olarak görenler içinse asıl filozof Montaigne, diğerleri sistemciler, daha çok ilim adamlarıdır. Gerçekten de Denemelerde asıl gördüğü iş, bize tek tek insanı bir düşüncüyü bir bilgi yolunu tanıtmaktan ziyade, hepimizin günlük hayatına kadar inerek, bizi yaşarken düşünmeye, düşünürken yaşamaya, kendi kendimizin düşüncesini aşmaya sürmesidir."⁽¹¹⁾

Montaigne'den çok etkilenmiş bir düşünür olan J.J. Rousseau içinde aynı sözleri söylememiz mümkündür.

⁽⁸⁾ Erasmus; *Deliliğe Övgü* (terc. Nusret Hızır) s. 82-83-84, 4. Baskı.

⁽⁹⁾ Montaigne; *Denemeler*, (Kitap, III. Bölüm XIII,) (terc. S. Eyüboğlu) s. 122.

⁽¹⁰⁾ Montaigne; a.g.e., (Kitap, III. Bölüm XIII) s. 126

⁽¹¹⁾ Montaigne; a.g.e., *Önsöz*, VIII - IX

4.2 Jean Jacques Rousseau (1712- 1778) 'nın Eğitim Anlayışının Genel Çerçevesi

Çağımızın ünlü eğitim bilimcilerinden Dewey'in yeni eğitim peygamberi olarak nitelediği ve görüşleri doğrudan felsefî içerik, amaç ve iddiasına sahip olmasa da Kant gibi bir filozofun "Hiç olmazsa senede bir kez eğitime ilişkin ana eseri Emile'i okuduğunu, Yarının Mek-tepleri adlı eserinde belirttiği⁽¹²⁾ Rousseau 1712'de Cenevre'de bir sa-atçi ustasının oğlu olarak dünyaya geldi. Düzenli bir eğitim görmedi ancak kendisini felsefe, matematik, latince, tarih, coğrafya, astrono-mi, botanik, fizyoloji konularında yetiştirdi. Müzik öğretmenliği ve gravürcülük yaptı, resim çalışmaları ile ilgilendi. 1741'de Ansiklopedi-ciler çevresine girerek Ansiklopedi için bazı yazılar yazdı ve daha sonra bu çevreden ayrıldı.

Dijon Akademisi'nin "İlimler ve San'atların gelişmesi ahlâkı yük-seltmeye katkı'da bulunmamış mıdır, sorusu altında açtığı yarışmada "İlimler ve San'atlar Üzerine Konuşma" adlı eseri ile Rousseau' 1750'de Dijon Akademi ödülünü kazandı"⁽¹³⁾. Bu eseri ile kendi zamanının kül-türünü ağır bir şekilde eleştirir.

1754' te "İnsanlar Arasındaki Eşitsizliği Kaynağı'nda medeniye-tin gelişmesini insanlar arasındaki eşitsizliğe bağlar. 1761'de duygusal bir aşk romanı olan "Yeni Heloise'de, insanın doğal yapısına uygun sağlıklı bir gelişme sorununu işler. 1762'de yayınladığı 15 ciltlik eğitim hakkında ana pedagojik eseri olan Emil'de tabiata dönük, kişiliği bo-zulmamış bir insanın nasıl yetiştirilmesi gerektiğini anlatır. Bu eğitim-de natüralist bir ahlâk ve inanç sistemini savunarak kilisenin dinini gö-zardı ettiği için, Paris parlamentosu tarafından kendisi için tutuklama kararı çıkarılır ve Emil adlı eseri yasaklanır. Rousseau bu karardan son-

⁽¹²⁾ Bal, H., J. Dewey'in Eğitim Felsefesi, s. 22

⁽¹³⁾ Kurt, Weigand, K., J.J. Rousseau, Über Kunst und Weissen "schaft, Über den Ursprung der Ungleichheit unter den Menschen, s. XV.

ra bir kaçak hayatı yaşamaya başlar. 1762'de 'Toplum Sözleşmesi' adlı yapıtıyla halk egemenliği teorisini geliştirir. Hayatının son yıllarında kaleme aldığı 'Yalnız Gezerin Hayalleri' ve en ünlü eseri olan "İtiraf" birer otobiyografidir, ve ölümünden sonra yayımlanmıştır. Rousseau çok büyük bir açık yüreklilik ve cesaretle kendi özeleştirisini samimi bir şekilde yapabilen çok ender düşünürlerden biridir.

Bütün eserlerinde yaşadığı devir Fransasında gördüğü kültür bozulmasını ve insanlar arasındaki sosyal açıdan büyük eşitsizliği şiddetle eleştirecek kadar gözüpük davranışı ve bu bozulmayı giderecek çareleri hemen bütün eserlerine temel olarak aldığı yeni eğitim anlayışıyla düzeltmeyi amaçlamıştır. Ona göre birey gerektiği gibi eğitilmezse toplumun düzeninden, mutluluğundan bahsetmek imkânsızdır.

Bireyin gerektiği gibi eğitiminde ise, kendisine örnek aldığı Montaigne gibi tabiata dönük natüralist bir eğitimden bahseder. Nitekim Montaigne de "...Bırakın, çocuklarımız halkın ve tabiatın kanunları içinde büyüsün; aç kalmasını, güçlüğe göğüs germesini öğretilsinler; hayatın çetinliği onlar için gittikçe çoğalsın, azalsın"⁽¹⁴⁾ derken tabiata dönük olmakla bir yandan güçlü insan ve diğer yandan halkın içinde olmakla da halkı tanıyan onların derinlerini ortak olabilecek insan yetiştirilmesini öngörmektedir. Burada bahsedilen halk ise henüz tabiattan kopmamış köylerde yaşayan halktır.

Sanatlar geliştikçe lüks yayılır, gerçek cesaret zayıflar ve askeri erdemler yok olur; bütün bunların sebebi "çalışma hücresinin boşluğu" içerisinde etkisini gösteren ilim ve sanatlardır⁽¹⁵⁾. Romalılar tablo, granür, altın vazo sanatlarına ilgi duyup, güzel sanatlarla uğraşmaya başladıklarından beri, 'askeri hasletin aralarından kaybolduğunu itiraz etmişlerdir.

Hedefi iyi belirlenmemiş, bilinçsiz bir eğitim tarzının insan zekâsını süslemesi bir realite olabilir. Fakat, şu da bir realitedir ki, bu

⁽¹⁴⁾ Montaigne, a.g.e., (Kitap III, bölüm XII)

⁽¹⁵⁾ Rousseau; a.g.e., s. 90

tarz bir eğitim eğitilenin yargılama (Muhakeme) ve sorgulama yeteneklerini tahrip eder. Böylesi bir eğitim kesinlikle yararlı değildir. Çocukluk ve gençlik çağlarını da kapsayan ve türlü güçlüklerle karşı karşıya getirilen eğitilenlere asıl verilmesi gereken gerçek görevlerini bu görevlere ilişkin bilinçlenmeyi öğretmez. Bilhassa çocuklara hem eski edebi metinlere ilişkin derslerin hem de yabancı dil derslerinin hiçbir yararı yoktur. Çünkü ezberleme esasına dayalıdır. Asıl önemli olan genç kuşakların düşünme kapasitelerini ve sorgulama yeteneklerini geliştirmeyi amaçlayan bir eğitim anlayışını hayata geçirmektir. Doğru eğitim budur. Doğru eğitim sayesinde anılan hususlara ilişkin kapasite ve yetenek gelişimini sağlayan genç kuşaklar eğitimin yararını doğru ile yanlış ayırtabilme yeteneğini yaşama geçirerek görürler. Bunun karşıtı olan yanlış eğitimin olumlu nitelikleri ifade eden kavramların anlamları genç kuşaklara öğretmediğini, Tanrıdan söz ederken de korkutucu bir tarzın ve anlayışın egemen olduğunu belirtir. Burada içerikleri üretilmeyen olumlu kavramlar olarak; soyluluk, adalet, cesaret, insan severlik, ılımlılık ve temkini gösterir⁽¹⁶⁾.

Öğrenciler bir değeri olmayan zihinsel eğitim konuları ile uğraşmak yerine örneğin, jimnastik yapmak türünde sürelerini değerlendirilmiş olsalar en azından sayede vücutları daha zinde olur. Rousseau; çocukların mutlaka birşeylerle meşgul edilmesinin gerekli olduğunu en korkulacak şeyin avarelik olduğunu kabul eder. Onlar ne öğretilmesi gerektiğini kendi kendine sorar ve ardından gayet açık ve net bir cevap verir. "...Adam oldukları zaman unutmaları lâzım geleni değil, ancak adamken yapmaları lâzım geleni"⁽¹⁷⁾.

Oysa yapılan bunun tam aksidir. Örneğin, henüz çocuk yaştaki öğrencilere daha okuma yazmayı öğrenmeden pekçok sanat eseri hakkında bilgi verilir. Bu eserlerde erdemli davranışların (faziletlerin) aşağılandığı; aynı biçimde insanlar arasında en korkunç kötülük olan eşitsizliğin doğal karşılanması gerektiğini aşıl原因 bir anlayış dürüst ve

⁽¹⁶⁾ Rousseau; a.g.e., s. 92.

⁽¹⁷⁾ Rousseau; a.g.e., s. 93

erdemli kuşaklar yetiştirmenin değil, sadece bilgi ve marifet aktarımının oluşturulmasıdır. Uygulanan haliyle eğitim bir öncelik saptırmasına uğramıştır. Örneğin bir kitabın faydalı olup olmayışı yerine salt yazım uslûbuna bakılarak değerlendirilmesi, son derece yanlış bir kriterdir. Yani, boş olan sanat ve hüneler ile yararlı olanlar arasında reel bir tercih yukarıda ifade edilen doğru ölçülere dayalı bir tercih, yapılmadığı takdirde; toplum üyelerinin erdem, fazilet sahibi olmaları beklenmez. Mensupları, bu tür kişilerden oluşan bir toplum öncelikle kendi kendisinin rakibidir. Kendi içinde çökme belirtilerine sahiptir⁽¹⁸⁾.

Bütün ilim ve sanatlar; temiz ahlâklı insanların elinden çıktığında faydalı olurlar ve insanları temiz ahlâklı yaparlar. "Bu yüzden edebi ve ilmî değerliliği mükafatlandırmak için, insanların gönüllerinde fazilet aşkını arttırmaya yarayacak konular, değerlendirecek mevkiye olan akademi ve kurallar tarafından insanlığa faydalı olacak şekilde seçilirse, faziletli toplumlar görmek gibi ender ve doyulmaz bir saadet yaratılır."⁽¹⁹⁾

Rousseau "iyi insanların dürüstlüğü verdikleri kıymet, âlim'lerin ilme verdikleri kıymetten daha büyüktür"⁽²⁰⁾ diyerek faziletin ve erdemin ilimden daha değerli olduğunu da belirtmektedir. İnsan kendi ilimlerini yaptırırken; etrafındaki karanlığı aklı sayesinde aydınlatarak kendisini aşar, ve evrende kendisini geliştirmiş ve daha da önemlisi kendi içine kapanarak bir insan olan kendisini tanımaya çalışmıştır. "İnsanın tabiatın, vazifelerini ve gayesini öğrenmeye çalışması ne büyük ve ne güzel bir temaşadır"⁽²¹⁾.

İnsan bir toplum içinde yaşar, ruhunu ve bedeninin ihtiyaçlarını devlet ile kanunlar karşılamak zorundadır. Bunlar toplumun güvenlik

⁽¹⁸⁾ Rousseau; a.g.e., s. 93

⁽¹⁹⁾ Rousseau; a.g.e., s. 94.

⁽²⁰⁾ Rousseau; a.g.e., s. 71.

⁽²¹⁾ Rousseau; a.g.e., s. 72 Bu husus bize yüzyılımızın en büyük bilginlerinden ve aslında fizyolog olmasına karşın toplumsal konular ve özellikle insan ile ilgilenen A. Carrel'i hatırlattı.

ve huzur içinde yaşamasını sağlamalıdır. Bunları yaparken de emredici davranır. İlim devlet ve kanunlar kadar zorba olmamakla birlikte, belki onlardan daha "kudretlidir", zira özellikle " edebiyat ve sanat aracılığıyla insanları bağlayan zincirleri çiçeklerle örter; hür yaşamak için doğmuş görünen insanların damarlarında taşıdıkları hürriyet duygusunu söndürür, onlara kölelik hayatını sevdirebilir, onları medeni milletler dediğimiz kitleler haline sokar.."⁽²²⁾.

Sanatı bu derece eleştiren Rousseau; filozoflara da yüklenmekten geri kalmaz.

Bütün tanınmış fizoloflara kulak verildiğinde onların herbirinin, kalabalık bir meydana şöyle seslendiğini duyarız. "Bana geliniz, aldatmayan yalnız benim"⁽²³⁾. Böyle avaz avaz bağırانları 'şarlatan' olarak niteleyen Rousseau, filozofların bir kısmının "cisim yoktur herşey tasavvurdur" kiminin «maddeden başka hiçbir cevherin ve dünyadan başka da tanrının olmadığını» idda ettiklerini, bazılarının «ne fazilet, ne de reziletin mevcut olmayıp (iyi) ve (kötü) nün de vehimlerden ibaret bulunduğunu» bir başkasının «insanların birer kurt olduklarını, ve birbirlerini parçalayacaklarını» söyleyerek insanları şaşırttıklarını belirtir, ve filozoflarla ortaya adeta alay ederek "...bu istifadeli dersleri ne diye yalnız kendi dost ve çocuklarımız için saklamıyorsunuz! Mükafatınızı derhal onlarda bulurdunuz, aynı zamanda biz de, taraftarlarımızdan herhangi birisini kendi yakınlarımız arasında görmek tehlikesinden kurtulurduk" der⁽²⁴⁾.

Rousseau'nun ilim ve sanatlara, felsefeye bu kadar şiddetle hücum etmesinin sebebi, her bir ilmin ve her bir felsefi öğretimin doğruyu ve en güzeli kendi tekelinde saymasından kaynaklanır. İnsanlar., bütünün iyi ve güzelini temaşa etmeden, sadece belli kalıplar ve doğ-

⁽²²⁾ Rousseau; a.g.e. s. 73. A. Carrel insanın doğayı çözmeye çalıştığını oldukça başanda kazandığı fakat kendisini çözemediğini söyler. Dilimizi çevrilen kitabının adı dahi bu hususu vurgular; insan bu Meçhul

⁽²³⁾ Rousseau; a.g.e. s. 95

⁽²⁴⁾ Rousseau; a.g.e. s. 95

matik doğrular ile eğitilirse yanlış yönlendirilmiş; böylece, farklı yollara bağlanmış olacakları için de birlik ve beraberlikleri bozulmuş hoşgöründen ve dolayısıyla bağınazlıktan kurtulamamış olurlar.⁽²⁵⁾

İlim ve sanatları öğretmek, felsefî eğitimi doğru ve yararlı bir şekilde verebilmek için insanlara iyiye ve doğruya ulaştıracak bütün seçenekler sunulmalı, ve onları daha da ilerlere götürebilmeleri için oldukları gibi kabul etmeyip, sorgulama araştırma ve sabırla çalışmalarını tembih ve teşvik etmelidir. Zira en doğrusunun en iyisinin bulunduğuunun sanıldığı durumlarda, artık daha ilerilere gitmenin imkanı yoktur. İnsanlar artık doğru bulduklarını sandıkları şeylerin kölesi haline gelmişlerdir.

Yapılması gereken çocukların, içinde yaşadıkları daima değişmekte olan dünyanın bütün şartlarına alıştırmak üzere eğitilmeleridir. Öğreteceğimiz hikmetlerin yanlış inançlardan, alışkanlıklarınızında esaretlerden ve baskılardan kurtulması lazımdır. " Medeni adam, esaretle doğuyor, yaşıyor ve ölüyor. Doğduğu zaman onu kundağa , öldüğü zaman da kefene sararlar"⁽²⁶⁾. Rousseau'ya göre eğer insan olarak kalmakta direnen birisi çıkarsa; toplumun bütün kurumları tarafından sarılan zincirlerle acı çeker.⁽²⁷⁾

4.3. Devlet ve Toplum Anlayışı

Rousseau'ya göre insan doğa yasaları karşısında eşit ve özgür yaşar, bu özgürlüğün mutluluğu toplum düzeyine geçince kaybolur "insan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur"⁽²⁸⁾. İnsanın yaratılışı ile toplumun kuralları arasında bir karşıtlık bulunsada insan özgür iradesiyle gene de toplum içinde yaşamayı, tercih eder; zira ne-

⁽²⁵⁾ Rousseau, *ilimler ve sanatlar hakkında a.g.e. Nutuk, Önsöz , I*

⁽²⁶⁾ Rousseau, *Emile, I. Kitap, s. 13 (terc. Ali Rıza)*

⁽²⁷⁾ Rousseau; *a.g.e, I. Kitap, s. 13 vd.*

⁽²⁸⁾ Rousseau, *J.J. Toplum Sözleşmesi, Kitap I, Bölüm J., s. 14 (terc. Vedat Gün-yol)*

ticede o toplumsal bir varlıktır. Toplum haline geliş güç ve otorite üzerine kurulmaz, ancak bu birliği kurmaya karar veren insanlar aralarında yaptıkları özgür iradelerine dayanan sözleşme ile bir sosyal zorlama altına da girmiş olurlar. "... Zaten sözleşme de meşruiyetini bu ortak rızaların aynı yönde olmasından alır"⁽²⁹⁾. İnsanlar arasındaki özgürlük ve eşitliği yeniden sağlamak ve sağlam temellere oturtmak için toplumu meydana getiren her bireyin kendini toplumla özdeşleştirme si ve genel iradenin üstünlüğünü kabul etmesi gerekir. Her birey genel iradeye aynı şekilde saygı göstermek zorunda olduğundan, neticede aralarında bir eşitsizlik de söz konusu olmayacaktır. Ne birey topluma, ne de toplum küreye zarar verebilir. Ancak, yapılan sözleşmeye uyulmaması durumu yani bireylerin bir takım özel çıkarları doğrultusunda hareket etmesini engellemek için bazı zorunlu tedbirlerin de alınması lazımdır. "...Buna istersek zorunlu bir özgürlük de diyebiliriz"⁽³⁰⁾.

Rousseau'ya göre insan özgür iradesiyle toplumu oluşturur ve zaten buna zorunludur da "... Bütün toplumların en eskisi ve tek doğal olanı aile topluluğudur."⁽³¹⁾. İnsan yaradılışının bir sonucu olarak özgür iradesiyle bir ortaklık olan aileyi kurar ve aile politik toplumların ilk örneğidir. Ailelerin birliğinden de toplumlar meydana gelir. Toplumlar da bir sözleşme ile oluşturulur, bu sözleşmede "Toplum üyelerinden her biri, bütün haklarıyla birlikte kendini baştan başa topluluğa bağlar; çünkü bir kez, her kişi kendini tümüyle topluma verdiğinden, durum herkes için birdir; durum herkes için bir olunca da bunu başkalarının zararına çevirmekte kimsenin bir çıkarı olmaz"⁽³²⁾. Böyle bir ortaklıkta herkes bütün varlığı ve gücü ile genel istemin buyruğundadır ve bütünü bölünmez bir parçasıdır, artık üyelerden birine yapılmış bir saldırı, bütüne yapılmış bir saldırı, ve bütüne yapılan saldırı da bir bireye yapılan saldırı olarak kabul edilir. Bu durum sözleşmeyi yapana

(29) Akad, M., Genel Hukuku, s. 64.

(30) Akın, İ., F., Kamu Hukuku, s. 161.

(31) Rousseau; a.g.e., Kitap. 1 Bölüm I., s. 14

(32) Rousseau; a.g.e., Kitap I. Bölüm V.s. 25-26

bir topluluk meydana getiren her kişiye karşılıklı olarak yardımlaşmaya zorlar; zira bu onların her birinin çıkarı gereğidir "...Politik bütün ya da egemen varlık, varlığını sözleşmenin kutsallığından aldığı için kendini hiçbir zaman ilk sözleşmeye aykırı bir şey yapmaya (hatta bir başkasına karşı bile) zorlayamaz... varlığını borçlu olduğu sözleşmeyi saymamak, kendini yok etmek demektir; kendisi hiç olan bir şey ne yaratabilir ki? Hiç.."⁽³³⁾

Rousseau'ya göre insanın kendisi için koyduğu yasalara boyun eğmesi kölelik değil özgürlüktür. "...Yasalar, toplum halinde birleşmenin koşullarından başka bir şey değildir aslında. Yasalara boyun eğen halk, onları koyan halkın kendisi olmalıdır."⁽³⁴⁾

Ancak halkın çoğunluğu için doğru yolu gösterecek bir üstün zekalı yasa koyucuya ihtiyaç vardır. Zira; "...Halkın kendisi hep iyilik ister, ama kendi başına iyiliğin nerede olduğunu göremez her zaman"⁽³⁵⁾. Bireyler bazan iyiliği görseler de tepebilirler, halk ise iyiyi istemekle birlikte göremez. Bu durumda bireyin isteğini aklına uydurmaya zorlayacak halka da ne istediğini bilmesini öğretecek yasa koyucudur. Halkın aydınlatılmasıyla politik bütünde akılla istem birleşerek toplumun yükselmesi sağlanır. Yasa koyucunun yürütme hakkının olmaması gerekir⁽³⁶⁾.

Rousseau'nun oluşturmaya çalıştığı temsili hükümet, insanların doğrudan doğruya yönetime katılabildikleri bir hükümettir "...Onun politik kuramı isviçre cumhuriyetçiler kuramıdır ve Locke ile Voltaire de olduğu gibi İngiliz kurumsal morâşisini izlemektedir. Rousseau, kendinden önce gelenlerden farklı olarak yalnızca kentsoylu (burjuva)

⁽³³⁾ Rousseau; a.g.e, Kitap, I. Bölüm VII, s. 28.

⁽³⁴⁾ Rousseau; a.g.e., Kitap II, Bölüm VI, s. 49, 50

⁽³⁵⁾ Rousseau; a.g.e, Kitap II.Bölüm V. s. Bu alıntı Rousseau'nun elitist seçkin yanını, bir taraftan halk için halka rağmenciliğini gösteriyor.

⁽³⁶⁾ Rousseau çağdaşı ve ansiklopedi çevresinden arkadaşı Voltaire ile güçler ayrılığı, ilkesinin ilk savunucularındandır. Rousseau, güçler birliğinin risklerini kendi yaşamı örneğinde görmüştü. Fakat, bu ilkeyi asıl sistemleştiren Voltaire oldu.

sınıfına yönelik düzenlemelerle ilgilenmiyor, işçi ve köylü sınıfı için talep ettiği politik haklar ve düşünce özgürlüğü isteğine benzemektedir..⁽³⁷⁾.

Rousseau'ya göre tüm insanlar madem ki eşit ve özgür doğuyorlar öyleyse onların ayrıcalıklı bir sınıf tarafından yönetilmelerine de gerek yoktur. Onun bu düşünceleri 1789⁽³⁸⁾ ve 1794 İnsan Hakları Bildirgesi için bir dayanak teşkil etmiştir.

4.4.Geleneksel Eğitim Eleştirisi

Rousseau Toplum Anlaşması eserine şu cümle ile başlar. "İnsan hür doğar, halbuki her yerde zincire vurulmuştur."⁽³⁹⁾ İnsanın kendisini başkalarının efendisi sanması, onun başkalarından daha fazla köle olmasına engel değildir. Toplum düzeni bir takım anlaşmalara dayanır. Fakat bu anlaşmalar tabiattan gelme değildir. Toplumun en küçük kurumu ailede çocuklar ancak hayatlarının muhafazası bakımından muhtaç oldukları müddetçe bağlı kalırlar Bu ihtiyaç ortadan kalkar kalkmaz tabii bağ çözülür. Herkesin sahip olduğu bu hürriyet insan tabiatının bir neticesidir. "Hürriyetinden vazgeçmek , insanlık sıfatından, insanlık hakkından, hattâ vazifelerinden vazgeçmek demektir"⁽⁴⁰⁾. Herşeyden vazgeçen insanın ise artık insanlık özellikleri kalmaz. İnsanın tabiatıyla uyuşmayan bir vazgeçme insanı hiçliğe iter. İnsanın iradesinden özgürlüğü almak onun hareketlerinden her çeşit ahlâk düşüncesini de kaldırmak anlamına gelir, ve özgürlüğü alan ile alınan arasında boş, kendi kendini baltalayan bir anlaşma kurulmuş olur.

⁽³⁷⁾ Thill y, F., Felsefe tarihi, kitap II, s. 36-37. (terc. İbrahim Şener)

⁽³⁸⁾ 1789 Bildirgesinin Birinci Maddesi; "İnsanlar, haklar açısından eşit ve özgür doğmuştur. Toplumsal ayrımlar yalnızca toplumsal yararlılık temeli üzerine kurulabilir. "Altıncı Maddesi " Kanunlar, genel isteğin bir ifadesidir. Tüm vatandaşların kişisel olarak ya da temsilciler aracılığı ile bu alanda yer alma hakları bulunmaktadır. " F. Felsefe, Tarihi, Kitap II. s. 36-37

⁽³⁹⁾ Rousseau; a.g.e., I. Kitap s. 4

⁽⁴⁰⁾ Rousseau; a.g.e. s. 12.

Esas anlaşma, tabii eşitliği ortadan kaldırmaz. Tam tersine tabiatın insanlar arasına koyabildiği maddi eşitsizlik yerine manevi ve meşru bir eşitlik koyar. İnsanlar kuvvet ve zekâca eşit olmasalarda anlaşma ve hak yoluyla eşit olurlar⁽⁴¹⁾.

4.4.1. Uygarlık Esareti Eleştirisi

Medeniyet topluma birçok olanaklar sağlayan, insanların gittikçe daha fazla şeye gereklilik duydukları bir ortam hazırlar. İnsanların ihtiyaçları arttıkça da bu ihtiyaçlarını giderilebilmesi için kendi rızalarıyla köleleştirilebilirler. Kral tahtları ve devletler ihtiyaçlardan doğarlar, güçlerini ise ilim ve sanatlar alırlar. İlim ve sanatlar ihtiyaçları besler, büyütür ve⁽⁴²⁾ böylece insanları mutlu köleler haline getirir. Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, tabiatın kucağında özgür yaşayan insanı köleleştirmek ve onu boyunduruk altına almak kolay değildir.

Köleleştirilmiş toplumda fazilet ihtiyaçların fazlalığından kaynaklanan bir sürü süs ve gösteriş içinde yaşayamaz. "...nasıl ki sağlıklı bir beden bir çiftçinin kaba elbiseleri altında bulunursa, ruhun kuvvet ve kudreti olan faziletin de süslerle hiç alâkası yoktur. Faziletli adam çıplak doğuşmeyi seven bir atlettir; kuvvetlerini kullanmağa mâni olan ve zaten bir çoğu vücuttaki sakatlığı gizlemek için icat edilen bütün o bayağı süslere kıymet veremez."⁽⁴³⁾

Daima nezaket icapları, kibarlık gerekleri içinde bulunan insan âdetlere ve usullere uymak zorunluğunu hisseder. Bu şekilde usûl ve kurallara boğulmuş insanların ihlâk ve adetlerinde "...bayağı ve aldatıcı bir yeknesaklık hüküm sürmekte, bütün ruhlar aynı kılığa dökülmüş gibi görünmektedir"⁽⁴⁴⁾. İnsanlar oldukları gibi görünmeğe cesaret

⁽⁴¹⁾ Rousseau; a.g.e., s. 32.

⁽⁴²⁾ Rousseau; İlim ve Sanatlar Hakkında Nutuk, s. 73 (terc. S. Eüyboğul, S. Evrim)

⁽⁴³⁾ Rousseau; İlim ve Sanatlar Hakkında Nutuk, s. 74.

⁽⁴⁴⁾ Rousseau, a.g.e., Nutuk, s. 74

toplum ve insanla uyuşup uyuşmadığına dikkat edilmemesidir. İlim ve sanatların böyle bir şekilde öğretilmesi ve bu öğretim için çok uzun, yorucu zorlukların çekilmesi, boşunadır, insanların sonuçta doğal iyiliklerini, özgürlüklerini ve faziletlerini bozar. Rousseau'nun karşı çıktığı toplumsal amaçları ve entegrasyonun dirlik ve düzenliği gözetmeyen aksine bozulmasına neden olabilen ilim anlayışıdır. Ona göre; eğer ilim ve sanatlarla faziletler birbirleriyle uyum içinde birlikte öğrenilip uygulanmazsa bu şekilde ilimden fayda değil, zararda meydana gelir. "...ilimler, averelik içerisinde doğmuş oldukları gibi bu seferde onu kendileri besliyorlar;; ve böylece topluma verdikleri zarar da, zamanın artık telafisi imkânsız bir şekilde kayboluşudur. Hatta bu tip faydasız işlerle uğraşan her vatandaşa da, muzur adam nazarıyla bakılabilir⁽⁴⁸⁾. Rousesau'ya göre filozofların kâinatı araştırmaları, hangi yıldızlarda yerleşebileceğini, hangi böceklerin alışılmışın haricinde çoğaldıklarını söylemeleri, insanın nasıl herşeyi Tanrı'da gördüğünü, ruh ve vücut arasındaki ilişkileri incelemeleri bizleri bilgilendirir ama eğer insanlar bunları bilmeseydi daha mutsuz olacaktı, daha mı fena idare edeceklerdi yoksa daha mı kötü olacaktı?⁽⁴⁹⁾

Filozofların eserlerini yeniden gözden geçirmeleri, öğretilenlerin sonuçlarının insanların daha faziletli olması için yeniden değerlendirilmeleri gerekmektedir. Rousseau bu düşünceleriyle, felsefenin herşeyden daha fazla etik 'dâlıyla uğraşmasını ve bunun pratik hayatta uygulanabilir hale getirilmesini savunmaktadır. Zira, iyi örf ve âdetlerinin yerleşmediği bütün toplumlar refah düzeyleri ne kadar yüksek olursa olsun çökmeye ve yıkılmaya mahkûmdurlar. Nitekim, kainatın bütün servetlerini yutan zengin Roma, Servetin ne olduğundan habersiz bir takım adamların eline düşmüştür. Rousseau; ayrı şekilde, kadınların da erkeklerin sanat ve ilimle elde ettikleri bütün maddi değerleri harcamak suretiyle köleleştirildiklerini, bu suretle de daha kolay idare edildiklerini belirtir. Kadınlara da doğru bir eğitim verilip fazilet öğre-

⁽⁴⁸⁾ Rousseau; a.g.e., s. 85

⁽⁴⁹⁾ Rousseau; a.g.e., s. 85-86

tilmekle, toplumun daha ileriye gitmesi ve kalkınmasındaki faydalar gözardı edilmeyecek kadar çoktur. Rousseau' kadınların da yüksek ruhluluk ve faziletin ne olduğu konusunda tıpkı erkekler gibi eğitilmesini istemekle, Platon'un düşüncelerini aynen tekrarlar ve şiddetle savunur görünmektedir.

4.4.3. Uygar İnsan Eleştirisi

Rousseau medenî insanı şöyle tanımlar: "Medeni adam kesirlerden meydana gelmiş bir'in paydası gibidir ki kıymeti de toplamı ile olan münasebetindedir. Bu toplam mensup olduğu toplumun kendisidir"⁽⁵⁰⁾.

Tabiat ile toplumun eğitim gayeleri birbirlerinden çok farklıdır. Zira, bunlardan biri genel ve kuşatıcı diğeri ise daha özeldir. Bu yüzden de öğretim ve eğitim yöntemleri farklıdır. Rousseau genel bir eğitim hakkında fikir edinmek isteyenlerin Platon'un "Devlet" isimli eserini okumalarını salık verir ve şöyle der. "Kitaplara yalnız ünvanlarına göre hüküm verenlerin düşündükleri gibi bu siyasi bir eser değildir. Bu eser, Şimdiye kadar vücuda getirilmemiş bir terbiye eseridir"⁽⁵¹⁾. Platon'un bu eserinde örnek olarak göstermeye çalıştığı Isparta modelini fiiliyata ve pratiğe geçiremediği için şükrederek bir derece mazur gören Rousseau, onun öngördüğü bu kati eğitim tarzıyla sadece insanların kalbini tasfiye etmekle kaldığını; halbuki, Isparta'da uygulanan Licurgue kanunlarının insanların kalbini de bozarak onlara çok zarar verdiğini belirtir.

Isparta eğitim anlayışının tersine Rousseau 'vatan' ve 'vatandaş' kelimelerinin lisanlardan silinmesini⁽⁵²⁾ ister. Vatan içinde devletin verdiği eğitimi gülünç bulur ve genel eğitim olarak kabul etmez Ona

⁽⁵⁰⁾ Rousseau; a.g.e., I. Kitap, s. 7

⁽⁵¹⁾ Rousseau; a.g.e. I. Kitap, s. 9.

⁽⁵²⁾ Rousseau; a.g.e. I. Kitap s. 9.

göre" bu terbiye iki yüzölçü adam yetiştirmekten başka bir şey yapmıyor, herşeyi başkaları için yapıyor gibi gözüküyor. Hakikatte ise herşeyi kendisi için yapıyor. ⁽⁵³⁾ Ona göre devlet bu eğitimi bütün toplum düzeninde uyguladığından, kimse itiraz edemiyor ancak insan hayatı boyunca bunun kötü etkilerini üzerinden atamıyor, ne kendisi ne de başkaları için faydalı olmaktan ömrünü tüketiyor.

Aile içindeki eğitime gelince, toplumun küçük bir parçası olmakla aile de çocuklarına devletin öngördüğü şekilde eğitim vermek gerektiğini hisseder, zira; neticede kapıdan dışarıya adımını atacak çocuk toplumun koyduğu kurallarla karşılaşacak ve bu kurallara uygun davranamazsa toplum dışı sayılacaktır.

Rousseau'ya göre "insanlığı sevmek, ona hizmet etmek ancak burada (tabiatın içinde) öğrenilir; şehirde onu hor görmekten başka birşey öğrenilmez" ⁽⁵⁴⁾.

Geleneksel eğitim Sistemi "insanları gerçek benliklerinden ayırıyor; insan halini ve zamanı hiçe sayıyor, kendisine doğru ilerledikçe daima uzaklaşan bir istikbale doğru gidiyor, bizim için olmayan bir hedef peşinde dolaştıkça, doğal mevkimizden bizi uzaklaştırıyor" ⁽⁵⁵⁾ Çocukluk temel eğitim çağı olmakla birlikte eğitimin en kritik bir dönemidir. Bu çağ eğitimi çocuğun içgüdüsel yönlendirmelerini engellemelidir. İslah edileceği umulan ve kötü farzedilen bu çocuk içgüdülerinin bozulması belki de yanlış anlaşılmalardan ve tatbik edilen kötü eğitim usullerinin neticelerinden kaynaklanmaktadır.

"Zira çocuk içgüdülerini tabii bir hal içinde kötülüğü yoktur; kötülük sadece ona verilen eğitimin yanlış tatbik edilmesindedir." ⁽⁵⁶⁾ Ona göre çocuğun tabiatına uygun şartlar, yaratılmalı, ancak ihtiraslarını da insanlığın teşekkülüne göre düzeltip tanzim etmelidir. İnsanlığa ya-

⁽⁵³⁾ Rousseau; a.g.e. I. Kitap, s. 9.10

⁽⁵⁴⁾ Rousseau; İtirafılar; IX. Kitap, s. 392 (terc. K. Somer)

⁽⁵⁵⁾ Rousseau ; a.g.e., II. Kitap, s. 11

⁽⁵⁶⁾ Rousseau; a.g.e. II. Kitap, s. 11

pılabilecek en büyük iyilik, insanın varlıklar içerisinde lâıyk olduğu şekilde yer almasıyla mümkündür; bu da onun eğitimin de tabiat kurallarına karşı gelinmemesiyle sağlanabilir. Böyle bir eğitim alan çocuk "Aristoteles'in hocası Platonun, hiçbir binicinin zaptedemediğı meşhur ata, ⁽⁵⁷⁾ böylece yetiştirebilir"⁽⁵⁸⁾.

4.5. Rousseau'nun Eğitim Anlayışı

Rousseau eğitim hakkında eser yazmağa başladığında ortaya koyacağı sistemin uygulanmaya geçirilip geçirilmemesinden sorumlu olmayacağı için, bu konudaki bütün ideallerini açık yüreklilikle yazıya dökebileceğinin rahatlığı içerisinde olduğunu söyler. Örneğın Platon da aynı şekilde eğitim hakkındaki görüşlerini ütöpik de olsa dile getirmiştir. Rousseau, Platon'un eğitim hakkındaki düşüncelerini yaşama geçirilememesinin bu insanlık için büyük bir şans olduğunu belirtir. Hayal ve kavramlardan bahsedildiğı zaman, kendi zamanında darbı-mesel olarak «Kavramlar diyarına git» diye Platon'un sistemini eleştiren halk gibi "eğer Licargue sistemini yazlarından başka fiili sahada da tesis etmiş olsaydı kendisinininkini daha fazla hayali (kuruntuya dayanan), ve manâsız bulacaktım"⁽⁵⁹⁾ diye Platon'un eğitim konusundaki ideallerini eleştirir.

Rousseau öngördüğü eğitim düşünceleri ile örgün bir eğitim sistemi kurmayı amaçlamamıştır. Emil ya da Eğitim Üzerine adlı eserinde, daha önceki eserlerinde öne sürdüğü toplum ve kültür felsefesi, görüşleri üzerine oturtulmuş eğitim modelini açıklarken, her bir öğrenciye bir öğretmen öngörür. Bu eğitim modelinde öğretmen ile öğ-

⁽⁵⁷⁾ Rousseau; a.g.e., II, Kitap, s. 185

⁽⁵⁸⁾ Rousseau'nun bahsettiğı meşhur at, Platon'un Phaidros dialogunda, insanı bastıramadığı, terbiye edilmemiş istekleri doğrultusunda kışkırtan, yağız ve hırçın attır. İnsan genellikle bu kötü atın dilediğini istemeye razı olur. (Platon; Phaidros; (253, de,e) 22 s. 62 (terc. H. Akverdi)

⁽⁵⁹⁾ Rousseau, a.g.e. I. Kitap, s. 9

renci arasında adeta bir mürşit mürit ilişkisi vardır. Eğitim kurumlaştırmadan, hayattan öğrenciyi kopartmadan, kurum ve sistemlerin içine hapsedmeden, hayatın, tabiatın içinde özgürce yaşayacağı şekilde verilmelidir.

Bu eğitim de, birey hiçbir baskı altında kalmadan, hayatını sürdürebilmek ve en iyi şekilde yaşayabilmek için, öğrenmeyi bizzat kendisi isteyecek şekilde yönlendirilmelidir. Kendisi de düzenli bir eğitim görmeyen Rousseau buna rağmen bilgi edinmeyi nasıl sevdiğini şöyle anlatır: " Öğrenmeyi, başkalarına öğretmek için değil, kendim bilmek için istedim ve insanlar arasında yaşarken, öğrendiklerimden hiçbirisi yoktur ki ömrümün sonuna kadar yaşamaya mahkum olacağım bir adada dahi heves etmeyeceğim bir şey olsun; "⁽⁶⁰⁾

Rousseau'nun doğaya dönük bir eğitim modeli geliştirmesinde onun doğan ya; insanları, hayvanları ve bitkileriyle birlikte çok büyük bir sevgi saygı göstermesi⁽⁶¹⁾ mutlaka önemli rol oynamış olmalıdır.

"Tabiat bana daima gülüyor"⁽⁶²⁾ diyen Rousseau kırlara doğru koştuğunda, yeşilliği görür görmez nefes aldığını, insanlardan bu yüzden uzaklaşarak yalnız kalmaktan hoşlandığını belirtir. Çayırılar, bitkiler, sular, ormanlar ve bunların içinde bulunabilen yalnızlık insanı sakin ve huzurlu yapar. Rousseau doğayla o kadar iç içe yaşar ki bilmeden herkesin en hafif miktarının bile insanı zehirlediğini söylediği 'hy-pophae'dan onbeş yirmi tane yututğunun ertesi günü pek sıhhatli kalktığını söylerken şu yargıya da varır "tabiat mahsullerinden ağza tatlı gelenleri lüzumundan fazla kullanılmadıkça, vücuda zararlı olmaz"⁽⁶³⁾. Ona göre, tabiatın kucağında dolaşarak alınan çeşitli izlenimler insan için en iyi eğitim yollarından biridir.

⁽⁶⁰⁾ Rousseau; *Yalnız Gezerin Hayalieri*, s. 27-28.(terc. R.Nuri Darago).

⁽⁶¹⁾ Rousseau; *İtirafılar*, XII. Kitap. s. 542. (terc. Kenan Somer).

⁽⁶²⁾ Rousseau; *Yalnız Gezerin Hayalleri*, s. 130 (terc.R.Nuri Darago

⁽⁶³⁾ Rousseau; a.g.e. s. 102

Tabiat ve botaniğe aşırı ilgi duyan Rousseau, botaniğe doğabilimci birer filozof olarak gördüklerini söylediği Ludwing⁽⁶⁴⁾ ve Linnaeus⁽⁶⁵⁾ sistemlerinin incelenmesi ile uğraştı.

Botaniğin kendisi için bir tutku olduğunu; boş zamanlarının bütün boşluğunu doldurduğunu, ormanlarda ve kırlarda dolaşarak, bazan bir çiçek, bazan bir dal parçası kopararak aynı şeyleri binlerce kez büyük bir coşku ve merakla incelediğini belirten Rousseau, doğaya olan coşkun sevgisini şöyle anlatır; "Bitkilerin yapısı ne kadar zarif, ne kadar hayranlık verici, ne kadar çeşitli olursa olsun, bu işin erbabı olmayan bir göze, onu ilgilendirecek kadar çarpmaz. Onların yapısında ki bu sürekli benzerlik ve bu sürekli benzerlik içindeki baş döndürücü çeşitlilik, ancak bitkisel sistem üzerinde daha önce bir fikir sahibi, bulunan kimseleri kendinden geçirir. Öbürleri, doğanın bütün bu zenginlikleri karşısında, alıkça ve tekdüze bir hayranlıktan başka bir şey duymazlar. Hiç bir ayrıntıyı görmezler, çünkü bakılması gereken şeyi bile bilmezler, bütünü de görmezler, çünkü harikalarıyla gözlemcinin aklını allak bullak eden ilişki ve bağdaşımın o zincirlenmesi üzerinde hiçbir fikirleri yoktur."⁽⁶⁶⁾ Daha evvel de Rousseau'nun naturalist dünya görüşüne değindik. Bu alıntı gösteriyor ki, o, sadece duygusal bir naturalist değil yargılarını gözlemlerini analiz ve sentezlere dayandıran bir düşünürdür...

O sadece doğaya hayranlık belirtmekle kalmaz eğitim anlayışına doğa örneğine dayanarak kurgudur. Bunu, bir sonraki başlıkta açacağız.

⁽⁶⁴⁾ *Ludwig; (1709-1773) Alman botanikçisi olup, botanik yöntemini yenilemek için uğraşmıştır.*

⁽⁶⁵⁾ *Linnaeus; (1707-1778), bitkileri sınıflandırmaya yöntemi yapan İsveçli botanikçidir.*

⁽⁶⁶⁾ *Rousseau; itiraflar, XII. Kitap, s. 542 (terc. K.Somer)*

4.5.1 Tabiatın Kurallarına Göre Eğitim

İnsanın eğitiminin doğumundan başladığını belirten⁽⁶⁷⁾ Rousseau "Kâinatı Yaratanın Elinden çıkan her şey iyidir. Her şey insanların elleri arasında bozulur"⁽⁶⁸⁾ demekle insanlara verilecek iyi ve doğru eğitimin de önemini vurgulamış oluyor.

Doğduğumuzda sahip olmadığımız ve yaşamamız süresince ihtiyacımız olan her şeyi bize eğitim verir. Biz bu eğitimi tabiatın kendisinden, eşyadan ve diğer insanlardan alırız. Melekelerimizin ve uzuvlarımızın eğitimini tabiatan, bize hoş yada kötü gelen maddelerden edindiğimiz tecrübeleri eşyadan, bütün bunların kullanma şekillerini ise insanlardan alırız. Ona göre; insan üç çeşit eğitici tarafından eğitilmektedir. Ancak; bu üç eğitici insan üzerinde ahenkli bir şekilde etki etmedikçe hiç bir zaman eğitimde istenilen başarıya ulaşılmaz. Bu üç eğiticinin ayrı gaye üzerinde yoğunlaşması ve aynı gaye üzerinde yoğunlaşması ve aynı gayeyi takip etmesi ile iyi yetiştirilmiş insanlar ortaya çıkar. Ancak, tabiatın eğitimi, bize bağlı değildir. Eşyanın eğitimi ise, bazı bakımlardan bize bağlıdır. Yeğane ve tam mânasıyla hakim olduğumuz tek eğitim insanlar tarafından verilenidir. Yalnız, eğitim bir sanat olarak ele alınırsa, başarıya ulaşılması mümkün değildir. Gerçi, yeteri kadar ihtimam göstermek suretiyle az çok başarıya ulaşılabilir, ama, burada da iş biraz talihin yardımına kalıyor. Tabiatın eğitimdeki rolü kesindir. Eğitimin başarılı olabilmesi için madem ki bu üç çeşit eğiticinin dengeli, olması gerekiyor o halde kendisine egemen olmadığımız tabiatın üzerine diğer ikisini yöneltip sevketmemiz lâzımdır. Ancak, onun düşünsel sistematüğinde tabiat kelimesi de oldukça kapalı anlaşılması zor bir kavramdır.

Bu üç çeşit eğitimin farklı olmalarından dolayı bunu uygulamak mümkün değildir. Eğitimde ya tabiata ya da toplumsal kurumlara

⁽⁶⁷⁾ Rousseau; *Juhre yahut Yeni (tedorse, s. 54, (terc. Hamdi varoğlu)*

⁽⁶⁸⁾ Rousseau; *Emile, I. Kitap, s. 1, (terc. Ali Rıza)*

ra karşı mücadele etmek durumunda kalınacak; böylece ya tabiata uygun adam veya toplumun isteğine uygun 'vatandaş' yetiştirilmek zorunda kalınacaktır, zira, her ikisini bir den yapmak mümkün değildir. Kuvvetli toplumlar bir araya gelerek daha büyüklerinden ayrılırlar ve "... her vatanperver, yabancılara karşı haşın olur. Her ikisi de insandirlar, bununla beraber yabancılar onun nazarında hiç bir şey değildirlar."⁽⁶⁹⁾ Ona göre yerdığı Ispartalılar da kendilerinden başkalarına karşı hasis, insafsız ve ikbâl düşkünü oldukları halde kendi sırları içinde 'adaletli' 'birlikli ve nefislerine karşı feragatli idiler. Rousseau insanın hem bir insan ve hem de bir vatandaş şerefini kazanabilmesi için nasıl hareket etmesi gerektiğini öğretecek harika bir eğitim düzeni aramaktadır.

En iyi biçimde örgütlenmiş toplumsal kurumlar dahi; insanın doğallığını ortadan kaldırırlar. Bunun anlamı kurumun insanın mutlak varlığını reddederek, kendisine göreceli bir varlık niteliği kazandırması ve kendisini toplumun vazgeçilmez bir ögesi statüsüne sokmasıdır.

Tabiat düzeni içerisinde insanların hepsi eşit düzeydedirler, hepsinde müşterek olan nitelik, her şeyden önce bizatihi bu insanlık halidir. Bu sebepten müşterek hal için yetiştirilen insan bununla bölüşecek görevleri de gereğince yerine getirebilecektir.

"Yaşamak, ona öğretmek istediğin sanattır. Elimden çıktığı zaman itiraz ederim ki o, ne hâkim, ne asker, ne de rahip olmayacaktır. Her şeyden ewel adam olacaktır"⁽⁷⁰⁾. Alıntı göstermektedir ki Rousseau düşüncesinde tabiat sadete temel değil gerçek bir eğiticidir. Eğitimin gayesi öncelikle bir meslek edindirmek değil (ki, bu olsa olsa öğretime girer), bir mesleğin, dahi lâıykı veçhile ifasında zorunlu bir unsur olan "adam yetiştirmektir. Hayatın saadet ve ızdıraplarına karşı r'urmasını en iyi bilen, en iyi biçimde eğitilmiş olan adamdır. Anlaşılaçağı üzere gerçek eğitim akide ve nasihatlardan daha fazla tatbikattan ibarettir.

⁽⁶⁹⁾ Rousseau a.g.e. I. Kitap, s. 7

⁽⁷⁰⁾ Rousseau; a.g.e. I. Kitap, s. 11

Yaşamaya başladığımız andan itibaren öğretilmeye eğitilmeye başlarız. Eğitimimiz kendimizle beraber başlar ve ilk eğiticimiz süt annemizdir.

Rousseau «education», (terbiye, eğitim) kelimesinin eskiden 'terbiye' ile birlikte 'gıda' anlamında da kullanıldığını belirtir⁽⁷¹⁾. Bu belirtim dahi onun doğaya ve doğallığa övgüsünün bir görüntüsüdür.

Anlaşıldığı üzere; doğal çevre şartları insan eğitimi üzerinde etki yapar. Yaşam koşullarının çetin olduğu yerlerde insanlar daha fazla çalışmak, zorundadırlar. Koşulların uygun olduğu verimli topraklarda yaşayanlar için ise hayat daha kolaydır ve bedenen çalışmak yerine vakitlerinin daha büyük bir kısmını düşünmeye ayırabilirler. Toplum da bize bu farkları aynı şekilde zengin ve fakirler arasında göstermektedir. Fakirler verimli olmayan, zenginler ise verimli olan topraklarda yaşarlar. "Fakirin terbiyeye ihtiyacı yoktur; bulunduğu hal onun için zaruri birterbiyedir. Böyle bir tabii terbiye bütün insanî şartlara uygun olarak yetiştirendir"⁽⁷²⁾. Rousseau, insanların pek çok şeye sahip oldukları zengin cemiyetlerde, tabiat onlara ne kadar lütûfkar davranmış olsa da yine de insanların tabiattan uzaklaştıklarını, kendilerini tabiattan aldıkları zenginlikle yapay kurumların içine hapsetmek suretiyle fakirlerden daha yanlış eğittiklerini belirtir. Bu görüşler onun fatalist bir coğrafyacı (coğrafyayı toplumların kaderinde etkin faktör gören) bir düşünüşe sahip olduğu izlenimini vermektedir.

4.5.2 Eğitimde Karakterin Rolü

Eğer insan tabiatı alışkanlıklardan ibaretse, belirli şartlar altında kazanılan alışkanlıklar, şartlar değişince değişmek zorunda kalacaktır. Öte yandan eğitimin amacı da belirli ve yararlı alışkanlıkları kazandırmaktır.

⁽⁷¹⁾ Rousseau; a.g.e. I. Kitap s. 12.

⁽⁷²⁾ Rousseau, a.g.e., I. Kitap s. 34

Biz duyularımızla hisseden canlılardan olduğumuz için doğduğumuz andan itibaren bizi kuşatan eşyalardan etkileniyoruz. Duyularımızın bilincine vardığımız andan itibaren bizi etkileyen eşyaları aramaya veya onlardan kaçmaya başlarız. Önceleri hoşumuza gidip gitmemeleri sonra bu eşyalarla kendi aramızda bir uygunluk bulunup bulunmaması, daha sonra da mantık ve akıl yürütmenin bize verdiği kazanma ve mükemmellik fikirlerinin şekillerine göre tercihimizi yaparız. Eşyaya yönelik bu eğilimlerimiz duygu ve akıl gücümüzle belirlense de alışkanlıklarımızın altında baskı görerek az veya çok değişirler. Bu başkalaşmaya girmeden evvel ise insanda tabii hal denen vaziyette bulunurlar. Rousseau'ya göre " O halde her şeyi bu iptidai temayüllere irca etmek lâzımdır."⁽⁷³⁾

4.5.3. Özgür Eğitim

Rousseau'ya göre insana toplumda verilen özgürlük istediğini yapmaktan ziyade, istemediklerini yapma özgürlüğüdür⁽⁷⁴⁾. Herşeyin külfet, 'vazife' ve 'mahkumiyet' olduğu toplumlarda insanlarla birlikte yaşamak isteyenler bir takım ağır zorunluluklara katlanmak mecburiyetindedirler. Fakat; özgür insan, ruhu zorunlulukların boyunduruğu altında hırpalanır, isyan eder ve bu durumda da topluma yararlı olamaz. Onun ifadesiyle ; Bu itibarla en tatlı zevkler, mecburiyet altında bir yük olur⁽⁷⁵⁾. Yapmak istediğimiz şeyler en çok inanmamız lazımgelenlere bağlıdır ve tabiatın esas ihtiyaçlarına dokunmayan hususların hepsinde de hareketlerimize hakim olan düşüncelerimizdir⁽⁷⁶⁾.

Dikkat edilirse anlaşılmaktadır ki, Rousseau tüm insanı çabalsın istence dayalı olmaları gerektiği, bu istencin de doğadaki düzenli-

⁽⁷³⁾ Rousseau ; a.g.e. , I. Kitap s. 6.

⁽⁷⁴⁾ Rousseau; *Yalnız Gezerin Hayalleri*, s. 84-85.

⁽⁷⁵⁾ Rousseau; a.g.e. , s. 76

⁽⁷⁶⁾ Rousseau; a.g.e. s. 28

likten ve doğal özgürlükten kaynaklansa en azından onlarla çelişmeyen bir istenç olmasını önermektedir.

Rousseau'ya göre doğal yasa, doğal durumdan türetilmelidir. Doğal iyiliğinde kişiler tanınmadan, özgün olarak doğal insan için hazırlanmış ve ona en iyi uyan yasayı belirlemek olanaksızdır. Yasalar doğanın sesinden gelmelidir. Yaş, sağlık, ve zekâ bakımlarından olan eşitsizlik doğaldır, fakat toplum içindeki özel mülk eşitsizlik kaynağıdır ve yapay bir eşitsizliktir. İnsan doğal olarak iyidir, kötülüğü ortadan kaldırmak için uygarlığı bir yana bırakmak gerekir. Vahşi insan medeni insanın aksine doğayla barışıktır.

Rousseau; ancak insanlar arasında bir eşitlikle salgınrsa insanın gerçek anlamda özgür olacağını belirtir. "Özgürlük Rousseau'da düşüncenin nominal (adaş) bir amacı olmaktadır"⁽⁷⁷⁾⁽⁷⁸⁾.

Ona göre; insanın doğal istek ve ihtiyaçları gözardı edilmemeli, ancak bunların iyiye doğru yönlendirilmeside ihtiraslarımızı bizim belli başlı korunma vasıtalarımızdır, bu bakımdan onları tahrib etmeye çalışmak tabiatı kontrol etmeye ve Tanrı yapısını reformlandırmaya kalkışmak olur. Ancak, insan ihtirasları, tabii olmakla birlikte, çok değişik sebeplerden etkilenecek kirlenebilir. Hiç etkilenmeden kendini koruyan yeğâne ihtiras ise insanın kendini sevmesidir⁽⁷⁹⁾. Bu ihtiras, doğaldır. Bu bakımdan insan tabiatı, doğal olarak iyidir.

İhtirasların tahrik edilmeksizin, tabiatın şartlarına göre yerine getirilmesi için eğiticinin dikkat etmesi gerekir. Öğrenciyi kuşatan herşey, onun hayal gücünü tahrik ettiği ve bazan bozuk fikirlere kapılmasına sebep olduğu için, ona bunların zaptedilmesini öğretmek lazımdır. Çocuğa iyiye ve kötüyü tanıtmak gerekir, Onların kalplerini iyiliğe

⁽⁷⁷⁾ Russel Batı Felsefesi Tarihi, C.II., s. 36

⁽⁷⁸⁾ Hegel'e göre Rousseau, «....kişisel özgürlüğü yücelten ve ortaya çıkaran bir kaşıftır.» Weigand,K., "Vorwort" in Über Kunst und Wissenschaft, Über den Ursprung der Ungleichheit Unter den Menschen (İsbersetzung: K. Weigand), s. XXXIV

⁽⁷⁹⁾ Rousseau; Emil, IV.Kitap s. 7

çevirmek için, görünüşte ve aldatıcı olan mutluluk veren zenginlik, ihtişam, lüks gibi şeylerin gerçek nitelikleri ve insan ruhuna verdikleri zararlar anlatılmalıdır. Çocuğun hisli ve merhametli bir varlık olabilmesi için ona hissettiği bütün acıları hisseden kendisi gibi diğer hisli varlıkların da bulunduğu gösterilmeli, haset, kıskançlık ve kin gibi kötü vahşi ne kadar ihtiraslar varsa bunların doğmasına engel olunmalıdır.

İnsanlık için eğitilen talebenin, acı çeken bedbaht insanlara karşı merhamet gösterilmesi için kendisinin de bu acılara yabancı olmadığı, yaşayan bir varlık olarak kendisinin de bu acılara her zaman maruz kalabileceği öğretilmelidir.

Çocuklara herşeyden evvel insanları sevmeyi öğretmek gerekir .Ancak, öğreticilerin nitelikleri bu hususda kritik fonksiyonlara sahiptir.

4.5.4. Eğiticide Bulunması Gereken Nitelikler

Rousseau; iyi bir öğretmenin tıpkı Sokrates gibi kaideleri, hareket tarzlarını öğretmeyip talebenin kendisine buldurmak ister⁽⁸⁰⁾.

Öğretmen ve talebe arasındaki işler, sanki ömürlerine hep bir arada geçirecekmişcesine birbirleriyle sevgi bağı kuracak şekilde olmalıdır, her iki taraf bu dostluğun devam edeceğine inanmalıdırlar. Böylece öğretmen öğrencisine bir an önce kurtulacağı bir yük olarak bakmaz öğrenci ne de öğretmenine bir emir ve kendisine bir suni dertler yükleyen kişi olarak bakmaz. Böylece fenni hayatının her çağında kendisine yol gösteren öğretmeni takip etmekten usanmaz. Öğretmen ise meyvalarını toplayacağı talebesine karşı daha ihtimamlı olur ve ilgisin esirgemez.

⁽⁸⁰⁾ Rousseau, a.g.e. I. Kitap, s. 33

Bir öğretmenin öğrencisinden edinebileceği en büyük maddi ve manevi kazancı; onun öğrencisinin bir insan olduğunu görmesi olacaktır⁽⁸¹⁾.

Öğretmen bütün öğrencilere karşı tıpkı bir ana - baba şevkatiyle eşit sevgi göstermelidir.

Öğretmenin, öğrenci üzerinde bir eğitici sıfatıyla hakim olabilmesi için herşeyden önce kendisine hakim olmasını bilmesi gerekir. Öğretmenlerin derslerini birer nutuktan ziyade tecrübeye dayalı bir şekilde düzenlemeleri gerekir.⁽⁸²⁾ Bizzat kendilerinin de onların örnek oluşturmaları gerekir.

Rousseau, öğretmenlere şöyle der: "Öğretmenler, az söyleyiniz, yalnız mekân, zaman ve konu seçmesini biliniz ve derslerinizi daima misallere kuvvetlendiriniz. Böyle yaptığımız takdirde tesirlerinden emin olabilirsiniz."⁽⁸³⁾

Öğrencilerin taptaze cesaretleri kırılmamalı ve ruhlarını yükseltecek hiçbir şey ihmal edilmemelidir. Rousseau öğretmenlere şu tavsiyelerde bulunur;

" 1. Size erişebilmeleri için talebenizle kendinizi müsavı yapınız...

2- Henüz size yüksелеcek seviyede değilseler, size hicapsız ve endişesiz onların seviyesine ininiz;

3- Talebenizi terbiye ederken şerefimizin sizin içinizde değil , fakat talebenizin içinde olduğunu daima düşününüz;

4- Hatalarını düzeltmek için, hatalarına iştirak ediniz.

5- Hicabını gidermek için, siz üzerinize alınız"⁽⁸⁴⁾

⁽⁸¹⁾ Rousseau, a.g.e., II. Kitap s. 184

⁽⁸²⁾ Rousseau, a.g.e., II. Kitap s. 49

⁽⁸³⁾ Rousseau; a.g.e. IV. Kitap. s. 43

⁽⁸⁴⁾ Rousseau; a.g.e. IV.Kitap s. 69

Böylece öğretmenin öğrenci üzerindeki etkileri artar öğrenciler verilmek istenilen eğitimi kolaylıkla alırlar.

Öğrencilerin ilgilerini derslere çekebilmek için, onların pasif halden çıkarılması, ve konu üzerinde kendisinin de araştırma yapması gerekir.

Talebeyi istenilen düzeye getirememek öğretmenin hatasıdır⁽⁸⁵⁾.

Öğretmenler çocukların ne şekilde olursa olsun çabucak eğitmekle yerine, herşeyden önce onların iyi birer insan olarak yetiştirilmelerine dikkat etmelidirler. Çocuklara yaşama geçirebilecekleri pratik yararlılığı bulunan dersler vermek daha faydalıdır. Daha sı "Âlim olacağına iyi olması" tercih edilmelidir."⁽⁸⁶⁾

Öğretmenlerin gösterişten kaçınması, dürüst, faziletli ve iyi kalpli olmaları gerekir. Zira onların göstereceği bütün örnekler çocukların kalplerine girmek zamanı bekler vaziyette dimağlarına nakşolunur⁽⁸⁷⁾.

Rousesau öğretmenlere güç bir sanat öğrettiğini söyleyerek, şöyle devam eder. "Ders vermeden idare etmek ve hiçbir şey yapmadan, herşeyi yapmak...İspartalıların terbiyesinde şu düstur hâkimdi iptida yaramazlar yetiştirmezseniz, hakimler yetiştirmeye muvaffak olamazsınız"⁽⁸⁸⁾. Anlaşıldığı üzere, Rousseau bizzat kendi yaşadıklarıyla bir toplumun belirgin bir alana ilişkin değerlerinin toptan kabul yada red edilemeyeceğini belirtmiş olmaktadır. Çünkü, o vahşi bulduğu, örnek alması nedeniyle Platon; dahi eleştirdiği İspartalıları bu sözlerinden dolayı övmektedir. Yeniden anlamış oluyoruz ki; Rousseau özgür istencin peşindedir Hem eğiten de , hem de eğitilende.

⁽⁸⁵⁾ Rousseau; a.g.e. IV.Kitap. s. 223.

⁽⁸⁶⁾ Rousseau, a.g.e. II. Kitap, s. 61.

⁽⁸⁷⁾ Rousseau, a.g.e. II.Kitap s. 65.

⁽⁸⁸⁾ Rousseau; III. Kitap, s. 97.

Bununla birlikte, özgür iradeye övgüsü, eğitilenlerin tekil anlamda zeki düzeyleri gündeme geldiğinde bir dizi kayıtlama sözkonusudur.

Bazı zekalâra kanat takmak, bazılarına gem vurmak lazımdır. Birisi acele gitmek ister, öteki zaptedilmek, biri teşvik, öteki çekingenlik ister, kâh aydınlatmak gerekir. kâh sersemletmek. Adam vardır, insan bilgilerini son haddine kadar götürecek yaradılıştadır, a dam vardır okuma bilmesi bile sakıncalı olur⁽⁸⁹⁾.

Öğretmenin çocuklardaki bütün bu farklı yaradılışı gözönüne alarak bir eğitim uygulaması gerekmektedir. Dolayısıyla bir öğretmen adeta bir çiftçinin toprağı işlemede gösterdiği bilgi, titizlik ve hassasiyeti öğrencilerinde aramasını - isabetle - istemektedir.

4.6. Çocuk Eğitiminin Kademeleri

Rousseau insanın doğal gelişim ve eğilim süreçlerine incelediği *Emil*'de çocuk' un gelişimini beş ana kademe içerisinde işler. Çocuğun gelişmesinin her kademesinin ayrı ve kendine has nitelikleri vardır. Her kademe serbest olarak açılıp geliştirilmelidir. Çocuk gelişmesinin bu beş safhası, bir eğitim romanı şeklinde yazılan, *Emil*'in beş cildinde ayrı olarak sergilenir. Bunlar

- i. Süt çocuğı çağı (Doğumdan 2 yaşına kadar)
- ii- Çocukluk çağı (2-12 yaşlar arası)
- iii- Ergenlik çağı (12-16 yaşlar arası)
- iv- Gençlik çağı (16-20 yaşlar arası)
- v- Yetişkinlik Çağı (20 yaşından itibaren)

⁽⁸⁹⁾ Rousseau; *Julie* yahut *Yezi Heloise*, s. 62.

4.6.1 Süt Çocuğu Çağı (0- 2 yaş arası)

Rousseau çocukların doğar doğmaz anneleri tarafından süt an-
nelere verilmesini eleştirir. Bu durum tabiata aykırıdır, anne çocuğu-
nun kendi emzirmelidir. Kendisi kucaklamalıdır. Çocuğun bedeninin uy-
gun bir şekilde gelişmesi içinde kundaklarla sarmalanmaması, rahatça
hareket etmesine mani olunmaması gerekir. Hiç bir süt anne gerçek
ana şevkatini gösteremez ve kendisine emanet edilen çocuğa zorunlu
bir şekilde baktığı için, çocuk daha başlangıçtan itibaren sevgisiz ve
yanlış bir eğitim alır. Her türlü hareketi kısıtlanan ve isyanını ağılamak-
la dile getiren çocuk, büyüklerin işlerine mani olmasın diye ortaçağ
kalıntısı bir geleneği etkisiyle kundaklarından duvarlara "...bir pılıpırtı
paketi gibi sir çiviye asılıyor."⁽⁹⁰⁾ Çocuk daha doğduğu andan itibaren
tabiatının kendisini sevkedeceği herşeyden (maddi olarak karnunun
doyurulması hariç) men ediliyor. Bütün bu mahzurlardan dolayı "...her-
kesi ilk vazifelerine iade etmek gerekir. Bu yüzden evvelâ annelerin
eğitimi ile ise başlamak gerekir. Her kötülük ilk bozulmalardan ileri
gelir, ahlaki kurallar bozulur, kalplerde tabii ne varsa söner"⁽⁹¹⁾. Bu su-
retle yaşamın doğallığı, doğal bir şekilde yetiştirme, doğal yaşam daha
aile ocağında canlılığını yitiriyor, katı kurallarla boğuluyor.

Çocuğun bir insan olarak doğal bir şekilde yetiştirilmesi için
herşeyden önce sıcak bir aile ortamına ihtiyacı vardır. Pansiyonlarda,
manastırlarda, kolejlerde dağıtılmış, uzaklaştırılmış çocuklar, aile aşk
ve sevgisini tadamayacakları için, bunu öğrenemeyecekleridir de. Böy-
lece, toplum içinde gerçi birbirlerine karşı nazik, kibar fakat her za-
man herkese yabancı olarak kalacaklardır.⁽⁹²⁾ Bir birini sevmeyen, her-
kese yabancı olan insanlardan dostluk ve fedakârlık gibi faziletler bek-
lemek beyhudedir.

⁽⁹⁰⁾ Rousseau; *Emile*, I. Kitap, s. 16.

⁽⁹¹⁾ Rousseau; *a.g.e. I. Kitap*, s. 20 ayr. *Julie yahut yeni Heloise*, s. 194.

⁽⁹²⁾ Rousseau; *Emil*, I. Kitap, s. 27 (terc. Ali Rıza)

Tabiatın da maksadına uygun olarak doğan çocukların ilk eğitimlerini kendi ana babalarından edinmeleri gerekir, dolayısıyla ilk eğiticiler de ana babalardır. "Babalarla anadan kasvetli ve miskin hayatı, hemen daima çocuklardaki düzensizliğin ilk kaynağıdır"⁽⁹³⁾.

Çocuğun ilk izlenimleri duyuları aracılığı ile edindiği izlenimlerdir. O, herşeyden önce acı ve haz duyar. Duyuları bilgilerinin ilk malzemesi olduğu için uygun bir düzen içerisinde bu bilgileri çocuğa vermek, hergün aynı düzen içerisinde bir gün kendi idrakine ile anlayacak kabiliyete gelinceye kadar onu hazırlamak gerekir.

Çocuklar duyuları ile aldıkları hoşlarına giden veya gitmeyen izlenimleri çehreleri ile ifade ederler, duygularının ifadesi ise bakışlarında bulunur. Bu yüzden, çocukların ifade etmeğe çalıştıkları şeylere karşı ilk bakıcıların gayet dikkatli olması, onların, yerinde ihtiyaçlarını daima tatlılıkla, yerine getirmeleri gerekir. Ancak, çocuğun her istisinin yapılması onu sonuçta bir zorba haline getireceğinden sadece haklı olan istekleri yerine getirilmelidir. Çocuğa baskı ve şiddet uygulamak ise kesinlikle çok yanlış, zalimane bir tavrıdır, bu ilerde çocuğu ya çok korkak ve kişilsiz, ya da büyük bir olasılıkla şiddet yanlısı yapar. Rousseau'ya göre çocuğun iyi bir adam olarak yetiştirilmesi için kendi kudretine inandırılması lâzımdır. Hobbes'un kötü bir çocuğun kuvvetli bir çocuk diye tanımlamasının yanlış olduğunu belirterek her kötülüğün zaafıtan geldiğini, çocuğun ancak zaatları ve zayıflıkları olduğunda yaramaz ve haşin olduğunu ifade eder, ve şöyle der, "Bir kere onu kuvvetlendiriniz, derhal iyi bir çocuk olduğunu göreceksiniz"⁽⁹⁴⁾.

Çocuklara iştirilecek ilk sözler, kendilerine gösterilen cisimleri ifade eden kelimeler olmalı ve bunu kelimelerin az, kolay anlaşılır ve sık sık tekrar edilir sözler olması gerekir. Çocuklara söyleyecekleri şeyler için baskı yapmamalıdır, bunun kötü neticesi çocukları daha geç

⁽⁹³⁾ Rousseau; Julie yahut Yeni Heloise; s. 13 (terc. Hamdi Varoğlu)

⁽⁹⁴⁾ Rousseau; Emile I. Kitap, s. 66,

daha karışık konuşmaya teşvik etmesidir. Çocukların zamanla isteklerini konuşarak doğru bir şekilde belirtilebilmeleri için onların yanında sade, net, ne çok yavaş, ne de bağırarak konuşmaklıdır. Daima aynı ton ile konuşmak yanlıştır. Çocukların erken konuşmaya başlamaları için gereksiz gösterilen gayret onların anlamadan iyi telaffuz edemelerine yol açar. Yaşlarıyla uygun kolay heceleri telaffuzla, ufak tefek manalı kelimeleri yavaş yavaş söylemeye başlayan çocuklar anlamadan hiçbir şeyi söylemezler, ve konuşmaların sıkılmadan sürdürürler. Çocuklara mümkün olduğu kadar kısa ve açık kelimeler öğretilmesi gerekir "zira fikirlerden fazla kelimeye sahip olmaları, 'düşünemediklerinden fazla çok şeyler söylemeleri çok mahzurludur.'⁽⁹⁵⁾ Köylülerin pek az fikirlerini çok açık ve net söylemeleri lügatlerinin kısıtlı olmasından kaynaklanır.

4.6.2. Çocukluk Çağı (2-12 yaşlar arası)

Rousseau da çocuğun ilk eğitiminde beden terbiyesinin gerekliliğine dikkat eder. Sağlıklı bir beden için düzenli yapılan hareketler, kadar beslenme şartlarına da önem verilmesi gerekir. Beslenmede süt hariç hayvansal⁽⁹⁶⁾ ürünlerden mümkün olduğu kadar kaçınılması bunlar yerine sebze ve meyva ağırlıklı bitkisel ürünlere yönelinmesini önerir. Çocuk tabiatın bütün zorlu şartlarına alıştırılmalı, özellikle fazla sıcaktan korunarak soğuk su ve havanın kuvvet verici etkilerinden faydalandırılmalıdır⁽⁹⁷⁾. Netice de insan alışkanlıkları doğrultusunda hareket edeceğinden onun iyi ve yararlı alışkanlıklar edinmesini sağlayacak bir eğitim tarzı amaçlanmalıdır. "Çocuğun alınmasına müsaade edilecek yeğâne alışkanlık, hiç alışkanlık edinmemesini temin etmekte-

⁽⁹⁵⁾ J.J. Rousseau; a.g.e. I. Kitap s. 82.

⁽⁹⁶⁾ J.J. Rousseau; a.g.e. II.Kitap .s. 166. (Rousseau, çok et yiyen insanların genellikle diğer insanlardan daha zalim ve yırtıcı olduklarını söyler. "Yüzülmüş deriler ve yer üstünde sürünüyor, şişe dizilmiş etler feryad ediyorlardı, onları titremeden yiyemeyen insan, içinde oluyordu figanlaştıkların) (II. kitap. s. 168.)

⁽⁹⁷⁾ Rousseau, a.g.e. II. Kitap, s. 114.

dir⁽⁹⁸⁾ Çocuğa özgürlüğün değerini kavrama duygusu kendisinden öz itibarıyla mevcut olup uygulamaya geçirilmemiş olan güdüleri kullanma yetisi, doğal ihtiyaçları karşısında kendisine hakim olacak şekilde bırakmalıdır. Çocuk, böylece bir tek alışkanlık kazanır ki o da kendi iradesini bilme ve kullanma alışkanlığıdır. Çocuğa tabiatı güzel ve çirkin taraflarıyla sevdirebilmek, korkunç görünüşki böcek yılan gibi yaratıklardan korkmamasını sağlamak için herşeyin ona tanıtılması gerekir⁽⁹⁹⁾.

Dimâğlar, lisanlarla teşekkül ederler, fikirlerin ve renklerin şekillerini alırlar. Ancak, mantık ve muhakame ortaktır; her lisanın kendine has ruhu vardır, ve bu fark millî karakterlerdeki farkın neticesidir. Rousseau, ana lisanı haricinde ilk yaşlarda diğer lisanların çocuk terbiyesinde yararlı olmayacağını belirtir. 12-15 yaşlarına kadar bir çocuğun iki lisan doğru bir şekilde öğrenemeyeceğini, zira iki lisan birlikte öğrenebilmek için fikirleri mukayese edebilmesinin şart olduğunu ifade eder. "Herşeyin çocuk için binlerce muhtelif işareti olabilir; fakat, fikrin onun için tek bir şekli vardır; O halde çocuk ancak bir lisan görüşmesini öğrenebilir"⁽¹⁰⁰⁾. Birkaç lisan çok küçük yaşta öğrenen çocuklar aslında sadece bir kaç değişik lehçe kullanırlar, fakat daima ana dilleriyle düşünüp konuşurlar.

İnsanların çoğu ancak gençliklerinde uysaldırlar. Yaşlandıkça ıslah olmaz hale gelirler. Bir kere âdetler, alışkanlıklar yerleşip, boş inançlar kökleşti mi artık onları yola getirmeye kalkışmak hem tehlikeli hem de nafil olur⁽¹⁰¹⁾.

Çocuğu eğitecekler, çocuğun ne bir hayvan ne de yetişmiş bir adam olmadığını bilinciyle hareket etmelidirler. Nihayet, o, bir cocuktur. Çocuk zaafını hissetmeli; fakat, ondan üzüntü duymamakta-

⁽⁹⁸⁾ Rousseau; a.g.e. I.Kitap s. 56.

⁽⁹⁹⁾ Rousseau; a.g.e. II.Kitap s. 128.

⁽¹⁰⁰⁾ J.J. Rousseau; a.g.e., II. Kitap, s. 74-75 (terc. Ali Rıza) ayr: Julie yahut yeni Heloise, s. 77-81 (terc. H. Varoğlu).

⁽¹⁰¹⁾ Rousseau; Toplum Anlaşması, s. 63.

dır. Çocuk kendisini idare edenlere muhtaç ve tabi olmalı ve fakat itaat eden ve esir olmamalıdır, istemeli fakat emretmemelidir. O ancak muhtaç olduğu ve kendisine faydalı ve zararlı olanları daha iyi ayırdedebildikleri için başkalarına bağımlıdır.⁽¹⁰²⁾

Çocuğun terbiyesinin doğal düzenini koruyarak yetiştirilmesi için onu eşyadan gelecek tesirlere açık bırakmak gerekir.

Çocukların gereksiz arzularını karşısına bu arzularına mani olacak eşyalar, olaylar çıkarılmalı, ancak çok nadir onlara ceza verilmelidir. Çocuğun kötü hareketleri yasaklamak yerine, ona karşı bu fenalıkları yapmasına engel olarak maniaları teşkil etmek daha iyidir. "Tecrübe ve kudretsizlik çocukların riayet edecekleri yeğâne kanun olmalıdır"⁽¹⁰³⁾.

Ona göre; tabiat çocukların büyük olmadan evvel çocuk olmalarını ister, tabiatın bu isteğine karşı çıkmak olgunluğu da tadı da olmayan mevsimsiz meyvalar yetiştirmeye benzer. "Çocuklar genç birer alim, ihtiyaç birer çocuk olurlar"⁽¹⁰⁴⁾. Çocukların kendi duyushlarının düşüncelerinin, yerine büyüklerin düşünceleri ve duyushları ile görüşlerinin konulması sakıncalıdır. Çocuğun her yaşında kendi zekasına uygun bilgilerle eğitilmesi gerekir. Bu eğitimde tabiatın çocuğa verdiği meziyetlerin silinmemesine, dikkat edilmeli, yerlerine hiçbir gerçekliği olmayan, görünüşten ibaret küçük meziyetlerle bilgiler yüklenmemelidir.

Tabiata dönük eğitimde, çocukların içgüdüsel özgürlükleri kısıtlanmamalı, onu serbest bırakılıp, işleyerek gelişmesine çalışılmalıdır. "Asıl tabiat kitabı; insanların kalbidir"⁽¹⁰⁵⁾. Bunu okumasını bilenler tabiata ve onun bütün varlıklarına dost olurlar.

⁽¹⁰²⁾ Rousseau; *Emile*, II.Kitap. s. 21.

⁽¹⁰³⁾ Rousseau; a.g.e. II.Kitap s. 22. ayn. Julie yahut Yeni Heloise, s. 64-74.

⁽¹⁰⁴⁾ Rousseau; *Julie Yahut Yeni Heloise*, s. 56,

⁽¹⁰⁵⁾ Rousseau; a.g.e. s. 188.

Çocukların Platon'un 'Devlet' adlı eserindeki gibi şenlikler, eğlenceler, şarkılar, ve oyunlar ile eğitilmeleri gerekir.⁽¹⁰⁶⁾ Çocukluk muhakeme melekesinin uykusudur. Bu yüzden çocuğun oyun ve eğlence faaliyetlerinin kısıtlanmaması gerekir. Onlara meşgul olacakları mesela bahçe işleri gibi oyunlar icat ederek hayatı, doğrudan öğrenmeleri sağlanmasıdır. Çocuklar herşeyi değil ancak kendileri için tabii ve bilinmesi zorunlu olan şeyleri muhakeme edebilirler.

Tabiat çocukların dimağlarını her cins izlenimleri kabul edebilecek şekilde yaratmıştır; fakat bu oraya kral isimleri, tarih rakamları, harita ve coğrafya bilgileri zorla nakşedilsin diye değildir.

Tabiatın çocuk dimağına bahş ettiği bu bağış, kendisine faydalı olan anlayabileceği fikirlerin ve mutluluğuna yarayacak vazifelerin oraya nakşedilmesi içindir. Çocukların etrafındaki herşey onları kitaplardan edinecekleri bilgilerden daha fazla etkiler, ve muhakeme yeteneklerini artırır. Bu yüzden çocukların düşünmeksizin ilgilendikleri dimağlarında iz bırakan eşyadan tanımaları gerekenlerini seçmek, göstermek, bilmemesi gerekenleri de onlardan gizlemek ilk melekeleri demek olan hafızalarını geliştirebilmek bakımından doğru bir eğitim sistemini gerektirir. Anlaşıldığı üzere, Rousseau da Platon gibi, çocuk eğitiminde görgül yöntem ve tekniklerin değerinin bilincindedir, Platon'dan farkı çocuğun doğayı ve doğallığı nesneler (oyuncaklar) aracılığıyla öğrenmesini önermesine karşın, Rousseau tam anlamıyla doğanın içinde ve hiçbir yapay unsur bulunmayan bir eğitimi yöntemini önermektedir.

İnsanın ilk muhakeme melekesi, hissi kabileyetleridir ve bunlar fikri muhakeme melekesini temel taşıyı teşkil eder. Bizim ilk felsefe ustalarımız, ayaklarımız, ellerimiz ve gözlerimizdirler. Kitapların yerine bütün bu vasıtaları geçiririz⁽¹⁰⁷⁾. Aksi takdirde insan muhakeme usulünü öğrenemez, ancak başkalarının muhakemelerini kullanır, çok ina-

⁽¹⁰⁶⁾ Rousseau; *Emile*, II. Kitap s. 70

⁽¹⁰⁷⁾ Rousseau; *a.g.e.*, II.Kitap, s. 109.

nır fakat hiçbir şey bilmez. Düşünmeyi öğretebilmek için, zekamızın adetleri olan uzuv ve hislerimizi yetiştirmek ve bu aletlerden mümkün olduğunca istifade temin edebilmek gerekir. Öğretilecek bütün sanatlar, çocukların uzuvlarını daha iyi kullanmalarını sağlamak amacıyla olmalıdır. Meselâ resim sanatını öğrenirken gözlerini ve ellerini iyi kullanmaya alıştırmalıdır ve kendisine taklit etmek için bir öğretmenin yaptığı resimler değil doğrudan tabiatın kendisi örnek olmalıdır. Geometri öğretmek için de pergel ve cetveller kullanılacağına mesela sopaya bağlanmış bir ip vasıtasıyla toprak üzerinde daire çizilmesi ona daha zevkli bir öğretim biçimi sağlayacaktır.

Güzel sanatların kızlara uyduğunun söyleyen Rousseau, sanat ve kabiliyetlerin zevki meydana getirdiğini; zevk sayesinde de düşüncenin ve ahlâkın güzelleştiğini belirtir. Bu görüşleri bize Platon'da anlatmaktadır.

Edep ve ahlâk hissini erkek çocuklardan ziyade kız çocuklarında bulunma nedenlerini Rousseau, güzel sanatların kızlara daha uygun olmasında bulur.⁽¹⁰⁸⁾

Rousseau kızların manastırlarda eğitimini doğru bulmaz. Tabiata aykırı olarak burada baskı altında eğitilen kızlar, manastır hayatından kurtulunca, tam bir özgürlük içine girerler ve böyle birdenbire gelen özgürlük onları kötü yönlendirir⁽¹⁰⁹⁾.

Aslında kadınları erkeklerin hakimi olarak gören Rousseau bu yüzden kadınların mümkün olduğu kadar iyi yetiştirilmelerine özen gösterilmesini ister. İyi ve doğasına uygun bir kadın iyi tabiatlı, zevk sahibi, zarif, kendi cinsine ait bütün işleri becerebilen, güzelliğini sağlıklı bir beden ile ruh güzelliğinden alan, sağlam zekalı, vazifelerine sadık, dürüst, yapmacıksız ve tabi olmalıdır Rousseau ancak böyle yetiştirilmiş bir kızı, (Sophie), kendi yetiştirdiği Emile uygun bir eş olarak görür. Mükemmel yetiştirilmiş bu iki insanın yetiştirecekleri çocuklar

⁽¹⁰⁸⁾ Rousseau, a.g.e., V.Kitap s. 408

⁽¹⁰⁹⁾ Rousseau, a.g.e., V. Kitap, s. 424.

da kendileri gibi mükemmel olacaktır. Çocuklarının eğitimi de bizzat kendileri üstleneceklerdir⁽¹¹⁰⁾.

4.6.2.1. Alışkanlıkların Kazandırılması

Çocuklar kendilerini saran her şeyi, kendi emirlerine amade birer alet gibi telakki ettikleri zaman herşeyi kendi istekleri ve zaafırları doğrultusunda kullanmaya başlarlar. İşte; yaramaz, zalim ve serkeş olmalarının nedeni budur. Bu tahakküm fiili çocuklara tabiatın vergisi değildir. Bu kötü gelişmeyi onlara bizim yanlış eğitimimiz sağlar. "Emretmek izzeti nefsi uyandırarak okşar, alışkanlık da takviye eder. Bu surette keyfi heves, tabii ihtiyaçların yerine geçerek, tabii varlığımız içinde sun'î ve yanlış fikirler kök salmış olur"⁽¹¹¹⁾.

Bu durumda yapılacak şey; tabiatın çocuklara verdiği zaten yeterli olmayan kuvvetli hepsini onların istedikleri şekilde kullanmasına müsaade etmek; fakat, bunu kötüye kullanmamalarıdır için dikkat etmektir. Bunun için öngördüğü dört kuralı aşağıdaki şekilde özetlenebilir :

I- Çocuklara ancak gereksinim duydukları (zeka, güç ya da maddi yönden) bir konuda yardım edilmelidir.

II- Çocuklara yapılacak bir yardımın gerçekten zorunlu ve yararlı hususlara ilişkin olması, ben niteliği bulunmayanların dikkâte alınmaması gerekir.

III- Çocukların gereksinimlerini ifade edilen çok doğal bir görüntüde gerçekleştiğinden, istemin doğadan mı yoksa kendi kişisel arzulardan mı kaynaklandığı özenle belirlenmelidir.

⁽¹¹⁰⁾ Rousseau; a.g.e., V.Kitap s. 538.

⁽¹¹¹⁾ Rousseau a.g.e., I. Kitap, s. 68.,

IV- Her çocuk için önerilen yaklaşımın amacı, onlara gerçek öz-gürlüğü ve sınırlı tahakküm kabiliyetini vermek kendi işlerini kendilerinin görmesi bilincini yerleştirmektir⁽¹¹²⁾.

4.6.3. Ergenlik Çağı (2-15 yaşlar arası)

Çocuğun bu yaşta yönettiği sorulara, onun merak duygusunu besleyecek şekilde cevap verilmelidir. Çocuğun yavaş yavaş muhakeme kabiliyeti kazandığı bu çağda, onun incelemeye yöneltmek çok önem taşır. "Kendi kendine elde ettiği bilgiler, başkaları vasıtasıyla öğrenilenlerden, daha açık daha kalıcı olacaktır"⁽¹¹³⁾

Böylece kendi muhakeme kuvvetini başkalarının muhakemelerine esir etmeyecek, eşyalar arasındaki ilişkileri kendisi bulacak ve fikirleri bağlayarak yeni fikirler elde edecektir. Bunun için; çocuğun, hayatın içinde, hayatın meşguliyetleri arasında yetiştirilmesi gerekir. Mesele bir atölyede çalıştırılan çocuk, ellerini ve aklını birlikte kullanmayı öğrenecektir. Kol ve kafası müştereken yardımlaşarak hem bir işçi, hem de bir filozof olacaktır. Rousseau, çocuklara sadece teorik bilgilerin uygun olmadığını söyler. Ona göre bizim gerçek öğretmenlerimiz tecrübeler, bizzat duyduğumuz hisler, meydana getirdiğimiz idrakler ve insanın kendisine uygun olan her şeyi, ancak bulunduğu şartlara göre his ve idrak edebilmesinden ibarettir. O, bu yaştaki çocuklara sadece Robinson Crouse'un⁽¹¹⁴⁾ kitabını okutmayı salık verir.

⁽¹¹²⁾ a.g.e., s. 68.

⁽¹¹³⁾ Rousseau, a.g.e., III.Kitap, s. 32.

⁽¹¹⁴⁾ Robinson Crusoe'nun yazarı Daniel Defoe (1660-1731) 'nun bu eserini yazarken İbn Tuteyl' (a.1186) Hayyibn Yakzan adlı felsefi romanından çok etkilendiğini batılı oryantalistlerini büyük çoğunluğu belirtirler. Batı Aydınlarına Devrine gelinceye kadar pekçok defalar Batı dillerine çevrilen Hayy ilen Yakzan'da ıssız bir adada yaşadığı tecrübeler süreci içinde en yakın gerçeklerde adım adım en yüce gerçekliğin bilgisini ulaşabileceği anlatılır. (İbn Tuteyl; Hayy ibn Yakzan terc. A.Özalp.)

Çocuk bütün bilgileri arzu ederek kendisi⁽¹¹⁵⁾ aramalı, cevaplarını bulmalıdır. Bu konuda eğitici görevi ise bilgileri çocuğun zorlayacağı şekle sokmak, öğrenmek arzusunu ustalıklı bir şekilde uyandırmak ve bu arzuyu tatmin edecek vasıtaları hazırlamak olmalıdır⁽¹¹⁶⁾.

4.6.4. Gençlik Çağı (16-20 yaşlar arası).

16-20 yaş arası, sorunlu bir çağdır, bu çağdaki bir insan, artık, ne çocuk, ne de yetişkin bir adamdır, hissettiklerini tam olarak kavrayamadan evvel hassas olurlar ve nedensiz yere olabilirler 16 yaşlarına yaklaşmış olan çocuklara eğitimlerinde tahrik edici değil, zaptedici konular gösterilmeli, hayal güçlerinin faaliyetini, hislerini tahrik etmekten uzak kalan ve yatıştırıcı vasıtalarla karşılamak, tabii alışkanlıkları bozan ve gençliği zamanından evvel hırslandırıp taşkınlıktan büyük şehirlerden uzaklaştırmak ve yaşlarına uygun kır hayatı içinde tabiatın sadelikleri içinde yaşamalarına imkân hazırlamalıdır⁽¹¹⁷⁾.

Bu yaşlarda çocuk üzerinde düşüncelerin henüz hisler kadar etkisi yoktur. Ancak, hisler de henüz kalbini harekete geçirmemişlerdir. İnsanlar muhakeme edebilir ve bu muhakemeyi de doğrulukla yapabilirse, artık başkalarını kendisine örnek almaktan kurtulamaz. Kuvvetli, sıhhatli ve ölçülü olur. Kendilerine itaat eden her şeyin esiri olan şu sefil krallarla; boş şöhretlerine bağlı kalmış şu sahte filozoflara, debdebelerine kurban olan şu sahte zenginlere ve zevkli görünmek için bütün hayatlarını meşakkat içinde geçiren şu çılgın gösterişçilere acır⁽¹¹⁸⁾ kendisine kötülük edebilecek olan insanlara bile zor ve onları sefil birer çiftlik kölesi olarak görür.

⁽¹¹⁵⁾ Rousseau, a.g.e., III. Kitap, s. 50

⁽¹¹⁶⁾ Rousseau; III. Kitap s. 40.

⁽¹¹⁷⁾ Rousseau; a.g.e., IV. Kitap, s. 41.

⁽¹¹⁸⁾ Rousseau; a.g.e. IV. Kitap. s. 66.

Yirmi yaşlarına kadar tabiatın kanunlarına uygun yetiştirilen genç, toplum içindeki diğer insanlardan çok farklı olacaktır. Herşeyin üzerinde tabiatın kanunlarına değer verecek, toplumun kurallarını küçümseyecektir. Toplumun önem verdiği zenginlik, ihtişam, süs, nezalet ve sahte fazilet gösterileri gibi, şeyleri yani topluma gerektiğinde fedakarlık bulunabilecek toplum içinde diğergam bir kişilik kazanacaktır. Tabiat kurllarına uygun olarak yetiştirildiği için, toplum içinde diğer insanlardan hem beden, hem de kafa olarak daha sağlıklı olacaktır⁽¹¹⁹⁾. Tabiatın muhteşem ahenk ve harmonisini benimsemiş olarak kendisi de zevkli birisi haline gelecektir. Zevk sahibi olmak gerçi her insanda vardır; fakat; toplum kuralları içinde yetişen insanlarda bu zevk taklitçilik halini alarak yozlaşır. Doğru ve tabii olarak zevk sahibi kişi aynı zamanda iyi olan kişidir. Zira, güzelliği ve güzellik anlayışı kendi kişiliğinde gerçekleştirir⁽¹²⁰⁾. Bu noktada bir kere daha Rousseau ile Platonun eğitim anlayışlarının özdeşleştiğini görürüz.

Rousseau buluş çağında tabiata yönelik bir eğitim alan öğrencinin, tabiata daha yakın olduğu için çok eskilerde yazılmış eğitim ve ahlâk kitaplarını okumasını önerir zira, bu kitap yazarlarının dehaı tabiiyetlerini henüz bözmamıştır. Rousseau'nun bu görüşünde Homeros ve Hesiodos gibi mitoloji yazarlarının görüşlerinin , bir övgüsünü bulmaktayız. Rousseau'nun yazdıklarında doğa övgüsü devam etmektedir:

"Bütün gözlere karşı açılmış tek kitap vardır: Tabiatın kitabı"⁽¹²¹⁾. Bu nedenle tam okuyamamak için hiçbir mazeret yoktur, bütün insanlara hitap ediyor ve her dimağ için aynı anlaşılır lisan kullanıyor. Issız bir adada doğan, hiç bir kimseyle görüşemeyen bir insan dahi muhakemesini kullanarak, sadece melekeleri vasıtasıyla öğrenileceği en yüksek kavram olan yaratıcıyı tanıyabilir ve eseri olan tabiatı sevmeye, iyiliğini istemeye ve dünya üzerindeki vazifelerini öğrenip yap-

⁽¹¹⁹⁾ Rousseau; a.g.e., IV. Kitap, s. 243- 251

⁽¹²⁰⁾ Rousseau; a.g.e. IV.Kitap s. 254. 256.

⁽¹²¹⁾ Rousseau; a.g.e., IV. Kitap, s. 186.

maya muvaffak olur. Bütün insan bilgileri de aslında bundan fazla bir-şey öğretmez. Burada da ve önce sözünü ettiğimiz Ibn Tafeyl'in görüşleri ile paralellik bulunmaktadır.

İnsan gençlikte tecrübeler edinir ve bu tecrübelerle ihtirasları onun aletleridir. Ruhunu dış şeyleri duymak için onlara tatbik ettikten sonra bu sefer o şeyleri gözden geçirmek, birbirleriyle ölçerek tanımak için ruhunu kendi içine çeker⁽¹²²⁾.

4.6.5. Yetişkinlik Çağı (20 yaşından itibaren)

Bu yaştan sonra talebe artık seyahat edip dünyayı tanımalıdır, bu seyahatler, tıpkı bir zamanlar Tales, Platon ve Phthagoras gibi yürüyerek⁽¹²³⁾ yapılırsa, dünyayı tanımak kolaylaşır ve daha zevkli hale gelir. Böyle bir çalışma odası dünyanın tam kendisidir. Burada her şey tabiat tarafından mükemmel bir şekilde düzenlendiğinden her şey yerli yerindedir. Böyle bir seyahat insanı aynı zamanda kuvvetlendirir ve neşelendirir, insan kanaatkar yaparak hayatı daha sevimli hale getirir.

Yetişkinlik çağında genç artık kendisine gereken bütün eğitimi almış, görgü ve bilgilerini arttırmıştır. Gerçi bu yaşına gelinceye kadar daima tabiatın içinde, özgürce öğrenimini sürdürmüştür. Fakat evlenmeden önce tekrar uzun bir seyahate çıkarak bu zamana kadar aldığı bütün bilgilerin bir değerlendirmesini yapma imkânı onu artık tamamen olgunlaştıracaktır.

Böyle mükemmel yetiştirilmiş bir genç için Rousseau, eş olarak kendi cinsiyetinin tabii kuralları gözönüne alınarak yetiştirilmiş bir genç kızı uygun görür ve onun nasıl eğitilmesi gerektiğini anlatır, Emilinson bölümünde bu hususa değinilir.

⁽¹²²⁾ Rousseau; *julie Yahut Yeni Heloise*, s. 4

⁽¹²³⁾ Rousseau, *Emil, V.Kitap*, s. 454.

4.6.5.1. Kızların Eğitimi

Kadın ile erkek beden ve karakter yapıları bakımından farklı oldukları için, bu farklar göz önüne alınarak, eğitilmeleri gerekir. Aynı istikamete doğru giderler fakat bu istikamette her ikisinin de aynı işleri yapması gerekmez.

Rousseau kadının da eğitiminde tıpkı erkeğin eğitiminde olduğu gibi tabiata dönük, onun çizdiği yoldan giden bir eğitim öngörür. Böyle bir eğitimde kız çocuklara öncelikle beden terbiyesi verilir. Erkeklerde maddi kudreti geliştirmeyi amaçlayan beden eğitimi dışında zerafeti geliştirmeyi amaçlamalıdır. Kadınların erkekler kadar kuvvetli olmaları için beden hareketlerinin bu doğrultuda verilmesi gereksizdir. Bu zaten tabiatın kuralına da uymaz. Beden terbiyesinden kızlara uyan güzel sanatlardan sonra resim bilgisi verilir; yapraklar, çiçekler meyvalar gibi-tabiatın içinde bulunanlar taklit ettirilir."Bir kadının ilk ve en mühim meziyeti uysallıktır"⁽¹²⁴⁾ diyen Rousseau bu özelliğin öncelikle kendileri için yararlı olacağından kızlara bu özelliğin kazandırılması gerektiği üzerinde durur. Kadın erkek için değil, kendisi için uysal olmak mecburiyetindedir, zira, göstereceği hoyratlık ve inat başkalarının kendisine kötü davranmasına ve dolayısıyla üzüntü çekmesine sebep olur. Aslında tabiat da kadını zarif ve ince yaratmıştır.

Rousseau'nun eğitim anlayışını bu başlık altında bitirmemizde temel etken onun eğitim anlayışı sistematığının bu şekilde olmasıdır. Rousseau'nun eğitim anlayışı ilginç bir şekilde özellikle Alman sosyal düşüncesinin idealist cephesi üzerinde derin etki yapmıştır. Thilly onun, Kant, Herder, Goethe ve Schiller'in düşüncelerinin şekillenmesinde fonksiyonu bulunduğunu belirtir. Günümüzde halâ tüm felsefecilerin saygıyla selamladıkları, Alman felsefesi denir denmez akla gelen Kant, Thilly'e göre, aktaracağımız kendi sözleriyle üzerindeki Rousseau etkisini belirtir: "... ben, yaptığım araştırmalarda, ilerlediğim her

⁽¹²⁴⁾ Rousseau, a.g.e., V. Kitap s. 401. (terc. Selahâttin Güzey)

basamakta onun düşüncelerinin doğruluğunu gördüm. Böylece, insan-
noğlunun zafere ulaşabileceği inancına sahip olmaya başladı. Daha
önce kalabalık yığınları küçümserken, Rousseau bana doğru yolun ka-
pılarını açtı. Böylece benim abartılı üstünlük düşüncem kaybolmaya
başladı. İnsanlara güvenmeyi ve ona saygı göstermeyi; bu sayede öğ-
renmiş oldum."⁽¹²⁵⁾

İlginç bir husus; adı anıldığında felsefeci yönü hatırlanmayan,
eğitim yönü düşünülen Rousseau'nun yukarıda ki filozoflar kadar Ni-
etzsche, Tolstoy ve Leibniz'i de etkilemiş olmasıdır. Nitekim Weische-
del, ona ilişkin olarak Diderot'un: "Bu adam beni tedirginlikle dolduru-
yor; ben onun yanında adeta lânete mahkum bir ruhun yanındaymı-
şım gibi oluyorum... O beni cehenneme ve şeytana inandırabilir" dedi-
ğini belirtir ve ekler; "Rousseau'nun sosyal bilimler ve felsefe tarihi ba-
kımından önemi ilkin Aydınlanma Akımının dayandığı temelleri sars-
masından ileri gelmektedir."⁽¹²⁶⁾

Bilim tarihçisi A.A. Adıvar, Rousseau'nun görüşleri ile Leibniz'in
görüşleri arasında yakınlık kuranlar olduğunu, bu yakınlığın temelinde
her ikisinin de doğanın mekanik izahını yeterli bulmayarak, insan top-
lumlarının oluşumunda mekanik bir temele dayanmadığını ifade et-
mek hususunda birleştiklerini, her ikisinin de doğanın ve toplumun
anlamını insanca duygularla aradıkları belirtir⁽¹²⁷⁾. Aralarındaki ayrılık
bu temel belirlemelerin gerekçelendirilmesinde ortaya çıkmaktadır.

⁽¹²⁵⁾ Thilly, F., *Felsefe Tarihi 2 (terc. İ. Şener) İstanbul, 1995, s. 32; 6. Hartenste-
in, Kants Werke, C. VIII, s. 42'ye atfen.*

⁽¹²⁶⁾ Weischedel, a.g.e., s. 27

⁽¹²⁷⁾ Adıvar, A. Adnan, a.g.e., s. 261

BÖLÜM V.

BERTRAND RUSSEL (1872-1970) FELSEFESİNDE EĞİTİM

5.1. Bertand Russel'in Eğitim Anlayışının Genel Çerçevesi

Diğer iki düşünür gibi Russel'da da kişisel yaşam deneyimlerinin etkileri bulunmaktadır.

Liberal devlet adamı John Russel'in torunu ve Vikont Amberly'nin oğlu olarak 1872'de doğan Arthur William Bertrand Russel dört yaşında anne ve babasını yitirince büyük annesi tarafından, büyük bir evde adeta eski Isparta yönetim düzeninin sadelik ve katılığı içerisinde yetiştirildi. "Yaz kış soğuk suyla yıkanmak, her sabah 7.30 8.00 arası piyano çalmak, saat 8'de tüm aile ile duaya oturmak zorunda bırakıldı"⁽¹⁾. Evde aldığı özel derslerle; düzenli bir okul yaşamı olmadan, ansiklopedik bilgilerle ilk eğitimini alan Russel, 18 yaşında girdiği Cambridge Üniversitesi'nde daha önce zekayı felce uğratan zararlı bir ahlak atmosferinde yetiştirilmiş olduğunun bilincine varır. İşte bu bilinç hayatı boyunca onun kesin ve gerçek bilgidен yana, tartışmaya açık, özgür düşünceyi kısıtlamayan, insan tabiatına ters düşmeyen bir eğitim sistemini savunmaya yönlendirir. Bu yüzden günümüz eğitim ve etikini eleştirirken göz önüne alınması gereken iki özellikten bahseder;

"Bir yandan şuur altına işleyen boş inanç ve unsurların giderilmesi, öte yandan geçmişin bilgeliğini günümüzün bilgeliği gibi benimseyeceğine, saçma gösteren yepyeni unsurları gözönüne getirmek"⁽²⁾. Russel kendi düşüncelerini böylece ifade etmekten ve açıkça uygulamaya geçirmekten dolayı dinin doğmalarına inanmadığını be-

⁽¹⁾ Russel; *Batı Felsefesi Tarihi I*, cilt. (terc. Muammer Sencer), Önsöz, s. 29.

⁽²⁾ Russel; *Evlilik ve Ahlak*; s. 8. (terc. E. Gürol).

lirtmekten ve içinde yaşadığı ve idrak ettiği 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı yıllarında savaş aleyhtarlığı yapan yazıları yüzünden, önce para cezasına çarptırılıyor, bu cezayı ödemeye maddi durumu elvermediği için, kütüphanesine haciz konuyor, daha sonra dostları tarafından borç ödenerek kütüphanesi tekrar kendisine iade ediliyor. 1918 senesinde bir gazetede yayınlanan makalesi sebebiyle bu sefer hapse atılıyor. Hapishanede de çalışmalarına ara vermiyor ve *Introductuon to Mathematical Philosophy* isimli eserini yazıyor. 1920 yılında Çin'e Pekin Üniversitesi'ne ders vermeye gidiyor. Tekrar Londra'ya dönüyor. Bu arada Amerika'da çeşitli konferanslar veriyor.

Russelin inandığı düşünceleri tek başına savunmakla kalmayıp, topluma da mal etmek uğruna başına gelen bütün engellere rağmen yılmamış tıpkı Platon gibi düşüncelerini uygulamaya geçirmek için zorlu bir hayata göğüs germiştir.

Ona göre, Olgu ile idealin karşıtlığını ortaya çıktığı durumlarda, özgürlüğü belirtmek için başkaldırma gereklidir. Düşman bir evrene tıpkı Prometheus'un direnişi gibi meydan okunması kötülüğü sürekli göz önünde bulundurup, kin duyulduğunun belirlenmesi, Güc'ün zorbalığının verdiği acının önemsenmeyeceğinin belirtilmesi kaçınılmaz olan önünde boyun eğmeyen herkesin görevidir. Ancak, "..haksızlığa karşı duyulan öfkenin belirtilmesi, düşüncelerimizi kötü bir dünya ile ilgilenmeye zorlar"⁽³⁾.

Eğitim'de düşüncelerini uygulayabilmek için pedagoji üzerinde çalışmış ve bu konuda Watson'un kurmuş olduğu Amerikalıların Behaviourism (davranış ilmi) olarak adlandırdıkları yeni psikoloji akımını benimsemiştir. Çocukların davranışlarının en iyi biçimlendirileceği çağ olan 4-5 yaşlarında eğitime başlanmasının doğru olacağını düşünüyor, bu konuda düşüncelerini teoride bırakmayarak pratiğe de aktarıyor. Londra civarında (Ana Okul), çocuk bahçesi gibi bir okul açıyor. Ancak, verdiği eğitimin bu çocuklar üzerinde ne gibi tesirler yaptığı

⁽³⁾ Russel; *Mistisizm ve Mantık*, s. 78 (terc. A. Usluata)

bilinmiyorsa da 1931'de okulu ekonomik sebepler yüzünden kapatmak zorunda kalır⁽⁴⁾.

Ona göre; eğitimin amacı, zihni pratik yarara sahip bilgilerle donatmak değil, öğrencilere sadece kendilerini geliştirecek zihinsel nitelikler kazandırmak olmalıdır. İyi bir bireysellik kazandırmanın temel ve birinci şartını Russel, başkaları kendisi gibi düşünmese de fikirlerini açıkça belirtme özgürlüğünde bulur. "Birey tıpkı Leibniz'in monadları gibi, dünyanın aynası olmalıdır"⁽⁵⁾.

Zihni bir noktaya toplayan ve harekete geçirmek isteyen kişi kendi zekasıyla tıpkı bir bilgiye kayıtsız kamera gibi, olmaktadır.⁽⁶⁾ Uzayın derinlikleri, güneş ve planetlerin gelişimi dünyanın jeolojik devirleri ve insanlığın tarihi, bana tabiatın durmadan değişen manzarasına eklenen ve bağımsız olan bir insan açısından görünmelidir.

İnsanın bilişsel kısmı insanın asıl üstünlüğünün temeli olduğu halde, onun varlığının bütünlüğünden uzaktır. O dünyanın tek başına bir ayna gibi göstermekten uzaktır, o heyecanları da aksettirmelidir; o objeye uygun özel bir heyecan ve sadece bilme filiinde genel bir sevinç göstermelidir. Fakat bilmek ve hissetmek de birarada halâ insanın bütün varlığı değildir. Bu değişen dünyada insan, değişmelerin sebebinin bir parçası olarak doğar ve kendi bilinci içinde iradesine uyarak sebepleri araştırır. Bilgi, heyecan ve güç; bütün bunlar, insan varlığının mükemmelliğini araştırmada mümkün olduğu kadar geliştirilmelidirler⁽⁷⁾.

Russel'a göre bir toplumda o toplumun egemen kültür kodları içerisinde dünyaya gelen her çocuk genelde önceden belirlenmiş olan kalıplara sokulmak istenir. Kurulu düzenin bozulmaması için devlet, iyi bir yurttaş ve bu kurula düzenin bekçiliğini yapan din, aynı şekilde iyi

⁽⁴⁾ Russel; *Felsefe Meseleleri*, (terc. D. Adnan) Önsöz, s. 10-11.

⁽⁵⁾ Russel; *Education and the Socials Order*, s. 10.

⁽⁶⁾ Russel; a.g.e., s. 11.

⁽⁷⁾ Russel; a.g.e. s. 11.

bir insan yetiştirmek ister. Memleket memleket dolaşarak eğitimini yayan Konfüçyüs'ün öğretisi genelde devlet problemi üzerinde yoğunlaşmıştır ve iyi bir devletin nasıl olacağı üzerinde durur. Budistler, kendi inançlarının önemini, esasen kendilerini bir askeri varlık olarak yoğunlaştırmaktan alırlar. İslam dininin siyasetle ilgili kuralları vardır. Hristiyan dini her ne kadar politik olmayan bir karakter gösterse de birbirine rakip Papalık ve İmparatorluk arasında Papa'nın etkisinin daima çok büyük rolü olmuştur. "Rusyada gelişmekte olan komünizm ise İslam'a benzer bir politik rejimdir"⁽⁸⁾. İşte bütün bu farklı sistemler kendi isteklerine uygun vatandaş yetiştirmek için çok farklı ve genelde tek yanlı eğitim verirler. Böyle bir eğitim sisteminin en büyük tehlikesi insanları dünya içinde sınıflara ayırması ve durağan pasif birer birey olarak yetiştirmesidir⁽⁹⁾.

Russel'a göre, din korku üzerine kurulmuştur, bu nedenle de kötüdür. Gerçekte "Çağdaş dünyadaki ahlaklılığın ve iyiliğin düşmanıdır, ve henüz olgunluğa erişmemiş insanları niteler"⁽¹⁰⁾.

Russel, insan zekasının özgürce gelişmesine engel olan klasik eğitim tarzına karşıdır. Çocuğun, akli ve kişisel istekleri ile kazanılması için, yeni bir eğitim sistemi gereklidir. Birey topluma ancak bu suretle gerçek anlamda kazandırılabilir ve toplumun varlık sebebi olan bireyin, özgür, baskısız eğitilmesiyle, toplum da gerçek anlamda ileriye doğru varlığını sürdürmeye devam eder. Toplumsal değerleri bireyler hazırlar ve gerçek çağdaş bir eğitim ile yetiştirilen birey toplumu da iyiye, güzele doğru geliştirir. Yeniliğe doğru atılacak adımlarda kimi zaman birey ve toplum arasında bir çatışma görülse de bu çatışma her geçiş döneminde olacağından kabul edilmelidir.

⁽⁸⁾ Russel, a.g.e. s. 17.

⁽⁹⁾ Russel; a.g.e. s. 241.

⁽¹⁰⁾ Bochenski, J.M. Çağdaş Avrupa, felsefesi, s. 69. (terc. Serdar Rifat Kırkoğlu).

Neticede toplumu meydana getiren bireydir ve toplumdaki eğitim kurumları bireyler için vardır. Bireyler eğitim kurumları için varolmazlar. Bu bakımdan birey eğitimin amacı olmalıdır, bir eğitim aracı olarak görülmemelidir. Eğitimin amacı olan bireye sadece kalıplaşmış bilgiler dükte edilmemeli, onların tabiatlarına uygun baskırsız bir yöntemle yaşam sevinci, cesaret duyarlılık ve zekayı kapsayan iyi birkişilik verilmeye çalışılmalıdır. Zihinsel gelişmelerini sağlayabilmek için bireyde merak duygusu uyandırılmalı; ancak bu merak devamlı yeni bilgilerin yığılmasına değil alınan bilginin özümsevenek hayata geçirilmesine bağlı olmalıdır. Bunun için de dikkati yoğunlaştırmak, sabır ve titizlik tutarlı ve yararlı bir eğitim de gerektir.

5.2. Felsefe Eğitiminin önemi

Felsefi bilgi, bilimlerin yapısına birlik ve düzenlik getirir. Önyargılarımızın, yargılarımızın, kanılarımızın temellerini eleştiriçi bir yaklaşımla inceler. Ancak felsefe kendi uğraştığı sorunlara kesin yanıtlar sağlamaz. Mesela bir matematikçi, bir minaralojist bir tarihçi ya da herhangi bir bilim adamı, kendi biliminin ne gibi sonuçlara ulaştığını veya ulaşabileceğini fazla şüpheyi yer bırakmayacak şekilde yanıtlayabilir. Felsefenin kesin yanıt verememesinin sebebi herhangi bir konuda kesin bilgi olanağı elde edilir edilmez bu konunun felsefe olmaktan çıkıp, ayrı bir bilim sayılması olgusuyla açıklanabilir. "Şimdi astronomiyeye giren bütün gökyüzü araştırmaları, bir zamanlar felsefe içindeydi. Newton'un büyük eseri bile Tabiat Felsefesinin (The mathematical principles of naturel philosoph) riyazi prensipleri adını taşır"⁽¹¹⁾. Aynı şekilde astronomiyle birlikte, zooloji, tıp, psikoloji, sosyoloji vb. bütün ilimler felsefeden ayrıldılar.

Bu surette zamanımıza dek kesin yanıtlar bulmuş sorular bilimler içinde kalmış; felsefeye ise sadece kesin yanıtları bulunmayan

⁽¹¹⁾ *Russel; Felsefe Meseleleri; s. 227.*

problemler bırakılmıştır. Aslında felsefeyi bir anlamda problemler yumağı olarak da tanımlamak mümkündür. Her ne kadar kesin kanıt bulma olanağı az olsa da, evrenin oluşumu, insanın nereden gelip nereye gideceği, evrenin bir düzenin ve ereğinin olup olmadığı veya sadece atomların rastlantısal bir topluluğundan mı ibaret olduğu gibi sorular üzerinde düşünmeyi sürdürmek yaklaşım biçimlerinin hepsini anlatarak, bunların önemini vurgulamak, yani insan düşünen ve sorgulayan bir canlı olarak düşünmek ve sorgulamaktan asla vazgeçemeyeceğini belirtmek felsefenin işlevlerindendir. Felsefe, kendi sorularına kesin yanıtlar almak için değil, soruların kendileri için öğrenilmelidir, çünkü bu sorular neyin olanaklı olduğu üzerindeki kavrayışımızı genişletir"

"Felsefeden biraz nasibi olmayan adam, ruhunda fenni ile düşünen aklının rızası olmadan yetişip büyüyen kanatlerden ve aklı selimden ve asrının ve milletin inanışlarından çıkan batıl itikatlar içinde mahpus olarak yaşar gider"⁽¹²⁾.

Felsefe her ne kadar ortaya koyduğu şüphelerin doğru ve kesin yanıtlarını bize inandırıcı bir biçimde söylemese de, düşüncelerimizi geliştirerek onları alışkanlıkların zorbalığından kurtaran birçok olanaklar ortaya koyabilir. Bu da bizdeki doğmatizmi yok edip alışılmış şeyleri, alışılmamış yüzleriyle göstererek merak duygumuzu canlı tutar. İşte bu merak duygusu da insanlarda kendi özgür iradeleriyle yeni şeyler öğrenme isteğini uyandırır "... aşına olduğumuz birçok şeyleri aşına olmadığımız manzaralarda göstererek hayranlık hislerimizi canlı tutar."⁽¹³⁾. Bilgi (ben) ile obje (ben nesne olmayan) nin bir birlik ilişkisidir ve felsefenin özneyle nesne arasına kişisel ve özel şeyler gibi bir engel koyarak, zihin için bir tutsaklık yaratmaması, "insanın herşeyin ölçüsü olduğu", zihnin yaratmadığı şeylerin bilinemez ve bu yüzden de

⁽¹²⁾ Russel, s. 228.

⁽¹³⁾ B. Russel; a.g.e. s. 230.

önemsiz olduğu gibi görüşlerden bağımsız olması gerekir. Böylece insan umutlu, cesur ve ön yargısız yalnızca bilginin peşinden gidebilir.

Felsefe diğer bilimlerden ayrındır. Diğer bilimler ortaya felsefenin çıkardığı neticeleri koyamazlar, buna karşılık felsefe de diğer bilimlerin buldukları sonuçların doğru olup olmadığına karar verebilecek mahiyette olamazlar. Meselâ kainattan geleceği hakkında kahnette bulunmak felsefenin yapacağı bir iş değildir. Felsefeyi bir ilim olarak anlayan ve o tarzda hareket eden bir filozof olmak için özel bir kafa disiplini gerekir. Kişide öncelikle felsefî hakikatı tanımak arzusu bulunmalıdır ve bu arzu, tatmin olunması ümidinin görünmediği uzun yıllar zarfında da yaşayabilecek kadar kuvvetli olmalıdır⁽¹⁴⁾.

Russel, deneyimi, ve bilgiyi küçümseyerek görmezlikten gelen «mutlak idealizm» türünden kurgusal felsefi sistemlere sertçe karşı çıkmakla birlikte, felsefe yoluyla «bilim dünyası ile günlük deneyim»in metafizik bir açıklamasını yapma yoluna gitmiştir. Bu açıklamayı deneyim ve bilimin kabul ettiği şeyler bozamayacaktır. Bu suretle bilginin genel dünya görüşü temellerine ilişkin kesin güveni sağlanmış olur. Kesinliğin ancak deney öncesi mantık ilkelerinin dolayimsız algılanışı ve biliniş alanı içinde sözkonusu olabileceğine ilişkin öznelci bir önkoşuldan yola çıkan Russel, dış dünyanın varlığı ile insanın buna ilişkin bilgisinin nesnelliği sorununu, bu önkoşullardan birinden türetilen mutlak mantıksal kesinlik anlamında çözmeye çalışmıştır.⁽¹⁵⁾

Bu çabası bilindiği üzere onun mantıkçı pozitivistler safında değerlendirilmesine neden olmuştur⁽¹⁶⁾.

⁽¹⁴⁾ Russel; *Felsefede İlmî Metod*; s. 228. (terc. Hamdi Akverdi).

⁽¹⁵⁾ Eichorn, W. , *Çağdaş Felsefe*, s. 121-122 (terc. A. Çalışkan),

⁽¹⁶⁾ Russel- *Mantıkçı pozitizm ilişkisi için bkz. Hilav, S. 100 Soruda Felsefe El Kitabı*, İstanbul 1990, ss. 144 - 145.

5.3. Sofist Eğitiminin Eleştirisi

Russel; 'insanın herşeyin ölçüsü olduğunu söyleyen, hakikatin insan tarafından yazılmış bulunduğunu zaman ve mekan gibi tümel kavramların aklın verileri olduğunu, akıl ve ruh tarafından yaratılmamış şeyler varsa, onların bilinemeyeceğini' söyleyen sofistleri Platon gibi eleştirir. Bu öğretiyi tamamen yanlış olarak kabul eder ve felsefeyi kuşatıcı bakış olan temaşa'dan uzaklatırdığı için suçlar. Sofistler'in bilgi dediği şey benliğin düş alevi ile birleşmesi değil, sadece insan benliğini incelenmesidir. Böylece insan ile dış alem arasına perde çekilmiş oluyor. Gerçek felsefede dış alemdeki her türlü değişme ve başkalaşım, felsefe yapan düşünen insan da benliğine kapanmayıp onu aşarak ve şahsi menfaatlerini gözötmeyerek aklın aradığı birlik ve beraberliğe ulaşır. Russel sofistlerin görüşlerinden zevk alan insanları "...sözünün kanun kuvvetinde olmayacağı korkusu ile ailesi çevresinden asla dışarı çıkmayan"⁽¹⁷⁾ kişilere benzettir.

5.4. Eğitim Yöntemi

Russel eğitimin iki anlam ifade ettiğini belirterek bu iki anlamı şöyle açıklar:

Dar anlamda eğitim; öğretimle sınırlandırılabilir . Böyle her öğretimde, türlü konularda kesin, belirli bilgiler verilir. Bu bilgi, kendi için ve kendi içinde, günlük yaşantıda yararlıdır. İlk eğitimde verilen okuma yazma ve aritmetik, bu türden eğitimidir.

Geniş anlamda eğitim, sade öğretimle öğrendiğimizi değil, tüm öğrendiklerimize ilaveten kişisel deneyimlerimizi de kapsar. Bu yaşam eğitimiyle kişiliğin oluşmasıdır. Ancak Russel kendi eğitim anlayışını bu iki anlamdan daha farklı bir şekilde açıklar" Öğretim yolunda

⁽¹⁷⁾ Russel; s. 253.

belirli akıl alışkanlıklarının oluşturulması, yaşama ve dünyaya belirli bir bakışın biçimlendirilmesi"⁽¹⁸⁾ şeklindeki tarifiyle eğitimin amacının, sadece eğitilmemiş kişilerde bulunmayan ilk etkiyi yaratmak değil, gözetici düşüncelerin sayı ve türlerini arttırarak, en kalıcı doyumun nerede bulunabileceğinin gösterilmesi ve insan yaradılışındaki etkinlik alanlarının genişletilmesi olması gerektiğini ifade eder.

Russel'a göre, "Doğal kişi'nin yetiştirilmesi; doğa'nın doğal alandaki en iyi şeylerin dışarıda bırakılması değildir, erdem öğretme çabası ise tam gelişmiş insanoğulları yerine, bcdur iki yüzlülerin yetiştirilmesine yol açmıştır"⁽¹⁹⁾.

Russel, yapıtlarında genellikle tümenden gelim metodunu kullanır, ancak toplumun yeniden yapılanması konusunda mantık kalıpları dışında değişen dış dünya koşullarına bağlı psikolojik deneyimle terimlere başvurmuştur. Tümenden gelim metodu uygularken Platon'un idealar teorisini "...bu konuda uygularken, şimdiye kadar yapılan girişimlerin en başarılısı"⁽²⁰⁾ olarak yorumlayan Russel, Platon'daki idealar⁽²¹⁾ deyimini yerine Platon kullandığı anlamda olmak üzere idealar deyimini yerine kendisinin 'universal' terimini kullanacağını ifade eder. Platonun kastettiği anlamda mahiyet, duyumlar ile alınan tikel şeylere karşılıktır. Duyu algıları ile bilinen herşeye veya bu şeylerle aynı mahiyette olan şeylere tikel adını veriyoruz. Tikel'e karşılık tümel olan şey ise; birçok tikel şeylerde müşterek olabilecek ve adalet ile beyazlığı adaletli işlerden ve beyaz şeylerden ayırt edecek vasıfları haiz olan şeydir⁽²²⁾. "... her terim veya kavram bir idea değildir. Masalar vardır ve

⁽¹⁸⁾ Russel; *Mistisizm ve Mantık*, s. 57 (terc. Aysel Usluata)

⁽¹⁹⁾ Russel; s.a.g.e. 59.

⁽²⁰⁾ Russel, s. 161 *Felsefe Meseleleri*, s. 161

⁽²¹⁾ *Tasavur Eidon-idea kelimesi zaman içerisinde Platonun idealanna tatbik olduğunda Russel'a göre insanı yanlış yola götürecek birçok şeylerle birleşmiştir. Russel bu yüzden Platonun kullandığı anlama tam uygun olmak üzere idea yerine 'universal' deyimini tercih ettiğini bildiriyor. (The Problems of Philosophy, s. 145)*

⁽²²⁾ a.g.e., s. 150

masaların ideası vardır; sayılar vardır ve sayıların ideası vardır ve böylece devam eder. Böylece terimler ve idealar arasında bire bir ilişki vardır, fakat, idealar sadece terimler arasında bir şeydir. Terimlerin ve idelerin sayısı sonsuzdur."⁽²³⁾

Tümelde tikel olan veren duyular alemini aşıp, değişmez olan tümellere varılır. Ancak tümeller mistik anlamda göklerde değildir. Russel bu konuya bir mantık meselesi olarak bakar, ve kullandığımız her cümlede tümele tekabül eden bir kelime bulunmadıkça, yargılarımızın tam olmayacağına dikkat çeker. Böylece bütün hakikatler tümeli gösterir ve hakikatlerin bilgisi tümelin bilgisidir⁽²⁴⁾.

Russel'e göre eğitim; bazı özellikleri herkese kazandırabilmelidir. Bu özellikler; "Birlikte bulunduklarında ideal bir kişilik temelini oluşturan dört özelliştir"⁽²⁵⁾. Bu dört özelliği ise canlılık, yüreklilik, dayanıklılık ve zeka olarak belirler. Bu özellikler ona göre 'eksiksiz olmasa'da 'yararlıdır' ve çocuklar için sağlanacak bedensel, duygusal ve zihinsel uygun bir bakımla çok yaygın bir duruma getirilebilir.

Canlılık; sağlıklı insanlarda bulunan zihinsel olmaktan daha çok fizyolojik olan bir özelliktir. Canlılık daha ziyade gençlik çağında bulunur ve eğitimin başladığı ilk yıllardan itibaren yavaş yavaş azalır. Çok çalışma yeteneğini geliştiren canlılık; dış dünya ile insan bağıntısını da geliştirir ve insanın kendi yaşamından duyduğu zevkle kıskançlığa bir güvence oluşturur. Kıskançlık insan mutsuzluğunu ve sıkıntısını yaratan en büyük nedenlerden biri olduğu için, canlı insanlarda bu kıskançlığa yer olmaması ve yaşam zevkinin bulunması eğitimde canlılığa verilen önemi haklı çıkarmaktadır.

Yüreklilik, akıl dışı olmadığı sürece insanın baskılara başkaldıracak bir yüreklilikte sahibi olması aranan bir özelliktir. "... tam bir yüreklilik, kendini dünyanın küçük bir parçası olarak hisseden, ilgileri geniş

⁽²³⁾ Russell, *The Principles of Mathematics*, s. 350,

⁽²⁴⁾ B.Russel, *The Problems, of Philosophy*, s. 146,

⁽²⁵⁾ Russel; *Eğitim Üzerine*, s. 45 (terc. Nail Bezel)

bir kişide bulunur; bu da kendini aşığılayarak değil, kendi benliği dışında çok şeye değer vererek sağlanır. İlgüdü özgür ve zeka işleyiş halinde olmadıkça da bu gerçekleşmez⁽²⁶⁾. Bu ikisini birleşmesi ne tamamen zevklerden vazgeçmek ne de tamamen zevk düşkünlüğü demek olan bütünyle bir yaşam demektir.

Duyarlılık; yürekliği düzeltici bir öge olarak anlaşılabilir. Örneğin tehlikeli algılayamayan bir kişinin yürekli davranması istenilen bir şey değildir ve aptalca olabilir. Duyarlılık bilgisizliğe ve unutkanlığa karşı bir güvencedir. İnsan duyarlı olduğu ölçüde uyancı duygulara da sahiptir: "Duyarlığın iyi olması için duygusal tepkinin belli anlamda uygun olması gerekir."⁽²⁷⁾ Russel'a göre önemli olan sadece duygu yoğunluğu değildir; önemli olan doğru nedenlerle mümkün olduğu kadar çok zevk alacak ya da tepki duyacak biçimde etkilenmelidir. Duyarlılığın gelişmesinde duygudaşlık önemli bir yer tutar ve insanların sevinç ve kederlerini birlikte paylaşmak daha iyi bir dünya yaratır.

Zeka; Russel'a göre hem gerçek bilgi hem de bilgiye açık olma yeteneğidir. Bu ikisi zaten sıkı sıkıya birbirine bağlıdır. "Zeka" sözcüğü edinilmiş bilgiden çok bilgi edinme yeteneği⁽²⁸⁾ anlamını taşır ve bu yetenek 'alıştırma' yoluyla kazandırılabilir. Bu bakımdan tabii zekayı eğitecek şekilde bilgi verilmesi gerekir. Russel'a göre "Zeka olmadan çağdaş ve karmaşık dünyamız varlığını sürdüremez, ilerleme ise hiç olmaz". Bu nedenle zekanın işlenmesini eğitimin temel amaçlarından biri olarak görür.

5.5. İnsan Tabiatına Uygun Eğitim

Felsefe bize en kuvvetle yapıştığımız inanışlardan bağılayarak ve mümkün olduğu kadar gereksiz ilavelerden kurtarılmış ve ayrılmış bir

⁽²⁶⁾ Russel; a.g.e., s. 51

⁽²⁷⁾ Russel; a.g.e., s. 52

⁽²⁸⁾ Russel; a.g.e., s. 54-55

halde, içgüdülerimizin yönlendirdiği bir sıra düzeni göstermelidir. Felsefe ayrıca bu inanışların birbirleriyle çarpışmadıkların ve birbiriyle uyum içinde olduklarını da göstermelidir. İçgüdülerin yönlendirmesi ile diğer inançlar çarpışmadıkça reddedilmeleri için de bir sebep kalmaz. Bu yüzden insanın içgüdüsel olarak yönlendiği şeyler ve inançlar birbirleri ile bir uyum içinde olduklarında bütün sistem de rahatlıkla kabul edilebilir bir sistem olacaktır.⁽²⁹⁾

Russel, yeni ahlâk ve eğitim sistemini dile getirirken, kendisinin de bir zamanlar 'gençliğin ahlakını bozuyor' diye suçlanan Sokrates'in düştüğü duruma düşebileceğini kabu eder. Fakat, buna rağmen, tıpkı iyi bir filozof ve eğitimcide bulunması gereken, doğru bulduğu yeniliği savunmada büyük bir cesaret göstererek, fikirlerini açıkça ifade etmekten çekinmez. Zira, "...her geçiş devresi gibi eski sistemlerden yeni sisteme geçişin birçok zorluklar çıkaracağıın"⁽³⁰⁾ bilincindedir.

Russel yeni ortaya koyduğu sistemin eski Puritanizmin geleneksel ahlakından ayrılan tarafını şöyle ifade eder. "Biz, içgüdü'nün önlenmesi değil, eğitilmesi tarafçısıyız"⁽³¹⁾. Ona göre, bu görüş genelde herkes tarafından kabul edilse bile, bu görüşün uygulanılmasının ta çocukluk yıllarında başlaması gerektiğini belirtir. İçgüdüler, çocuklukta eğitilmek yerine sınırlanırsa, bu sınırlamalar ömrün sonuna kadar devam edebilir ve ömrün ilk yıllarındaki bu sınırlamalar ileride çok kötü sonuçlar doğurur. Russel ileri sürdüğü bu sistemde insanlara sadece 'içgüdü'nüzü izleyin' demek istemiyor. Hayatın bir bütünlüğünün olması için, ilkin çekici gelmeyen, istifadesi hemen mümkün olmayan devamlı bir çaba'dan söz ediyor. Herkesin kabul edebileceği belli bir doğru hareket ölçüsünün olması gerektiğini ifade eder. İnsanın kendi kendini tutması bir amaç olmamalıdır. Hatta kendini tutma mümkün olduğu kadar en aza indirilmelidir Kendini tutma, trenin frenlerine benzer. Yanlış yöne gittiğini farkedince işe yarar, ama eğer gidilen yön

⁽²⁹⁾ Russel; *Felsefe Meseleleri*, s. 63

⁽³⁰⁾ Russel; *Evlilik ve Ahlâk*, s. 168

⁽³¹⁾ Russel; a.g.e. s. 168.

doğruysa bu sefer zarar verir. Bu görüşleri biz Rousseau'nun iradeye verdiği değeri ve çizdiği fonksiyona hatırlatmaktadır. Kendi kendini devamlı kontrolde tutmanın faydalı fiiller için çok zararlı etkileri vardır. "Kendi kendini tutmada bu güçler dışarıya aktarılacağına, kendi kendini mahveder; bu bakımdan bazan gerekliyse de , çok zararlıdır, hayatta kendi kendini tutmanın derecesi, içgüdünün ta baştan eğitime bağlıdır"⁽³²⁾ Çocuklardaki içgüdüler, tıpkı trenin lokomotif gibi doğru ya da yanlış yola sevk edebilir. Onu raydan çıkarabilir. İşte bu gibi tehlikelere karşı eğitimin görevi zararlı fiillerden çok, içgüdüğü faydalı fiillere doğru yönlendirmesidir. Bu ödev ta baştan beri gerektiği şekilde yerine getirilirse, kadın olsun erkek olsun istisnai birkaç buhran haricinde kendi kendini tutarak pekala faydalı bir hayat sürebilir. Buna karşılık ilk eğitim içgüdüğü engellemekle başlarsa, daha sonraki hayatta içgüdünün sebep olacağı fiiller zararlı olabilir ve insan ömrü boyunca kendi kendini tutmak ve zorunda kalabilir.⁽³³⁾

Günümüz dünyasında da geleneksel eğitime yapılan başkaldırıların temelinde gençlikte öğretilen ahlâk sisteminin etik geçerliliğini zihnen kabuleden fakat bir türlü o tarzda yaşayamadığını, -pek gerçek olmayan bir esefle- itiraf etmek zorunda"⁽³⁴⁾ kalmasında bulan Russel bu durumda insanın ya inancını ya da pratiğini değiştirme gibi bir ikilem içerisinde kalacağını belirtir. Bazı insanlar da geleneksel eğitime, akıllarıyla fazla inanmasalar da , şuuraltılarının benimsemesiyle bu eğitimin kurallarına uyar gözükürler. Fakat bu tür insanlar, ya günün birinde karşılaştıkları tabii şeyler veya geçirdikleri herhangi bir buhran sonucunda yine geleneksel öğretilere başkaldırıp bu sistemin onaylamayacağı davranışlar içerisine girebilirler. Bu tür insanlar aslında çocukluklarından itibaren içine kapanıktırlar ve içlerine attıkları herşey günün birinde patlak verebilecek hale gelinceye kadar onlara devamlı zarar vermiştir. Geleneksel eğitime uygun davrandıkları zamanlarda

⁽³²⁾ Russel, a.g.e., s. 169

⁽³³⁾ Russel, a.g.e. 169,

⁽³⁴⁾ Russel, a.g.e., s. 169.

bile aslında samimî olmayan, içten gelmeyen bir uygunluk gösteriyorlardır. İşte bu türlü sakıncalardan, insanları sahte, gönülsüz davranışlardan koruyarak sağlıklı bir şekilde eğitmenin yolu içgüdüleri sağlıklı bir şekilde çocukluk yıllarından itibaren eğitmekten geçer⁽³⁵⁾.

İyi bir eğitim ve bunun getireceği mutluluk" korku, yasak ve kişilerin birbirlerini hapsedmesi esasına dayanmamalıdır"⁽³⁶⁾.

Russel, çocuğun eğitilmesinde küçük yaştan itibaren ailenin de çok önemli bir görevi olduğunu, çocuğun herşeyden önce sevgi dolu bir ortamda, doğal davranışlarının yasaklanmayacağı şekilde eğitilmesini gerektiğini ifade eder.

Russel, Freud'un çok aşırı gittiğini söylediği Elektro ve Oidipus komplekslerine pek sıcak bakmasa da Ona göre "Psikanalizmin dünyaya yaptığı faydaların en önemlisi, küçük yaştaki yasak ve tehditlerin kötü sonuçlarını bulmak olmuştur. Bu etkileri silebilmek uzun bir psikanalizm tedavisine ihtiyaç gösterir."⁽³⁷⁾ Hatta psikanalizin yararı sadece görülebilecek şekildeki sinir hastaları için değil, aynı zamanda görünüşte çor normal olan pek çok kişi için de geçerlidir.

Russel'in öngördüğü içgüdüleri eğiterek doğru yola sevketme aynı zamanda başkalarının hürriyetine karışmamak anlamında da bir eğitimidir. Başkalarının haklarına ve özgürlüklerine saygı göstermek geleneksel eğitimin baskısıyla değil özgür ve yeni eğitimin kazandıracığı, isteyerek fedâkarlık etme biçiminde gerçekleştirilecektir.

Russel, insanın doğasına ters düşmeyecek bir eğitim sisteminin gerçekleştirilmesini istemektedir. Ona göre "...Hayvansal ve manevî"⁽³⁸⁾ tabiatlar çatışmamalıdır: Hayat böyle yaşanmaz. Ruhsal ve bedensel olan istekler birbirleriyle çatışmadıkları zaman insanı doğru yönlendirmek mümkündür, ancak bu ikisinin uyduğu ortamda güzel şeyler

⁽³⁵⁾ Russel, a.g.e., s. 170

⁽³⁶⁾ Russel, a.g.e., s. 171.

⁽³⁷⁾ Russel; a.g.e., s. 172.

⁽³⁸⁾ a.g.e., s. 156.

ortaya çıkar çitlerle, yasaklarla, boş inançların doğurduğu dehşetle çevrelenen insan değil topluma, kendine bile zarar verir. Tabiat kanunlarına ters düşmeden , doğrudan doğruya ve basit bir eğitim verilen insan, tabiat kanunlarının dışına çıkılarak verilen bir yığın geleneksel eğitim almış olanlardan çok daha az bencil olur, ve daha doğru eğitilmiştir.

Anlaşıldığı üzere; Russel de tıpkı Platon ve Rousseau gibi, doğallığı, doğal eğitimi, içtenliği, eğitim anlayışının temeline yerleştirmektedir. Russel, insan doğasının, dikkate alınması kadar, insan dışındaki doğanın da ideal eğitim modelinin oluşturulmasında dikkate alınmasını ister.

insan kendi kendisiyle uzlaşmaya varmadıkça yani kendi içinin bir yanını yenilenmesi gereken bir düşman saymaktan vazgeçmedikçe başka insanlarla ve toplumun bütünüyle uzlaşması gerçekleşemez⁽³⁹⁾.

Russel'un savunduğu felsefe ve eğitim anlayışı yeni-gerçekçi okulu simgelemektedir. Onun eğitim felsefesi temelde bilimsel olmalı, ilkelerini dinden ya da kalıplaşmış ahlâk kurallarından değil, doğa bilimlerinden almalıdır.

Ona göre; geleneksel eğitim kurallarının büyük bir kısmı boş inançlara dayanmaktadır. Bu boş inançlar arasında cinsel ahlâk kuralları da vardır: Eğitimin amacı insanı mutluluğa ulaştırmaksa öncelikle onu mutsuz eden bütün boş inançlara yüreklilikle savaş açabilecek şekilde sağlanması gerekir. Böylece insan bilgi ve içten bir sevgi ile iyi bir yaşama kavuşturulabilir. İnsan doğası da dahil olmak üzere her türlü doğa, bilimsel incelemelerin nesnesi olduğu ölçüde mutluluk kazanır.

Russel'in öne sürdüğü somut ahlâkî şartlarda kin değil sevgi, rekabet değil işbirliği, savaş değil barış vardır. Nitekim W. Weischedel'in da ifade ettiği üzere; "Çağımız asık yüzlü bir çağdır ama belki de

⁽³⁹⁾ Russel; *Dünyamızın Sorunları*, s. 100 (İerc. S. Eyüboğlu, V. Günyol)

onun bizde uyandırdığı korkular bilgelğin bir kaynağı haline gelebilir. Eğer bu realite olursa, insanlık önünde duran tehlikeli yıllarda umutsuzluktan kurtulmaya çalışacaktır ve şimdiye kadar mevcut olanlar arasında en iyisi olan, geleceğe ilişkin umudunu canlı olarak koruyacaktır. Bu imkan dışı değildir.⁽⁴⁰⁾ Russel dahi her ne kadar kendi zamanına asık bir yüzle baksa da geleceğin daha iyiye doğru gideceği hakkında ki umudunu hiç yitirmez.

Her çeşit savaşın bir uzlaşma ile bitmesi gerekir. İnsan ancak kendi kendisiyle barışık olduğunda, çevresi olan içinde yaşadığı tabiatla, diğer bütün insanlarla bir uzlaşma içine girer. İnsan tabiatla olan çatışmasını fizik bilimleri ve teknik ustalıklarla yürütür. İnsanla olan çatışmalarını politikalar ve savaşlar körükler. İnsanın iç çatışmalarının kaynağında ise geleneksel eğitimin dogmatik kuralları vardır. Her ne kadar bu iç çatışmaları psikanaliz metodlarıyla bilimsel olarak çözebileceklerini ileri sürenler olsa da asıl sorun bu çatışmaların kaynağı olan insanın içgüdüleriyle savaşmak zorunda bırakılmayacağı yeni bir eğitim sistemidir.

İnsan istenci ilk gücünü doğanın sağlaması gerekir. İlkel eğitilmemiş bir insanında arasına ortaya çıkan kesik ve şiddetli etkiler, eğitilmiş uygar bir kişide aynı şekilde ortaya çıkmaz. Her itkinin, kendi yapısından kaynaklanan bir düşüncesi, bilgisi ve yansıması olur. Eğitimde itki çatışmalarının bu yolda önceden görülmesi, bilgelik denebilecek birleştirici 'itkiyle' de geçici itkilerin denetlenmesi gerekir. Bu suretle "... Eğitim içgüdünün hamlığını gidererek, bilgi ile de bireyin dış dünya ile ilişkilerinin türlü türlü ve bolluğunu arttırır; bireyi so yut ve savaşçı bir birim olmaktan kurtarıp, uzak ülkeleri, uzayın irak yörelerini, ilgileri çemberi içinde geçmişle geleceğin geniş uzantılarını kucaklayıp, benimseyen bir evren vatandaşı yapar"⁽⁴¹⁾.

⁽⁴⁰⁾ Weischedel, W., a.g.e., s. 378-379

⁽⁴¹⁾ Russel; *Mistisizm ve Mantrik*; s. 60

Böylece isteğin direnmesindeki bu yumuşama ile etkinlik alanının genişlemesi; eğitimin temel ahlâkî sonucunu meydana getirir. Eğitimin salt zihinsel amacı ise; dünyayı bize nesnel bir biçimde nasılsa öyle göstererek, kişisel isteklerin dağınık ortamından uzaklaştırma çabasıdır. Ancak böylesine nesnel bir görüşe varış sadece anlaşılacak istenen olabilir, yaklaşabilir fakat tam anlamıyla gerçekleştirilemez Eğitimin başarısı zihin alışkanlıklarımızın ve dünyaya bakışımızın biçimlendirilmesi anlamında bu sonuca yaklaştığı ölçüde artar.

Kant'ın 'öylesine davranacaksın ki, davranışının bütün kuralları herkes için geçerli olsun' kategorik imparatorisi gibi Russel'in da en büyük ahlaki kuralı onun kategorik imperativi şudur: "Öyle hareket et ki, ayak direyen arzulardan çok daha önce, harmonik arzular yaratabilesin"⁽⁴²⁾. Bu kural insan ilgilendiren bütün alanlarda geçerlidir; insanın kendi, onun ailesi, içinde yaşadığı toplum, memleket ve eğer etki edebilecek kudreti bulabilirse bütün bir dünya için. Bu hedefe erişmek, doğru bir eğitim tarzına ve doğru bir toplum düzenine sahip olmakla mümkündür.

Eğitimi toplumsal gelişmenin bir anahtarı olarak gören Russel; "...daha iyi eğitim diğer alanlardaki evrimlerin gerçekleştirilmesini kolaylaştırır"⁽⁴³⁾ diyerek eğitim konusu üzerinde 'evrimden yana' olan kişilerin özellikle durmaları gerektiğini ve aslında bu konunun çok his de kolay olmadığını belirtir.

Eğitimi 'yeni bir dünyanın anahtarı' olarak tanımlayan Russel'a göre, "Eğitimin gerçekleştirebileceği en üst düzeyde canlı, yürekli, duyarlı ve zeki insanlardan oluşan bir toplum bugüne dek varolanlardan çok farklı olurdu"⁽⁴⁴⁾ demekle insanların da bu sayede mutsuzluktan kurtulacağını ifade eder. Kişilik eğitimi olarak belirlediği eğitim safha-

⁽⁴²⁾ Hübscher, A., *Çağdaş Filozoflar*, s. 143-144. (terc. İsmail Tunalı)

⁽⁴³⁾ Russel, D. B.; *Endüstri Toplumunun Geleceği*, s. 188 (terc. Melih Ölçer) .

⁽⁴⁴⁾ Russel, *Eğitim Üzerine*, s. 61 (Terc. Nail Bazel)

larını; ilk yıl, anaokulu, ondört yaşından önce öğretim ve Üniversite yılları olarak ayrı ayrı inceler.

İlk yıl Eğitiminde, özellikle iyi eğitim görmüş ana babaların çok gerekli olduğunu vurgulayan Russel; hiçbir alışkanlığı olmadan doğan çocuğun yaşamın ilk yılında iyi alışkanlıklar edindirmelidir. "Davranış alışkanlıkları, hazza ilişkin şeylerin aranması, acıya ilişkin olanlardan kaçınma yoluyla ortaya çıkar"⁽⁴⁵⁾. Bu zaman zarfında eğitim bedensel yollarla yürütülmelidir. Çocuklara hızlı bir öğretim için baskı yapılmamalıdır. "Zorluklar cesareti kırarak kadar büyük, ya da çaba uyandırmayacak kadar küçük olmamalıdır. Bu doğumdan ölüme dek temel bir ilkedir."⁽⁴⁶⁾ Birinci yaşında çocuğa uyku, beslenme ve tuvalet konularında düzenli alışkanlıklar edindirmelidir.

Anaokulu (The Nursery School); çocuğun ilk altı yedi yaşta eğitileceği bir kurumdur. Kişiliğin oluşturulması bu ilk yaşlarda gerçekleştirilir ve bunun için de eğitimcinin tıbbi ve psikolojik konularda bilgili olması gerekir. Russel kendi zamanında genellikle zengin çocukları için açılan anaokullarının yaygınlaştırılarak her kesimden çocuğa eğitim sunma imkanının olmasını arzulamaktadır. "Anaokulu, eğer bütün çocukları alacak kadar yaygınlaşırsa, bir kuşakta, sınıfları birbirinden ayıran eğitim farkları da giderilebilir, bugün ancak mutlu azınlığa özgü zihinsel ve bedensel gelişmeyi yaşayabilen bütün bir nüfus yaratabilir, bugün ilerlemeyi böylesine zorlaştıran hastalık, budalalık ve kötü niyetin korkunç ölü ağırlığını ortadan kaldırılabirdi."⁽⁴⁷⁾ Anlaşılabileceği üzere Russel'a göre aynı eğitim imkanlarından yararlanabilen çocuklar gelecekte de birbirlerine benzeyecekler ve benzer insanların oluşturduğu toplumda daha huzurlu ve barış içinde yaşayabilecek, iyi bir çevre oluşturacaklardır. Ana okulundan sonra, ilkokullarda artık okul yöneticileri sadece zihinsel gelişmeye önem vermelidirler. Bu dönemde öğrenme süresince çocukta "...merak, açık düşüncelilik, bilginin zor bi-

⁽⁴⁵⁾ Russel, a.g.e., s. 70

⁽⁴⁶⁾ Russel, a.g.e., s. 73

⁽⁴⁷⁾ Russel; a.g.e., s. 177

le olsa mümkün olduğu inancı, sabır, çalışkanlık, dikkati bir noktaya toplayabilme, düşüncede ve eyleminde doğruluk ve kesinlik" gibi nitelikler kazandırılmaya çalışılmalıdır.⁽⁴⁸⁾ Bunların içinde en önemlisi ise merak'tır; zira merak ne kadar güçlü olur ve doğru amaçlara yönelirse, öbür nitelikler de kendiliğinden gelecektir. Eğitim süresince çocuk olmanın Profesör olmaktan daha iyi olduğunu düşünmekte özgür olmalıdır.⁽⁴⁹⁾

Ondört yaşından önce öğretim programı; bu dönemde öncelikle neyin öğretilmesi gereklidir? sorusu gündeme gelmektedir. Russela göre bazılarının tıp, bazılarının yüksek matematik, bazılarının tıp, bazılarının yüksek matematik, bazılarının trombon çalmayı bilmesi iyidir, ancak bütün çocuklar temel fizyoloji ve sağlık, temel matematik ilkeleri gibi bilgileri edinmek zorundadırlar, uzmanlaşma sonra gelmelidir. Bu yüzden ondört yaştan evvel çocuklardaki özel yetenekleri keşfetmek önem kazanmaktadır.⁽⁵⁰⁾

Okul yılları boyunca; tarım işleri, hayvan ve bitkilerin tanınması, bahçecilik ve kırdaki gözlem yapma alışkanlıkları gibi dışarıda gözlem yapmaya teşvik etmekle eğitim sürdürülmelidir.

Üniversite yılları; Onbeş yaşındaki isteyen her erkek ya da kız çocuğu belli bir dala yönelmelidir. Ancak kesin bir tercihin yapılamadığı durumlarda çok yanlı bir eğitim sürdürülmelidir. Okulda üç büyük bölüm ayırdığını söyleyen Russel; Klasikler, matematik ve fen, çağdaş insan bilimleri (tarih, edebiyat ve çağdaş akitler) olmak üzere belirlediği bir bölümlerden mezun olma yaşını da 18 olarak saptar.

Bu okul düzeyine gelmiş çocuklara verilen derslerde günün sorunlarından kaçınılmamalı fakat onların propagandasını da yapmama-

⁽⁴⁸⁾ Russel; a.g.e., s. 187

⁽⁴⁹⁾ Russel; a.g.e., s. 189

⁽⁵⁰⁾ Russel, a.g.e., s. 200

lıdır. Onların düşünme gücü tutkulara içtenlikle, doğrulukla ve yansızlıkla hizmet edecek şekilde geliştirilmelidir⁽⁵¹⁾.

5.6. Eğiticide Bulunması Gereken Nitelikler

Çocuk eğitiminde ilk izlenimler çok önemli olduğu için, çocuğa örnek olarak etrafında bulunacak olan başta ana - baba olmak üzere çocukların öğretimiyle ilgili kimselerin çok iyi aydınlatılmaları gerekir⁽⁵²⁾. Russel; geleneksel eğitim makamların özellikle evlerde gençlerin eğitimiyle uğraşacak olan mürebbiyelerin, evlenmemiş genç kızlar arasından seçilmesini eleştirir . Ona göre bu durum büyük psikolojik yanlışlıklar getirir. Küçük çocuklarına duygularının gelişmesine nezaret eden biri bu yanlışlıkları görmezlikten gelmemelidir.

Platon da aynı şekilde çocuk eğitiminde görev alacak kişilerin evli ve mutlaka çocuk sahibi (hem kız hem erkek) olmaları gerektiğini ancak bu şekilde eğiticinin hem çocuğun ruhsal durumunu daha yakından tanıyacağını hem de ona karşı daha hoşgörülü davranacağını belirtir.

Ana babaların çocuklarını daha erdemli yapmak için giriştikleri yanlış teşebbüsler sonucu, çocuk bir içe dönük, iki yüzlü ve zalim olur çıkar. ve "....fevkâlade sağlam bir karakter, eğitiminde bir değer ifade eder"⁽⁵³⁾. Russel'e göre, cinsel eğitimde genel eğitimin önemli ve zorunlu bir parçasıdır. Öyle ki bu alan ona göre kişisel özgürlüklerin en çok yansıdığı güçleştiği veya baskı altına alındığı bir alandır. Bu bağlamda çocukların hayatına suç, utanç ve korkunun hâkim olmaması gerekir. Çocuklar mutlu, neşeli olmalıdırlar. Bunun için de hareketlerinin doğal olması ve kendiliğinden olması lâzımdır. Kendi itici kuvvetlerinden, önleyemedikleri içgüdülerin de dehşet ve korku duymamaklı-

⁽⁵¹⁾ Russel, a.g.e., s. 215

⁽⁵²⁾ Russel; *Evlilik ve Ahlâk*, s. 151.

⁽⁵³⁾ Russel *Education and the social order*, s. 98.

dırlar. Bu doğal içgüdülerin sebebi, onlara açıklanmaya çalışılmalıdır. Böylece, çocuk, yanlış eğitim ile önleyemediği içgüdüsel hayatını karanlıklarda saklamak gerektiğini hissetmez. Ancak, özgür bir eğitim alan çocuk, hem zihnen hem de davranışlarında ahlâk sahibi olabilir ve "... fevkalade sağlam bir karakter eğitimde bir değer ifade eder"⁽⁵⁴⁾. Toplumda barışık, gücünü doğru ve tam olarak değerlendirebilen, herkese karşı hoşgörülü doğru bir adam yetiştirmek ancak bu sayede mümkündür.

Russel'a göre geleneksel eğitim sisteminde de "...insanları ayı terbiye eder gibi terbiye etmeye kalkışmışlardır. Ayıların nasıl terbiye edildiğini herkes bilir. Sıcak bir yer üstüne bırakılır. O da ayak parmakları yandığı için dans etmek zorunda kalır. Bunun yanında belli bir müzik parçası çalınır. Derken o müzikle oynamaya başlar. Çocuklar da böyledir. Çocuk içgüdüsel olarak ne zaman yanlış bir davranışta bulunsa, büyükler tarafından azarlanır. Sonra, aynı şekilde her yanlış davranışı çocuğa bu azarlamaları hatırlatır ve o azar müziğine göre davranır"⁽⁵⁵⁾.

Çocuğun bu davranışı isteyerek, gönüllü bir davranış değildir. Yani doğrusuna uymayan bir davranışa zorlandığında tıpkı, oynatılan ayı gibi belki istenilen , kabul gören bir davranışı sergiler; fakat, bu davranış içten ve inanarak, samimi olmadığı için ahlâki bir davranış sayılamaz.

Russel; insanların Rus bilim adamı Pavlov'un meşhur 'şartlı refleks' teorisiyle eğitilemeyeceğinin bilincindedir. Ancak, psikolojinin gelişmesinde bu refleksler teorisinin faydalarını da gözardı etmez. Her ne kadar Behaviorism'in temsilcisi Amerikalı Watson'un Psikolojisine taraftar gibi gözükse de Watson'un fikirlerini tamamen kabul etmiş değildir. Meselâ onun gibi iç gözlem'i reddetmediği gibi düşünceyi de söze irca etmez. Psikolojinin bir ilim olarak felsefeden ayrılması lazım

⁽⁵⁴⁾ Russel, a.g.e., s. 98

⁽⁵⁵⁾ B. Russel Evlilik ve Ahlâk, s. 152

geldiğini düşünür. Fakat Behaviorist'lerin çok aşırı giden ilmi fikirlerine, kesinlikle katılmaz.

5.7. Devlet Tarafından Eğitim

Russel; XIX. yüzyılın başlarında İngiltere'de fabrikalarda çok zor koşullar altında çalıştırılarak eziyet çeken çocukların bu eziyetten devlet eliyle kurtarılmasını ve mecburi eğitimin açılmasını çok faydalı ve sevindirici bulur. Çocukların devletin öngördüğü şeyleri öğrenmesi ve devletin çocukların eğitimi üzerinde etkili olması, zekâ düzeylerine göre özel okullarda eğitilmesi, okul aracılığıyla fakir çocuklara maddi yardım yapılması, hattâ, çocuklarına kötü muamele yapan ana babaların devlet eliyle cezalandırılması, ona, göre bir ölçüde çocukların aile elinden kurtulması gibidir. Çocukların eğitim amacıyla aile elinden bu şekilde alınması her ne kadar Platon'un ideal eğitimini hatırlatıyorsa da arada büyük bir fark vardır; Platon eğitim de çocukları sınıflara ayırarak farklı şekillerde yönlendirirken, Russel; kendi memleketi olan İngiltere'de, başlangıçta bizzat sosyalist eğilimli burjuvanın bile karşı çıktığı eğitim eşitliğini savunur. Sınıflar arasındaki ayrılığın kalkması için Russel'e göre bütün çocukların aynı okullarda eğitim görme özgürlüğünden yararlanması gerekir, zira "...sınıflar arasındaki ayrılık, eğitim sistemiyle çok derinden bağlantılıdır."⁽⁵⁶⁾

Her ne kadar sınıflar arasındaki ayrım devlet eliyle eğitimde ortadan kaldırılsa da Russel, gelecek de bir zamanlar Platon'un arzuladığı şekilde devletin çocuklara sahip çıkacağını, devlet eliyle açılacak yuvalar ve kreşlerde çocukların daha bebeklikten itibaren bakılacağını, ailelerin elinden bu sefer devlet zoruyla olmasa da şartların gerekliliği yüzünden alınan çocukların psikolojik eğitimlerinin büyük farklılık göstermeyeceğini belirtir. Russel'in o günlerden gördüğü bu eğitim sisteminin bugün gelişmiş pek çok ülkede geçerlidir. Böyle bir eğitim sis-

⁽⁵⁶⁾ Russel; a.g.e. s. 115.

teminde artık ailenin çocuğun ilk eğitimi açısından önemi, eskiye nazaran daha sınırlı kalmaktadır. "... Çocuğun şahsiyetinin gelişmesi büyük ölçüde aileye bağımlıdır ve komünizmde platon'dan beni kendi ekonomik sistemlerini gözönüne alarak çocukların şahsi gelişmelerinin aileden alınmak suretiyle durdurulmasının talep edilmesi hakkı görülebilir"⁽⁵⁷⁾.

Russel'e göre "...Deletin baba yerine geçmesi, Batı'da şimdide dek gördüğümüz şeklinde, aslında büyük ileri bir adım. Topluluğun sıhhatini ve genel eğitim seviyesini pek iyiye doğru götürmüştür. Fiziksel sağlamlığın, zihni başarıların genel seviyesini yükseltmeye devam edeceği umud edilebilir. hele aile sisteminin bozulduğu zaman, doğan en kötü durumları bile önliyecektir."⁽⁵⁸⁾ Ancak Russel; devletin aile yerine çok erken yaşlarda çocuğun bütün eğitimi üstlenmesinde birtakım sakıncaların da olacağını bilincindedir. Ana-baba çocuklara sevgi ile yaklaşır, onlara kendi politik planları için sadece bir vasita olarak bakmaz. Kuruluşlarda görevli öğretmenler ne kadar iyi niyetli olurlarsa olsunlar, anne ve babalık duygularını çocuklara ne kadar vermeye çalışsalar da aslında bu tip kurumlarda, asıl sözü geçenler kurum yöneticileri olacaktır ve bu yöneticileri çocuklarla fazla ilgilenmeyeceklerdir. (Bizce, Platon'un iyi bir öğretmene filozof öğretmene herşeyden fazla değer vermesi ve verilmesini istemesinin önemi burada ortaya çıkıyor. Yönetimler çocuklara başlı başına bir amaç olarak değil, genellikle bir türlü kuruluş için gereken ham madde gibi bakmaya eğilim gösterirler "...ve yöneticinin istediği ayrılık; tam istenilen cinsten bir sürü yaratık demektir"⁽⁵⁹⁾. İşte Russel'in işaret ettiği en büyük sakınca budur. Kuruluşun uygun görmediği davranışı gösteren çocuklar, çok kabiliyetli ve yüce bir ruha da sahip olsalar, cezalandırılacaklar ve arkadaşları tarafından kabul görmeyeceklerdir. Böylece en büyük güç ve kabiliyetleri olanların çoğu, ruhlarını kaybedinceye dek ezilecek acı çekecektir.

⁽⁵⁷⁾ Russel ; *Education the Social Order*, s. 74.

⁽⁵⁸⁾ Russel; *a.g.e.* s. : 19.

⁽⁵⁹⁾ B. Russel; *a.g.e.*, 120.

Birinci Dünya Savaşı'nın korkunçluğunu "...artık bizim dünya-mız deli bir dünyadır"⁽⁶⁰⁾ diyerek aynı yıllarda yaşayıp idrak eden bir düşünür olmakla Russel, dünyanın birbirleriyle yarışan 'militaristik devletler arasında bölünmeye çalışıldıkça, kamu kuruluşlarının eğitimde a nne-babanın yerini almasını son derece sakıncalı bulur. Ona göre, böyle bir durumda devletler eliyle eğitilecek çocuklara vatanseverlik duygusu şiddetle aşılanır. Russel bu duygunun oluşturulmasına şiddetle karşı çıkar "...Şüphesiz ki, vatanseverlik denen şey, medeniyetin şimdi karşı durmakta olduğu en büyük tehlikedir ve bu mikrobik durumu artıran her şey, vebadan, felâketlerden, kıtlıktan daha korkulacak bir şeydir.

Russel Milliyetçiliği ancak edebiyatta, sanatta, dilde ve her türlü kültür işlerinde sürdürmenin yararına inanır. Ancak politika yönünden alındığında milliyetçilik zararlı hale gelmektedir⁽⁶¹⁾.

Russel bu büyük tehlikeyi önlemenin en iyi yolu ve tek çaresi olarak uluslararası bir devletin kurulmasını bulur. Böyle bir devlet sakat milliyetçilik anlayışlarının, herhangi bir memleketin eğitim programında yer almayacağına dair kanun çıkarabilir.

Russel'in bu yazdıklarında onun kişisel deneyimleri kadar, dönemin dünya koşullarının büyük etkisi vardır. Geliyorum diyen bir dünya savaşı, dağılan imparatorlukları ve gözyaşları, duygusal bir filozof olan Russel'i çok etkilemiştir. Bir yandan da Versay Andlaşmasının barışı zarhiren sağladığını yeni bir çatışmanın tohumlarını taşıdığını sezmesi, onun kendi çapında aydın sorumluluğu bilinciyle, gelen felakete, engel olma isteğini getirdi. Endişelerinde haklı olduğu yirmi yıl sonra anlaşıldı. Bu nedenle yazdıklarını iyi niyetli bir aydının içten haykırışı olarak değerlendirmeliyiz. Ulus bilincini yok sayan idarecilere de yeri geldiğinde karşı çıkmasını bilmesi takdirde karşılanması gereken bir tavidir.

⁽⁶⁰⁾ B. Russel; *Education and the Social Order*, s. 246.

⁽⁶¹⁾ B. Russel; *Dünyamızın sorunları*, 134

Onun öngördüğü uluslararası üstün devlete herkesin itaat etmesi eğitimle sağlanabilir. Gerçi böyle bir eğitimde de bir aynılık tehlikesi olsa da hiç olmazsa savaş tehlikesi önlenmiş olacaktır. Üstün bir uluslararası devletin eğitimdeki kontrolü, savaşa karşı kesin bir korumadır.

Belirli kurallar altında kurulacak olan bu üstün uluslararası devletin uzun ömürlü olması için ilk kural askeri tekeli elinde bulundurması ve barışı bu sayede sağlamasıdır⁽⁶²⁾.

Russel'in bu uluslararası üstün devlet anlayışı çok daha büyük ve kapsamlı olsa da Platon'un bir şehir devleti (site) ideali gibi bir ütopya olmanın ötesine geçememiştir. Benzer bir anlayışı ortaçağ düşünürlerinden Farasi (ö.950) nin delet görüşünde buluyoruz. Farabi de bütün insanların mutlu ve barış içinde yaşamaları için "...Bütün milletlerin saadete ulaşmak maksadıyla elbirliğiyle çalıştıkları bir dünyanın fazıl⁽⁶³⁾ (faziletli, erdemli) olacağını ve bu devletin reisinin bütün yer-yüzünün reisi bulunacağını belirtmekle çok daha önceleri aynı özlemi dile getirmiştir.

Bugün Russel ve Farabi'nin özelemleri henüz tam anlamıyla gerçekleşme de, dünyamız büyük bir hızla bütünleşmeye doğru gitmektedir. Küreselleşme ve globalleşme iletişim devriminin önderliğinde dünyamızı yeniden şekillendiriyorlar. Mc. Luhan'ın elektronik köyü gerçekleşmek üzeredir. Ancak, globalleşme ya da küreselleşme zamanımızda ekonomik düzlemin üzerine çıkmamaktadır. Kaldı ki, bu kapsamlı yaklaşımlar milliyetçiliği yadsımadıkları gibi, mikro düzeyde de realite olarak kabul etmektedirler. Russel'dan yaklaşık çeyrek asır sonra düşündüğümüzde görüyoruz ki, en azından uluslararası barış yılı dostluk yılı, Mevlana Yılı, Yunus yılı düzenlemek suretiyle Birleşmiş Milletler Eğitim örgütü olan Unesco bir anlamda Russel'in söylediklerinin realitelerle çelişmeyenlerini hayata geçirmektedir.

⁽⁶²⁾ B. Russel; *Wissenschaft Wandelt das Leben*, s. 137.

⁽⁶³⁾ Farabi; *El -Medinetür'l- Fâzıla*, s. 80, (terc. Nafiz Danışman) 87.

Dünya gerçekten bütünleşerek doğru yola girmek istiyorsa iki şeye özen göstermelidir. Biri düzen; savaşları önleyecek ve insanların daha verimli çalışmasını sağlayacak ekonomik düzen ve özellikle de savaşın yıktığı memleketlerde sağlam uluslararası işbirliğini sağlayacak bir eğitim düzeni. Diğeri de ahlâk değerleri ki bunlar içerisinde en çok muhtaç olduğumuz değerler anlayışı ve hoşgörüdür "Birçok azgın bir sürü izmlerin istediği yobazca inançlar değil"⁽⁶⁴⁾. Meriçi'de benzer bir yakınlıkta bulunmaz mı? «izmler, idrâkimize giydirilmiş deli gömlekleri itibarları menşelerinden geliyor; Hepsinde avrupa malı».

Aslında düzen ve ahlâk birbirine sıkıca bağlı olan iki kavramdır; zira birine kavuşuldu mu diğeri ardından gelir.

Russel bütün insanların dünya içinde kardeş olduklarını, bu ailenin bir kolunun yıkımı üzerine başka bir kolun mutluluğunun kurulamayacağını belirtirken böylece ortak mutluluk için insanların amaçlarının da ortak olması gerektiğini ifade eder. Bütün karışıklıklar genel olması gereken iyi nin farklı gruplarca kendilerine göre, istenmesinden kaynaklanıyor. Russel, bunu esprili bir dille şöyle anlatır; "Birinci Dünya Savaşı sırasında Ozan şöyle diyordu:

«Allah İngiltere'yi batırsın, Allah İngiltereyi korusun Allah şunu yapsın, Allah bunu yapsın" «Allah Allah» dedi Allah «Gelde çık bu işin içinden"

5.8. Devlet Eğitimin Sakıncaları

Gelişmiş bütün ülkelerde ilk eğitim devlet eliyle yapılmaktadır. Ancak, bu tür eğitim sistemlerinde bazı şeyler kurumlar vasıtasıyla yanlış olarak öğretir Meselâ tarih eğitimini ele aldığımızda her millet okullardaki tarih kitaplarında saedce kendi yücelik ve şereflerinden bahsetmeyi hedef alır, Alman ya da İngiliz kitaplarını yazarlar bu ko-

⁽⁶⁴⁾ Russel; *Dünyamızın Sorunları*; s. 96

nuda kendilerinin doğru söylemediklerini bilmektedirler. Amerikan okul kitapları 1914-18 savaşından beri kendileri de İngiliz soyundan geldikleri halde vahşice Anti - İngiliz propagandası yapmak için kullanılır⁽⁶⁵⁾. Bütün bunlar iyi Amerikan iyi Alman' iyi Japon' yetiştirmek için her ülkenin kendi eğitim sistemidir. Bütün bunlar Russell'a göre şüphe götürür bir tavidir. Böyle bir eğitim sisteminde dünya çocukları birbirlerine karşı düşmanca tavır almaya yönlendirirler. Bu eğitimde gerçek bilgiler verilmez, sadece öğretmenin isteği doğrultusunda baş eğen kişiliksiz, özgür düşünceden yoksun insanlar yetiştirilir.

Ö. Sözer'e göre, "tarih eğitimi öğrenciye tarihi anlamaktan korkmamayı öğretmekle başlamalı⁽⁶⁶⁾ isabetle belirtildiği üzere, asıl tarih eğitimi, kusursuz bir yöntemeye dayalı olmak durumundadır. İçerik, bu anlamda ikincil düzeydedir. Eğer genç kuşaklar, tarihi anlamaktan korkmazlarsa, tarihin kendilerine olduğu biçimiyle aktarılmasının hiçbir olumsuz yanı yoktur. Anlayıcı tarih bilinci hem olup -bitenlerin tarihte kaldığını hem de tarihin bugünü yarına bağlamanın adeta laboratuvarı olduğunu öğretir. Dünden gelen olumsuzlukları daha reel ve korkusuz değerlendirmek gelecek için tutarlı çıkarsamalarda bulunabilmek ancak bu sayede mümkün olabilir:

Russel göre, gerçekten de doğru bir eğitim, ahlâki bir iradenin hayallerinden, geçici ruh haletlerinden ve romantik heyecanlardan şekillenmiş bir sis tabakası halinde coşkun bir ifadesi değil, fakat açık bir görüşe dayanan bir ifadesi olmaktadır. Gerçek bir eğitim ideologların herhangi bir doğrultuyla yönlendirmelerinden bağımsız olmak zorundadır. Böylece bütün insanlar için yararlı olacak eğitimde verilen bilgiler; teker teker kurumların, devletlerin ve ulusların üstüne çıkarak genişleyecek ve universal bir nitelik kazanacaktır.

⁽⁶⁵⁾ Russel; *Let the People Think*, s. 30.

⁽⁶⁶⁾ Sözer, Ö. , "Yaratıcı " Tarihi Anlamak Korkusu" Yaratıcı Toplum Yolunda Çağdaş Eğitim, İstanbul, 1995, s. 112.

Her ne surette olursa olsun bilgilerin çarpıtılmasından aktarılması, gerçekliğin iradeyi zayıflatabileceği anlamına gelmez. "...Çünkü sırf alacakaranlıkta, müteredit hareketlerle iş görmeye yeltenen, fakat aklîselim ile ışığı görmekten aciz olan bir irade hiç bir işe yaramaz"⁽⁶⁷⁾, Kör bir kitle kör bir toplum değil bütün bir insanlığa, bizzat kendi içinde bulunduğu dar muhide de zarar verebilir.

Buna karşın, "...doğal bir bilgi bir şeyi nitelikleriyle tanımamızı sağlar"⁽⁶⁸⁾. Böyle bir bilgi türünde objektiflik esas alınmalıdır. Gerçekten değerli olan eğitimin büyüklüğü; olayların kör kuvvetinin araştırılıp elde edilecek sonuçların tekrar tekrar incelenerek yeniden sorgulanmasına bağlıdır. Sonuçlar hakkında verilecek hükümler yeniden gözden geçirilip kritik edilmelidir. Böylece bilimsel ahlâk, gerçekliği olduğu gibi kavramayı gerektirir, gerçeklerden korkmaz ve bunu pratik hayata olduğu gibi geçirdiğinde istenilen fayda sağlanabilir. Ancak pratik hayata geçirilişte ilmin kutsal menfaatler uğruna bile çarpıtılmamasına dikkat edilmelidir, bu şekilde davranılmazsa eğitimle verilen böyle bir ilim asla insanları sürekli olarak ikna edemez ve pratik hayattaki yararını uzun müddet koruyamaz. Güneşin ışık saçması nasıl perde ile önlenemezse, aynı şekilde hakikatın bilgisi de perdelerle örülemez.

Sadece ilim üzerine kurulmuş bir toplum ütopyasında insan fikrinin özgür dehaları olan sanat ve edebiyatı meydana getirecek elementler olmayacaktır. Diğer taraftan, sadece ilim üzerine kurulmuş ütöpik toplumda spor ve eğlenceler belki insanların zevk ve hazlarını temin edecek fakat onlara hiçbir şekilde derin haz ve sevinçleri tattırmayacaktır. Bu toplumu meydana getiren fertler zamanla âdetata mutassıp zahidler tipini alacaklar ve ideallerimin yolunda «toplumun yararı» adına diyerek işi bazılarının cezalandırılmasına kadar vardıraca-

⁽⁶⁷⁾ Ritter, G., *Tarih ve Hayat (D.T.C.F.Dergisi c.II, Ank. 1964)*, s. 261 (terc. Bekir Sıtkı Baykal)

⁽⁶⁸⁾ Russel; *Din ile Bilim*, s. 70 (terc. Akşit Göktürk)

lardır. Aslında böyle bir toplumda devlete sadakatsizlik ve itaatsizlikten başka ceza gerektirecek bir suç ve günah da pek düşünölemeyeceğinden bu yeni tip zahitler ilmî tecrübeler yapanlarda suç aramaya başlayacaklardır. Neticede bu «ilmi din» de kurbanlarını isteyecektir. İşte bu surette aşksız, sevgisiz, sanatsız, edebiyatsız yalnızca bilgi ve ilim ile derin haz ve sevinçleri temin etmeyen bir güç ile idare edilen alem de kararmaya başlayacak ve nihayet büyük bir başkaldırı veya tekrar sevgi isteğı ile genye dönerek bitecektir.

Bu uzun açıklamasından da anlaşılacağı üzere, Russel, ilim üzerine kurulmuş bir toplum tasviri yaparken, onun felsefesinde ilme tamamen dayanmış olmasına rağmen, toplumda ve toplum düzeninde buna uygun görmüyor. Böyle bir toplumda ilmin de bir doğmaz olmasından endişe duyuyor. Nitekim, Reel Sosyalizm uygulaması onu haklı çıkarmıştır.

Russel'a göre 'kendi devletini, dinini, erkekleri ve zenginleri diğerlerinden üstün tutmak eğitimin bir geleneğı olagelmıştır. "Şüphesiz her yerde eğitim kendi devletine bağıllık öğretir. Bu durumun sonucu olarak eğitim, dinler, sınıflar uluslar arasındaki iktidar kavgasının bir parçası haline gelmiştir."⁽⁶⁹⁾ Bu yüzden Russel'a göre öncelikle büyük savaşların ortadan kaldırılması gerekir. Ona göre içinde yaşadığı acılı çağın sorununu gidermenin yolu insanları sağduyulu yapmaktır ve bu ancak sağduyulu bir eğitim sayesinde gerçekleştirilir. Russel, herşeye rağmen insanları bedkinliğin karanlıklarına değil ümidin aydınlığı içine çeken büyük yol göstericiler gibi şöyle der. "... insanlığın mutluluğı için yollar var. İnsanlığın bu yolları seçmeleri gerekiyor."⁽⁷⁰⁾

⁽⁶⁹⁾ Russel, *Education and the Social Order*, s. 233

⁽⁷⁰⁾ Russel, a.g.e., s. 248

5.9. Eğitimde Özgür Düşüncenin Önemi

Biz herhangi bir şeyin 'özgür' olduğunu söylediğimizde, o şeyin ne'den özgür olduğuna söyledikçe özgürlüğün tarifini yapamayız. Nelerden veya kimlerden özgürdür diye sorulduğunda özgürlük bazı dış zorlamaların konusu değildir ve biz bu durumda hangi çeşit zorlamaların olduğunu kesinlikle dile getirmeliyiz. Düşüncenin 'özgür' olması belirli ve kaçınılmaz dış kontrollerden bağımsız olması demektir. Bu çeşit belirli kontroller düşüncenin açıkça özgür olabilmesi için eksik olmalı yani yapılmamalıdır⁽⁷¹⁾. Ona göre, meselâ Japonya'da Mikado'nun ilahi olduğuna insanların inandırılmaya çalışılması ve düşüncelerine baskı yapılması bu çeşitten kontrollerdendir. Bu baskının eleştirisini yapmak yasaklanmıştır. Açıkça bellidir ki düşüncenin özgür olmasının en önemli şartı, düşüncelerin açıkça söylenmesinin meşru olarak cezalandırılmamasıdır. Ona göre, henüz hiçbir büyük memleket kendileri bunun aksini belirtse de bu düzeye ulaşamamışlardır.

İnsanlık tarihinde yapılan en güzel işler, çağdaşları tarafından başlangıçta kabul edilmese de özgürce yapılan yeniliklerdir. Russell'e göre".. bu işler hep zamanlarında yapılmaması daha uygun görülmüş şeylerdir, ama yapanlar inadına giderek yaptılar"⁽⁷²⁾.

Ona göre; kendi zamanlarında Galileo da, Darwin de, Spinoza'da toplumun geleneksel eğitime ve düşünce tarzına karşı çıktıkları için kötü insan olarak suçlandılar. Descartes, canını kurtarmak için memleketini bırakıp göçmek zorunda kaldı. Renauissance sanatçıların hemen hepsi de toplumda fazla kabul görmemişlerdi. Bununda birlikte düşünce özgürlüğünün savunucuları, toplumda her devirde azınlıkta olsa bile aralarında mutlaka geleceğini önemli kişileri bulunacaktır. "Copernicus'un, Galile'nin, Darwin'in insanlık tarihinde ne önemli bir yer tuttuklarını gördük, geleceğin de böyle büyük adamlar getirmeye-

⁽⁷¹⁾ Russell; *Let the People Think*, s. 23.

⁽⁷²⁾ Russell; *Dünyamızın Sorunları*, s. 160.

ceğini kimse söyleyemez⁽⁷³⁾. İnsanlığın gelişmesi, insan soyunun yerinde saymaması için bilim adamlarının çalışmalarının engellenmemesi ve fikirlerini özgürce yayarak toplum düşüncesini etkilemelerine rıza gösterilmesi gerekir.

Russel'e göre hiç kimse ne tamamen özgürdür, ne tamamen köledir. Bütün insanlar özgür oldukları ölçüde davranışlarını uydurmak zorunda oldukları birey ahlakına muhtaçtırlar. Ama bu ahlâk sadece bireyin içinde bulunduğu toplum ahlâkına bir robot gibi uyması değildir. ".Eğer içten bir istekle ,günün koşulları içinde mümkün olan en iyi bir hayat yaşamak istiyorsak, çevremize, genel olarak benimsenmiş töre ve inançlara eleştirci bir gözle bakmamız gerekir."⁽⁷⁴⁾ İyi insan toplum içinde kendisine düşen görevleri yerine getirirken, aynı zamanda kendisini aşarak toplumu da yönlendirebilmelidir.

Felsefenin kuşatıcı bakışı (temaşa) yalnız fikirlerimizin konularını genişletmekle kalmaz aynı zamanda hareketlerimizin ve heyecanlarımızın konularını da değiştirir ve genişletir. Bizi herkesle harp halinde bulunan bir (cite) devletin yurttaşı, değil belki bütün kainatın, yurttaşı yapar. İnsanın gerçek hürriyeti, kısa ümitler ve korkuların esaretinden kurtuluşu, işte bu kainat vatandaşlığından ibarettir.⁽⁷⁵⁾

⁽⁷³⁾ Russel; *Din ile Bilim*, s. 147-148

⁽⁷⁴⁾ Russel; *Dünyamızın Sorunları*, s. 146.

⁽⁷⁵⁾ Russel; *Felsefe Meseleleri*; s. 234-235.

SONUÇ

İnsanlık tarihi felsefe tarihinden tamamen soyutlanamaz. İnsanlığın içinde bulunduğu toplumu anlama, dönüştürme, değiştirme çabaları, onun felsefi çabalarının (ki, salt düşünme somuttan soyuta yükselerek düşünme biçiminde) başlangıcıdır. İnsanlar, klan, kabile, ulus dönemlerini yaşadılar. Şimdi, ulusların varlığı yadsınamakla birlikte; bir de insanlık âleminden suz edilmektedir. İnsanlık âlemi algısının realizasyonunda, en çok insanlığın düşünsel oluşumuna katkıda bulunan büyük düşünürlerin, aynı zamanda bu katkının somutlaşım alanı olan eğitime ilişkin hem çağlarını, hem kendisinden sonra gelen dönemleri etkileyen düşünürlerin payı vardır. Bizim bu çalışmada ele aldığımız Platon, Rousseau ve Russel bu niteliklere sahiptirler. Çalışmamız boyunca da değindiğimiz üzere, bunların hem birbirleri üzerinde, hem de günümüz zihniyeti üzerinde derin etkileri bulunmaktadır. Kuşku yok ki, etkide bulunmak taklit edilmek şeklinde dar bir kapsama hapsedilemez. İnsanlık tarihinin tüm düşünürleri sırf birbirlerinin görüşlerine katılarak değil, bazen birbirlerini eleştirerek düşünce tarihine katkıda bulunmuşlardır.

Felsefe, bir insan etkinliği olarak, hedefini insanın mutluluğu, toplum hayatının düzen ve ahengini gerçekleştirme biçiminde belirlemiştir. Onun bulgularından türettiği öngörülerin yaşama geçirilmesi eğitim süreci ile gerçekleştirilebilecek bir husustur. Zaten, bu çalışmanın ilk bölümünde, insanlığın ortaklaşa hazinesini oluşturan kültürün felsefi ve eğitsel bir kavram olduğunu vurgulamamız da bu belirlemeye dayalıdır. Sonuç, insanlık tarihinin, felsefe tarihi kadar aynı zamanda bir eğitim tarihi olduğudur. Toplum yaşamı sürekli yenilenen bir birliktelik olduğundan; sürekli yenilenmenin zorunlu değişikliklerinin algılanması ancak eğitim yolu ile olabileceği için, bu birliktelik doğal sayılmak gereken bir realitedir. Nitekim, ilksel toplumlarda eğitime ilişkin ikinci bölümümüzde, toplumsal dokuların kendi kültürel kodları çerçevesinde eğitim anlayışları geliştirdiklerini belirlemiştik. Bu bağ-

lamda ilkçağ toplumlarında eğitimin en yoğun bir biçimde tartışıldığı toplum da felsefemsi düşünceden felsefi düşünceye geçişin Sokrat sonrası Antik Yunan'da başlaması nedensiz değildir.

İnsanlık tarihi kuşkusuz sıçramalarla gerçekleşmiş bir tarih değildir. Sıçrama olarak görülen tarihsel kesitler yada çok büyük devimlere kaynak oluşturan düşünürler dahi düşüncelerinin kökeni bir tarzda kendilerinden önceki düşünürlerden (bazen onların sadık bir izleyicisi olmak, bazen onların şiddetli karşıtları olarak da olsa) gelmektedir. Bu kültürel süreklilik çerçevesinde felsefe ve eğitim alanlarında bazı düşünürler; bizce, Zweig'in insanlığın yıldızının parladığı anlar anlayışına bir analogi oluşturacak biçimde felsefe ve eğitim tarihinin seçkin zirvelerini oluşturmuşlardır. Platon, Rousseau ve Russel'in bu niteliklere sahip olduklarını düşünüyoruz. Çalışma boyunca gösterdiğimiz üzere; her üçünün de hem ortak yönleri/nitelikleri bulunmakta. hemde birbirleriyle uyuşmayan düşünceleri bulunmaktadır. Ortaklaşa yönlerini temelde doğaya bağlılık, doğaya hayranlıktan kaynaklanan felsefe, eğitim ve bunları kapsayıcı biçimde dünya görüşleri oluşturmak alanlarında buluyoruz.

Her üç düşünür de kendi görüşlerinin oluşmasında içinde doğup büyüdüğü toplumsal dokuların ve kendi kişisel deneyimlerinin etkilerini taşımaktadırlar. Örneğin, eski Yunan toplumsal dokusundan, bu dokunun kusursuz bir örneği saydığı Isparta sitesinden bağımsız olarak Platon düşüncesini anlayamayız. Ayrıca, hocası Sokrates'in düşünceleri de Platon analizinin zorunlu unsurlarındandır. Dönemine göre, son derece kapsamlı bir felsefi kurgusu vardır⁽⁷⁶⁾. Bu kurgudan öncekilerin katkısı doğal sayılmalıdır. Newton'da kendi başarılarını, ön-

⁽⁷⁶⁾ *Platonun kendi teorisini oluştururken, öncekilerden etkilendiğini gösteren bir açıklama olarak; onun, adı anıldığında ilk aklı gelen idealar teorisinin şair Epikharmosdan alınma olduğunu, N. Keklik, Felsefenin Tekniği isimli eserinde belirtir. (İstanbul, 1984, s. 74)*

ceki dönemlerin başarılı devlerine bağlamaktaydı⁽⁷⁷⁾. O halde, düşünce tarihinde her düşünce paradigmatik bir bütündür. Bu bütünün öncesine yadsınması dahi yararlıdır. Kaldı ki, bugün yadsınan yarın yararlı bulunabilir. Platon düşüncelerini kıyasıya eleştiren ardılları kadar, yüzyıllar sonra yine onu referans alan düşünürlerin varlığı bu hususu kanıtlamaktadır.

Referans olarak alınma sınırını aşp, felsefe tarihinin her döneminde görüşleri tartışmalara konu olmuş felsefecilerin başında Platon'un geldiği hususu tartışma dışı bir belirleme sayılmalıdır. Kaldı ki, düşünce ve bilim tarihinde, bilim alanına bir kavram getirme başarısını gösterenler daha kalıcı olmuşlardır. Örneğin, paradigma denir denmez, T. Kuhn'un akla gelmesi, Monad denir denmez Leibniz'in akla gelmesi gibi. Bu düzlemde idea'nın yaratıcısı olmak dahi, felsefe tarihini temel taşlarından biri sayılmaya yeterlidir. Oluşturdukları kavram, yada felsefi sistem ne ölçüde soyut ve kapsamlı ise o ölçüde çağlarüstü kalabilmek, ardıllara sahip olabilmek mümkündür. İncelediğimiz üç düşünürün ilki olan Platon'un bu nitelikleri haiz bulunduğu anlaşılmaktadır. "Ardılları bulunan her felsefeci bulunmayan felsefecilere nazaran daha bütüncül felsefi kurgulara sahiptirler" biçimindeki ilk varsayımımızın bu bağlamda Platon örneğinde tam olarak doğrulandığını söyleyebiliriz.

Çalışmamızda özel bir konumu bulunan Rousseau doğrudan bir felsefeci olarak değil; ancak, bir eğitimbilimcisi olarak aynı varsayımı doğrulayan bir düşünürdür. Nasıl ki; Platonun görüşleri çağımızda eleştiri almakla birlikte yaygın görüşler ise Rousseau'da kendinden sonra gelen pekçok eğitim bilimcisini etkilemiştir; görüşleri günümüzde, hemen tüm pedagojik tartışmalara referans oluşturabilmektedir.

⁽⁷⁷⁾ Sayılı, A., "Doğumunun 1000. Yılında Beyruni" Beyruniye Armağan, Ankara, 1964, s. 68

Dahası, Kant gibi bir filozofun dahi onun (Emil adlı eserini) yıldı bir kez de olsa okuma zorunluluğu duyması, Rousseau nun görüşlerinin felsefi kurgularda yararlanılan görüşler olduğunu gösterir.

Russel'a gelince; günümüzde onun görüşleri itibarıyla, ne Platon kadar etkili bir filozof, ne de Rousseau kadar etkili bir eğitimci olmadığını biliyoruz. Bu yargımızın gerekçesini; onun felsefi görüşlerinin günümüzde henüz Platonunkiler kadar tartışmaya açık olmaması yanında, eğitim bilimcisi olarak tanınmaması daha ziyade yaşadığı dönemin ulus devletlerinde ideoloji ağırlıklı siyasal kurgularında göze çarpan eğitim problemleri üzerinde durmuş olmasıdır.

"Bütüncül felsefi kurgular doğal olarak, eğitim alanında özgün değerlendirmeleri içerirler" biçimindeki varsayımımızda ele aldığımız düşünürlerin özgün konumlarında farklılaşarak netleşmektedir. Örneğin, Platon hem Russel'dan daha bütüncül bir kurguya; dahası bir felsefi sistem kurguculuğuna sahip olduğu ndan, bu bütüncül kurgunun eğitimi de içerdiğini, ona özgün bir konum biçtiğini gördük. Gerçekten onun doğaya dönüş biçimindeki eğitim kurgusu, onun felsefi bütüncül kurgusu ile tam bir örtüşme halindedir. Öyleki, özünde felsefeci olmayan Rousseau ile Platonca felsefeye dolaylı bağıntılı realist felsefenin bir mensubu olarak Russel'ın eğitim alanındaki görüşlerini, çalışmada kapsamlı olarak belirttiğimiz üzere Platonun eğitim görüşünü benimsemekle beraber ayrıntıda farklılaşmaktadırlar.

Her üçü'de doğanın koşullarına duyarlılık, doğadan soyutlanmamış bir eğitimci öngörmekle birlikte; Platon toplum düzeni içerisinde bu ideal toplumu düzenini kuracak bir eğitim düzenini öngörürken Rousseau yine doğanın tüm zorluklarına dayanıklı olarak yetiştirilecek olan çocukların yirmi yaşına kadar toplumdan uzak kalmasını istemektedir. Russel ise, önceki ikisi gibi, çocukların, tabiatın güç koşullarına dayanıklı olarak yetiştirilmelerini istemekle birlikte; ne Platon gibi katı bir devlet eğitimini önerir, ne de Rousseau'daki gibi, çocuğun tamamen toplumdan yalıtılarak eğitime taraftardır. Çağımıza en uygun

eğitim anlayışını, kendisinden öncekileri idrak etmiş onların görüşlerinden eleştirel bir yaklaşım ve uygulama örneklerini dikkata alarak yararlanmış olan Russeldir.

Bu varsayımımızın Platonun görüşleri açısından tam bir doğrulanması ile karşılaştığımızı söyleyebiliriz. Bu yargımızın gerekçelerini türlü fırsatlarla çalışmamızda belirttik. Rousseau açısından düşündüğümüzde ilginç bir sonuç ortaya çıkıyor. Eğitim alanında özgün değerlendirmeler yaplak mutlak manada felsefi bütüncül kurguyu, daha-sı böylesi bir kurgu oluşturma endişesini gerektirmemektedir. Zira, onun görüşlerinin felsefi dokusu hem Platonun, hem Russel'in aksine onun eğitim görüşünün türevi olmaktadır. Russel ise bu bakımdan Platon ile hemen aynı konumdadır. Bu nedenle eğitim dendiğinde akla gelmekte; felsefe dendiğinde, hemen hiç hatıra gelmemektedir.

Bir diğer varsayımımızı oluşturan "Bir felsefi sistemin eğitim anlayışı tümel bür düzlemde onun hiçbir kurgusu ile çelişmez" varsayımımızın doğrulanması felsefe ve eğitim tarihinde bu çalışma boyunca yapılan kısa gezintiden anlaşıldığı üzere sadece soyut bir çerçevede mümkün olabilmektedir. Çünkü, yaşam pratikleri hemen hep felsefi kurgulara zemin oluşturmuştur. Bu zeminde, tepkisel kurgular reel yaşam ile karşılaştığında bir yandan toplumsal devinimin etkisi ile sürekli yenilenmek baskısı ile karşılaşmakta ve hiçbir zaman felsefi kurguyla tam olarak örtüşen ve süreklilik boyutu olan bir eğitim anlayışı yaşam a geçirilememektedir. Kısaca, düşünce kurgusal yaşam kalıcıdır.

Son varsayımımız her felsefecinin eğitim görüşünün onun içinde yaşadığı toplumsal yapı ile tarihsel kesitten izler taşıdığı ve bu izlerden soyutlanarak irdelene meyeceği idi. Her üç düşünür açısından da bu yargı doğrulanmaktadır.

Platon bir Atina yurttaşı idi. Kendileri üzerinde egemenlik kurmaya çalışan ve sürekli savaştıkları Ispartaya komşu bir sitede yaşamaktaydı. Çok sonraları İ. Haldun'un bedevi ve hazeri ümrânını andıracak niteliklere sahip bu iki toplumsal doku, biri onca içinde yaşadığı

lan ve eleştirilen bir yapı, diğeri ideal bir yapı -ve eğitim anlayışı- olarak Platon'un, hem felsefi kurgusunu, hem de bu kurgunun doğal bir parçası ve ideal topluma giden eğitim anlayışına zemin oluşturan hedef yapı idi. Platon, her düşünür gibi, gerçekten öncelikle kendi çağı-nın çocuğu, ama aynı zamanda bir toplumsal felsefeci. Üstelik tüm gelecek zamanları içeren bir toplum dokusunu oluşturma iddiasında bir filozof. Kendisinin diyaloglarında eleştirdiği dokuyu Atina oluşturur, ideali Isparta. Bu çok net belirleme, onun varsayımı uygun bir düşünsel çizgi izlediğini gösterir.

Rousseau'ya gelince; o da Platon gibi çelişkiler içerisinde kalmıştır. Bir yerde katolik-tutucu bir ülkede/krallıkta yaşamının; üstelik dönemin mantalitesi içerisinde en saygın konuma sahip din adamları ile tüyler ürperten deneyimler yaşamış bir düşünür; bir yandan da Voltaire, D'Lambert, Didero ... gibi bir aydınlanma çağı müjdecisi. Aydınlanma tanrısızın yerine toplumsal koymak ise, Rousseau'nun deneyimlerini yaşayan bir düşünür zaten başka sonuçlara varamazdı. Sarsılan kilise otoritesi ve bilgi bombardımanı, onun da eğitime toplumsal dokunun yeniden gelene ulaştıracak, sağlıklı toplumsal dönüşümleri yeni çağın yeni insanını oluşturma iddiasındaki bir sistemi kurmaya itiyordu. Onun konumu Platon ve Russel'da farklı idi. O felsefeden değil, eğitimden başlamayı tercih etmişti. Platon ve Russel önce felsefi kurgularını oluşturup, sonra hem bu kurgularının ayrılmaz bir parçası (adeta, bir alt kurgusu) olarak hem de felsefi kurgularının yaşama geçirilme aracı olarak eğitim konusuna girdikleri halde, Rousseau öncelikle eğitimden başlamıştı. O, felsefi kurgusu diğerlerinin aksine eğitim anlayışından türetilen bir düşünürdür.

Russel'a gelince; uzun ömrü boyunca; insanlık tarihinin 19. yy.dan başlayıp 20. yy.a damgasını vuran bir dizi toplumsal, siyasal, ekonomik devrimlerini, iki dünya savaşını, pekçok çağdaş felsefe akımının oluşum ve gelişim süreçlerini, gelecek kurgusunun geçmişin değerlerine hapsedilemediği bir değişimler çağını yaşadı. Bu, çok hızlı değişimler onun, düşünsel gelişimi üzerinde köklü etkilerle kendi ken-

disini sorgulamasına, giderek hem kurgulara yönelmesine, hem de pratik yaşam deneyimlerine yönelik eleştirilerde bulunmasına yol açtı. Çok geniş bir entellektüel birikimi, mantık ve matematikden başlayan bir bilimsel derinlik, onun hem felsefe tarihine dine ve mistisizme, hem de eğitimden endüstri toplumunun geleceğinede çok geniş bir perspektifde kalemını kullanmasını sağladı. Diyebiliriz ki; bu varsayım üç düşünürümüz içinde en çok onun kişiliğinde doğrulanmıştır. Zaman zaman, gereğince derinlik bulunmasa da böylesi bir perspektif, insana ister istemez şu sözü hatırlatıyor. Dağ ne kadar sarp da olsa yol onun üstünden aşar. Son bir cümle; felsefî düşünüşde sınır yoktur.

KAYNAKLAR

- ADIVAR, A., A.; Bilim ve Din (İlim ve Din) İst. 1944
- AKAD, Mehmet; Genel Kamu Hukuku, İstanbul
- AKARSU, Bedia; Ahlak Öğretileri I, Mutluluk Ahlakı, (İst. Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları, no. 1144. İstanbul 1970 II. Baskı)
- AKYOL, İ. Hakkı; Mezopotamya'da Mekan İlimlerinin Kaynakları (Felsefe Arkivi, Cilt III, sayı. 2, İstanbul, 1955, s. 101-122
- ALTIOK, Fusun; Niçin Diyalektik (Denemeler) Aydın Yayınevi, İzmir 1980
- ALTUĞ Taylan; Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi ve Yol Açtığı Bilgi Kuramsal Sorunlar (Ege Üniv. Basımevi, İzmir, 1989)
- ARAT, Necla; "Felsefe Eğitimi" Yaratıcı Toplum Yolunda Çağdaş Eğitim, (Cem Yayınevi, İst. 1993, 3. Basım)
- ARSLAN, Ahmet; "İyonya Fizyologları mı, Atina Fizyologları mı?" Felsefe Yazıları, 6. Kitap, İstanbul 1983
- ARİSTOTELES; Metafizik, Cilt I, II. (terc. Ahmet Arslan) İzmir, 1985-1993
- AUGUSTINUS; Vom Gottesstaat
- AYTAÇ, Kemal; Avrupa Eğitim Tarihi, Antik Çağdan 19. Yüzyılın Sonlarına Kadar (Ankara Üniv. D.T.C.F. Yayınları) 225, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972
- AYTAÇ, Kemal; Politeknik Eğitim Reformları (Teori ve Uygulamalar) Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971
- BAL, Hüseyin; 1924 Raporunun Türk Eğitimine Etkileri ve J. Dewey'in Eğitim Felsefesi, Aydınlar Matbaası, İst. 1991
- BEZEL, N.; Yeryüzü Cennetleri Kurmak (ütopyalar), İstanbul, 1984
- BİLHAN, Saffet; Eğitim Felsefesi (Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, no. 164, Ankara, 1991)
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit; Eğitim Psikolojisi (Ankara, 1990), 7. Basım

- HEİMSOETH, Heinz; Felsefenin Temel Disiplinleri (terc. Takiyettin Mengüşoğlu) (Remzi Kitabevi, ist. 1986)
- HEİSTERMANN, W.E.; Tabiat, insan ve Tarih (terc. Temris Mengüşoğlu) (Felsefe Arkivi, Cilt, IV, sayı 2. ist. 1959.
- HESİODOS; İşler (terc. Suat Yakup Baydur) (M.E.B. İst. 1948)
- HOSSBAUM, Eric, J.; Devrim Çağı: 1789-1848 (terc. J. Ergüder-A. Şenel), Ankara, 1984
- HİLAV, Selahattin; 100 Soruda Felsefe El Kitabı, İstanbul, 1990 (S. bs)
- HOMEROS, ODUSSETA (ODİSE) 2 Cilt (terc. Ahmet Cevat Emre) (T.D.K. 1941-1942)
- HÜBSCHER, Arthur; Çağdaş Filozoflar (terc. İsmail Tunalı) (ist. 1980)
- JULLİEN, Marc- Antoine, de Paris, Mukayeseli Eğitim Üzerine Bir Eserin İlk Taslağı (terc. Kemal Aytaç) (Ank. Üniv. Basımevi, 1971)
- KAEGİ, A. Greidüs- Deutchas Schulwörterbuch.
- KANT İmmanuel; Pratik aklın Eleştirisi (Kritik der Praktischen Vernunft) (terc. İonna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Fusun Akatlı) (Hacattepe Üniversitesi yayınları, Ank. 1980.
- KAYNARDAĞ, Arslan; "Takiyettin Mengüşoğluyla Konuşma Felsefe, Kültür Eğitimi Üzerine" Felsefe Yazıları, 6. Kitap, İstanbul, 1983.
- KEKLİK, Nihat; Türk - İslam Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri (ist. Üniv. Ed. Fakültesi Yayınları no 3484) (ist. 1987)
- KEKLİK, Nihat; Felsefenin Tekniği, İstanbul, 1984.
- KOÇER, Hasan Ali; Türk Milli Eğitim Teşkilatı (Ank. Üniv. Eğitim Fak. Yayınları, no. 47, 1975)
- KÖKNEL, Özcan; Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları, İstanbul, 1981, İstanbul,
- KRANZ, Walter; Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar (çev. Suat Baydur)
- KSENOPHON; Sölen ve Sokrates'in Savunması (terc. Hayrullah örs) (ist. 1962)

- KRILENGO, Galina - KORSHUNOVA Lydia; Felsefe Nedir? (terc. Gül Aysu) (Amaç Yayıncılık, İstanbul 1990)
- KENELM, Foster- HUMPHRIES, Silvester; Aristotele's De Anima in the Version of William of Moerbeke and the Commentary, of St. Thomas Aquinds, New Haven, 1951
- LUNDBERG, A. George, Cizrence C. Schrag ·Offo N. Larsen; Sosyoloji (terc. Özer Ozan kaya) (Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, no 19. Ayyıldız Matbaası, Ank. 1970).
- LIDELL and Scott; Greek English Lexicon (Oxford, 1871).
- MACHIAVELLİ, Niccolo; Hükümdar (terc. Yusuf adil Ege) (Yıldız Matbaası, Ank. 1955)
- MENSCHING, Gustar; Das Lebendige Wort (Darmstadt, 1952)
- MERİÇ, Cemil; Bir Dünyanın Eşiğinde, İstanbul, 1976
- MONTAIGNE; Denemeler (M.E.B. İstanbul, 1995)
- NİRUN, Nihat; Aile ve Kültür, Ankara, 1994
- NUTKU, Uluğ; Ahlâk Örneği (Felsefe Yazıları, 5.Kitap Yazko, ist. 1983)
- NUTKU, Uluğ; "Eski Doğuda Felsefî Düşüncenin Kaynakları" Felsefe Dergisi 86'1, sayı. 15, ist. 1986
- ÖYMEN, H.Fzerrahman Raşit; Doğulu ve Batılı Yönü ile Eğitim Tarihi I. (Ayyıldız Matbaası, Ankara. 1969).
- ÖZLEM, Doğan; Kültür Felsefesi Felsefe Tartışmaları 12. Kitap(Kent Basımevi, ist 1992)
- PEARS, David; Wittgentein (terc. Arda Denkel) (Afa Yayınları, ist. 1985)
- PETERS, F.E. Grees; Philosophical Terms A. Historical Lexicon (New York University Press, New York. 1967)
- PLATON; (Eflatun) Protagoras (terc. Nurettin Şazi Kösemihal) (Maarif Matbaası, ist 1943)

PLATON; Gorgias (terc. Reyhan Erben) (Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1946)

PLATON; Sokrates'in Savunması (terc. Teoman Aktüel) (Remzi Kitabevi, ist. 1960)

PLATON; Müdafaa (terc. Niyazi Berkes) (İkinci Baskı) (Maarif Basımevi) ist. 1958)

PLATON; Küçük Hippias (terc. Pertev Naili Boratar) (Maarif Matbaası, ist. 1943)

PLATON; Rakipler (Anterastai) (terc. Hamdi Varoğlu) (Maarif Matbaası, ist. 1943)

PLATON; Meneksenos (terc. İrfan Şahinbaş) (Maarif Matbaası, ist. 1944.

PLATON; Hipparkhos ve Kleitophon (terc. Zafer Taşlıkoğlu) (Maarif Matbaası, ist. 1943)

PLATON; Kriton (terc. Zafer Taşlıkoğlu) (Maarif Matbaası, Ank. 1942)

PLATON; Theages (terc. Hamdi Varoğlu) (Maarif Matbaası, ist. 1943)

PLATON; Kratylos (terc. Suad Y. Baydur) (Maarif Matbaası, ist 1944).

PLATON; Lysis (terc. Sabahattin Eyüboğlu) (Maarif Matbaası, ist 1942)

PLATON; Menon (terc. Adnan Cemgil) (Maarif Matbaası, ist. 1942

PLATON; Lakhes (terc. Nureddin Sazi Kösemihal) (Maarif Matbaası, ist 1942).

PLATON; Mektuplar (terc. İrfan Şahinbaş) (Maarif Matbaası, ist 1943)

PLATON; Minos (terc. Hamdi Varoğlu) (Maarif Matbaası, ist 1943)

PLATON; Euthydemos (terc. Halil Vehbi Eralp) (Millî Eğitim Basımevi, Ank. 1945)

PLATON; Şölen (Sevgi Üstüne) Lysis (Dostluk Üstüne) (terc. Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu) (ist. 1958)

PLATON; Ton (terc. İhsan Bozkurt) (Maarif Matbaası, Ank. 1942)

PLATON; Kharmides (terc. Nurettin Şazi Kösemihal) (Millî Eğitim Basımevi; ist. 1949

- PLATON; Timaios (terc. Erol Güney, Lütfi, Ay) (Maarif Matbaası, ist. 1943)
- PLATON; Sofist (terc. Mehmet Karasan) (Maarif Matbaası, ist. 1943)
- PLATON; Theaitetos (terc. Macit Gökberk) (Milli Eğitim Basımevi, Ank. 1945)
- PLATON; Devlet I -II- (terc. D.T.C. Fak. Klasik Filoloji Enstitüsü Doktora talebele-
ri) (Maarif Matbaası, 1942)
- PLATON; Devlet III. (terc. Azra Erhat) (Maarif Matbaası, ist. 1944)
- PLATON; Devlet IV. (terc. Türcan Uzel) (Milli Eğitim Basımevi, Ank. 1946)
- PLATON; Devlet (12 Kitap) (terc. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz) (Remzi
Kitabevi, İst. 1975 (Üçüncü Basımı))
- PLATON; Phaidon (terc. Hamdi Rağıp Atademir) (Milli Eğitim Basımevi, Ank.
1945. (İkinci Basımı))
- PLATON; Yasalar (I. XII. Kitaplar) (terc. Candan Şentuna, Saffet Babür) (Kabalıcı
Yayınevi, ist. 1994) ikinci Basım
- PLATON; Yasalar (I-VI. Kitaplar) (terc. Candan Şentuna Saffet Babür) (Ara Ya-
yıcılık, 1988)
- RİTTER, Grehard; "Tarih ve Hayat" (terc. Bekir Sıtkı Baykal) (D.T.C.F. Dergisi, c. II.
1964.
- ROSENTHAL, E.I. J., Averroes Commertary on Plato's Republic (Edited With an
Introduction, Translation and Notes by E.I.J. Rosenthal) (Cambridge,
ad the University Press, 1956.
- ROUSSEAU, Jean - Jacwues İlim ve Sanatlar Hakkında Nutuk (terc. Sabahattin
Eyüboğlu, Selmin Evrim) (Hilmi Kitabevi, ist. 1942)
- ROUSSEAU, J.J.; Julie yahut Yeni Heloise (terc. Hamdi Varoğlu) (M.E.B. İst.
1945)
- ROUSSEAU J.J.; Emil Yahut Terbiye I. Kitap, (terc. Ali Rıza) (Meşher Matbaası,
İzmir, 1932) (ikinci baskısı)
- ROUSSEAU, J.J.; Emil Yahut Terbiye II. Kitap (terc. Ali Rıza) (Cumhuriyet Mat-
baası, İzmir, 1933)

- ROUSSEAU, J.J.; Emil, Yahut Terbiye III. Kitap (Terc. Ali Rıza) (Meşher Matbaası, İzmir, 1931)
- ROUSSEAU, J.J.; Emil, IV. Kitap (terc. Ali Rıza Ülgener) (Mesher Basımevi, İzmir, 1936)
- ROUSSEAU, J.J.; Emil (Emile Yahut Terbiyeye Dair) (1,2,3,4,5. Kitaplar) (terc. H.Z. Ülken, Ali Rıza Ülgener, Selahattin Güzey) (Türkiye Yayınevi, 1943)
- ROUSSEAU, J.J.; Yalnız Gezerin Hayalleri (terc. Reşat Nuri Darago) (Maarif Matbaası, ist. 1944)
- ROUSSEAU, J.J.; İtirafı (terc. Kenan Somer) (Remzi Kitabevi, ist. 1973)
- ROUSSEAU, J.J.; Toplum Sözleşmesi (terc. Vedat Günyol) (ist. 1994) adam Yay. 6. Basım.
- RUSSEL, Bertand; Let the People Think (London, 1941, first published)
- RUSSEL, B.; Batı Felsefesi Tarihi 3. Cilt (terc. Muammer Sencer) (Say Dağıtım, ist. 1994) (Dördüncü Basım)
- RUSSEL, B.; Din ile Bilim (terc. Akşit Göktürk) (Elif Yayınları, ist. 1963)
- RUSSEL, B.; Dünyamızın Sorunları (terc. S. Eyüboğlu, V. Günyol) (Can Yayınları, ist. 1962)
- RUSSEL, B.; Education and the Social Order (London, 1933, Second impression)
- RUSSEL, B.; Evlilik ve Ahlâk (terc. Ender Gürol (Varlık Yayınevi, ist. 1963).
- RUSSEL, B.; Felsefe Meseleleri, (terc. Dr. Adnan) (İstanbul, 1936)
- RUSSEL, B.; Wissenschaft Wandelt das Leben (München, 1953)
- RUSSEL, B.; Felsefede ilmî Metod (terc. Hamdi Akverdi) (Maarif Matbaası, İst 1940)
- RUSSEL, B.; Mistisizm ve Mantık (terc. Aysel Usluata) (Varlık Yayınlar, İstanbul, 1972)
- RUSSEL, B.; The Principles of Mathematics (London, 1937) Second Edition

- RUSSEL, B.; Eğitim Üzerine (terc. Nail Bezel) (ist. 1984)
- RUSSEL, B.; Eğitim ve Toplum Dönemi (terc. Nail Bezel) (Varlık Yayınları, ist. 1981) (ikinci Baskı).
- STRAUSS, Clande Levi; Irk, Tarih ve Kültür (terc. Haldun Bayrı, Reha Erden, Arzu Oyacioğlu, Işık Ergüden) (Metis Yayınları, ist. 1995) (ikinci Basını)
- SAYILI, AYDIN "Doğumunun 1000. Yılında Beyruni" Beyunni'ye Armağan, Ankara, 1964.
- SCOTT'S and Lidell Greek - English Lexicon (Oxford, 1871)
- SÖNMEZ, Veysel; Eğitim Felsefesi (Ankara, 1996) (4. Baskı)
- SUNAR, İlkay; Düşün ve Toplum (Birey ve Toplum Yayınları Ankara, 1986)
- SETDEL, Helmut; Sofistler Söylendikleri Kadar Kötü müdürler? (terc. Mehmet Yavuz) (Felsefe Dergisi, 89/2, sayı. 27 ist. 1989)
- ŞERMİN, Refia; Çocukta Ahlâkı Davranış ve Ahlâkî Yargı (Edebiyat Fak. Matbaası, ist. 1979) (2. Baskı)
- SARICÁ, Murat; 100 Soruda Siyasî Düşünce Tarihi, (ist. 1993). 6. Baskı
- SÖZER, Önay; "Tarihi Anlamak Korkusu" Yaratın Toplum Yolunda Çağdaş Eğitim, İstanbul, 1993
- TAN, E. Mine; Toplumbilime Giriş Temel Kavramlar (Ank. Üniv. Eğit. Fak. Yay. no. 97. Ank. 1981
- TİMUÇİN, Afşar; Düşünce Tarihi (B.D.S. Yayınları, ist. 1992)
- TOFFLER, Alvin; Üçüncü Dalgı (terc. A. Seden), İstanbul, 1981
- TURGUT, İhsan; Platon'un Son Dönem Felsefesinde Bilgi Sorunu (Theaitetos'un Yeni Bir Yorumu) (İzmir, 1992)
- TURGUT, İhsan; Felsefenin Temel Sorunları «Giriş» (Bilgehan Matbaası, İzmir, 1991)
- TURGUT, İhsan; Eğitim Üzerine Felsefi Bir Deneme (Bilgehan Matbaası, İzmir, 1991) Üçüncü Baskı

- TİMUÇİN, Afşar; Çağdaş Düşünceye Giriş, (Felsefe Dergisi, 87/2, sayı. 19, ist. 1987)
- THİLLY, Frank; Felsefe Tarihi 2. (terc. İ. Şener) İstanbul, 1995.
- ULLMANN, M.; Klepotra in Einer Arabistan Disputstion (W.Z.K.M. 63/64, Band, Wren, 1972) s. 158-162.
- URAL, Şafak; Mitoloji ve Bilim (İnsan ve Kainat, Mart, 1988)
- ÜLKEN, Hilmi, Ziya; Bilim Felsefesi (Ülken Yayınları, ist. 1969) (Birinci Baskı)
- ÜLKEN, Hilmi Ziya; Eğitim Felsefesi, (Milli Eğitim Basımevi İstanbul, 1967)
- ÜLKEN, Hilmi Ziya; Değerler, Kültür ve Sanat (ist. 1965).
- WEBER, Alfred; Felsefe Tarihi (terc. H. Vehbi Eralp) (Sosyal Yayınlar, ist. 1991) 4 üncü Basım
- WEIGAND, Kurt; "Vorwort in: Jean Jacques Rousseau über Kunst und Wissenschaft Über den Ursprung der Ungleichheit anter den Menschken (MCMLV, Feliw Meiner Verlag, Hamburg, 1955)
- WELLS, Harrington; Secondary Science Education (Mc Graw Hilli Book Campany inc. New York. Toronto, London, 1952, first Edition)
- WITTGENSTEIN, Ludwig; Tractatus Logico- Philosophicas (terc. Oruç Aruoba, Almanca, Aslı ile birlikte) (Bilim - Felsefe - Sanat Yayınları, ist. 1985)
- WEISCHEDEL, Wilhelm; Felsefenin Arka Merdiveni (İz Yayıncılık, ist. 1993).
- YAVUZ, Hilmi; Felsefe üzerine (Bağlam yayınları, ist. 1987)
- YONARSOY, Y. Kenan; Grek Edebiyatı Tarihi (ist. Üniv. Ed. Fak. Yay. no. 3581, ist. 1991)

ALFA

Basım Yayım Dağıtım
Çatalçeşme Sok. 52/B
Tel : 0.212 511 53 03
0.212 513 87 51
Fax : 0.212 519 33 00
Cağaloğlu - İstanbul